

43 ZBIRKA
RAZPOZNAVANJA
RECOGNITIONES

Ivan Smiljanić

LOVOROVI GOZDOVI IN KROMPIR

Prešernov kult
v socializmu

INŠTITUT ZA NOVEJŠO ZGODOVINO
Ljubljana 2021

INŠTITUT
ZA NOVEJŠO ZGODOVINO

43 ZBIRKA
RAZPOZNAVANJA
RECOGNITIONES

Ivan Smiljanić

**LOVOROVI GOZDOVI
IN KROMPIR**

Prešernov kult v socializmu

ZALOŽBA INŠTITUTA ZA NOVEJŠO ZGODOVINO

Odgovorna urednica: dr. Mojca Šorn
Založnik: Inštitut za novejšo zgodovino
Zanj: dr. Andrej Pančur

ZBIRKA RAZPOZNAVANJA / RECOGNITIONES 43
ISSN 2350-5664

Ivan Smiljanič
LOVOROVI GOZDOVI IN KROMPIR
Prešernov kult v socializmu

Recenzenta: dr. Lev Centrih
dr. Ksenija Šabec

Jezikovni pregled: Polonca Kekec

Prevod povzetka: Studio S.U.R.

Oblikovanje: Barbara Bogataj Kokalj

Slikovno gradivo na ovitku: Avtor risbe: Zoran Smiljanič. Fotografija: Obisk Josipa Broza Tita na Prešernovem grobu, 8. 8. 1954 (arhiv avtorja)

Tisk: Medium d.o.o.

Naklada: 300 izvodov

Izid knjige je finančno podprla: Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije

---

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

930.85(497.4)"1945/1991"
929Prešeren F.

SMILJANIČ, Ivan

Lovorovi gozdovi in krompir : Prešernov kult v socializmu / Ivan Smiljanič ; [prevod povzetka Studio S.U.R. ; avtor risbe Zoran Smiljanič ; fotografija Obisk Josipa]. - Ljubljana : Inštitut za novejšo zgodovino, 2021. - (Zbirka Razpoznavanja = Recognitiones, ISSN 2350-5664 ; 43)

ISBN 978-961-7104-04-2
COBISS.SI-ID 60687875

VSEBINA

- 7 **PREDGOVOR**
- 17 **PESNIK – BOG NAŠE IDOLATRIJE**
18 Oris zgodovine pesniškega kulta in njegove znanstvene refleksije
- 25 **»RADI BI GA NAPRAVILI ZA SVOJEGA, ČETUDI NIKDAR NJIHOV NI BIL«: PREŠERNOVO SLAVLJENJE IN PRISVAJANJE DO LETA 1945**
26 Rojstvo in rast Prešernovega kulta do leta 1918
43 Prešeren med Karađorđevići in komunisti
53 Francesco, Franz, France
- 67 **MUZEJ SELEKTIVNIH EKSPONATOV**
68 Tovariš Puškin
80 Lovčen, jugoslovanski Parnas
- 87 **VZPONI IN PADCI PREŠERNOVEGA KULTA V SOCIALISTIČNI JUGOSLAVIJI**
88 Partizanska puška v Prešernovi rojstni hiši: kult med letoma 1945 in 1952
121 Prešernovsko ozračje v Kranju
155 Mukoma nazaj k poeziji: kult med letoma 1953 in 1964
164 Pesnik kot kranjski samodržni tiran
174 Tradicija postane repeticija: kult med letoma 1965 in 1980
185 Brezbrižnost kranjske diskogeneracije

201	»Kaj je pravzaprav narobe s tem našim praznikom?«: kult med letoma 1981 in 1991
212	Trenutek tišine pred koncem
221	ZAKLJUČEK
229	POVZETEK
235	SUMMARY
243	VIRI IN LITERATURA
257	IMENSKO KAZALO
267	O AVTORJU

PREDGOVOR

Popotnik, ki se odloči, da bo obiskal Kranj, se v mestu ne more izogniti srečanju s pesnikom dr. Francetom Prešernom. Naleti lahko na njegovo ulico, hišo, spominski gaj in grob, po ulicah, trgih in v javnih prostorih ga spremljajo pesnikovi portreti in kipi, opazi lahko ustanove, ki se dičijo s pesnikovim imenom. Še bolj je pesniku izpostavljen turist, ki Kranj obiše za kulturni praznik, ko je v mestu organiziran Prešernov smenj. Tega dne lahko po mestu prisluhne recitacijam pesmi, brezplačno lahko obiše mestne muzeje, srečati utegne predstavnike oblasti, ki pred pesnikov grob hitijo polagat vence, naleti pa lahko celo na samega »Prešerna«, ki se sprehaja po mestu. Kljub temu lahko obiskovalec, po možnosti pokrit s pravkar kupljenim kartonastim cilindrom, opazi tudi, da vse dogajanje ni zgolj in samo kulturne narave. Nasprotno: zdi se, da se – četudi je na vsakem koraku mogoče poslušati pogovore o kulturi in Prešernu – stari del Kranja ob osmem februarju bolj kot ne preobrazi v velikanško stojnico, kjer se na številne inovativne načine trži in prodaja pesnikovo življenje ter delo. Ne bomo pretiravali, če trdimo, da je Prešeren postal kranjska in tudi slovenska blagovna znamka, ki kljub poskusom uveljavljanja nekaterih novih vsebin ostaja kulturni simbol *par excellence*, zato se ga spleča trži. Morda se ob tem zastavijo vprašanja: kdaj se je pravzaprav začela komodifikacija Prešerna? Je kdaj obstajal čas, ko je bil pesnik v javnosti obravnavan ne kot blago ali oddaljena kulturna veličina, ampak kot običajni smrtnik z napakami, ki je pisal izjemne pesmi? Zakaj danes na Prešerna gledamo tako, kot pač gledamo, in zakaj z njim ravnamo tako, kot pač ravnamo?

Sam sem kot nekdo, ki Kranja ne samo obiskuje, ampak v njem živi, o Prešernovi vlogi, ki jo ima danes v mestu, skozi leta precej razmišljal – kako tudi ne bi, saj je pesnika mogoče srečati na vsakem koraku. Njegovo vseprisotnost sem začel opažati v osnovni šoli. Ker se je imenovala po Matiji Čopu, je bil v šolski avli kakopak izobešen Čopov portret, toda ob njem je visel tudi Prešernov portret. Pozneje, ko sem izvedel več o Čopovem delu in zaslugah, sem pomislil, da tista portreta, morda nenamerno,

pravzaprav omejujeta Čopovo zgodovinsko vlogo na dejstvo, da je bil Prešernov prijatelj – in res je v širši javnosti še vedno najbolj znan po tem. V naslednjih letih smo Prešerna spoznavali z zgodbicami o doktorju Fig, obiski njegovega groba in deklamiranjem njegovih pesmi pri urah slovenščine, v gimnazijski dobi pa sem nekoč nastopal kot sogovorec na tradicionalni prireditvi ob njegovem grobu na predvečer kulturnega praznika. V študentskih letih sem nekaj časa delal v Gorenjskem muzeju, večkrat sem čuval prav Prešernovo hišo in po njej vodil obiskovalce. Skratka, tudi sam sem postal kamenček v mogočnem panteonu Prešernovega kulta – toda s tem nisem bil povsem zadovoljen. Z leti sem vse pozorneje opazoval načine, kako so v Kranju govorili o Prešernu, in se čudil kategorično monopolni vlogi, ki jo je imel v mestni kulturni zgodovini. Spraševal sem se, ali je Kranj tako »prešernovski« že od pesnikove smrti ali je do tako očitnega pesnikovega izpostavljanja prišlo v poznejšem času.

Po prebiranju literature, pogovorih s poznavalci in lastnih premislekih sem prišel do sklepa, da so današnje, posebej tržne dimenzije Prešernove veličine v glavnem stvar obdobja po osamosvojitvi, toda temelji za razbohotenje Prešernovega kulta, kot ga poznamo danes, so bili postavljeni v predhodni državi, socialistični Jugoslaviji (to bo v pričujočem delu krovni pojem za državne formacije med letoma 1945 in 1991: Demokratično federativno Jugoslavijo, Federativno ljudsko republiko Jugoslavijo ter Socialistično federativno republiko Jugoslavijo). V tem obdobju pesnik sicer še ni bil trivializiran s komercializacijo, zato pa je bil pri procesu povzdignjenja dodobra politiziran. Čeprav Prešeren velja za »eno najbolj obdelanih, najbolj prehojenih, morda celo najbolj utrujenih poglavij naše literarne zgodovine«,¹ pa tema Prešernovega čaščenja v času med koncem druge svetovne vojne in osamosvojitvijo še ni bila obširneje raziskana, zato je raziskana v nadaljevanju. Pričujoče delo sem deloma napisal prav med službovanjem v Prešernovi hiši, le nekaj metrov proč od kraja pesnikove smrti, ki je sprožila vse procese, s katerimi sem se ukvarjal.

1 Paternu, *Književne študije 2*, str. 11.

V nadaljevanju študije izhajam iz teze, da ima tudi kultura svojo politično zgodovino. Literarna besedila, ki se jim pripisuje visoka umetniška vrednost, običajno obravnavamo kot dela, ki jim je uspelo preseči kontekst svojega časa in okolja ter pronicljivo spregovoriti o občečloveških temah. Po drugi strani umetniška dela omogočajo različne interpretacije, kar pomeni, da so kljub univerzalnosti svojih sporočil lahko zelo raznoliko tolmačena. Univerzalnost jih ne rešuje vrnitve na raven parcialnih interesov, nasprotno: omogoča kvečjemu, da vsak bralec v delu najde fragmente, ki tako ali drugače podpirajo njegov svetovni nazor. Tovrsten pristop ima dolgo tradicijo, saj se je francoski esejist Michel de Montaigne že v 16. stoletju na primer pritoževal nad brezplodnimi reinterpreteracijami Platonovih del: »Vsak, ki ga izrablja v svojo slavo, ga obrača tako, kot mu je pogodu. Vlačijo ga na dan in ga vtikajo v vsa nova prepričanja, ki jih sprejema svet.«²

Prav pretirano prikrajanje pomena je najpogosteje proces, ki se zgodi pri politični ali ideološki apropiaciji literarnih umetniških del. Tovrstnih postopkov so bili deležni tako rekoč vsi literarni velikani in tudi predstavniki preostalih umetnosti. Na ta način nastane mit, ki, kot opozarja Roland Barthes, sam po sebi ne popači dejstev, temveč predela njihov pomen.³ V pričujočem delu bo fokus raziskave usmerjen ne toliko na dejstva, temveč na analizo interpretacij in (iz)rabe dejstev, tako da se bomo gibal bolj po polju politične in kulturne zgodovine kot po področjih literarnih ved ali slovenistike.

Prešeren je za analizo političnih interpretacij kulturnih vprašanj primeren kandidat preprosto zato, ker je bil skozi slovensko novejšo zgodovino dosledno obravnavan kot nepreseženi genij, čigar status ni bil od 60. let 19. stoletja dalje nikoli več negiran, izzvan ali postavljen pod vprašaj, zato o njem obstaja tudi največ gradiva, ki ga je mogoče obdelati skozi to perspektivo. Obsežnost in s tem nepreglednost literature o Prešernu po eni strani megli zmožnost postavljanja realnih ocen o njegovi

---

2 Bakewell, *Kako živeti*, str. 282.

3 Močnik, *Julija Primic*, str. 5.

receptiji skozi čas, a hkrati lahko s preišljeno selekcijo zarišemo vsaj osnovne linije sprememb v tem procesu.

Govora bo torej o Prešernovem kultu. Besedo kult *Slovar slovenskega knjižnega jezika* v njenem nereligioznem pomenu definira kot »izkazovanje časti, navadno pretirano, čaščenje«. ⁴ Srečujemo jo zlasti v sintagmi »kult osebnosti«, s katero najpogosteje opisujemo slavljenja političnih voditeljev moderne dobe, od francoskega cesarja Napoleona III., čigar kult velja za prvega v novejši zgodovini, ⁵ prek številnih avtoritarnih in totalitarnih vodij 20. stoletja do avtokratov, ki v nekaterih državah sveta še dandanes vladajo s trdo roko. Kult osebnosti je eden od načinov za utrjevanje politične oblasti, še zdaleč pa ne edini. V raziskavi bo v ospredju še ena od tovrstnih metod, namreč apropiacija in rekontekstualizacija kulturne dediščine, ki se ji z določeno mero manipulacije in posegov doda formo, odgovarjajočo političnim potrebam, ta pa se nato diseminira po medijih ter servira javnosti. Mehanizmi, ki ustvarijo kult političnega voditelja, so v glavnem zelo podobni mehanizmu, s pomočjo katerih nastane kult umetnika, le da je med njima ključna razlika: kult umetnika je zgolj sredstvo za krepitev kulta vodje. Po drugi strani je bil pojem kulta osebnosti prvotno v rabi v kontekstu slavljenja nacionalnih umetnikov, šele naknadno je dobil političen predznak (menda je bil v takem pomenu prvič uporabljen v pismu Karla Marxa iz leta 1877). Ob političnih spremembah so pokojne osebnosti zato pogosto priklicane v sedanost z namenom omogočanja novega pisanja zgodovine in obeleževanja te, na novo interpretirane preteklosti. ⁶

V Prešernovem primeru lahko formiranje kulturnega čaščenja prepoznamo v aktivnosti raznolikih družbenih, političnih in kulturnih krogov, saj skoraj ni bilo skupine, ki bi se pesniku in njegovemu delu zavestno odrekla. Namesto tega je mogoče skozi čas spremljati množično prisvajanje Prešerna s strani teh

---

4 SSKJ 2, str. 684.

5 Plamper, *The Stalin Cult*, str. 2–5.

6 Laqueur, *The work of the dead*, str. 347.

parcialnih skupin ter obenem odrekanje Prešerna konkurenčnim skupinam. Apropiacija Prešerna ima dolgo tradicijo, saj je dr. Evgen Lampe že leta 1905 opazil:

»Sploh so razni kritični žonglerji ob odkritju Prešernovega spomenika pokazali, kaj se da z nekoliko predrznostjo vse narediti iz Prešerna: eni so našli v njem velikega Slovana, drugi internacionalnega socialnega demokrata; eni so ga proglasili za resigniranega, poteptanega in od krutih sovražnikov mučenega trpina, drugi kot zmagoslavnega orjaka in heroja svobodomiselnosti. Eni so v njem obožavali žarkega rodoljuba, drugi pa so se divili njegovemu univerzalizmu itd.«⁷

Dobrih sedem desetletij kasneje je dr. Matjaž Kmecl nekaj podobnega ugotavljal v zvezi s slovensko akademsko skupnostjo: »Prešernove poezije so že po tradiciji nekakšen preskusni kamen, na katerem se kar naprej preskušajo najrazličnejši razlagalci, nove metode, prodornost mišljenja, prepričljivost razlaganja, splošna kulturna zavest.«⁸

Prešernov status med letoma 1945 in 1991, kot rečeno, še ni bil podrobneje obdelan, česar pa ne bi mogli trditi za zgodnejša obdobja, saj so bile v evropskem akademskem tisku že objavljene kvalitetne raziskave pesniških kultov, statusov nacionalnih pesnikov ter politične eksploatacije umetniške dediščine v obdobju nacionalizmov 19. stoletja. Ker je težišče raziskav tako nedvoumno fokusirano na to obdobje, se ustvarja vtis, da gre za edino obdobje, ki je vredno pozornosti in raziskovanja (medtem ko so raziskave kultov v 20. stoletju posvečene zlasti političnim kultom). Kljub temu so isti pesniki igrali nezanemarljive vloge še globoko v 20. stoletju, torej davno po tem, ko so opravili svojo narodotvorno funkcijo. Konteksti, v katere so bili postavljeni v novem stoletju, so prav tako intrigantni kot konteksti 19. stoletja, kar še posebej velja za prevajanje koncepta nacionalnega pesnika, ki je izšel iz izrazito nacionalističnih kontekstov, v okvir režimov z deklarativno internacionalno usmerjeno socialistično oblastjo.

7 *Dom in svet*, 1. 11. 1905, str. 694, Prešernov spomenik.

8 Kmecl, *Popularno prešernoslovje*, str. 190.

Vsako poglavje knjige spremlja pregled dejavnosti, povezanih s Prešernom, v Kranju. Čeprav ne morem tajiti, da je Kranj v ospredju raziskave pristal tudi zaradi moje zasebne povezanosti z njim in raziskav, ki sem jih o njegovi zgodovini opravil že prej, pa je gorenjska prestolnica skupaj z Ljubljano in Vrbo hkrati nedvomno osrednji kraj spomina na Prešerna in žarišče prizadevanj za njegovo raziskovanje (in s tem kanonizacijo). Aduiti Kranja, zaradi katerih je lahko pretendiral na naziv Prešernovega mesta, so bili zlasti v materialni zupušcini, od hiše, v kateri je pesnik živel od septembra 1846 in v njej 8. februarja 1849 umrl, ter groba s posmrtnimi ostanki do izvornika njegovega najstarejšega portreta. Predstavljanje kranjskih lokalnih razmer, ki dopolnjujejo preglede splošnih tendenc v prešernoslovju posameznih obdobj, sicer želi biti le ilustracija razmer na republiški (in državni) ravni, saj je osnovni namen dela predstaviti poskus teoretične sinteze spoznanj o tem, kako se je pesnikova podoba skozi desetletja spreminjala, reinterpreterirala, rušila in znova gradila; kljub morebitnim drugačnim pričakovanjem še zdaleč ni ostala monolitna. Poenostavljeno rečeno je bil Prešernov kult brbotajoče dogajanje na stiku pesnikove podobe, ki jo je med drugo svetovno vojno in takoj po njej gradila državna oblast, ter množice soudeležencev, ki so ta monolog začeli preobračati v dialog in vse bolj prevpraševali podobo, ki jo je ustvarila država. Na podlagi zbranih izsledkov sem obravnavano obdobje razdelil na štiri faze, ki so seveda umetne in arbitrarne, vendar hkrati skušajo slediti spremembam, utemeljenim v virih. Tema še zdaleč ni izčrpana, saj vsi konteksti, v katerih se je pojavljal Prešeren, nikakor še niso bili odkriti,⁹ nekatera vprašanja pa bodo neogibno ostala brez odgovora – zlasti ugibanja o tem, kako bi Prešeren sam ocenjeval vse interpretacije, ki so se spletle okoli njegovega življenja in dela. Morda bi bil zgrožen, morda zadovoljen, da je sprožil toliko polemik, morda pa celo vesel nad lastno nerazumljenostjo.

9 Po zaključku pisanja sem odkril še nekaj nenavadnih pojavnih oblik Prešerna v socialistični Jugoslaviji, od katerih mi je v spominu ostala zlasti Kmetijska obdelovalna zadruga France Prešeren iz Brega ob Savi (podobna zadruga iz bližnje Podreče pa je nosila ime Simona Jenka).

Razkrijmo na tem mestu še pomen nekoliko nenavadnega naslova pričujočega dela. Pri njem se sklicujem na misel znamenitega nemškega pesnika Heinricha Heineja. Četudi je bil po osebnem prepričanju humanistični socialist, pa tudi Marxov prijatelj, je že sredi 19. stoletja tesnobno anticipiral prevlado komunizma. Kot je zapisal, se je bal, da bodo njegove lovorove gozdove komunisti po prihodu na oblast posekali, da bi tam zasadili krompir, njegove knjige pa uporabljali kot kavne vrečke.¹⁰ Nenavadno ostro nasprotje, ki nastane, ko primerjamo lovorove gozdove in krompir – se pravi, ko primerjamo pesniški svet idealov in vzvišenih čustev s pragmatičnostjo in utilitarnostjo trde realnosti –, se mi je zdela primerna metafora, ki posrečeno poseblja zapleten položaj kanoniziranega pesnika v socialistični Jugoslaviji. Izbira Heinejevega citata je hkrati tudi namig na njegovo posredno povezanost s Kranjem, saj je v mestu živela rodbina Hayne, ki je bila v daljnem sorodstvu z literatom, posamezni člani kranjske družine pa so z njim ohranjali tudi osebne stike. Poleg tega je Heine leta 1841 napisal pesem *Srečanje*, ki je domnevno nastala po motivih Valvasorjeve pripovedi o povodnem možu, s čimer je po izboru tematike povezan tudi s samim Prešernom.

Ob koncu začetka še nekaj zahval. Zahvaljujem se vsem uslužbencem in uslužbenkam Mestne knjižnice Kranj, Narodne in univerzitetne knjižnice, Osrednje humanistične knjižnice ljubljanske Filozofske fakultete, kranjske enote Zgodovinskega arhiva Ljubljana ter Gorenjskega muzeja, ki so bodisi z gradivom bodisi s pogovori izredno obogatili pričujoče delo. Hvala tudi profesorjem in profesoricam za zgodovino ljubljanske Filozofske fakultete, s pomočjo katerih sem spoznaval skrivnosti profesionalnega ukvarjanja z zgodovino. Ne nazadnje se zahvaljujem obiskovalcem Gorenjskega muzeja, s katerimi sem prvič delil nekatera svoja nova spoznanja (žal sem zgolj posredno slišal za par, ki je ob kulturnem prazniku leta 2020 obiskal kranjski muzej in se pogovarjal o tem, da je Prešeren preživel drugo

---

10 Sammons, *Heinrich Heine: A Modern Biography*, str. 327–328.

svetovno vojno, »saj je živel do leta devetinštirideset«). Za knjižno izdajo dolgujem veliko zahvalo sodelavcem na Inštitutu za novejšo zgodovino, ki vedno pripomorejo k pozitivnemu delovnemu vzdušju, posebej pa moram omeniti inštitutsko knjižnico, ki je bila nenadomestljiv vir uporabljene literature. Med inštitutskimi sodelavci moram zlasti izpostaviti mentorja prof. dr. Žarka Lazarevića, ki me je kot mladega raziskovalca napeljal k ideji za izdajo pričujoče knjige in me opogumil, naj poskusim s prijavo, ter dr. Mojco Šorn, ki je kot odgovorna urednica zbirke Razpoznavanja prijazno podprla izdajo ter se angažirala pri pripravi za tisk. Prav tako hvala recenzentoma dr. Kseniji Šabec in dr. Levu Centrihu ter lektorici Polonci Kekec, ki so prispevali k izboljšavi končnega izdelka. Zahvaljujem se še prijateljem, ki so bili obzirno pripravljene poslušati moja razglabljanja o temi, ki jih ni utegnila zanimati tako zelo kot mene, sorodnikom za podporo in kakopak staršem.

**PESNIK – BOG
NAŠE IDOLATRIJE**

ORIS ZGODOVINE PESNIŠKEGA KULTA IN NJEGOVE ZNANSTVENE REFLEKSIJE

Pesniški kulti imajo dolgo tradicijo. Sledimo jim lahko vsaj od starogrških časov, v katerih med nekaj lokalno dokumentiranimi primeri izstopa vrsta Homerjevih kultov.¹¹ Rimska kultura ni razvila tako visoke stopnje heroizacije pesnikov, vendar je uvedla koncept literarnega kanona, temelječega na grških besedilih in delih rimskih literatov, ki so po kvaliteti dosegali grške zglede.¹² Skozi srednji vek so kanonizacijo pesnikov v Evropi ohranjali s podeljevanjem naziva »pesnik lavreat«; najbolj znan prejemnik te laskave titule je bil Francesco Petrarca.¹³ Ta je še za časa življenja kot nemara prvi evropski pesnik doživel poskus stvaritve svojih spominskih krajev, zlasti rojstne hiše v Arezzu, ki so jo lokalne oblasti sklenile ohraniti v podobi iz časa njegovega rojstva. V 16. stoletju je vas Arquà, v kateri je bil Petrarca pokopan, postala priljubljena turistična destinacija na Grand Tour, zato je bil tam odprt tudi najstarejši še vedno delujoči zahodnoevropski muzej, posvečen pesniku.¹⁴ V Veliki Britaniji se je kult pesnikov formiral v 15. in 16. stoletju, zahvaljujoč Pesniškemu kotičku (Poets' Corner) v Westminsterški opatiji v

---

11 Dović, *Venerating poets and writers in Europe*, str. 3.

12 Prav tam, str. 6.

13 Prav tam, str. 7–8.

14 Hendrix, *The Early Modern Invention of Literary Tourism*, str. 15–30.

Londonu, kjer so pokopani ali s spomeniki obeleženi vodilni akterji angleške literature. Do 18. stoletja se je po državi močno razpasel tudi Shakespearov kult, ki se je odražal v vse večjem obisku z njim povezanih lokacij v Stratfordu-upon-Avon, še zlasti pa ob odkritju njegovega spomenika v istem kraju leta 1769, na katerem je slavnostni govorec svojo odo v dramatikovo čast sklenil z besedami: »To je on, to je on, / Bog naše idolatrije.«¹⁵ Zoro novega, politiziranega odnosa do pesnikov je leta 1791 naznanil nastanek francoske nacionalne nekropole, ki je bila na predlog pisca Charlesa de Villetta odprta v nekdanji pariški cerkvi Sainte-Geneviève pod imenom Panteon. Kot drugega po vrsti so tja pokopali filozofa in literata Voltaira. Dogodek je imel zaradi nedavnega poskusa pobega kralja Ludvika XVI. močno politično konotacijo,¹⁶ saj je kult pesnikov obeleževal še celotno naslednje stoletje.

Čas 19. stoletja je obdobje, ki je s porajajočimi se nacionalizmi, formiranjem nacij, konstruiranjem nacionalnih identitet in iskanjem kulturnih oziroma zgodovinskih izvirov posameznih narodov predstavljalo plodna tla za množično kanonizacijo velikih prednikov in njihovo reaktualizacijo v svežem, do takrat še neznanem političnem kontekstu. Po Evropi so se razširili trendi komemoriranja zgodovinskih jubilejev, v literaturi znani z izrazom kult stoletnice (cult of centenary),¹⁷ ter množičnega odkrivanja spomenikov, ki so bili v germanskem svetu znani pod izrazom spomeniška vročica (Denkmalwut) ali, med bolj kritičnimi opazovalci, spomeniška kuga (Denkmalpest).¹⁸ Pesniški kulti so na ta način dosegli bistveno večje občinstvo, saj so komemorativni dogodki privabljali večtisočglave množice¹⁹ in s tem pripomogli k širjenju nacionalne ideje ter občutka skupne pripadnosti, torej k prehodu iz Hrochove faze B v fazo C. Profesorica primerjalne književnosti Ann Rigney poudarja, da

15 Dobson, *The Making of the National Poet*, str. 6. Avtorjev prevod.

16 Bouwers, *Public Pantheons in Revolutionary Europe*, str. 94–95.

17 Quinault, *The Cult of the Centenary*, str. 303–323.

18 Alings, *Monument und Nation*, str. 87.

19 Dović, *Venerating poets and writers in Europe*, str. 14.

je markiranje javnega prostora s spomeniki (dotting) značilnost in materialna zapuščina tega obdobja, v katerem so kulturniki postali del kolektivne identitete.²⁰

Ob odkrivanju spomenikov, ritualnih komemoracijah, izdaja zbranih del, šolskih recitacijah in drugod se je od konca 18. stoletja dalje oblikoval koncept nacionalnega pesnika, torej posebej uglednega, genialnega in nacionalno primernega literata, ki je postal legitimirajoči simbol nacije, njenih prepričanj, idealov in identitete. Ta status v nasprotju s prej omenjenim pesnikom lavreatom ni zgolj uradno podeljena titula, temveč gre za neformalni status, ki ga ne moremo kvantitativno izmeriti, vendar je kljub temu zelo opazno vpjet v kulturno mrežo neke nacije in ima težo ne zgolj pri poznavalcih, ampak tudi pri množicah, ki se identificirajo s konkretnim narodom. Junaški status pesnikov je najodmevneje obravnaval škotski filozof in književnik Thomas Carlyle, ki je celotno tretje poglavje znamenitega dela *On Heroes, Hero-Worship, and the Heroic in History* iz leta 1841 posvetil pesniku kot heroju. Na primerih Danteja in Shakespearja je Carlyle obravnaval vprašanje kanonizacije pesnikov in poudaril, da sta bila oba pesnika kanonizirana, četudi pri tem procesu ni sodeloval noben kardinal niti papež.²¹ Le osamljeni posamezniki so svarili pred pretirano idealizacijo in nabuhlim slavljenjem nacionalnih velikanov – do Shakespearja negativno nastrojeni George Bernard Shaw si je za njegovo ekscesno čaščenje v Veliki Britaniji izmislil izraz bardolatrija (bardolatry)²² –, toda njihovi ugovori niso imeli večjega učinka.

Mobilizacijska vloga nacionalnih pesnikov je po prvi svetovni vojni izgubila del svojega nekdanjega zagona. Medtem ko je 19. stoletje proizvedlo serijo kultov, ki so pogosto aktualni še danes, je 20. stoletje postreglo s prvimi teoretično-kritičnimi in znanstvenimi refleksijami tega pojava. Eno od pionirskih del s to temo je bilo objavljeno leta 1931 in je tematiziralo

---

20 Rigney, *The Afterlives of Walter Scott*, str. 160.

21 Carlyle, *On Heroes, Hero-Worship and the Heroic in History*, str. 82.

22 Shaw, *Three plays for puritans*, str. xxxi.

Shakespearjevo kanonizacijo.²³ Vse to ne pomeni, da je bil status nacionalnega pesnika pozabljen, saj se je še naprej pojavljal v raznih oblikah in bil, kot bo pojasnjeno, vpeljan tudi v socialistične države.

Slovenske raziskave nacionalnih pesnikov in statusa Franceta Prešerna v tem teoretskem kontekstu so precej mlajše in segajo v začetek trenutnega stoletja. Ledino je oral profesor ruščine na tržaški univerzi dr. Ivan Verč, ki je leta 2001 za zbornik, posvečen 200. obletnici Prešernovega in Puškinovega rojstva, prispeval teoretični članek *O nacionalnem pesniku*.²⁴ Posamezne razprave in monografije iz naslednjih let so začele obravnavati specifične aspekte Prešernove recepcije po njegovi smrti, pri čemer se niso mogle izogniti vprašanju razvoja in pojavnih oblik pesnikovega kulta. Omenimo le nekaj pomembnejših avtorjev. Zgodovinar in umetnostni zgodovinar ddr. Damir Globočnik se je v monografiji iz leta 2005 ukvarjal z razvojem Prešernovih umetniških upodobitev od pesnikove smrti do konca 20. stoletja, v enem od poglavij, ki je sicer primarno posvečeno dvema pesnikovima spomenikoma v Kranju, pa se je dotaknil tudi pesnikove kanonizacije v času po drugi svetovni vojni.²⁵ Šolnik ter literarni zgodovinar dr. Zoran Božič je Prešerna raziskoval skozi optiko njegove prisotnosti v šolskih učbenikih in kurikulumu v zadnjem poldrugem stoletju, sintezni pregled njegovih izsledkov pa je bil objavljen v več kot 600-stranski monografiji.²⁶ S kanonizacijo slovenskih kulturnih velikanov (razen Prešerna še posebej Valentina Vodnika) se je v analizi javnih spomenikov v Ljubljani avstro-ogrskega in starojugoslovanskega obdobja ukvarjal še etnolog dr. Božidar Jezernik.²⁷

Kljub pionirskemu delu, ki so ga navedeni raziskovalci opravili pri uvajanju konceptov kanonizacije ter statusa

---

23 Babcock, *The Genesis of Shakespeare Idolatry*.

24 Verč, *O nacionalnem pesniku*, str. 25–33.

25 Globočnik, *Prešeren in likovna umetnost*. Poglavje o obeh kranjskih spomenikih ter kanonizaciji po drugi svetovni vojni je bilo kot samostojni članek objavljeno že prej, gl. Globočnik, *Smerdujeva spomenika pesniku dr. Francetu Prešernu v Kranju*, str. 201–212.

26 Božič, *Slovenska literatura v šoli in Prešeren*.

27 Jezernik, *Mesto brez spomina: javni spomeniki v Ljubljani*.

nacionalnega pesnika v slovenski akademski prostor ter aplikaciji teoretskih sistemov na konkretne primere, je na tem področju daleč najbolj znano in najpogosteje citirano delo literarnega zgodovinarja dr. Marijana Dovića, ki je vse naštete koncepte bistveno nadgradil ter v slovenski prostor vpeljal koncept tako imenovanega kulturnega svetništva. Gre za razmeroma nov pojem, nastal na podlagi starejših konceptov, kot je politična religija, s katerim Dović označuje umetniške ustvarjalce, ki so zaradi svojega življenja in zlasti del v kulturi svojih nacij v procesu kanonizacije (pogosto v 19. stoletju) posthumno postali sekularni junaki, katerih čaščenje je dosegalo nivo čaščenja cerkvenih svetnikov, s čimer jim je pripadla pomembna vloga pri oblikovanju nacionalne identitete. Tako kot prej našteti raziskovalci je Dović koncept postopno formiral in sistematiziral skozi številne članke, sinteza raziskav pa je bila monografija *Prešeren po Prešernu: kanonizacija nacionalnega pesnika in kulturnega svetnika*. V njej je Dović predstavil končno različico analitičnega modela, ki tolmači kanonizacijo kulturnih svetnikov. Model obsega tri glavne podskupine: *vita* (fragmenti ter podatki iz življenja in dela izbranega ustvarjalca, na podlagi katerih se lahko gradi njegova kanonizacija), *cultus*, ki se naprej deli na produkcijo kanonskega statusa (skrb za materialne ostanke, postavljanje spomenikov, negovanje avtorjevega opusa in uradna legitimacija) ter reprodukcijo kanonskega statusa (ritualizirano čaščenje, prilaščanje avtorja s strani različnih skupin, nastajanje sekundarnega gradiva o avtorju in širjenje kulta prek šolskega sistema), in nazadnje *effectus* (posledice, ki jih ima vzpostavitev kulta za družbo, zlasti formiranje skupnosti, prostorsko ter časovno markiranje z avtorjem, prisotnost v kolektivni zavesti in politična transformacija).²⁸

Dovićeve analitični model je zadnja leta neobhodna referenčna točka vseh raziskovalcev, ki se na kakršenkoli način ukvarjajo z mehanizmi kanonizacije in recepcijo Prešerna po letu 1849. Model je bil legitimiran tudi v samem Kranju, saj je

28 Dović, *Prešeren po Prešernu*, str. 84–105.

bila na njegovi podlagi jeseni 2018 v Prešernovi hiši organizirana razstava *France Prešeren, kranjski kulturni svetnik*.²⁹

Tako v evropskem kot v slovenskem merilu lahko ob branju strokovnih razprav o kanonizaciji nacionalnih pesnikov ugotovimo, da je v njih daleč najpogosteje analiziran čas vzpostavljanja in krepitev teh kultov, torej hobsbawmovsko »dolgo 19. stoletje«. Tudi Dović navaja, da so najzanimivejše in najintenzivnejše oblike kanonizacije kulturnih svetnikov okvirno nastajale v obdobju med letoma 1840 in 1940,³⁰ čemur je sledilo le bolj ali manj okostenelo ponavljanje že videnega; temu primerno je Prešernovemu kultu v obdobju socialistične Jugoslavije v svoji monografiji namenil dve strani besedila (nasproti štiridesetim, ki govorijo o kultu do leta 1905). Večina 20. stoletja posledično ostaja v senci in je implicitno obravnavana kot manj pomembno obdobje v procesu kanonizacije, zgolj zakasneli odmevi že znanih vzorcev. Kljub temu velja razmisliti, kako in zakaj je zagon kultov 19. stoletja lahko posegel tako globoko v naslednje stoletje kljub orjaškim družbenopolitičnim spremembam, ki so se medtem zgodile, in se vprašati, kaj je omogočilo takšno kontinuiteto. Ne nazadnje je (dis)kontinuiteta pesniških kultov skozi 20. stoletje vplivala tudi na današnji položaj teh pesnikov: kulti, ohranjeni skozi preteklo stoletje, so najpogosteje aktivni še danes, posamezni primeri potlačitve politično neprimernih pesnikov pa imajo v 21. stoletju prav tako vidne posledice.

---

29 Peternel, *France Prešeren, kranjski kulturni svetnik*.

30 Dović, *Prešeren po Prešernu*, str. 21–22.

**»RADI BI GA
NAPRAVILI ZA
SVOJEGA, ČETUDI
NIKDAR NJIHOV
NI BIL«:**

**Prešernovo slavljenje
in prisvajanje do
leta 1945**

ROJSTVO IN RAST PREŠERNOVEGA KULTA DO LETA 1918

Začetki Prešernove kanonizacije segajo v čas njegovega življenja – natančneje, začel jo je pesnik sam v svojih pesmih. Tovrstna avtoapoteoza se kaže v poudarjanju povezovalne in narodotvorne funkcije poezije ter dojemanju svoje vloge kot preroškega pevca.³¹ Po oceni Zorana Božiča se je Prešeren v *Glosi* primerjal s Homerjem, Ovidom, Dantejem, Cervantesom in Petrarco, v *Novi pisariji* s Shakespearom, v *Krstu pri Savici* ima položaj političnega in vojaškega voditelja Slovencev, v *Zdravljici* je glasnik »slovenstva, slovanstva in človeštva naploh«, v *Zabavljivih napisih* pa doseže vrhunec z enačenjem s samim Bogom.³² Kot nadalje ugotavlja Dovič, je bil Prešeren hkrati »prvi ambicioznejši *postulator* kanonizacije velmož slovenske literature«, saj si je prizadeval ohranjati spomin na svoje pesniške predhodnike, bodisi s prizadevanjem za posmrtno izdaje njihovih del bodisi pri prenovi njihovih nagrobnih spomenikov in pisanju epitafov.³³

Poleg lastnega kanoniziranja je bil Prešeren že za življenja deležen tudi prvih slavospevov, v katerih je bil običajno slavljen skupaj s pesnikom Jovanom Veselom - Koseskim. Književnik

---

31 Dovič, *Prešeren po Prešernu*, str. 139–140.

32 Božič, *Slovenska literatura v šoli in Prešeren*, str. 245.

33 Dovič, *Prešeren po Prešernu*, str. 146.

France Malavašič je v *Kmetijskih in rokodelskih novicah*, ki jih je izdajal dr. Janez Bleiweis, februarja 1847 pripomnil: »Prešerin in Koseski sta tedaj dvé svitli zvezdi na obnébji slovénškiga pésníštva, sta dva velikana na našim Parnasu.« Glede vprašanja, kateremu od obeh »gré pervenstvo«, so se že takrat v nemale burne debate, Malavašič pa je menil, da je treba častiti oba in biti hvaležen, da na Slovenskem delujeta dva nadarjena pesnika.³⁴ Na račun Prešernovega slavljenja je bil povzdignjen tudi kulturni pomen Kranja, na primer v prispevku v istem časopisu avgusta 1848:

»Kakor je pa Krajnsko mesto že nekdaj slovélo, sloví po pravíci še zdej – zakaj v njem prebívá náš slavní pesník Dr. Prešerin! Terst in Krajnj sta v tem oziru nar imenitniši slovénski mesti. Vladarja slovénške poezíje kraljujeta v nju: Koséski in Prešerin, – kateri Slovenec ne spoštuje teh dveh mož! Bog nam ju še dolgo ohrani v slavo domovíne!«³⁵

Specifičen odraz Prešernove slave za časa njegovega življenja je podatek, da so mengeški kmetje v času revolucije leta 1848 prepevali bojevite, toda profane protifevdalne pesmi, verjetno nastale v lokalnih gostilnah, ki pa so jim skušali dati večjo veljavo s trditvijo, da je njihov avtor »kunštni dohtar«, torej Prešeren.³⁶

V prvih letih po Prešernovi smrti lahko v slovenskem tisku spremljamo nadaljevanje Prešernovega in Veselovega dvovladja na mestu osrednjega slovénškega pesnika (slavljenja je bil deležen še Valentin Vodnik, ki so ga najpogosteje označevali s sintagmo »prvi slovénski pesník« – le da je bil »prvi« v časovnem in ne kvalitativnem smislu). Vseeno je mogoče že opaziti tudi znamenja prvih nesoglasij in favoriziranje bodisi Prešerna bodisi Koseskega, pogosto glede na politična prepričanja propagatorjev. V letu Prešernove smrti so Bleiweisove *Novice* naziv prvega pesnika podeljevale Koseskemu,³⁷ ki je bil že prej deležen pohval

34 *Kmetijske in rokodelske novice*, 24. 2. 1847, str. 32, Domoródní listi. II. Slovénsko pésníštvo. Prešerin in Koseski.

35 *Kmetijske in rokodelske novice*, 23. 8. 1848, str. 146, Veselíca v Krajnji.

36 Trdina, *Zbrano delo: prva knjiga*, str. 192.

37 *Kmetijske in rokodelske novice*, 3. 10. 1849, str. 176, Na znanje.

časopisa kot »slovenski Šiller«,³⁸ po drugi strani pa je literat Vincenc Rizzi v svoji oceni *Poezija* odločno zapisal, da Prešernove pesmi »le po tisti meri merimo, s katero se prvi pesniki vsacega naroda merijo.«³⁹ Leto dni kasneje so se Prešernove pesmi prvič znašle v šolskem učbeniku,⁴⁰ Rizzijevo stališče pa je podprl dvajsetletni bodoči pisatelj Janez Trdina: »Kar zadene pesniško vrednost samo na sebi, ne moremo /.../ Koseskega pevcu Sone-tnega venca in Krsta pri Savici predpostaviti. Naj beremo tudi najbolj pesniške pesmi njegove, nas vendar nikdar tisti ogenj ne bo tako zelo užgal, kakor nas pri branju Prešernovih poezij prevzame.«⁴¹ Koseskega je Trdina cenil kot spodbujevalca narodne zavesti, vendar je trdil, da se ga ne sme povzdigovati na račun zmanjševanja Prešernovega pomena.⁴² Kritika je posredno letela na Bleiweisa in zato v njegovem taboru povzročila precejšnje razburjenje. Trdinovo mnenje je v *Novicah* zavrnil Lovro Pintar: »Mi scer Prešerna kakor pesnika globoko spoštujemo, pa vendar skoro ne verjamemo, da bi se mu bilo kdaj sanjalo, da ga bo kdaj kak Slovenec ‚nebeškiga pesnika‘ imenoval. Ako bi mu bil kdo pred kakimi leti to prerokoval, bi se bil gotovo smehljaje po bradi pomuzal.«⁴³ Ne glede na kritike je Trdina leta kasneje zapisal: »Ali še zdaj se mi dobro zdi, da sem povrnil Prešernu slavo, ki mu gre, da je naš največji pesnik. Bleiweis je razglašal za prvaka vedno svojega Vesela in je rekel od strani o našem Prešernu, da se v ‚kvantah gubi.‘ Brez teh besed /.../ bi se ne bil lotil nikoli te zabavljive kritike.«⁴⁴

Trdinova kritika Bleiweisa je bila nekoliko preostra. Urednik *Novic* je, četudi je v svojem časopisu bolj propagiral Koseskega, opravil tudi pomembno delo za Prešernovo kanonizacijo, saj je bil glavni pobudnik za postavitvev njegovega nagrobnega

---

38 *Kmetijske in rokodelske novice*, 17. 11. 1847, str. 184, Od poslovenjene ‚Device orleanske‘ našiga Koseskiga.

39 *Slovenija*, 28. 12. 1849, str. 416, Poezije doktorja Franceta Prešerna (Ljubljana 1847).

40 Božič, *Slovenska literatura v šoli in Prešeren*, str. 71–72.

41 Trdina, *Zbrano delo: četrta knjiga*, str. 202.

42 Prav tam, str. 203–204.

43 *Novice kmetijskih, rokodelnih in narodskih reči*, 5. 2. 1851, str. 28, Nekaj iz ‚Vesne‘.

44 Trdina, *Zbrano delo: četrta knjiga*, str. 381.

spomenika na takratnem kranjskem pokopališču. Po dobro obiskanem Prešernovem pogrebu 10. februarja 1849 je Bleiweis v *Novicah* povabil na sestanek 17. februarja, kjer naj bi razmislili o tem, kakšen spomenik bodo postavili pokojniku, saj si »[s]lavni mož zasluži svoje slave vredin spominek«. ⁴⁵ Časopis *Slovenija* je na vabilo pripomnil, »de imajo dela rajnciga toliko ceno, de bi v vsakim slovenskim selu, tergu, mestu brez vse opombe podpise za prineske v ta žlahtni namen pobirati imeli«. ⁴⁶ *Novice* so zatem poročale, da bo »spomin na mojstra naših pévcov« ustrezno ohranjen »z naprávo veličastniga spominka«, bralci pa so bili pozvani k zbiranju denarja za primeren nagrobnik. ⁴⁷ Optimistične napovedi se niso uresničile, saj je nabirka trajala dolgo časa, medtem pa je pesnikov grob od septembra 1849 obeleževal le skromen lesen križ. Pesnik Jernej Levičnik je ob obisku groba cenjenega kolega cinično pripomnil, da je Prešeren na grobu dobil »sebe vreden spomenik« (»seiner würdiges Denkmal«), ⁴⁸ pa tudi pesnica Josipina Urbančič - Turnograjska je v svoj dnevnik zapisala, da je zapuščen grob »žalostno znamenje kranjske rodoljubnosti«. ⁴⁹ Da akcija zbiranja denarja za pesnikov nagrobnik še ni imela resnično vseslovenskega mobilizacijskega pomena, kaže večkrat citirana anekdota, po kateri je sočasna nabiralna akcija za vojsko hrvaškega bana Jelačića zbrala bistveno več denarja kot nabirka za nagrobnik – celo Kranjčani so za vojsko zbrali 86,5 goldinarja, za nagrobnik pa 32. ⁵⁰ Leta 1851 je začel pristojni odbor izbirati osnutek za spomenik. Ker niso našli nobenega ustreznega slovenskega zgleda, je bil izbran osnutek neugotovljenega dunajskega arhitekta, ki ga je izklesal ljubljanski kamnosek Ignacij Toman. ⁵¹ Spomenik so postavili na mesto ob glavni pokopališki poti, zato so Prešernove

---

45 *Novice kmetijskih, rokodelnih in narodskih reči*, 14. 2. 1849, str. 29, Žalostno oznanilo – in prijazno povabilo.

46 *Slovenija*, 13. 2. 1849, str. 50, Ljubljana 11. svečana.

47 *16. dokladni list k 17. listu Novic*, [25. 4.] 1849, str. 50, Povabilo na vse Slovence!.

48 *Laibacher Zeitung*, 15. 3. 1851, str. 258, Dr. Franc Prešern. Nekrolog (Aus der Carinthia).

49 Budna Kodrič, *Zgodba Josipine Turnograjske in Lovra Tomana*, str. 201.

50 Gspan, *Prešernov grob v Kranju*, str. 40.

51 Prav tam, str. 43–44.

posmrtno ostanke junija 1852 prekopali na novo lokacijo. Dne 3. julija 1852 je potekalo svečano odkritje nagrobnika, ki so ga *Novice* razglasile za »zares pravi kinč krajnskega pokopališča«. ⁵² Po maši v pokopališki kapeli je kranjski dekan blagoslovil grob, nato pa je kot osrednji govorec nastopil Bleiweis, ki je hvalil Prešernov pesniški genij in nastop sklenil z besedami, da od zdaj naprej »v okrožji starodavnega slovenskega mesta naznanuje spominek: tukaj počiva Prešerin, neumerli pesnik slovenski!« ⁵³ Dogodek je bil skrivoma nadzorovan: opazovalec kranjskega okrajnega glavarja je napisal poročilo o poteku svečanosti, vendar je pristojni uradnik na podlagi zapisa sklenil, da je bilo odkritje zgolj komemorativna svečanost v spomin domačemu pesniku, ne pa politično predznačena manifestacija. ⁵⁴

Dobro desetletje po postavitvi nagrobnika je nov zagon Prešernovemu čaščenju v Kranju dala ustanovitev Narodne čitalnice v začetku leta 1863. Domoljubni meščani, do takrat že prepričani, da jih »navdaja duh Prešernov, kateri čuje nad Kranjem«, ⁵⁵ so pomen vloge, ki je pesniku pripadla v kulturnem življenju mesta, pokazali že z enim od prvih javnih dogodkov v organizaciji čitalnice, namreč slovesno mašo zadušnico v Prešernov spomin. V izbiri cerkvenega obreda za namen pesnikove počastitve in uveljavljenem narativu, češ da čitalnica »spolnuje le sveto svojo dolžnost, da spomin obhaja po možu, ki bo na veke dika in ponos domovini naši«, ⁵⁶ so prepoznavni zametki posvetnega svetništva, o katerem je poldrugo stoletje kasneje pisal Dovič. Sakralni element Prešernovega čaščenja je v kranjski čitalnici ostal prisoten še desetletja, saj so tudi ob praznovanju 70. obletnice njenega delovanja leta 1933 zatrjevali: »Spomin na našega pesnika-prvaka dr. Franceta Prešerna je bil Čitalnici vedno svet.« ⁵⁷

52 *Novice kmetijskih, obrtnijskih in narodskih reči*, 7. 7. 1852, str. 216, Iz Kranjja. Posvečenje Prešernoviga spominka.

53 *Novice kmetijskih, obrtnijskih in narodskih reči*, 10. 7. 1852, str. 219–220, Iz Kranjja (Posvečenje Prešernoviga spominka. Konec).

54 *Slovenski poročevalec*, 7. 2. 1951, str. 2, Policija in Prešernov nagrobnik.

55 *Novice gospodarske, obrtniške in narodne*, 30. 4. 1862, str. 143, Iz Kranja 26. aprila.

56 *Novice gospodarske, obrtniške in narodne*, 4. 2. 1863, str. 39, Iz Kranja.

57 Fugina, *Narodna čitalnica v Kranju: 1863–1933*, str. 20.

Že od ustanovitve je kranjska čitalnica Prešernu posvečala posebno pozornost. V prvem letu delovanja so mu namenili dve béseди, nato pa so jih praviloma ponavljali vsako leto v času njegovega rojstnega dne, tako da so prireditve v Prešernov spomin v številu daleč presegle podobne dogodke v spomin drugih pesnikov, kot sta Vodnik in Simon Jenko. Ob ustanovitvi je čitalnica prevzela nalogo oskrbovanja Prešernovega groba, ob 1. novembru pa so grob okrasili z vencami in svečami ter ob njem peli žalostinke. Ko so v Kranj prišli tuji gostje, so jih čitalničarji peljali na Prešernov in Jenkov grob.⁵⁸ Prav tako je bila lokacija pesnikovih posmrtnih ostankov obvezna točka postanka ob dogodkih in proslavah v organizaciji čitalnice, prvič že ob njeni vselitvi v nove prostore 16. avgusta 1863, ko je množica obiskovalcev na pokopališču po pisanju novinarja *Napreja* pričala, »[k]ako so morali narodnega moža, pesnika ljudje jako čislati«. ⁵⁹ Poročevalec *Novic* je izpostavil še močan učinek, ki so ga imeli govori in deklamacije pesmi ob Prešernovem grobu na ganjeno množico: »[V]sa množica je bila za čas odmaknjena zemeljskim občutkom.«⁶⁰

Prešernov grob je že takrat postal – ponovno z izposojjo izraza iz religiozne sfere – romarska točka, ki so jo obiskovale množice pesnikovih častilcev, od ljubljanskih dijakov do panslovansko usmerjenih gostov iz Češke. Hrvaški književnik August Šenoa je o svojem obisku groba napisal novelo *Nagelj s pesnikovega groba*, malo pred svojo smrtjo pa je na grob prišel moliti tudi Simon Gregorčič.⁶¹ Leta 1895 sta grob skupaj obiskala kipar Alojzij Gangl, avtor Prešernovega marmornatega doprsja, ki je veljalo za njegov najlepši portret, in pesnikova hči Ernestina Jelovšek,⁶² ki je o dogodku vzhičena zapisala:

»Izpolnila se mi je bila najiskrenejša želja, katero sem gojila več nego dvajset let, ali bolje, vse svoje življenje: videla sem gomilo

58 Pirnat, *Narodna čitalnica v Kranju: 1863–1913*, str. 20.

59 *Naprej*, 21. 8. 1863, str. 268, Iz Ljubljane 17. avgusta.

60 *Novice gospodarske, obrtniške in narodne*, 26. 8. 1863, str. 275, Iz Kranja 17. avg.

61 *Gorenjec*, 13. 4. 1907, str. 1–2, Kranj – Simonu Gregorčiču.

62 *Edinost*, 4. 12. 1900, str. 1, Prešernova hči (Spomenica k Prešernovi stoletnici).

svojega očeta ter molila na njej! Tukaj mi je postalo jasno, da nisem nikdar in nikogar ljubila tako prisrčno ko svojega očeta, katerega se spominjam samo še kakor v megli, dasiravno mi plava njegov pogled in smehljaj neprestano pred očmi.«⁶³

Prešernu so priznavali pesniško prvenstvo tudi med svečanostmi v čast drugim pesnikom. Ko so leta 1873 le nekaj metrov proč od Prešernovega groba svečano odkrili nagrobnik Simona Jenka, je dr. Janez Mencinger v slavnostnem govoru zatrdil, da »je Preširen nas prvi pesnik in da še nij dobil doglavnika ne med umrlimi ne med živečimi«; četudi je bil dogodek posvečen Jenku, je Mencinger slavljencu priznal le status drugega največjega slovenskega pesnika.⁶⁴

Šestdeseta leta 19. stoletja v strokovni literaturi običajno veljajo za konstitutivno obdobje Prešernovega kulta. Leta 1866 je namreč izšla zbirka Prešernovih *Pesmi*, ki sta jo izdala literata ter mladoslovenca Josip Stritar in Josip Jurčič. Stritarjev predgovor k izboru pesmi je v marsičem postal temeljni kamen za Prešernovo nadaljnjo kanonizacijo. V zapis je uvedel skoraj hagiografske elemente: govoril je o pesnikovi notranji lepoti, njegovo delo je razglašal za nebeško, pokazal je razumevanje za njegove napake, kot je alkoholizem, in precej selektivno izbiral pozitivne fragmente iz njegovega življenja.⁶⁵ V znanem odlomku je Stritar Prešerna primerjal s pesniškimi velikani drugih evropskih narodov:

»Vsak omikan narod ima v literaturi moža, kterega ne čestí, ne hvali samo, kterega zares ljubi, kakor svojega prijatelja; vse mu je lepo na njem, vse ljubo, še celó njegove napake; rad se diči in ponaša ž njim, in gorjé mu tujcu, kteri bi se lotil njegovega ljubljenca – gréh se mu zdi vsaka beseda, ktera bi ga kolikaj grajala; gréh se mu zdi še premrzla hvala. Vsak narod ima moža, kterega si misli s sveto,

63 Jelovšek, *Spomini na Prešerna*, str. X.

64 *Slovenski narod*, 1. 10. 1873, str. 1, Jenkova slavnost v Kranji.

65 Koron, *Hagiografski diskurz*, str. 245. Stritar je v satiri *Prešernov god v Eliziji* pesnika po božansko častil, saj je Homerju, ki se v onstranstvu sreča s Prešernom, v usta položil besede: »Poslal me, brate, sam je kralj Apolo: / sprejet si v naše ‚pevsko kolo!« Goethe pa pesniku prizna: »'Poezije' tvoje so mi prav po volji; / jaz sam, dejal bi, nisem lirik bolji.« Gl. Stritar, *Zbrano delo: prva knjiga*, str. 127.

čisto gloriozi okoli glave. Kar je Angležem Shakespeare, Francozom Racine, Italijanom Dante, Nemcem Göthe, Rusom Puškin, Poljakom Mickievič – to je Slovencem Preširen!⁶⁶

Tradicionalno tolmačenje Stritarjevega besedila kot svojevrstnega rojstnega lista Prešernovega kulta je prevpraševal literarni zgodovinar Marko Juvan, po katerem zapis »ni tako zelo prelomen v pojmovanjih Prešernove poezije, kot se še vedno misli«, saj so pesnika »kljub reduciranemu razumevanju visoko cenili že dosti prej, vsaj od noviškega ponatisa *Krsta pri Savici* dalje«.⁶⁷ Kljub temu je predgovor na dolgi rok ostal dovolj relevanten, da je pripomogel h kanonizaciji samega Stritarja. Po njem je ljubljanska občina leta 1906, ob njegovem 70. rojstnem dnevu, v centru Ljubljane poimenovala ulico, ki »vodi k Prešernovem spomeniku, katerega pravi oče je ravno Jos. Stritar«,⁶⁸ saj »je Stritarjeva zasluga, da so Slovenci spoznali pravo važnost Prešernovo in je tedaj pokazal Stritar pot k Prešernu«.⁶⁹

S Stritarjevim ustoličenjem Prešerna na vrhu slovenskega Parnasa je bilo jasno, da je bitko za to mesto dokončno izgubil Koseski. Detronizacija Koseskega, če ne celo »smrt Veselove poezije«,⁷⁰ je po nekaterih interpretacijah resnični najdaljnosežnejši uspeh Stritarjevega predgovora. Koseski sicer ni izginil čez noč: skozi 70. leta 19. stoletja so izhajali zvezki njegovega zbranega dela, poleti 1898 pa so na njegovi rojstni hiši v Spodnjih Kosezah odkrili spominsko ploščo. Njegov pomen je kljub temu nezadržno bledele: omenjena plošča je (razen nagrobnika v Trstu) vse do danes edino obeležje, postavljeno v njegov spomin, obenem pa je odkritje imelo »le nekak lokalni pomen«, saj so ga obiskali zgolj prebivalci bližnje okolice, medtem ko se iz Ljubljane ni prikazal skoraj nihče.⁷¹ Časi, ko so »mladeniči od veselja in navdušenja jokali, kadar so prinesle ‚Novice‘ kako

---

66 *Pesmi Franceta Preširna*, str. 15.

67 Juvan, *Slovenski Parnasi in Eliziji*, str. 310.

68 *Dolenjec*, 26. 5. 1906, str. 1, Srca gori!.

69 *Gorenjec*, 26. 5. 1906, str. 5, Josip Stritar.

70 Inkret, *Jovan Vesel Koseski*, str. 7.

71 Levec, *Ob stoletnici Janeza Vesela Koseskega*, str. 192.

novo pesem Koseskega«,⁷² so za vedno minili; Koseski je postopoma postal stvar preteklosti, saj so ga vse težje aktualizirali že pred prvo svetovno vojno, tako da je bil degradiran v »sporen, nezanimiv, nepomemben in /.../ neprijeten pojav v slovenskem literarnem in nacionalnem dogajanju v 19. stoletju«. ⁷³ Ob začetku 90. let 19. stoletja je bilo že težko verjeti, »da se je kedaj koli primerjal Vesel Koseski Prešernu ali celo stavil više njega«. ⁷⁴ Edina pogojna pohvala, ki je bila še lahko izrečena na račun Koseskega, je bila, da je bil »naš prvi in naš največji politični pesnik, s katerim se glede taktičnega uspeha nobeden naših pesnikov ne more primerjati. Niti Prešeren ne!«⁷⁵ Spotoma je bitko izgubil tudi Vodnik, ki mu je bil leta 1889 resda izredno svečano odkrit spomenik v Ljubljani, toda njegova popularnost je do preloma stoletja upadla. Jurčič je zapisal, da Vodnik »nij bil močan dovolj srce slovenskega naroda /.../ ogreti za milo domovino in njene glasove«, dokler ni, seveda, »on prišel, pesnik, Preširen«. ⁷⁶

Vsaj v določeni meri sta bili eliminacija Bleiweisovega protežiranca Koseskega in posaditev Prešerna na prestol slovenske poezije preišljen cilj, ki ga je s svojim predgovorom želel doseči Stritar, toda Bleiweis se je na Jurčič-Stritarjevo izdajo *Pesmi*, tako kot že marsikdaj, odzval previdno in zadržano. V *Novicah* je objavil recenzijo in poudaril, da »je že davno dognano,« da je Prešeren eden najboljših pesnikov po idejah in jezikovni dovršenosti, zato je tudi »prvi lirični pesnik«. Kljub temu se mu je zdelo nenavadno, »da se ignorira mojster, ki je bil vrstnik Prešernov – Koseski«. Njegov končni sklep je svojevrstna pravna sinteza: »Radujemo se, da imamo Prešerna, v radosti do njega pa nikar ne zabimo domačih prvakov.«⁷⁷ V zasebnem pismu Josipu Cimpermanu pa je Bleiweis kot morda prvi Slovenec posvaril pred pretiranim čaščenjem Prešerna: »Prešérin je izvrsten

72 Prav tam, str. 193.

73 Inkret, *Jovan Vesel Koseski*, str. 12.

74 *Ljubljanski zvon*, 1. 2. 1891, str. 85, Fr. Prešern.

75 Levec, *Ob stoletnici Janeza Vesela Koseskega*, str. 208.

76 *Slovenski narod*, 14. 9. 1872, str. 1, Preširen.

77 *Novice gospodarske, obrtniške in narodne*, 9. 5. 1866, str. 151, Klasja z domačega polja. 1. snopič (Konec).

pesnik slovenski, s katerim se smemo po pravici ponašati in ga v oblikah pesniških vsem drugim v izgled staviti. Ali njega cultus ne sme pristransk biti, da ne postane – pretiran.«⁷⁸

Proces Prešernove kanonizacije se zaradi Bleiweisovih svaril ni upočasnil, kvečjemu se je pospešeno nadaljeval z odkrivanjem spomenikov. Prvo spominsko obeležje, ki so ga Prešernu postavili izven pokopaliških zidov, je bila plošča, slavnostno odkrita na rojstni hiši v Vrbi jeseni 1872. Po poročanju tiska je bila svečanost sijajna, saj se je je udeležilo na tisoče ljudi. Kljub temu ljubljanski škof Jernej Vidmar (sicer doma iz Kranja, kjer je kasneje umrl in bil pokopan nekaj metrov proč od Prešerna) ni dovolil blagoslova plošče, kot je bilo predvideno v programu;⁷⁹ gre za enega prvih nedvoumnih distanciranj Cerkve v odnosu do pesnika. Razhod je še poglobil Anton Mahnič, ki je Prešernu priznal dovršenost njegovih pesniških oblik, ni pa odobral ljubzenske vsebine: »Preširen nam v zlati, umeteljno izdelani posodi podaja strup pregrešne strasti.« Mahniču se je pesnik tako rekoč smilil: »Pomilujemo ga – Bog mu odpusti!«⁸⁰

Dobro desetletje kasneje je Prešeren dobil še prvi javni spomenik (četudi je mladi Lovro Toman že leta 1850 zagovarjal za ta čas inovativno idejo o postavitvi Prešernovega spomenika izven pokopališča).⁸¹ Poleti 1883 je Literarno-zabavni klub iz Ljubljane na Bledu postavil Prešernov spomenik, preprost kamnit obelisk z vklesanimi verzi.⁸² Funkcija obeležja zanesljivo ni bila zgolj pietetna oddolžitev pesniku, ki je hvalil lepoto blejske okolice, temveč je bila tudi oziroma predvsem protinemška politična akcija; dve leti prej so namreč na Bledu odkrili spominsko ploščo nemškemu pesniku in Prešernovemu učencu Anastasiusu Grünu. Kljub temu je Prešernov spomenik na svojstven način postal tudi povezovalni simbol, saj je zemljo, na kateri

78 *Novice gospodarske, obrtniške in narodne*, 13. 6. 1883, str. 192, V spomin dr. Jan. viteza Bleiweisa-Trsteniškega.

79 *Slovenski narod*, 12. 9. 1872, str. 3, Preširnova slavnost.

80 Mahnič, *Dvanajst večerov*, str. 155–156.

81 *Novice kmetijskih, rokodelnih in narodskih reči*, 10. 4. 1850, str. 61, O Prešernovim spominku.

82 *Ljubljanski zvon*, 1. 7. 1883, str. 478, Preširnov spomenik na Bledu.

je bil postavljen, brezplačno odstopil švicarski naravni zdravilec Arnold Rikli, ki je izjavil, »da mu je posebno veselje in si šteje v veliko čast, ko more za Preširnov spomenik brezplačno odstopiti potrebni prostor.« *Slovenski narod* je njegovo gesto pohvalil: »S posebnim zadovoljstvom zabeležimo to izjavo poštenega Nemca, kateremu je zibel tekla na Švicarskih tleh, ki pa vé dostojno ceniti našega Preširna veleum.«⁸³ Po drugi strani večina Nemcev ni bila negativno nastrojena do Prešerna, saj se jim v glavnem ni niti sanjalo, kdo je to sploh bil. V pregledu svetovnega pesništva Juliusa Harta, ki je leta 1885 izšel v nemškem mestu Minden, je bil pesnik sicer omenjen, vendar z napačno zapisanim priimkom, napačno letnico rojstva in napačnimi biografskimi podatki. Kljub vsem tem pomanjkljivostim je Slovence, ko je bila Hartova knjiga skoraj šest desetletij po izidu prvič omenjena v slovenskem tisku, najbolj zbolela navedba, da je bil Prešeren »najodličnejši srbski pesnik našega stoletja«.⁸⁴

V drugi polovici 19. stoletja je bilo v obtoku tudi vse več pesnikovih slikarskih in kiparskih podob. Pomanjkanje fotografskega ali slikarskega portreta pesnika iz časa njegovega življenja⁸⁵ je slovenske umetnike napeljala k ustvarjanju lastnih vizij Prešernove podobe. Prvi znani pesnikov portret je leta 1850 naslikal Franz Kurz zu Goldenstein in kljub razmeroma nizki umetniški kvaliteti vse do danes ostaja referenčna podoba. Prvo kopijo Goldensteinovega portreta je zrisal mladi slikar Ivan Franke za Prešernovo svečanost v kranjski čitalnici konec leta 1863 (verjetno gre za prvi Prešernov portret v Kranju), nato pa je visela v bralni sobi čitalnice. Leta 1908 je bila prenesena v plesno dvorano, naslednje leto pa je bila razstavljena na umetniški razstavi. Od tam je izginila neznano kam in nikoli več ni bila

83 *Slovenski narod*, 5. 6. 1883, str. 3, Preširnov spomenik na Bledu.

84 *Dom in svet*, 1944, str. 157, Prešeren – srbski pesnik?.

85 Slovenci niso edini, ki se že desetletja trudijo najti pravo podobo svojega nacionalnega pesnika. Čehi iščejo podobo Karla Hynka Mácha, Hrvati pa Marka Marulića, ki ga občasno razglašajo tudi za nacionalnega pesnika (njegova najbolj razširjena podoba, ki se je v javnosti odlično prijela, temelji na kipu Ivana Meštrovića). Probleme z upodobitvami imajo tudi svetovne zvezde, saj za zdaj ni znan niti Shakespearov portret, ki bi zanesljivo nastal v času njegovega življenja.

najdena, četudi je regionalni časopis *Gorenjec* za njeno najdbo ponujal nagrado.⁸⁶

Prvi pesnikov kip je sledil leta 1865, izdelan je bil kot odrska dekoracija za Prešernovo besedo v deželnem gledališču v Ljubljani. Dogodek je soorganiziral Fran Levstik, ki je z odločnim prepričanjem, da je bil Prešeren »naš največi, edini pravi pesnik«,⁸⁷ še en ključni predstavnik v procesu njegove kanonizacije. Avtor doprsnega kipa, akademski kipar Franc Ksaver Zajec, je kasneje izdelal serijo manjših celopostavnih figur znanih Slovencev, tudi Prešerna, s katerimi naj bi si po takratni evropski modi meščanstvo krasilo salone, knjižnice in pisalne mize, češ da »lepšega kinča ni za na omare ali nad knjižnice postaviti, kakor so kipi slavnih mož«. K nakupu kipcev so slovenski časniki spodbujali z opozorili, da Nemci olepšujejo svoje domove z Goethejevimi in Schillerjevimi podobami, zato morajo slovenske domove prav tako krasiti kipi domačih velmož.⁸⁸ Nekaj množično reproduciranih Prešernovih kipov se je znašlo tudi v Kranju. Najstarejši med danes dokumentiranimi je pesnikovo mavčno doprsje, ki je nastalo leta 1910 in je delo kiparja Ivana Zajca, sina Franca Ksaverja. Za osem kron je kipe prodajal trgovec s papirjem Jernej Bahovec na ljubljanskem Marijinem trgu.⁸⁹ Danes je kip v Gorenjski sobi Mestne knjižnice Kranj. Fotografija članov kranjske čitalnice iz leta 1913 kaže na obstoj še enega, zdaj izgubljenega Prešernovega doprsnega kipa, domnevno enaka primerka pa lahko danes najdemo v Prešernovi koči na Stolu (po pesniku poimenovana leta 1910, ker leži nad njegovim rojstnim krajem)⁹⁰ ter v knjižnici Oddelka za slovenistiko in slavistiko na ljubljanski Filozofski fakulteti. Iz časa pred razpadom Avstro-Ogrske izvira tudi Prešernov doprsni kip mladega kiparja Lojzeta Dolinarja, ki ga je kupil lastnik kranjske drogerije

---

86 *Panorama*, 9. 5. 1964, str. 7, Prešernova podoba (Nadaljevanje in konec).

87 *Naprej*, 3. 2. 1863, str. 40, Beseda Ljubljanske čitalnice, Vodniku na spomin.

88 *Novice gospodarske, obrtniške in narodne*, 7. 12. 1881, str. 398, Dr. Bleiweisove prsne podobe.

89 *Slovenski narod*, 3. 1. 1910, str. 4, Nov Prešernov kip.

90 Šimac, Anton Zupan (1874–1954), profesor iz Vrbe, str. 520–521.

Drogosan, saj je kip krasil prostore prodajalne že od njenega odprtja leta 1919. Odlitke kipa je bilo mogoče leta 1914 kupiti v prodajalni Emila Dobriča na ljubljanski Prešernovi ulici.⁹¹

Čas okoli preloma stoletja je bil eden od vrhuncev Prešernovega kulta. Leta 1900 so slovenske dežele množično proslavljale stoletnico pesnikovega rojstva, v Kranju pa so ob tej priložnosti pesniku odkrili spominsko ploščo. Pred jubilejem se je v Kranju razmahnilo prepričanje, da »je naše mesto v prvi vrsti poklicano, da proslavi na dostojen način spomin največjega svojega pesnika«, zato »uzidajmo v hišo, kjer je stanoval in umrl, spominsko ploščo!«⁹² Naslednja dva meseca se je mesto pod vodstvom Narodne čitalnice mrzlično pripravljalo na svečanost. Slavnostna nedelja, 16. septembra 1900, se je pričela s sprejemom gostov in predstavnikov društev na kolodvoru, nato je v župnijski cerkvi mašo daroval duhovnik, daljni Prešernov sorodnik in navdušen prešernoslovec Tomo Zupan, ki je zbiral pesnikove osebne predmete in pohištvo. Množica se je zatem odpravila na pokopališče in ob pesnikovem grobu poslušala priložnostni govor. Uro kasneje so se zbrali pred Prešernovo hišo, tam pa je kot slavnostni govornik nastopil kranjski župan Karel Šavnik in obširno slavil pesnikovo genialnost. Ob koncu njegovega govora je bila na pročelju hiše odkrita črna marmornata plošča s pozlačenim napisom, ki jo je izdelal kranjski kamnosek Rudolf Jeglič.⁹³

Resnični vrhunec Prešernovih proslav je bil dosežen šele s petletnim zamikom, ko je bil na ljubljanskem Marijinem trgu 10. septembra 1905 izredno svečano odkrit Prešernov spomenik, delo že omenjenega Ivana Zajca in arhitekta Maksa Fabianija. Proces postavitve spomenika je bil v strokovni literaturi že mnogokrat natančno opisan, tudi v samostojni monografiji,⁹⁴ zato velja iz njega povzeti le nekaj relevantnih detajlov.

Postavljanje in odkrivanje spomenika so spremljale politično obarvane polemike, v manjši meri med slovenskim in

91 *Slovenski narod*, 9. 5. 1914, str. 5, Kipi dr. Prešerna in grofa Tolstega.

92 *Gorenjec*, 21. 7. 1900, str. 5, Stoletnico Prešernovega rojstva.

93 *Gorenjec*, 22. 9. 1900, str. 1–2, Prešernova slavnost v Kranju.

94 Kos, *Glejte ga, to je naš Prešeren!*

nemškim taborom (slednji je med drugim grozil, da bo na slavnosti, kjer so zbirali prispevke za spomenik, eksplodirala bomba),⁹⁵ zlasti pa med Slovenci, na relaciji med konservativnim in liberalnim taborom. Pripadniki prvega tabora so bili do Prešerna zaradi njegove svobodomiselnosti in pesniških tematik še vedno sumničavi, prav tako so ga imeli za slab zgled mladini. Deloma je šlo tudi za odziv na prisvajanje Prešerna s strani Narodno napredne stranke, ki je vodila postavljanje spomenika. Svečanost ob odkritju, na kateri je govoril strankin vodja dr. Ivan Tavčar (ne nazadnje protagonist njegovega antiutopičnega romana *4000*, kjer Sloveniji vlada stroga katoliška teokracija, prisostvuje zažigu zadnjega izvoda *Poezije*), so označili za izkoriščanje pesnika »v svoje temne strankarske namene. Prešeren naj bi s svojo nevenljivo slavo pomagal vzdržati in nadaljevati narodno izdajstvo!«⁹⁶ Spomenik naj bi zato bil le »najnovejši strankarski prapor liberalne stranke.«⁹⁷ Po drugi strani je liberalce s svojim pisanjem razburil dr. Evgen Lampe, ki je ugotavljal, da je Prešeren »po svojem umskem prepričanju ostal katoličan«,⁹⁸ ni pa zanikal, da ga »je ubil tiran alkohol.«⁹⁹ Liberalni tabor je vzrojil, češ da je Lampe »potegnil v blato sveti spomin onega moža, ki je z nesmrtnimi svojimi umotvori zbudil narod slovenski«. »Klerikalci so se sedaj razgalili,« so nadaljevali liberalci, »pokazali so se kot grde brezdomovince, ki niti ne spoštujejo svojih velemož, marveč jih v znak hvaležnosti ometavajo z blatom in jih polivajo z gnojnico. Sicer pa povemo odkrito, da so storili klerikalci popolnoma prav, da so izostali, se je vsaj pokazalo, kdo med Slovenci je naroden in kdo časti narodne svetinje!«¹⁰⁰

95 Prav tam, str. 117.

96 *Slovenec*, 23. 9. 1905, str. 1, Prešeren in politika.

97 *Slovenec*, 16. 9. 1905, str. 1, Liberalna vzgoja: ali bodo res otroci romali pred Prešernov spomenik?

98 *Dom in svet*, 1. 12. 1900, str. 707, Prešeren – Slomšek. Ob stoletnici njenega rojstva.

99 *Slovenec*, 9. 9. 1905, str. 13–14, Elementi Prešernove poezije.

100 *Slovenski narod*, 16. 9. 1905, str. 1, Klerikalnim klevetnikom!. Ne preseneča, da so se razprtije nadaljevale tudi v naslednjih desetletjih: »Klerikalci so vedno udrihali po Prešernu. Škof Jeglič je preganjal celo njegov spomenik. Šele sedaj se ogrevajo zanj, ker bi ga radi napravili za avtonomista in za svojega, četudi nikdar njihov ni bil.« Gl. *Tedenske slike*, 4. 12. 1925, str. 1, 125 letnica rojstva pesnika Franceta Prešerna.

Nekaterim Slovencem, ki so politične prepire opazovali s strani, se je ves projekt zdel odvraten. Posebej glasen je bil Ivan Cankar, ki je o odkritju spomenika zapisal:

»Kdo je bil slavljjen: ali Prešeren ali njegov spomenik ali oče Janez Bleiweis ali župan Hribar, še ni natanko dognano; dognano je le toliko, da je bilo tako veliko in imenitno slavje, kakršnega narod še ni doživel; vse je bilo brez mere navdušeno, posebno zategadelj, ker ni vedelo zakaj. O Prešernu je vedel tisti narod le toliko, da je rad vino pil, da je živel v divjem zakonu in da je zaljubljene pesmi pel; o spomeniku je vedel toliko, da je neizrečeno neokusen – ampak slavje je bilo lepo in lep je bil dan.«¹⁰¹

Slavnostni dan je bil za Cankarja »semenj motovilastega slavokričanja in bobnastega vseslovanstva. Zakaj na semnju je bil Prešernov spomenik, Prešernovega duha ni bilo.«¹⁰² Tudi Simon Gregorčič je bil oster do pompoznosti proslave in njene politizacije, pa tudi Prešernove mitologizacije, kar je povzel v verzih: »Slavi Te danes vsak, / prostak nevešč in učenjak; / a kdo Te prav umeje, / če glav tu tisoč se prešteje?«¹⁰³ Podobnih misli je bil Alojz Gradnik: »Bile so tolpi tvoje misli tuje, / in v zlobi te je ona zatajila. / Pred tabo danes tolpa malikuje, / in poje himne ti in žge kadila. / A glej, če bi ti strune oživele, / bi vstala tolpa in bi oškropila / spet z blatom misli tvoje nevesele.«¹⁰⁴

Kljub vsem razkolom je bilo odkritje Prešernovega spomenika eden od vrhuncev Prešernovega kulta pred prvo svetovno vojno, zato iz tega obdobja omenimo zgolj še dva, manj znana predloga za počastitev pesnikovega spomina. Leta 1908 je bralec *Gorenjca* predlagal, da se najbolj obiskan vrh Šmarjetne gore, priljubljenega izletišča Kranjčanov, preimenuje v Prešernovo goro. »S tem bi se najbolj slovesno in trajno počastil oni največji slovenski pesnik, čegar zemski ostanki počivajo takorekoč ob znožju te gore,« je zatrdil neznani pisec. »Narod bi se novemu imenu tudi kaj lahko privadil. Vsaj ga ni Slovenca, ki ne bi bil

101 Cankar, *Bela krizantema*, str. 77.

102 Prav tam, str. 77–78.

103 Gregorčič, *Zbrano delo: druga knjiga*, str. 421.

104 Kos, *Glejte ga, to je naš Prešeren!*, str. 150.

častilec nesmrtnih umotvorov našega Franceta Prešerna,« je še dodal. Menil je, da staro ime ni več upravičeno, saj so od cerkve svete Marjete, po kateri je hrib dobil ime, ostale le ruševine, in da se Slovenci ne smejo ubogljivo podrediti (avstrijskim) oblastem, ki se bodo preimenovanju upirale. Predlagatelj je pozval tudi k tiskanju razglednic z novim imenom hriba¹⁰⁵ in res je bila natisnjena vsaj ena, na novo odkrita šele leta 2000.¹⁰⁶ V istem času je *Slovenski narod* objavil podlistek, v katerem je opisana (domnevno fiktivna) svečanost ob preimenovanju. Neimenovani govorec naj bi med nastopom trdil, da je treba namesto minljivega nagrobnika Prešernu postaviti večni in orjaški spomenik:

»Šmarjetna gora naj bode oni veliki in nerazrušni spomenik, ki bode še čez tisoč in tisočletja spominjal naše zanamce, da je v Kranju živel in umrl prvi slovenski pesnik France Prešeren. V slaven in večni spomin našemu pesniku-prvaku izgubi naj Šmarjetna gora svoje staro častito ime in odslej nosi še lepše in še častitljivejše ime: Prešernova gora.«¹⁰⁷

V Prešernovem imenu in imenu slovenske domovine je nato formalno prekrstil hrib v Prešernovo goro in zaklical: »Slava Prešernu! Živel! Prešernova gora.«¹⁰⁸ Ta svečanost, naj se je v resnici zgodila ali ne, ni dosegla svojega cilja; ime hriba je ostalo Šmarjetna gora.

Druga ideja je eden prvih zabeleženih poskusov Prešernove komodifikacije. Pred prvo svetovno vojno se je v prešernoslovju pojavila informacija, da Prešeren v Kranju ni nosil cilindra, temveč čepico, ki jo je po njegovih izrecnih navodilih izdelal njegov sosed, krojač. Ker je bil model za čepico ohranjen, je prešernoslovec Tomo Zupan dal izdelati nov primerek, hkrati pa je začel načrtovati, da bi pokrivalo začel množično izdelovati, češ »da jih bo rodoljubna slovenska mladina rada nosila«. Prva svetovna vojna je načrte prekinila.¹⁰⁹

105 *Gorenjec*, 16. 5. 1908, str. 4, Prešernova gora.

106 *Gorenjski glas*, 4. 2. 2000, str. 16, Prešernova gora je Šmarjetna gora.

107 *Slovenski narod*, 15. 5. 1908, str. 1, Prešernova gora (Konec).

108 Prav tam.

109 *Panorama*, 12. 9. 1964, str. 6–7, Po Prešernovih stopinjah v Kranju.

Prešeren je nekaterim Slovencem predstavljal uteho tudi v vojnem času, recimo Ivanu Cankarju. Večkrat je obiskal pesnikovo rojstno hišo v Vrbi, kjer njegovi vpisi v knjigo obiskovalcev dokazujejo, da se je imel za Prešernovega sledilca v boju za slovensko nacionalno idejo in osvoboditev izpod tujega jarma. Maja 1914, tik pred izbruhom vojne, je v knjigo vpisal: »Po tvoje bomo delali, mi, kar nas je prešernovcev!«¹¹⁰ Poleti 1918, nekaj mesecev pred svojo smrtjo, pa je zapisal: »Oj Prešeren, če bi Ti vedel, kaj se z nami godi, bi si zakril oči, bi zapel še bolj žalostno, nego si v sonetih! – Toda, oj mojster, če bi nam Ti videl v srca in v misli, bi zavriskal še bolj veselo, nego si v ‚Soldaški‘.«¹¹¹

---

110 Dobrovoljc, *Cankarjev album*, str. 285–286.

111 *Slovenija*, 9. 12. 1932, str. 1–2, Iskrice iz spominske knjige na Prešernovem domu v Vrbi.

PREŠEREN MED KARADORĐEVIĆI IN KOMUNISTI

V času Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, kasneje Kraljevine Jugoslavije, je Prešeren še vedno ostal sredstvo v političnem diskurzu. Bil je koristno orodje za legitimacijo vladarske dinastije Karađorđević v slovenskem prostoru, kjer ni imela predhodno vzpostavljene oblasti, zato je morala priznavati pomen slovenske kulturne in politične preteklosti. Dne 26. junija 1920 je regent in bodoči kralj Aleksander Karađorđević med svojim prvim povojnim obiskom Slovenije imel govor, v katerem je poudaril, »da so bili Kopitar in Miklošič, Prešeren in Gregorčič med prvimi in najbolj prepričanimi podporniki jugoslovanske misli«. ¹¹² Prešeren se je torej v kontekstu nove države preoblikoval v pristaša in predhodnika jugoslovanskega zedinjenja. Aleksander je naslednji dan obiskal ljubljanski Prešernov spomenik in predenj položil srebrn lovorov venec z zlatimi jagodami in trakom, na katerem je bil napis *27. 4. 1920. Aleksander*. ¹¹³ Prešernova prapranečakinja Ivanka Smolnikar, ki je v mladosti živela v pesnikovi rojstni hiši v Vrbi, je pričala, da je Aleksander kasneje, kot kralj, obiskal tudi to hišo. »Menda je dejal, da ga močno zanima, kje se je veliki pesnik rodil.« ¹¹⁴

¹¹² *Slovenski narod* (posebno izdanje), 28. 6. 1920, str. 1, Drugi dan regentovega obiska v Ljubljani. Avtorjev prevod.

¹¹³ Prav tam, str. 2.

¹¹⁴ *Weekend: redna priloga časopisa Finance*, 3. 2. 2012, str. 11, Spomini Ivanke, Prešernove prapranečakinje.

Nedaleč proč od Vrbe, v Žirovnici, se je kmalu po nastanku države, 9. junija 1919, zgodil nevsakdanji, »posredni« primer utrditve Prešernovega statusa. Na hiši v Žirovnici, iz katere je bila doma pesnikova mati Mina, roj. Svetina, je bila odkrita plošča v njen spomin, sočasno pa je bila odkrita še plošča na bližnji rojstni hiši Matije Čopa. Pobuda za plošči ni prišla z državnega vrha, temveč od dveh zagretilih prešernoslovcev in daljnih pesnikovih sorodnikov, šolnika in nabožnega pisca dr. Ivana Svetine ter Toma Zupana.¹¹⁵ Koncept spominskega obeležja materi znane osebe je bil za tisti čas nekaj inovativnega, na Slovenskem se je nadaljeval šele v 70. letih 20. stoletja, s postavitvijo plošče na rojstno hišo Cankarjeve matere Neže, roj. Pivk, na Vrzdencu. Gre za formo slavljenja, rezervirano le za največje osebnosti, pri katerih se njihova slava prenaša tudi na manj znane osebe iz njihovega življenja, ki bi same po sebi le stežka kdaj dobile spominsko obeležje. Podobno bi lahko trdili za spominsko ploščo, postavljeno Andreju Smoletu leta 1926 v Ljubljani.¹¹⁶

V vsakdanjem življenju se je intenzivnost Prešernovega kulta nekoliko zmanjšala. S pesnikom so se začeli strokovno ukvarjati slovenisti na novoustanovljeni ljubljanski univerzi, tako da se je nekoliko umaknil v akademske kabinete in arhive. Kompleksne prešernoslovske razprave o pesnikovi motiviki, strukturi, vplivih in drugih vprašanih so javnost malo zanimale ali pa jih je ocenjevala za »učenjarkarsko čudaštvo«,¹¹⁷ še posebej ob razvnetju ostre, toda laikom nerazumljive debate med dvema strujama: empirično-historično biografiko, ki je imela podporo dr. Ivana Prijatelja in dr. Franceta Kidriča, in matematično arhitektoniko, ki sta jo zagovarjala dr. Avgust Žigon in dr. Josip Puntar.¹¹⁸ Razprave so v spominu kulturne zgodovine ostale zlasti zahvaljujoč večkrat ponatisnjeni karikaturi Hinka Smrekarja.¹¹⁹

---

115 *Slovenec*, 13. 6. 1919, str. 2, Odkritje dveh spominskih plošč. Gl. tudi *Gorenjski glas*, 7. 6. 2019, V spomin materi in prijatelju.

116 *Slovenec*, 18. 5. 1926, str. 3, Odkritje spominske plošče Andreju Smoletu.

117 Dolinar, *Med biografiko in arhitektoniko*, str. 314.

118 Prav tam, str. 305.

119 Globočnik, *Pesnikova podoba*, str. 107 in 109.

Precej večji odmev so v slovenski javnosti imele misli iz dveh govorov Otona Župančiča, velikega Prešernovega ljubitelja, ki je menda znal vsa njegova dela na pamet. Župančič je v govorih, ki ju je imel februarja in marca 1926 v Ljubljani in Mariboru, trdil, da so Slovenci »dobili s Prešernovo besedo centralno idejo slovenstva, skupno ognjišče svojega duhovnega življenja«, in poudaril izjemno duhovno bogastvo na videz skromne knjižice *Poezija*.¹²⁰ Na Prešerna ni gledal z znanstvenega ali filozofskega vidika, temveč je želel, da bi se mu bralci približali »samo z odprtim čutom, s preprostim, ponižnim srcem, žejnim lepote in resnice«, s čimer lahko vsak zase odkrije lepoto njegove poezije.¹²¹ Župančič je preroško trdil, da so Prešernove ideje še vedno »bojna gesla, in vsaka bodoča doba bo lahko iskala v njegovem bogatem zakladu spopolnila za svoje nedostatke«. ¹²² Zagotovil je, da ljubiti Prešerna pomeni

»ljubiti lepoto in resnico in pravico; ljubiti slovenstvo brez šovinizma in ljubiti človeštvo in vse narode brez hlapčevstva in poniževanja /.../. Spoštovati Prešerna-pesnika in Prešerna-človeka, se pravi spoštovati človeško bedo in spoznati pomen in potrebo trpljenja za idejo. Prav pojmiti Prešerna, se pravi pojmiti sebe in vzeti svojo usodo nase, pa naj bo še tako bridka, jo preizkusiti do zadnjega grenca in jo premagovati v pokorni službi vseobčega življenja. Umetnik ne more biti vsak, človek pa, ki po svoje verno in vdano služi narodu in človeštvu, je lahko vsak najmanjši izmed nas. Zato še enkrat: Ljubite Prešerna!«¹²³

Župančičev zapis, ki je ostal zelo priljubljen tudi po letu 1945, nakazuje, da Prešeren kljub trudu oblastnikov ni postal pravi simbol jugoslovanstva, temveč so se nanj precej pogosteje sklicevale avtonomistične skupine, ki so unitarizmu nasprotovale. Podatek, da je politični vodja Hrvatov in nasprotnik beograjskega režima Vladko Maček zelo rad prebiral Prešerna,

---

120 Župančič, *Zbrano delo: sedma knjiga*, str. 164.

121 Prav tam, str. 169.

122 Prav tam, str. 167.

123 Prav tam, str. 171.

Aškerca in Župančiča (najbolj mu je sicer bil vseč Gregorčič),¹²⁴ je anekdotične narave, zato pa je pomembneje, da je bilo pesnikovo ime pogosto omenjeno v glasilu tako imenovanih samoslovencev *Slovenija*. Avtorji prispevkov so kritizirali slavljenje »tujih« umetnikov po slovenskih šolah, denimo srbskega pesnika in slikarja Đura Jakšiča, medtem pa so slovenski velikani, vključno s Prešernom, zapostavljeni, bodisi »s prisiljenim molkom« bodisi »s tremi frazami.«¹²⁵ Poudarili so: »In če je naše hlapčevsko poniževanje samega sebe, onemoglo pljuvanje na to, kar nam je najsvetejše, ali pa sebično potvarjanje in zamenjavanje vrednot zakrivilo, da se svojega bistva danes skoraj nič več ne zavedamo, tedaj je naše edino zdravilo v Prešernu. Iz njegovih del zajemajmo moči in zdravja, da se zavemo samega sebe.«¹²⁶ Skratka, *Slovenija* je vztrajala, da je treba iti »nazaj k svoji zemlji, nazaj k Prešernu!«¹²⁷

Resignirano so o vlogi Prešerna in slovenstva v novi državi razmišljali tudi v drugih časopisih. Leta 1925 je minevalo 125 let od Prešernovega rojstva, toda pričakovane proslave ni bilo, ob čemer je *Slovenec* malodušno zavzdihnil: »In prišla je svoboda v svobodni državi. In zdaj, ko bi Te morali najbolj slaviti, ko bi Ti morali najbolj hvaležni biti, da si nam v nevarnosti ohranil naš jezik in našo kulturo, zdaj mi – molčimo.«¹²⁸ *Dom in svet* je menil, da je bil jubilej ignoriran, ker so Slovenci »moralno tako nizko padli«: »V svobodi, ki smo jo doživeli, izgubljammo vero vase: naše glave so pri tleh in naša srca se zganejo le še v zasmeh. Iz Njega smo zrasli, a mi smo ves svoj dolg odrinili v kamen in bron in komaj za letnico Njegovega rojstva vemo. – Nismo ne Njegov, ne Levstikov, ne Cankarjev rod. Mah in lišaj smo, pri tleh. To je Prešernov spomin v letu 1925.«¹²⁹ Decembra naslednje leto so v Ljubljani z veliko zamudo vendarle dočakali proslavo v Prešernov spomin.

---

124 Maček in Škrabe, *Maček izbliza*, str. 59.

125 *Slovenija*, 9. 12. 1932, str. 1, Vzgoja in delo velikih mož.

126 *Slovenija*, 4. 2. 1938, str. 1, Samo Prešeren!.

127 *Slovenija*, 2. 12. 1932, str. 1–2, Nazaj k Prešernu!.

128 *Slovenec*, 3. 12. 1925, str. 1, Tebi, Prešeren! 1800–1925.

129 *Dom in svet*, 1. 12. 1925, str. 257, 1800–1925.

Po drugi strani je Kranj pravočasno organiziral svojo prireditev, sestavljeno iz slavnostnega sprevoda in svečanosti ob grobu,¹³⁰ in sicer na pobudo Kola jugoslovanskih sester; isto društvo je leta 1927 od skoraj propadajoče čitalnice prevzelo skrb za urejanje Prešernovega in Jenkovega groba.¹³¹ Manjše proslave v Prešernov spomin so v Kranju ostale stalnica,¹³² mesto pa je leta 1934, po kar 36 letih burnih razprav, prvič dobilo tudi ulico, imenovano po znanem someščanu.¹³³ V letih pred izbruhom druge svetovne vojne so začeli mestno pokopališče, na katerem je bil pesnikov grob, zaradi pomanjkanja prostora prenašati na novo lokacijo. Predstave o tem, kako bo po preselitvi grobov urejen nekdanji pokopališki prostor, so bile meglene, toda vsi so se strinjali, da »grobovi naših velikih mož, ki tu počivajo, kakor Prešerna, Jenka, pa morajo ostati v tem bodočem parku, le da se jim da večjo povdarnost in da se jih obda s primerno okolico«.¹³⁴

Medvojni čas je tudi obdobje, ko je besedna zveza Prešernov kult vstopila v javno rabo. *Slovenski narod* je v poročilu o knjigi, ki jo je o pesniku napisal France Kidrič, omenil, »da se je tudi med našo kulturno javnostjo začel uveljavljati Prešernov kult«,¹³⁵ ob 90. obletnici njegove smrti pa se je s tem strinjalo tudi *Jutro*, češ da »dandanes gre res že za kult Prešerna, za tisto poviševanje in čaščenje v hierarhiji duhovnih vrednot, ki spreminja osebo in delo v simbol«.¹³⁶ To ni bila zgrešena trditev, saj se je s pesnikom ukvarjala vrsta ljudi: razen strokovnih monografij ter razprav so izdali biografska romana Ilke Vašte in dr. Antona Slodnjaka; natisnjene so bile nove izdaje *Poezija* z ilustracijami eminentnih umetnikov, kot je Miha Maleš; nastajali so novi Prešernovi portreti priznanih avtorjev (Hinko Smrekar, Elko Justin, Božidar Jakac) in ljubiteljskih ustvarjalcev (v kranjski knjižnici je visel Prešernov portret, delo ljubljanskega amaterskega slikarja

130 *Jutro*, 4. 12. 1925, str. 3, Prešernova proslava v Kranju.

131 Fugina, *Narodna čitalnica v Kranju: 1863–1933*, str. 18.

132 *Večernik*, 9. 3. 1939, str. 3, Prešernova proslava v Kranju.

133 Kos, *Ulice, ceste in trgi mesta Kranja v preteklosti*, str. 28–30.

134 *Gorenjec*, 27. 6. 1936, str. 1, Novo pokopališče.

135 *Slovenski narod*, 22. 5. 1936, str. 4, Kidričeva knjiga o Prešernu.

136 *Jutro*, 8. 2. 1939, str. 7, Prešernova podoba.

Cirila Peterlina),¹³⁷ ki so jih Slovenci še vedno izobešali po svojih domovih,¹³⁸ leta 1930 se je v šolskih učbenikih prvič pojavila *Zdravljica*;¹³⁹ obstajalo je živahno zanimanje in trgovanje s Prešernovimi (ter ponarejenimi) rokopisi;¹⁴⁰ tisk je navdušeno poročal o osebah, povezanih s Prešernom,¹⁴¹ ter najdbah domnevnih Prešernovih predmetov, kot je njegova pipa,¹⁴² in tako dalje.

Gljučni dogodek v medvojni zgodovini Prešernovega kulta se je zgodil 21. maja 1939, ko je bila pesnikova rojstna hiša v Vrbi odprta kot njegov (prvi) muzej. Pobudo je sprožil daljni Prešernov sorodnik Fran Saleški Finžgar, v akciji zbiranja denarja za odkup hiše od takratnih stanovalcev in preureditev v muzej pa so poleg kulturnikov sodelovali zlasti slovenski učenci in dijaki. Na dobro obiskani svečanosti je poleg Finžgarja, Župančiča in drugih nastopajočih, ki so se strinjali, da je hiša »osrednje svetišče narodne zavesti, ki nam je posebno danes tako silno potrebna«,¹⁴³ nastopil tudi ban dr. Marko Natlačen in poudaril: »V nas je Prešernova vera, da je slovenstvo prvobitna vrednota, ki na njo naslanjamo ljubezen do svoje jugoslovanske države in

---

137 *Panorama*, 9. 5. 1964, str. 7, Prešernova podoba (Nadaljevanje in konec).

138 Mira Mihelič se je iz svoje mladosti v Trbovljah spominjala: »Nad mojo posteljo je visela oleografija, velika podoba Franceta Prešerna, zraven pa prav tako velika podoba angela varuha, ki vodi otroka čez brv nad razpenjenim potokom.« Gl. Mihelič, *Ure mojih dni*, str. 32.

139 Božič, *Slovenska literatura v šoli in Prešeren*, str. 140–141.

140 Gradbenik Anton Suhadolc se je spominjal naslednjega prizora: »Nekoč sva s Plečnikom sedela pri njem pri mali sobici v pritličju, kar prihrumi noter Finžgar s prav posebno novico: Nova založba je kupila izvod Prešernovega rokopisa in on – Finžgar ga ima pri sebi ter ga da Plečniku v roke. Plečnik ga je z največjim spoštovanjem prelistaval, medtem ko je Finžgar ves v ognju pripovedoval, kako so prišli do tega rokopisa – ali je bil samo Krst ali Poezije, tega se ne spominjam več. Zdaj ga je imel v rokah Plečnik, zdaj spet Finžgar, tako da jaz sploh na vrsto nisem prišel, da bi si ga ogledal. Pisava se mi je zdela res Prešernova; tudi papir, na katerem je bilo pisanje, se je zdel zelo star. Toda veselje Nove založbe in Finžgarja je bilo kratkotrajno, saj je Joža Glonar kaj hitro ugotovil, koliko je bilo originalov te pesnitve. Ta je bil nadšteviličen, torej spretno ponarejen. Kam so dali potem ta ‚rokopis Prešernove pesnitve‘, mi ni znano.« Gl. Krečič, *Plečnik in jaz*, str. 188.

141 Leta 1932 je slovensko časopisje čestitalo 65. rojstni dan prometnemu uradniku iz Šiške Viljemu Rudolfu – kot kaže, predvsem zato, ker je bil vnuk Prešernovega prijatelja Andreja Smoleta in sin Smoletovega nezakonskega otroka Andreja Rudolfa, ki ga je Prešeren vzel s sabo v Kranj za pisarja v odvetniški pisarni. Gl. *Tedenske slike*, 5. 5. 1932, str. 3, Zadnji vnuk Andreja Smoleta.

142 *Jutro*, 18. 2. 1938, str. 3, Pregarjal je skrbi in dima oblake ...

143 *Slovenec*, 23. 5. 1939, str. 5, Slavnost ob Prešernovi rojstni hiši.

do jugoslovanskih in slovanskih bratov.«¹⁴⁴ Posebnega priznanja je bil Prešeren le nekaj tednov prej deležen tudi v ZDA, ko so na pittsburški univerzi odprli »jugoslovansko sobo«, eno od številnih predavalnic (Nationality Rooms), urejenih v slogu različnih držav sveta. Kraljevina Jugoslavija je za sobo prispevala šest portretov osebnosti, ki jih je imela za svoje najpomembnejše predstavnike, in med njimi je bil tudi Prešeren, čigar portret je naslikal Božidar Jakac.¹⁴⁵

Pesnikova apropiacija se je dogajala tudi v vrstah slovenskih komunistov. *Delavska politika* je, denimo, pisala: »Trubar, Prešeren, Cankar, na teh imenih sloni vse, na kar moremo zidati Slovenci, s temi imeni je združena vsa notranja borba Slovencev, v teh imenih je prekvašena in precejena miselnost našega človeka in našega duha.«¹⁴⁶ Najbolj daljnosežen vpliv sta imeli dve besedili, deli predvojnih komunistov ter povojnih političnih funkcionarjev Edvarda Kardelja in Borisa Kidriča. S poudarjanjem Prešernove zgodovinske vloge sta se oba oddaljila od marksistične interpretacije, da zgodovino krojijo množice, in se precej približala »teoriji velikih mož« v maniri Thomasa Carlyla.

Interpretacija Prešernove zgodovinske vloge je bila najobširnejše obravnavana v *Razvoju slovenskega narodnega vprašanja*, ki ga je leta 1939 objavil bodoči ključni jugoslovanski teoretik Edvard Kardelj; ta je že dve leti poprej v preambulo Manifesta ustanovnega kongresa Komunistične partije Slovenije (KPS) na Čebinah dodal predcenzurno, radikalnejšo verzijo sedme kitice *Zdravljice*.¹⁴⁷ V svojem marksističnem zgodovinopisnem delu, ki ga je zastavil kot argument »za neogibnost revolucionarne akcije pod vodstvom delavskega razreda«,¹⁴⁸ je Kardelj izrazil mnenje, da je izraz »prebujanje narodov« sicer ustrezno poimenovanje za 19. stoletje, vendar to ni čas začetka narodne ideje,

---

144 *Slovenec*, 23. 5. 1939, str. 8, Dva govora ob Prešermovi slovesnosti v Vrbi. Ban Marko Natlačen.

145 *Slovenski narod*, 21. 4. 1939, str. 2, Seja mestnega sveta ljubljanskega.

146 *Delavska politika*, 8. 5. 1926, str. 1, K proslavi petdesetletnice Ivana Cankarja.

147 Komelj, *Kako misliti partizansko umetnost?*, str. 308.

148 Kardelj, *Razvoj slovenskega narodnega vprašanja*, str. XIV.

temveč ta marsikje sega v srednji vek,¹⁴⁹ povezana pa je s porajanjem kapitalizma.¹⁵⁰ Edini pomembni ideolog tega gibanja na Slovenskem je bil za Kardelja prav Prešeren.¹⁵¹ Kardeljev pogled na predmarčno obdobje je bil izrazito binaren: ilirizem, Bleiweisa in Kopitarja je postavil na stran zaostalih podpornikov reakcionarnega avstrijskega absolutizma, iz česar je izpeljal zaključek, da je bil Prešeren kot njihov nasprotnik »na strani revolucije«,¹⁵² torej revolucionarni demokrat na »levem krilu«, ki je kot edino na Slovenskem ohranjalo »duhovno zvezo z demokratičnim tokom v Evropi«. ¹⁵³ Po Kardeljevi interpretaciji je Prešeren uvidel, kako nedemokratična in oportunistična sta panslavizem in ilirstvo, zato je sam segel onkraj njunih okvirov ter zagovarjal demokratično povezovanje narodov na evropski in univerzalni ravni. Hkrati je ostal na bolj praktičnem nivoju, zato je v *Zdravljici* naznanil, »da se osamosvojitve slovenskega naroda dá doseči samo kot rezultat zloma absolutizma«. ¹⁵⁴ To je bil konkreten cilj, ki so ga izpolnjevali njegovi kulturni in politični nasledniki, zlasti Levstik, ki je bil »neposredni nadaljevalec Prešernovega revolucionarno-demokratičnega izročila in izraz demokratičnih in socialnih tendenc osnovnih ljudskih množic«, ¹⁵⁵ ter Cankar, ki je »globlje in pravilneje doumel bistvo slovenskega vprašanja kakor kdor koli med slovenskimi političnimi voditelji«. ¹⁵⁶ Svoja razmišljanja o Prešernovi dobi je Kardelj sklenil z misljo:

»Prešeren, idejni vrh epohe slovenskega narodnega prebujenja, je zrasel iz naših tal, kolikor je izražal splošno socialno vrenje v slovenskem, zlasti kmečkem ljudstvu, kar mu daje značaj globoko ljudskega in narodnega slovenskega pesnika. Toda obenem je v svoji umetniški intuiciji in kot globoko demokratičen in

---

149 Prav tam, str. 1.

150 Prav tam, str. 8.

151 Prav tam, str. 225.

152 Prav tam, str. 40.

153 Prav tam, str. 185.

154 Prav tam, str. 190.

155 Prav tam, str. 241.

156 Prav tam, str. 307.

progresiven duh razumel revolucionarne tokove sodobne Evrope in jih je tudi izrazil v svojem umetniškem ustvarjanju. To daje njegovemu delu ideološko višino, za katero daleč zaostaja tedanja stopnja našega narodnega prebujenja.«¹⁵⁷

Drugo, bistveno krajše besedilo, ki je pomembno sooblikovalo povojno recepcijo Prešerna, je esej *Lik slovenske inteligence med Prešernom in Levstikom*, ki ga je v reviji *Sodobnost* tik pred izbruhom vojne objavil Boris Kidrič. V nasprotju s Kardeljem je sam dal večji poudarek staroslovcem in jih opredelil kot politično nevedno ter »žalostno, na konservativnega meščana snovno in duhovno oslonjeno inteligenco«,¹⁵⁸ oportuno vezano na reakcionarni režim. Še posebej se je posvetil Bleiweisu, ki naj bi »pristno družil globoko nerazumevanje za kulturno vrednoto z doslednim političnim reakcionarstvom«. ¹⁵⁹ Edina skupina, ki se ji je uspelo upreti Bleiweisu pred Levstikovim nastopom, je bil Prešernov krog. Temeljni pasus Kidričevega teksta je naslednji:

»Prešerna so raziskovalci osvetlili z vseh mogočih plati: od čiste estetike preko geometrije do hišnih številčk. Le malokdo pa je pribil, kar je prav za prav temeljno: da je duh Prešernove pesmi, ki je dosegla svoj idejni višek v ‚Zdravici‘, za takratni čas in takratne slovenske razmere – *revolucionarno-demokratičen*. Ne gre *tukaj* za vprašanje, ali je bil Prešeren aktiven revolucionar. Prešeren ni bil kaj takega. /.../ Bistveno pa je dejstvo, da je *ves duh* Prešernove pesmi v kričecem nesoglasju z absolutističnimi razmerami in mentaliteto sodobne vrhnje slovenske družbe; da je ta duh ustrezal *novi evropski dobi*; da je v tem smislu v zadnji konsekvenci *izražal potrebo slovenskega ljudstva*. Prav to pa je, poleg vsega ostalega, v obilni meri povzročilo, zakaj je vrednost Prešernove pesmi prerasla Prešernov čas.«¹⁶⁰

Kidrič je podčrtal tudi temeljno sociološko ločevanje med staroslovcem ter Prešernom: »Staroslovcem so inteligenčni spremljevalec najbednejšega slovenskega družbenega pojava,

---

157 Prav tam, str. 225–226.

158 Kidrič, *Izbrano delo*, str. 77.

159 Prav tam, str. 79–80.

160 Prav tam, str. 81.

konservativnega slovenskega meščanstva; Prešernova pesem je kljub svojemu naglašeno individualnemu doživetju in kljub svoji kulturi evropskega formata estetsko oblikovan odraz – slovenske ljudske duše.«¹⁶¹

---

161 Prav tam, str. 83.

FRANCESCO, FRANZ, FRANCE

Med aprilom 1941 in majem 1945, ko je slovensko ozemlje preživljalo izredno težko vojno obdobje, med katerim je bil ogrožen goli obstoj Slovencev, se je Prešernov kult znašel v kompleksnem, še danes ne temeljito pojasnjenem položaju. V nadaljevanju predstavljeni viri kažejo, da so si pesnika lastili skoraj vsi vpleteni tabori, od partizanskega do protikomunističnega meščanskega in domobranskega, obenem pa sta razmera naklonjen odnos do njega gojila tudi dva od štirih okupatorjev (o madžarskem in ustaškem odnosu do Prešerna ni najti omembe vrednih podatkov). Prešeren je kot že uveljavljen simbol slovenstva postal iskano blago, ki si ga je vsaka od skupin želela prisvojiti in ga interpretirati po svoje. Pesnik se je tako hkrati znašel v okupatorskih časopisih, v imenih partizanskih enot in v poslovilnem pismu Ivana Hribarja.

Zmerno naklonjenost do Prešerna lahko zasledimo pri italijanskem okupatorju, za katerega je bil pesnik »[d]uhovni sin italijanske omike«.¹⁶² Ta pogled je bil v skladu z italijansko »kulturonosno« politiko, ki je predvidevala, da se bo slovenska kultura asimilirala v dvatisočletno rimsko, zato so izpostavljali osebnosti, ki so navdih za svoje delo črpale iz italijanske

---

162 *Slovenec*, 25. 6. 1941, str. 3, Večer italijanske in slovenske lirike.

kulture ali so bile italijanskega rodu, denimo Valvasor in Zois. Prešeren je bil torej uporabljen kot priročen simbol slovenskega sprejemanja italijanskih vplivov. *Slovenec* je junija 1941 objavil obsežen prispevek italijanskega slavista Umberta Urbanija, prvotno predvajan po ljubljanskem radiu. Urbani je »Francesca Prešerna« razglasil za simbolno vez med majhnim slovenskim narodom, ki globoko občuti poezijo, slikarstvo in glasbo, ter slavno domovino Danteja, Rafaela in Verdija. Posebej je poudaril Petrarco vpliv na Prešernovo poezijo in »Giulio Primicovo« uvrstil med muze, primerljive s Petrarco Lauro.¹⁶³ Kasneje je Urbani v italijanščino prevedel Prešernovo pesem *Izgubljena vera* in Gregorčičevo *Človeka nikar!*¹⁶⁴ Tudi v naslednjih letih so ob različnih obletnicah v časopisju omenjali Prešerna s pozitivno konotacijo,¹⁶⁵ Jože Kastelic pa je na ljubljanski univerzi spomladi 1943 lahko doktoriral na temo *Prešeren in antika*.¹⁶⁶ Med italijansko okupacijo se je v slovenskem tisku celo uveljavil narativ o Kopitarju kot negativno predznačenem zgodovinskem liku, ki je bil »bolj ovira kot podpora napredujoči slovenski umetnosti, katero sta tako lepo započela Čop in Prešeren«¹⁶⁷ (s čimer so se nehote strinjali s Kardeljem). Enako velja za Koseskega, »ki je bil vzvišen nad ljudskim jezikom« in »si je najbrž domišljjal, da je oblikoval ter izpopolnjeval slovenščino«.¹⁶⁸ Pred ljubljanskim Prešernovim spomenikom je na začetku vojne pogosto igrala italijanska vojaška godba, kipar Ivan Zajec pa je novinarju povedal, da mu je kot model za kip muze na spomeniku pozirala dvajsetletna Benečanka.¹⁶⁹ Da so obenem obstajali tudi Italijani, ki Prešerna niso tolerirali v nobeni obliki, priča naslednje poročilo iz decembra 1941:

»Kakor vsako leto je tudi letos slovenska mladina proslavila svojega največjega kulturnega ustvarjalca in pesnika. Dijaki so

163 *Slovenec*, 9. 6. 1941, str. 3, France Prešeren – slovenski Petrarca.

164 *Slovenec*, 20. 6. 1941, str. 5, Dve slovenski pesmi v italijanskem prevodu.

165 *Slovenec*, 11. 4. 1943, str. 4, 11. malega travna.

166 *Slovenec*, 5. 5. 1943, str. 3, Promocija.

167 *Slovenec*, 12. 8. 1943, str. 3, 11. velikega srpana.

168 *Slovenski narod*, 26. 2. 1943, str. 2, Malo jezikovne paše.

169 *Slovenski narod*, 11. 7. 1941, str. 3, Prešernov spomenik.

Prešernove slike prinesli v šole ter jih lepo okrasili s slovenskimi trobojnicami in rdečimi nageljni. Sledilo je predavanje in recitacija njegovih pesmi. Pri tej priložnosti pa moramo ugotoviti, da je na 2. drž. ženski gimnaziji italijanska profesorica strgala sliko Prešerna ter jo vrgla na tla, obenem pa dijakinja zmerjala z izdajalci. Očitala je Slovincem celo, da jemo italijanski kruh. Tako torej ti ljudje spoštujejo naše šege in navade. Celo največji slovenski pesnik jim je na poti. In še se dobijo ljudje, ki jih zagovarjajo.«¹⁷⁰

Prešerna so skušali izkoristiti tudi Nemci. Koroški Gauleiter dr. Friedrich Rainer je na svečanosti v Kranju 27. septembra 1942, posvečeni pomiritvi Gorenjske in podelitvi državljanstva do preklica njenim prebivalcem, omenil tudi Prešerna: »Oberkrainer Franz Prescheren je pesnikoval tudi v nemškem jeziku in hvalil njega lepoglasje.«¹⁷¹ Prav tako je Rainer obiskal Prešernovo rojstno hišo in se podpisal v spominsko knjigo.¹⁷² Deloma bi lahko ta odnos obravnavali kot dobrikanje slovenskemu prebivalstvu, obenem pa je nemški okupator obravnaval Valvasorja in Prešerna (nemško pišoča avtorja) kot učinkovit simbol nemškega vpliva na Slovence. Po vojni so trdili, da je nemški okupator želel pesnika »ukrasti našim ljudem«: »Utajiti ga ni mogel, prevelik je in presvetal. Zato si ga je prisvojil: ‚Prešeren je nemški pesnik, ki je slovensko pesnil.‘«¹⁷³ To naj bi bil razlog za (trenutno le ustno potrjeno) navedbo, da je spominska plošča na Prešernovi hiši v Kranju celotno vojno obdobje preživela nepoškodovana in na svojem mestu. Nemški odnos do pesnika je vseeno ostal ambivalenten, saj je bila kranjska Prešernova ulica, ob kateri še danes stoji Prešernova hiša s ploščo, med vojno preimenovana v Schillerstraße.¹⁷⁴ Neenotni odnos okupatorja

170 *Mlada Slovenija*, december 1941, str. 3, Proslava Prešerna na naših šolah.

171 *Karawanken Bote*, 30. 9. 1942, str. 3, Oberkrain se priznava k Reichu.

172 *Tovariš*, februar 1946, str. 55, V Vrbi se je zbralo ljudstvo. Isti vir navaja, da je ob Rainerjevem podpisu nekdo naknadno pripisal: »Prekleti, tisočkrat prekleti morilci slovenskega naroda!«

173 *Gradimo*, 6. 2. 1949, str. 1, Ob stoletnici smrti Franceta Prešerna.

174 *Karawanken Bote*, 29. 7. 1941, str. 3, Krainburg (Kranj). Nemške označbe za ceste in ulice. Znano je, da so Nemci v Kamniku odstranili spominski plošči pesnikoma Andreju Medvedu in Juriju Japlju; gl. Cesar, *Slovenska kultura v obdobju okupacije in narodnoosvobodilnega boja: od aprila 1941 do 8. septembra 1943*, str. 22.

do pesnika dodatno osvetljuje podatek, da so »švabski vandali« med vojno odstranili Prešernov spomenik na Bledu¹⁷⁵ in ga odpeljali na smetišče. Takoj po koncu vojne ga je blejska mladina po pričevanju domačina »odkopala, ga očistila in svečano spet postavila na staro mesto«. ¹⁷⁶

Ko so Nemci omenjali Prešerna, so torej poudarjali v nemščini pisani del njegovega opusa. Okupatorski časopis za območje Gorenjske *Karawanken Bote* je februarja 1943 poudaril, da si je Prešeren s prijatelji in učenjaki dopisoval izrecno v nemščini, in naštel njegove nemške pesmi. Spomnil je tudi na Ernestino Jelovšek, ki je svoje spomine na očeta napisala v nemščini. »Le redkokdaj ji je prišla v roke slovenska knjiga. Tembolj se je pečala z nemškim slovstvom in njeni spisi so polni citatov iz Goetheja, Schillerja in drugih.« V istem članku je bil Prešeren razglašen za najslavnejšega človeka, »ki ga je rodila gorenjska zemlja«, vendar mu za življenja niso priznali zaslug, nasprotno – »[i]mel je celo nasprotnike, ki so naravnost grdili spomin pesnikov (Bleiweiß!)«. Nemci so torej, tako kot Kardelj, Bleiweisa – kljub njegovemu nemškemu poreklu – v svojem narativu predstavili kot negativni lik oziroma kot pesnikovega sovražnika. Kot nadaljuje avtor članka, je bila krivica, ki jo je Prešernu delal Bleiweis, kasneje popravljena: »[N]e samo njegovi rojaki, temveč tudi neslovanski narodi ga priznavajo za klasika svetovnega slovstva.«¹⁷⁷

Razumljivo je, da so se na Prešerna pogosteje kot okupatorji sklicevali Slovenci, ki so se znašli v vojni. Bistveno večkrat kot pri protirevolucionarnih skupinah je bilo Prešernovo ime izgovorjeno in natisnjeno v partizanskem gibanju. Literarni zgodovinar Viktor Smolej, ki se je najnatančneje ukvarjal s Prešernovo vlogo v partizanskem gibanju, je konstatiral, da je bila kultura v partizanskem gibanju velikega pomena, zato je bilo »sklicevanje na slovenske duhovne velikane kot glasnike naprednih idej in vidce svobodne prihodnosti povsem naravno«. Prešeren je bil

---

175 *Panorama*, 10. 4. 1965, str. 7, Nagelj s pesnikovega groba.

176 *Panorama*, 25. 4. 1964, str. 7, K članku ‚Prešernov spomenik na Bledu‘.

177 *Karawanken Bote*, 24. 2. 1943, str. 3, Spomin na Prešerna.

izmed teh velikanov izbran kot osrednja osebnost dela zgodovine, ki ga je Smolej poimenoval »slovenska pozitivna preteklost«. Partizansko gibanje je »od prvih dni videlo v Prešernu idejnega velikana, čigar duhovno dediščino samo prevzema in čigar daljni nacionalni in človečanski misli hoče v naših dneh izvojevati zmago«. ¹⁷⁸ Prešeren je bil torej za partizane »simbol vsega dobrega, resničnega in lepega«, ¹⁷⁹ ali z besedami Alfonza Gspana: »Prešeren je oživel kot nikoli, Prešeren je bil naš, Prešeren je bil med nami.« ¹⁸⁰

Že v letu 1941 se je partizanski tisk večkrat skliceval na Prešerna. V prvi, majski številki obnovljenega *Slovenskega poročevalca* je uvodnik zaključila kitica *Zdravljice*, ¹⁸¹ v izdaji s konca novembra pa je bila obeležena obletnica Prešernovega rojstva. V prispevku je bilo poudarjeno, da Prešernova poezija zaradi vojnih razmer še nikoli ni »govorila tako iz srca kakor letos«, saj drugače od tistih, ki podpirajo pasivnost in hlapčevanje, Prešernov »genij pristnega slovenskega duha« izhaja iz slovenskega naroda in v težkih okoliščinah ustvarja »sintezo slovenske kulture in slovenske puške«; ¹⁸² še dolgo po vojni se je pojavljala trditev, da je bila »osvobodilna vojna /.../ tudi velik kulturni podvig«. ¹⁸³ Partizani so poudarjali temeljno vlogo, ki jo je zanje imel Prešeren od samega začetka vojne, denimo Ciril Kosmač: »In s čim smo začeli to borbo? Mar ne prav s Prešernovimi verzi? Mar niso bili naši zidovi po mestih, trgih in vaseh popisani z verzi našega pesnika?« ¹⁸⁴

Pred 8. februarjem 1942 je *Slovenski poročevalec* najavil obletnico pesnikove smrti in poudaril, da jo »obhajamo v najhujši sužnosti, obenem pa v letu, ki naj uresniči Prešernovo

---

178 Smolej, Prešeren v narodnoosvobodilni borbi, str. 5. Isto temo je nedavno analiziral tudi Damir Globočnik, *Likovno in simbolno*, str. 574–605.

179 Smolej, Prešeren v narodnoosvobodilni borbi, str. 6.

180 *Glas*, 7. 2. 1973, str. 16, Prešernovstvo in partizanstvo.

181 *Slovenski poročevalec*, maj 1941, str. 2, Naša nesreča in naša vera!.

182 *Slovenski poročevalec*, 29. 11. 1941, str. 1, Prešernov dan – naš slovenski dan.

183 *Glas*, 7. 2. 1973, str. 16, Prešernovstvo in partizanstvo.

184 *Slovenski poročevalec*, 9. 12. 1944, str. 3, Za Prešernov rojstni dan.

nesmrtno napoved: ‚Največ sveta otrokom sliši Slave.‘¹⁸⁵ Prešeren je bil v novem času hitro aktualiziran ter rekontekstualiziran, tako da so se njegovi verzi preobračali v udarne parole; zlasti verza »[M]anj strašna noč je v črne zemlje krili, / kot so pod svetlim soncem sužni dnovi!« sta postala »zgoščena formula upora«,¹⁸⁶ Prešernovo slavljenje Slovenk v peti kitici *Zdravljice* pa je bilo interpretirano kot napoved ženske emancipacije v partizanskih vrstah.¹⁸⁷

Če je za oba okupatorja Prešeren predstavljal simbol hvaležnega slovanskega sprejemanja romanskih ali germanskih kulturnih vplivov, pa Prešeren kot simbol protiokupatorskega gibanja nikakor ni bil zaželen. Dne 7. februarja 1942 je Radio Kričac predvajal (izjemoma vnaprej najavljeno) slavnostno oddajo o Prešernu, ki je kljub intenzivnemu prizadevanju Italijanov, da odkrijejo oddajnik, trajala celo uro.¹⁸⁸ Naslednji dan je potekalo še za Italijane »izredno sovražno dejanje«, namreč proslava pred ljubljanskim Prešernovim spomenikom. Bežigrajski dijaki so predenj položili venec s slovensko trobojnico in se poklonili pesnikovemu spominu z dvominutnim molkom. Fašisti so takoj zatem nasilno razgnali srečanje in venec uničili.¹⁸⁹ V noči na 6. februar 1942 so proslavo v Prešernovo čast skrivoma organizirali tudi v Novem mestu. Italijanski karabinjerji so čez nekaj dni poročali o odkritju več papirnatih jugoslovanskih zastav z dodano sovjetsko zvezdo in letakov s Prešernovimi verzi, ki so jih bili za potrebe razumevanja protiokupatorske vsebine prisiljeni prevesti v italijanščino.¹⁹⁰

185 *Slovenski poročevalec*, 31. 1. 1942, str. 1, Slovenci!

186 Komelj, *Kako misliti partizansko umetnost?*, str. 130.

187 Prav tam, str. 308.

188 Cesar, *Slovenska kultura v obdobju okupacije in narodnoosvobodilnega boja: od aprila 1941 do 8. septembra 1943*, str. 188.

189 Prav tam, str. 234. Po interpretaciji Janeza Kosa (*Glejte ga, to je naš Prešeren!*, str. 193) si italijanski in nemški okupator nista smela privoščiti zrušenja Prešernovega spomenika zaradi njegovega simbolnega pomena med Slovenci, toda to je bil zaradi prej navedenih vzrokov domnevno le eden od verjetnih razlogov.

190 Šlo je za dva fragmenta. Prvi je znamenita kitica *Uvodu h Krstu pri Savici* (»Največ sveta otrokom sliši Slave«), ki so jo za italijanske uradniške potrebe prevedli tako: »La maggior parte dei giovani ama la gloria / per essa noi troveremo la strada che ci guida / ove i nostri figli saranno liberi / nella volontà, nella Religione e nelle leggi.« Drugi fragment je vzet

Prešernovo ime, pa tudi imena drugih slovenskih književnikov, so nosile številne partizanske enote. Obstajali so tako Prešernova četa kot Prešernov bataljon in nazadnje Prešernova brigada, ki je bila pod tem imenom prvič omenjena v dnevnem povelju Glavnega štaba narodnoosvobodilne vojske (NOV) in partizanskih odredov Slovenije (POS) z dne 19. septembra 1943,¹⁹¹ četudi je bila ustanovljena že dva meseca prej.¹⁹² Poimenovanje se je retroaktivno začelo uporabljati tudi za obdobje pred septembrom 1943, denimo na spominskem obeležju, ki so ga leta 1954 odkrili na kraju ustanovitve brigade nad Davčo. Prešernova brigada je na Gorenjskem in Primorskem sodelovala pri številnih spopadih z Nemci, 1. maja 1945 pa je zasedla Gorico. Po vojni so ocenjevali, da je brigada »pomagala uresničiti želje velikega pesnika in se pokazala vredno nosilko njegovega imena.«¹⁹³

Ker so voditelji partizanskega gibanja stalno poudarjali, da nadaljujejo delo slovenskih kulturnikov (Josip Vidmar je na primer menil, »da se je KPS izkazala kot zakoniti dedič slovenskih kulturnih velikanov Prešerna, Levstika in Cankarja«),¹⁹⁴ so jih napadali domobranci, saj so bili prepričani, da partizani s sklicevanjem nanje skušajo legitimirati svoje zločine. Revija *Slovensko domobranstvo* je leta 1944 objavila poziv svojim pripadnikom:

»Domobranci, vi ste poklicani, da z rdečih praporov odtujencev našega rodu strgate imena našega, bratje, vašega Cankarja, Prešerna, Levstika, Gregorčiča, Kosovela, Gubca ... tista imena, ki so si jih prilastili in nadedli, da bi krona in duša slovenstva krila in opravičevala njihovo izdajalsko početje nad narodom in njegovimi velikimi zgodovinskimi mejniki.«¹⁹⁵

---

iz četrte kitice *Zdravljice*: »Verso il giovane che la Gloria / Tutti tendano le mani / sarà nostro privilegio / l'onore e il potere.« Zanimivo je, da je v obeh primerih beseda »Slava« tolmačena kot »gloria«, brez dodatnega pomena slovanstva, ki se običajno pripisuje tem verzom. Gl. INZ, Fond dr. Toneta Ferencja, Italijanska vojska v Sloveniji, mapa 4/3, Prešernova proslava v Novem mestu v noči na 6. 2. 1942.

191 Petelin, *Prešernova brigada*, str. 118.

192 Prav tam, str. 32.

193 *Glas Gorenjske: ob odkritju Prešernovega spomenika*, 28. 12. 1952, brez pag., Nosilci pesnikovega imena.

194 Kidrič, *Zbrano delo. Knjiga 2*, str. 15.

195 *Slovensko domobranstvo*, 14. 9. 1944, str. 7, Domobranci!

Neupravičenost partizanskega prisvajanja velikanov slovenske kulture je čez nekaj mesecev komentiral tudi *Karawanken Bote*. Nepodpisani bralec se je odzval na letake Osvobodilne fronte (OF), raztresene po gorenjskih naseljih. Na njih je bil portret Simona Gregorčiča z njegovimi verzi »Prost mora biti, prost moj rod, na svoji zemlji, svoj gospod!« Dopisnik je zatrdil:

»Prav dobro poznamo njegove pesmi, prav iz nobene ne veje smrdljiv duh satanskega komunizma, pač pa pravi slovenski krščanski duh. Gošarji! Vi se hočete prikazati take kot je bil ta mož, pa ne bo šlo. Gregorčič ni nikdar učil slovenske mladine in jo hujskal: požigaj, ropaj, ubijaj, kolji poštene slovenske ljudi in duhovnike. Podiraj šole, svoje rodne domove, uniči božja svetišča, kakor to delate vi, lopovi.«¹⁹⁶

Dodal je, da bi Gregorčiča, če bi bil še vedno živ, »ti krvoloki s koli napadli in pobili«. Podobno je trdil za partizansko prisvajanje Prešerna:

»Neko brigado ste krstili za ‚Prešernovo‘. Volkovi! Tu ste spet zlezli v ovčje oblačilo. Povejte, kje je zapisano Prešernovo izročilo naši mladini: ‚Pojdi v gozdove lenarit, past uši, ropat kmetu živino iz hlevov, žito iz žitnic.‘ Ne, ne boste nas slepili, preveč blata imate v svojih gnilih možganih, da bi se mogli šteti k naslednikom Gregorčiča ali Prešerna.«¹⁹⁷

Po drugi strani so se domobranci sami le redko sklicevali na Prešerna. Literarni zgodovinar Emil Cesar je na to pripomnil: »Značilno pa je, da so samo partizani poudarjali pesnikova demokratska načela, domobranci si tega niso upali.«¹⁹⁸

Tudi meščanski tabor je med vojno predstavljal Prešerna kot poosebitev svojih prepričanj. Kljub vojnim razmeram so v Ljubljani z dovoljenjem okupatorja še naprej podeljevali Prešernove literarne nagrade Mestne občine ljubljanske, ki so bile uvedene s sklepom mestnega sveta 7. julija 1938 in prvič razdeljene

196 *Karawanken Bote*, 20. 12. 1944, str. 2, Ali bi Gregorčič in Prešern šla v vrste OF? Gorenjec je zavzel stališče nasproti nekemu letaku gošarjev.

197 Prav tam.

198 Cesar, *Slovenska kultura v obdobju okupacije in narodnoosvobodilnega boja (od 8. septembra 1943 do 9. maja 1945)*, str. 140.

8. februarja 1939.¹⁹⁹ Leta 1943 je nagrade razdelil Leon Rupnik in v slavnostnem nagovoru literate pozval, naj se spomnijo »mogočnega varstva, ki so ga naš jezik, naša kultura, naši običaji deležni od fašistične Italije«, in nastop zaključil z vzklikom: »Slava Prešernu!«²⁰⁰ Tudi naslednje leto, že pod nemško okupacijo, je, kot je pisal *Slovenec*, »v imenu Prešernovem na dan 95letnice smrti velikega slovenskega pesnika« potekala svečana razdelitev nagrad.²⁰¹ Nagrajeni literati in generalni tajnik Fran Jančigaj, pooblaščen za opravljanje županskih poslov, so bili prepričani, »da je mesto Ljubljana tudi letos na najdostojnejši način proslavilo obletnico smrti nesmrtnega Prešerna«.²⁰²

Prešeren se je med partizani pojavljal na številne načine. Mnogi pripadniki enot so s sabo nosili miniaturne izvode *Poezij* iz leta 1939 v izdaji Akademске založbe in te so včasih postale prave male svetinje.²⁰³ Nekateri borci, ki so bili tudi sami pesniki, so iz pesmi prevzeli partizanska imena: komandant bataljona Prešernove brigade Oton Vrhunec si je po liku iz romance *Turjaška Rozamunda* izbral tajno ime Blaž Ostrovrhar, Adolf Šinkovec in Tone Pipan pa sta bila znana kot Črtomir. Avgusta 1944 je na južnem pobočju Bohorja začela delovati tehnika

---

199 *Kronika slovenskih mest*, avgust 1939, str. 116, Prešernova literarna nagrada Mestne občine ljubljanske.

200 *Slovenec*, 9. 2. 1943, str. 2, Prešernove literarne nagrade mesta Ljubljane.

201 *Slovenec*, 10. 2. 1944, str. 6, Kaj pravijo o svojem delu letošnji nosilci Prešernove nagrade glavnega mesta Ljubljane?.

202 *Slovenec*, 9. 2. 1944, str. 2, Prešernove literarne nagrade Ljubljane.

203 Smolej, Prešeren v narodnoosvobodilni borbi, str. 7. Metod Mikuž je poročal, kako je med bojem neke brigade na Dolenjskem padel njen komandant. Naslednji dan je komisar bataljona v štab prinesel komandantovo zapuščino, med drugim »vsakemu takratnemu partizanu dobro znano rdečo knjižico Prešernovih poezij. Vse je bilo okrvavljeno, tudi Prešeren. Na za spoznanje bolj rdeče platnice se je ujela temnejša komandantova kri v velikih lisah, zašla pa je tudi v knjižico samo. Zalila je ves Sonetni venec in ko smo knjižico z vsem spoštovanjem odpirali, smo morali paziti, da listov nismo strgali, kajti včeraj še živa kri, polna življenja, mladosti in neugnane sile in želje, prinesli boljše in lepše svetu in sebi, se je strdila in dobesedno zapečatila največjo in najlepšo slovensko pesem. Zato nismo delali sile. Knjižico in listnico smo lepo zavili in spravili v brigadni arhiv. Kot so mi pozneje pripovedovali tovariši, je ta velika, dvojna in neprecenljiva dragocenost še dolgo romala z brigado, pozneje pa so jo morali z vsem štabnim arhivom zakopati, kar je storil sam komandant, komisar in nekaj kurirjev. A ker so prav kmalu za tem padli prav vsi, vemo danes samo to, da te Prešernove poezije leže nekje v slovenski zemlji med Stično in Savo.« Gl. *Primorski dnevnik*, 22. 2. 1949, str. 3, Prešeren in partizani.

France Prešeren. Obratovala je do konca februarja 1945, ko so jo odkrili in zažgali Nemci.²⁰⁴ Pesnikovi portreti so viseli po šolskih učilnicah na osvobojenih ozemljih,²⁰⁵ gesla iz Prešernovih in Cankarjevih del so krasila dvorano v Semiču, kjer je januarja 1944 potekal kongres kulturnih delavcev.²⁰⁶ Na njem je bil sprejet manifest, ki je vseboval tudi stavek: »Prav tako ugotavljamo, da je naša sedanja osvobodilna borba v skladu z duhom naših genijev, velikih oblikovalcev slovenske duševnosti, Prešerna, Levstika in Cankarja.«²⁰⁷ Do določene mere je Prešeren užival spoštovanje tudi pri drugih jugoslovanskih partizanih.²⁰⁸

Po vzoru Prešernovih pesmi so partizanski humoristi pisali parodije, ki so jih izvajali na prireditvah. Na podlagi *Memento mori* je tako nastal *Skesani domobranec*, po *Orglarčku Generalček*, po *Novi pisariji* pa *Nova sleparija*;²⁰⁹ po drugi strani so take parodije nastajale tudi v domobranskem taboru (na primer po *Gazelah*: »Komu danes znana ni resnica, da sem lačen«),²¹⁰ zanimivo pa je, da naj bi se posamezne domobranske pesmi navdihovale pri Koseskem.²¹¹ Tudi ko so bili partizani zaprti, so večkrat brali Prešernove pesmi; v šentpetrskih zaporih so jetniki leta 1942 začeli brati *Poezije*, ki jih je sproti interpretiral Anton Slodnjak,²¹² februarja 1944 pa so Prešernovo proslavo z recitacijami, petjem in govorom Frana Albrehta skrivoma organizirali

---

204 Smolej, Prešeren v narodnoosvobodilni borbi, str. 8–9.

205 V muzejski zbirki novejše zgodovine na škofjeloškem gradu je mdr. na ogled fotografija partizanskega učitelja Franja Kosca med poukom v osnovni šoli v Martinj Vrhju leta 1944, kjer je na steni v ozadju viden Prešernov portret, ki je precej večji od sosednjega Titovega portreta.

206 Cesar, *Slovenska kultura v obdobju okupacije in narodnoosvobodilnega boja (od 8. septembra 1943 do 9. maja 1945)*, str. 121.

207 Prav tam, str. 124.

208 Pisatelj Juš Kozak je omenil nekega črnogorskega komunističnega študenta, ki je »vzel miniaturno izdajo Prešernovih poezij na pot in jo nosil s seboj kakor svetost, čeprav mu dokončni smisel – kakor je sam priznal – vsake besede še ni bil jasen«. Gl. *Slovenski poročevalec*, 8. 2. 1949, str. 3, Prešeren in slovenska Drama.

209 Smolej, Prešeren v narodnoosvobodilni borbi, str. 7.

210 Stanonik, *Tih spomin vsem žrtvam boja*, str. 69.

211 Prav tam, str. 49–50.

212 Cesar, *Slovenska kultura v obdobju okupacije in narodnoosvobodilnega boja: od aprila 1941 do 8. septembra 1943*, str. 81.

celo v Dachauu.²¹³ Po vojni je bila včasih izpostavljena bližina Vrbe in kraja streljanja talcev v dolini Draga pri Begunjah, kar so pisci obravnavali kot pomenljivo bližino duhovnih idealov Prešerna ter ustreljenih.²¹⁴ Pesnik se je skoraj pojavil tudi na partizanskih bonih. Aprila 1944 je arhitekt Branko Simčič zasnoval osnutke za sedem plačilnih bonov, ki jim je kot vodni žig dodal portrete Trubarja, Jurčiča, Cankarja in Prešerna, vendar bankovci zaradi bližajočega se konca vojne niso bili natisnjeni.²¹⁵ Zelo redka so pričevanja o partizanskem odporu do pesnikovega čaščenja; Valentin Tratnik omenja prigodo, ko je neki partizan resno recitiral *Uvod h Krstu pri Savici*, njegov soborec pa mu je s spačenim obrazom navrgel: »Ti in tvoji pesniki! Z verzi bi vas poslal nocoj v predhodnico.«²¹⁶

Leta 1944 je minevalo stoletje od nastanka *Zdravljice*, ki je bila v partizanskem gibanju zlahka aktualizirana kot poziv k osvoboditvi izpod tiranskega tujega jarma in združitvi slovenskih ozemelj. Šele več desetletij po vojni je slovenska literarna zgodovina elaborirala, da ima ta Prešernova pesem, ki jo lahko imamo za »slovensko marseljezo«, svoje korenine v razsvetljenjskih idejah francoske revolucije (preden se je preobrazila v jakobinski teror), saj »ne nazdravlja orožju in moči, ampak dobremu človeku kot pogoju dobrega sveta«²¹⁷ – in ta način gledanja se je ujemal z avtopercepcijo partizanskega gibanja. Ob okrogli obletnici *Zdravljice* so v partizanskih tiskarnah izdali več priložnostnih publikacij, ki danes zaradi okoliščin nastanka in kvalitetnega tiska veljajo za bibliofilske redkosti. Pokrajinski odbor za Primorsko Slovenijo je pred 8. februarjem 1944 izdal knji-

---

213 Cesar, *Slovenska kultura v obdobju okupacije in narodnoosvobodilnega boja (od 8. septembra 1943 do 9. maja 1945)*, str. 306–308.

214 »Nepojmljiv splet naključij pa je prav tej čudoviti visoki Gorenjski dodelil tudi s krvjo oškropljeno Drago in begunjske mučeniške vrtove. Ta mala deželica, komaj dobro uro hoda od Bleda, nam je dala in vzela največ. Dala največ, ko je iz lepotic svojih polj rodila prvega slovenskega genija Franceta Prešerna; vzela največ, ko je vsrkala mučeniško kri tisočeri talcev, najboljših rodoljubov.« *Gl. Glas*, 5. 12. 1964, str. 4, Obletnica pesnikovega rojstva.

215 Šemrov, *Partizanska plačilna sredstva*, str. 102 in 106.

216 Tratnik, *Danes jaz, jutri ti*, str. 29.

217 Paternu, *Francoska revolucija*, str. 73.

žico *Stoletnica Prešernove Zdravljice*, v kateri so bila natisnjena navodila za proslavo obletnice. Obletnici je bila posvečena tudi tretja številka glasila XXXI. divizije *Triglavski odmevi* s ponatisom *Zdravljice*, ki so jo spremljale ilustracije slikarja Doreta Klemenčiča - Maja.²¹⁸ Za enega izmed najlepših partizanskih tiskov velja izdaja *Zdravljice*, natisnjena na Gorenjskem. Idejo za natis je podal propagandni odsek Oblastnega komiteja KP za Gorenjsko. Po prvotni ideji naj bi izdali celotne *Poezije*, ki bi bile dostopne širšim množicam, vendar so razmere to onemogočile, zato so se odločili za bibliofilsko izdajo enega od ključnih Prešernovih del, ki naj bi bila darilo za posebej zaslužne borce. Izdal jo je Pokrajinski odbor OF za Gorenjsko, izdelala pa sta jo slikar Janez Vidic - Janez in arhitekt Marjan Šorli - Viher. V 1500 ročno numeriranih izvodih je bila pesem decembra 1944 natisnjena v partizanski tiskarni Trilof v Davči pod Blegošem, deloma celo v zlatotisku in na prosojnem papirju, pridobljenem v neki mesnici. Na naslovni strani je bil upodobljen Prešeren s čašo v desnici pred vinsko trto, nato pa si je sledilo osem listov, na katerih je bila natisnjena po ena kitica *Zdravljice*. Med listi so bili vstavljeni linorezi, ki so ilustrirali besedilo, na koncu pa je bila dodana podoba nazdravljajočega Prešerna.²¹⁹ Natis je bil dovolj odmeven in provokativen, da je domobranski tabor nanj odgovoril s protikomunistično parodijo tretje kitice *Zdravljice*: »Sovraštvo, jeza, zdražba / naj v vsak se dom povrnejo, / otrok kar ima zemlja / vsi naj si v lase sežejo, / da oblast / in vsa mast / bo naša! Mi – vodilna plast!«²²⁰ Dne 22. septembra 1994 je Skupnost partizanskih tehnikov in tiskarjev Gorenjske poskrbela tudi za odkritje spominske plošče natisu *Zdravljice* na domačiji Davča 51 nad lokacijo Trilofa.²²¹

Prav tako leta 1944 so pod Kidričevim patronatom nastale *Smernice – Organ politkomisarja Glavnega štaba NOV in POS*, ki so bile v glavnem delo načelnika propagandnega oddelka pri

218 Smolej, Prešeren v narodnoosvobodilni borbi, str. 9–10.

219 Prav tam, str. 10–12.

220 Stanonik, *Tih spomin vsem žrtvam boja*, str. 72.

221 *Gorenjski glas*, 19. 8. 1994, str. 17, Miloš Jocič.

Glavnem štabu NOV in POS Ceneta Logarja. Po *Smernicah* naj pesniki, pisatelji in dramatik ne bi ustvarjali čustvenih pesmi o vojnih grozotah ali smrti, temveč slavospeve partizanskemu boju. Partizanski propagandisti so verjeli, da mora njihova umetnost »odsevati duh partizanske borbe in naj zato npr. ljubezenska lirika ali pa v slikarstvu tihožitja ne bi bila primerna tematika za umetnost novega časa«. ²²² Boris Kidrič je nekoč sicer pritrldil mnenju Boža Voduška, da sta lirika in krajinarstvo lahko dobra umetnost, vztrajal pa je, da bi bilo »jalovo, če bi bila samo lirika in breze«. ²²³ Na podlagi tega Kidričevega mnenja so bile smernice poimenovane s sintagmo »doktrina partizanske breze«, pri kateri je šlo za poskus usmeritve že obstoječega umetniškega preloma, ki ga je narekoval vojni čas. Miklavž Komelj je pokazal, da slikanje teh direktiv kot spopad med meščansko predznačeno umetniško svobodo (ki je bila pravzaprav tudi sama dekretirana) in partijskimi direktivami ni precizno: upoštevati je treba, da sta bili obe strani del istega ideološkega in nazorskega okvira ter da odnos do smernic ni bil strogo ločen po liniji umetniki-partija. ²²⁴ To vseeno ne pomeni, da so doktrino vsi nekritično sprejeli. Književnik Jože Javoršek je z njo obračunal v pesmi *Nova pisarija*, kjer je parodiral Prešerna – učitelj je partijski zagovornik, učenec pa še neizkušen pesnik. Kidrič »se je med branjem tako smejal, da se je pod njim zlomil stol. Nato je Javorška pol ure nadiral, da je napisal protipartijski tekst, besedilo pa zasegel.« ²²⁵ Po drugi strani je napotke za »bedasto teorijo« razglasil tudi funkcionar Aleš Bebler ²²⁶ in celo Kidrič je pripomnil: »Prešeren, Levstik, Cankar so bili izredno tendenciozni. NO breza je na škodo tako umetniku kakor naši borbi.« Vseeno je dodal, da je umetnik »terenu dolžan pomagati«. ²²⁷

222 Gabrič, Slovenske kulturne ustanove, str. 52.

223 Prav tam, str. 53.

224 Komelj, *Kako misliti partizansko umetnost?*, str. 225.

225 Cesar, *Slovenska kultura v obdobju okupacije in narodnoosvobodilnega boja (od 8. septembra 1943 do 9. maja 1945)*, str. 258–259. Zgodba je skoraj imela tragičen konec: ker je bil Javoršek obtožen, da je napisal do osvobodilnega gibanja sovražno pesem, je zaradi stiske skušal narediti samomor, vendar so ga pravočasno rešili; gl. Komelj, *Kako misliti partizansko umetnost?*, str. 294.

226 Prav tam, str. 225.

227 Prav tam, str. 567.

Bogomil Gerlanc, vodja oddelka za ljudsko prosveto, ki je deloval pri Predsedstvu Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta (SNOS) v Črnomlju, je konec januarja 1945 predlagal, naj dan Prešernove smrti postane vseslovenski kulturni praznik, ki bi ga praznovali vsi, od šol do znanstvenih in umetniških ustanov. Razlog za proslavljanje pesnikove smrti in ne rojstva je v tem, »ker je do tega dne že mogoče kritično pretresti delo minulega leta ter ob obračunih o uspehih in neuspehih zastaviti delo za prihodnje delo«. ²²⁸ Prav tako je praznovanje tega datuma povezano s tem, da naj bi po prvotnem dopisu Predsedstva SNOS 27. januarja praznovali dan srbskega princa, pisca in nadškofa svetega Save. Ker je časa za pripravo slovesnosti zmanjkalo, obenem pa mnogi niso bili navdušeni nad slavljenjem osebe, ki s Slovenci ni bila povezana, so izbrali obletnico Prešernove smrti. ²²⁹ Desetletja kasneje je Josip Vidmar pojasnilo še dopolnil in rekel, da »smo vse skupaj pripravili po ruskem vzorcu. Smrtni dan Puškina imajo Rusi kulturni praznik, mi pa smo potem to prilagodili za Prešerna in Slovence. Zakaj smrtni dan? Zato, ker je ob smrti delo zaključeno ...«. ²³⁰

V predlogu, ki ga je oddelek prek kurirja poslal Predsedstvu SNOS v Bazo 20, so dodali, da naj bo praznik šole prost, da pri praznovanju sodelujejo v gledališčih, založbah in na radiu, da naj praznik postane del celotedenskih proslav v tako imenovanem kulturnem tednu in da se za delo v kulturi ustanovi odlikovanje Franceta Prešerna. V utemeljitvi so zapisali:

»France Prešeren je bil in bo ostal vsem slovenskim generacijam utelešenje slovenskega duha. On je bil žarišče slovenske misli in s Prešernom smo stopili v svetovno kulturo in z njim kot s simbolom vsega našega napredka korakamo in dvigamo svojo kulturo

---

228 Smolej, Prešeren v narodnoosvobodilni borbi, str. 13. Nekateri partizanskemu gibanju nenaklonjeni raziskovalci interpretirajo izbiro datuma pesnikove smrti kot »patološko nagnjenje k destruktivnosti«, ki naj bi bilo značilno za komuniste, obenem pa naj bi Prešerna »izrabili« zgolj »za svoje potrjevanje«. Gl. Dolgan, *Slovenska književnost tako ali drugače*, str. 8–9.

229 Cesar, *Slovenska kultura v obdobju okupacije in narodnoosvobodilnega boja (od 8. septembra 1943 do 9. maja 1945)*, str. 416.

230 *Gorenjski glas*, 5. 2. 1988, str. 5, Velika slovenska misel.

v krogu slovanskih in vseh ostalih narodov. Naša narodnoosvobodilna borba je morala biti zato nujno oprta na delo Franceta Prešerna. Sleherni borec v dobi tega zgodovinskega dogajanja, bodisi kot član naše osvobodilne vojske ali delavec zunaj nje, je opiral svoje delo na Prešernove besede. Nanj se sklicujemo v borbi za našo svobodo in v borbi za mesto, ki ga mora dobiti in imeti naš narod v družini ostalih svobodoljubnih narodov.«²³¹

Predsedstvo je predlog sprejelo 28. januarja 1945, 3. februarja pa je na naslovnici *Slovenskega poročevalca* ob Prešernovem portretu, ki je nastal po linorezu Franceta Miheliča, objavilo *Odlok o proglasitvi dneva Prešernove smrti za kulturni praznik slovenskega naroda*, v katerem so Prešerna razglasili za »osrednjega slovenskega književnega genija«.²³² Krajevni odbori so čez nekaj dni prejeli brošure, v katerih so bila izdana navodila za organizacijo proslav. V njih je bilo navedeno, da bodo proslavljali »uničenje starega sveta, ki ga je Prešeren tako sovražil«, »uresničenje idealov, ki jih je Prešeren izpovedal v svojih delih in smo jih v tej borbi izbojevali,« ter »naše duhovno prerobjenje, preoblikovanje lika slovenskega človeka, kakršnega nam je pokazal Prešeren in ki ga je izoblikovala naša borba«. Skratka: »Izpolnila se je Prešernova vroča želja – iz naroda hlapcev, smo postali narod junakov.«²³³ Funkcija praznika je segla daleč onkraj spoštljive komemorativnosti, saj je revolucionarno stremela k družbeni preobrazbi.

Praznik so proslavili z akademijo v Slovenskem narodnem gledališču v Črnomlju. Oder je krasil Prešernov portret Božidarja Jakca, naslikan na padalsko svilo.²³⁴ Boris Kidrič je v sočasnem zapisu *Nekaj misli ob obletnici Prešernove smrti* ponovno razmišljal o »prepadu med Prešernovimi umetniškimi stvaritvami in takratno uradno slovensko resničnostjo« ter zatrdil, da je Prešeren

---

231 Smolej, Prešeren v narodnoosvobodilni borbi, str. 13.

232 *Slovenski poročevalec*, 3. 2. 1945, str. 1, Odlok o proglasitvi dneva Prešernove smrti za kulturni praznik slovenskega naroda.

233 *Prešeren, glasnik naše borbe in naše svobode*, str. 1.

234 Cesar, *Slovenska kultura v obdobju okupacije in narodnoosvobodilnega boja (od 8. septembra 1943 do 9. maja 1945)*, str. 417.

»znanilec, v umetniškem pogledu pa neposredni tvorec tega, kar je naše ljudske množice stoletje kasneje, v krvavi narodno-osvobodilni borbi, pod vodstvom najnaprednejše družbene in politične zemlje svetovnega značaja in svetovne vsebine – spremenilo v narodno resničnost. Bedne sodobne pojave, iznad katerih se je do neba dvignila Prešernova veličina – bleiweisovstvo, vsezanaroddomcesarjevstvo, drobtiničarstvo in zaplotništvo – je dandanes narod končno veljavno izpljunil, kajti v teku stoletja so se do kraja izrodili v nazorno narodno izdajstvo, ki so mu že pred stoletjem predstavljali izhodišče.«²³⁵

Ko so tri mesece kasneje partizani vkorakali v Ljubljano, je praznovanja, slavnostne povorke in ostalo vrvenje opazoval z zastavami in cvetjem okrašen pesnikov kip, na katerem je bila nameščena tabla z verzi: »Fant Gorenjski duša zlata / matere Slovenske sin / zdaj so ti odprta vrata / prosta pot na vrh planin!«²³⁶

---

235 *Slovenski poročevalec*, 3. 2. 1945, str. 2, Nekaj misli ob obletnici Prešernove smrti.

236 Cesar, *Slovenska kultura v obdobju okupacije in narodnoosvobodilnega boja (od 8. septembra 1943 do 9. maja 1945)*, str. 508.

**MUZEJ SELEKTIVNIH
EKSPONATOV**

TOVARIŠ PUŠKIN

Glede na to, da je recepcija Prešerna v socialistični Jugoslaviji v prvi fazi izrazito temeljila na politični konstrukciji ideološko primerne pesnikove podobe, si je smiselno ogledati, kako so do vprašanja nacionalnega pesnika pristopali v takratni največji jugoslovanski vzornici, Sovjetski zvezi. Četudi je težko dognati, ali so se v Jugoslaviji zavestno zgledovali po sovjetskem pristopu h komemorizaciji kanoniziranih pesnikov, so med odnosoma nedvomno vidne vzporednice, naj bodo namerne ali ne.

Sovjetska zveza se je kljub željam njenih voditeljev, da ustvarijo nov svet, ki skoraj povsem prekinja s tradicijami carske Rusije, v marsičem nehote zgledovala po svoji osovraženi predhodnici. Eden od družbenih odnosov, prevzetih iz predhodnice, je bil odnos med politiko in umetnostjo. Ruski književniki 19. stoletja so imeli že trdno vzpostavljeno tradicijo slavljenja carjev in uglednih generalov, hkrati pa so bili slavljene tudi sami, saj je bil literarni talent v ruski družbi visoko cenjeno znanje. Slavljenje literarnih sposobnosti na eni strani in političnih talentov na drugi je bilo potemtakem tesno prepleteno. Eden je legitimiral drugega in obratno, četudi ni bilo dvoma, kateri od dvojice je imel vodilno vlogo in kateri je bil namenjen njegovi krepitvi. Ena od implikacij tega odnosa, ki se je prenesla v sovjetski čas, je bilo zanimanje vodilnih politikov Sovjetske zveze za literaturo. Tako

Lenin kot Trocki sta pisala (tudi) o literaturi, Stalin pa je ustvarjal pesmi in gojil literarne ambicije, nazadnje pa se je uveljavil kot vrhovni arbiter, ki je presojal sovjetsko literaturo;²³⁷ seveda se literarni poskusi ali literarnoteoretska oziroma estetska mnenja avtoritarnih voditeljev danes večinoma ne ocenjujejo najbolj naklonjeno.²³⁸

Komemoriranje velikanov ruske umetnosti je bilo kodificirano že kmalu po oktobrski revoluciji. V času med letoma 1918 in 1919 je Lenin (ki se je, mimogrede, otepal nastanka lastnega kulta osebnosti, tako da se je ta lahko razcvetel šele po njegovi smrti) formiral idejo tako imenovane monumentalne propagande, pri kateri bi za namene propagiranja revolucionarnih ter komunističnih idej mobilizirali monumentalno umetnost na javnih krajih, zlasti spomeniško kiparstvo ter parole in spominске plošče na hišnih pročeljih.²³⁹ V tisku je bil objavljen seznam 69 imen znanih osebnosti, ki so si po mnenju oblasti zaslužile spomenike v Moskvi in drugih sovjetskih mestih. Poleg revolucionarjev je seznam obsegal tudi pisatelje, slikarje, skladatelje, filozofe, igralce in ne nazadnje vsaj enajst pesnikov, med katerimi je bil najslavnejši romantični književnik Aleksander Sergejevič Puškin,²⁴⁰ ki ima vse do danes status ruskega nacionalnega pesnika.

Leninov cilj, da bi javna spominска obeležja revolucionarjem in mislecem ter napisi opravljali »vzgojno propagando naših velikih idej«,²⁴¹ takrat še ni imel oblikovane forme; za položaj uradne umetnosti nove države sta se borili dve glavni smeri: realistično prikazovanje delavskega razreda in njegovega boja ter avantgarda, ki je revolucionarni polet upodabljala s pomočjo

---

237 Brooks, *Thank You, Comrade Stalin!*, str. 64.

238 Že v drugem stavku svojega dela o literaturi, ki so jo napisali diktatorji, je Daniel Kalder zatrdil, da je to knjiga o nekaterih najslabših knjigah, ki so bile kdaj napisane; gl. Kalder, *Dictator Literature*, str. 7.

239 Lenin, *O kulturi in umetnosti*, str. 111–113.

240 *Известия ВЦИК*, 2. 8. 1918, str. 427, Список лиц, коим предложено поставить монументы в г. Москве и других городах РСФСР, представленный в СНК Отделом изобразительных искусств Народного Комиссариата по просвещению.

241 Lenin, *O kulturi in umetnosti*, str. 115.

raznolikih modernih umetniških prijemov. Gordijski voz razprav je bil presek 8. avgusta 1934, ko je na podij pred udeleženci prvega kongresa sovjetskih pisateljev v stebriščni dvorani moskovskega Doma zvez stopil Stalinov predstavnik Andrej Ždanov in razglasil socialistični realizem za uradni umetniški slog Sovjetske zveze. V statutu Zveze sovjetskih pisateljev je bilo od takrat naprej opredeljeno, da socialistični realizem »terja od umetnika resnično, zgodovinsko konkretno upodabljanje stvarnosti v njenem revolucionarnem razvoju. Resničnost in zgodovinska konkretnost umetniške upodobitve stvarnosti morata biti povezani z idejnim preoblikovanjem in vzgojo delovnih ljudi v duhu socializma.«²⁴² Upodabljal naj bi svetlo prihodnost, ki pa je niso pojmovali kot utopični ideal, temveč realni načrt, ki ga uresničujejo že danes.²⁴³ Stroga zamejenost form umetnosti in njenih sporočil je močno omejila svobodo izražanja, o čemer je med prvimi razmišljal George Orwell. »Totalitarizem ukinja svobodo misli do stopnje, ki je v preteklosti še nismo videli,« je zapisal spomladi 1941. »Ne samo, da totalitarizem prepoveduje izražanje – celo *mišljenje* – določenih misli, ampak tudi narekuje, kaj bi morali misliti, ustvari ideologijo, skuša voditi naše čustveno življenje, kot tudi vzpostaviti pravila vedenja.«²⁴⁴ Med primeri tovrstnega totalitarizma je navedel Sovjetsko zvezo, kjer se »literarna renesansa, ki smo jo nekoč pričakovali, ni zgodila, najbolj obetavni ruski pisatelji pa kažejo vidno tendenco k samomoru ali izgintjtu v zapor.«²⁴⁵

Zaradi konstantnega izpostavljanja socialističnega realizma je bilo čaščenje starejših generacij ruskih umetnikov prvi dve desetletji obstoja Sovjetske zveze razmeroma skromno. Prelom se je zgodil leta 1937, ko je celotna država izredno slavnostno in množično proslavila stoto obletnico Puškinove smrti. Razlogi za njegovo nenadno popularizacijo in bliskovit pomik v središče sovjetskega literarnega in kulturnega kanona – vsaj

242 Bajt, *Kar je Sonce za Luno, to je Rusija za nas*, str. 15.

243 Prav tam, str. 18.

244 Orwell, *Fašizem in demokracija*, str. 23.

245 Prav tam, str. 25.

glede na to, da je bil pred slavnostnim letom sicer cenjen, toda večkrat kritično obravnavan zaradi svojega plemiškega rodu²⁴⁶ – ostajajo nekoliko megleni. Nekateri ruski publicisti navajajo, da je za spremembo odgovoren Stalin osebno, saj ga je skrbela Puškinova popularnost med ruskimi emigranti. Da ne bi slavljani pesnik postal njihovo politično orožje, ga je Stalin apropriral v imenu Sovjetske zveze, četudi je ta odločitev nasprotovala tako rekoč vsem načelom nadsocialnega marksizma.²⁴⁷ To je imelo tudi pomembne notranjepolitične implikacije: naznanilo je opuščanje politike enakosti socialističnih republik, ki so sestavljale Sovjetsko zvezo, namesto tega pa se je pričela politika ruskega šovinizma – Puškinu in samo Puškinu je pripadel status sovjetskega nacionalnega pesnika, ne pa tudi na primer Ukrajincu Ševčenku ali Gruzijcu Rustaveliju.²⁴⁸ Drugi pisci na vprašanje o nenadni popularizaciji Puškina odgovarjajo z omenjanjem Stalinove paranoje v zvezi s protidržavnimi trockističnimi elementi ter posledičnimi čistkami, ki so tik pred obletnico dosegle enega največjih obsegov. Nihče ni več oznanjal, da je bil Puškin plemič; namesto tega je tisk začel poudarjati, da je pesnika ubilo plemstvo,²⁴⁹ ki je bilo med masovno, skoraj histerično proslavo, s katero so bili prekriti notranjepolitični problemi, implicitno enačeno s preganjanimi »sovražniki države«.

Vzor za načrtovanje sovjetskih proslav v Puškinovo čast je bilo nemško praznovanje ob stoti obletnici Goethejeve smrti leta 1932, na katerem je glavnemu odboru načeloval predsednik Paul von Hindenburg. Sovjetska zveza je seveda hotela nemške proslave še preseči in s tem dokazati svojo kulturno superiornost nad Evropo.²⁵⁰ Megalomanske priprave na obletnico je vse od leta 1934 vodil poseben komite pod predsedstvom Maksima Gorkega,²⁵¹ pri čemer pa so ključne odločitve sprejemali najvišji

---

246 Schlögel, *Moscow, 1937*, str. 144.

247 Можегов, *Пушкин и 37-й*.

248 Brooks Platt, *Greetings, Pushkin!*, str. 8.

249 Brooks, *Thank You, Comrade Stalin!*, str. 77.

250 Brooks Platt, *Greetings, Pushkin!*, str. 28.

251 Prav tam, str. 26.

partijski funkcionarji, saj je bil dogodek striktno obravnavan kot državna zadeva. Po pesniku so poimenovali mesta, ulice, trge, gledališča, knjižnice, šole in muzeje. Nastajali so novi spomeniki (porajale so se tudi pobude, da se stare, predsovjetske Puškinove spomenike odstrani),²⁵² monumentalne slikarske podobe in filmi, po državi so kot po tekočem traku odpirali razstave in o pesniku imeli predavanja,²⁵³ zbirali so izvirne pesnikove dokumente in prevzeli nadzor nad posestvom Mihajlovsko, kjer je pokopan.²⁵⁴ V šolah so morali učenci celotno šolsko leto posvetiti preučevanju pesnikovega življenja, učenju njegovih pesmi na pamet ali pisanju sestavkov za šolski Puškinov kotiček.²⁵⁵ V projektu spominjanja je sodelovala vsa država, od moskovske univerze do zadnjega kolhoza, in poenotenje državljanov pod Puškinovim imenom je bilo eden izmed ključnih ciljev širokih priprav.

Še en namen proslav je bil, da se Puškin iz slonokoščениh stolpov akademskega sveta vrne med ljudi, zato je jubilej namenoma imel antiintelektualistično podobo. Pojavljala so se mnjenja, da je pesnik tudi brez strokovnega komentarja povsem razumljiv sovjetskemu človeku, dolgovezne opombe k zbranim delom pa naj bi njegov opus zgolj dušile.²⁵⁶ Na ta način je Puškin postal predmet masovne proizvodnje, njegova podoba se je med drugim znašla na plakatih, nalepkah, preprogah, gobelinah in medaljah. V poplavi trivializacije njegovega življenja in dela je pretirano nabuhlo izzvenelo tudi manično tiskanje njegovih del v skupni nakladi 18,6 milijona izvodov, kar je več kot v celotnem obdobju carske Rusije.²⁵⁷

---

252 Vsaj z znanim moskovskim spomenikom Puškino iz leta 1880 se to – kljub pobudam – ni zgodilo, vendar je ta usoda doletela spomenik Nikolaju Vasiljeviču Gogolju, ki je bil leta 1909 odkrit v Moskvi. Ker prikazuje izmučenega in zgrbljenega literata, je Stalin jezno pripomnil, da je satirik Gogolj videti kot ženska, ki plete nogavice, in sklenil, da kip ne odraža sovjetske realnosti. Spomenik je bil zato deponiran, ob stoletnici Gogoljeve smrti leta 1952 pa je bil odkrit nov kip ponosno stoječega, smehljajočega se književnika; gl. Молок, *Пушкин в 1937 году*, str. 33. Pogumni posamezniki so se v času proslav šalili, da kiparji zasnujejo Puškinove spomenike kot kipe Puškina, ki bere Byrona, končna izvedba pa prikazuje Stalina, ki bere svoja lastna dela; gl. Brooks, *Thank You, Comrade Stalin!*, str. 77.

253 Schlögel, *Moscow, 1937*, str. 145.

254 Brooks Platt, *Greetings, Pushkin!*, str. 27.

255 Prav tam, str. 2.

256 Schlögel, *Moscow, 1937*, str. 148–149.

257 *Правда*, 13. 2. 1937, str. 4, 18,6 миллионов экземпляров произведений А. С. Пушкина.

Sovjetski tisk je enotno podprl Puškinovo slavljenje in velikopoteznost proslav. Razglašal je, da še noben narod v zgodovini ni tako slavil svojih pesnikov,²⁵⁸ da je revolucionarni demokrat Puškin še živ in da ne bo nikoli umrl, saj še nikdar ni bil tako popularen. Ta priljubljenost je bila po zagotovilih časopisja za sluga ukinitve buržoazne cenzure in visokega deleža pismenih državljanov,²⁵⁹ četudi je denimo Stalinov kult, ki se je krepil v istem obdobju, zaradi še vedno razprostranjene nepismenosti temeljil zlasti na vizualnih podobah.²⁶⁰ »Tovariš Puškin«, kot so ga imenovali,²⁶¹ je postal ikona. Poosebljal je vse najboljše elemente sovjetske kulture, bil je simbol humanizma in idealov, h katerim je deklarativno stremela Sovjetska zveza, obenem pa je po zagotavljanju tiska predstavljal tudi uteho in podporo v boju proti protirevolucionarnim aktivnostim trockistov ter buržoazije.²⁶² Pesnika je sovjetska oblast po razlagi nemškega zgodovinarja Karla Schöglä hkrati dekontekstualizirala in rekontekstualizirala, torej iztrgala iz njegovega zgodovinskega konteksta in ga prestavila v 30. leta 20. stoletja. Šlo je za poskus izrabe avtoritete izvrstnega kulturnika, ki bi lahko sredi stalinskega velikega terorja legitimirala in konsolidirala trenutno oblast.²⁶³ Četudi pravega odgovora ne moremo dobiti, je zgodovinar Jeffrey Brooks tvegala z oceno, da bi Puškin kategorično preziral kulturo, v imenu katere je bil mobiliziran.²⁶⁴

Nobenega dvoma ni bilo, da so proslave – pri čemer so spominjale na proslave iz časov carske Rusije²⁶⁵ – zelo tesno zvezane s sovjetsko oblastjo. Jan Plamper je pronicljivo opazil, da se je Puškinov kult prepletel s Stalinovim, tako da je »stalinizirani«

---

258 Brooks, *Thank You, Comrade Stalin!*, str. 119.

259 *Правда*, 10. 2. 1937, str. 1, Слава русского народа.

260 Plamper, *The Stalin cult*, str. xv.

261 Ni zabeleženo, da bi v jugoslovanskem tisku kdaj zapisali primerljivo zvezo »tovariš Prešeren«, zanimiv pa je primer časopisne napovedi odkritja »spominske plošče izumitelju fotografije na steklo tovarišu Puharju« v kranjskem Prešernovem gaju (poleg tega je bil Janez Puhar duhovnik); gl. *Glas*, 7. 12. 1960, str. 6, Petdeset let Foto kluba.

262 Editorial Eulogy of A. S. Pushkin, str. 214–219.

263 Schögl, *Moscow, 1937*, str. 158–159.

264 Brooks, *Thank You, Comrade Stalin!*, str. 78.

265 Prav tam, str. 119.

Puškin krepil Stalinovo moč, »puškinizirani« Stalin pa moč literature.²⁶⁶ Povezava je bila razvidna že iz dekoracije na proslavah, kjer sta drug ob drugem stali doprsji Puškina in Stalina,²⁶⁷ s portretov, na katerih se je znašel Puškin v Stalinovem pregrinjalu,²⁶⁸ iz časopisa *Pravda*, kjer so bili natisnjeni prispevki o velikanskem vplivu, ki ga je imel Puškin na Leninovo misel,²⁶⁹ in, še najbolj nedvoumno, na osrednji svečanosti 11. februarja 1937 v organizaciji sovjetske akademije znanosti. Na proslavi je predsednik akademije citiral priložnostne verze Aleksandra Bezimenova, ki je v celoto združil verze iz ene od Puškinovih pesmi in slavilne parole v čast Leninu in Stalinu. Dan je *New York Times* povzel z besedami: »Cela Rusija je bila danes nora na Puškina [*Pushkin-mad*].«²⁷⁰ Pesnik Puškin se je kljub proslavam izgubljal nekje v ozadju, nadomestila ga je skonstruirana podoba. Njegov položaj se pravzaprav ni zelo razlikoval od razmerja med Stalinom kot človekom in Stalinom kot slavljениm voditeljem. Po anekdoti je Stalin nekoč nadiral sina Vasiliija, ki je ob neki priložnosti izkoristil svoj vplivni priimek, da se je izognil težavam, in ko je slednji začel ugovarjati, da je tudi sam Stalin, mu je oče zabrusil: »Ti nisi Stalin in jaz nisem Stalin. Stalin je sovjetska moč. Stalin je to, kar je v časopisih in na portretih, ne pa ti, celo jaz ne!«²⁷¹

Ruska emigracija je skušala razkošnim proslavam konkurrirati s svojimi prireditvami, a zaman. Sovjetski tisk je poročal, da so Puškinov jubilej proslavljali marsikje v tujini, tudi na beograjski, zagrebški²⁷² in ljubljanski univerzi,²⁷³ četudi Jugoslavija takrat že skoraj dve desetletji ni gojila diplomatskih stikov s Sovjetsko

266 Plamper, *The Stalin cult*, str. 41.

267 Sandler, *The 1937 Pushkin Jubilee as Epic Trauma*, str. 196.

268 Plamper, *The Stalin cult*, str. 41.

269 *Правда*, 10. 2. 1937, str. 3, Ленин и Пушкин.

270 Schlögel, *Moscow, 1937*, str. 148–149. Avtorjev prevod.

271 Plamper, *The Stalin cult*, str. xiii. Avtorjev prevod.

272 *Правда*, 12. 2. 1937, str. 4, Пушкинские дни за рубежом: Югославия.

273 *Jutro*, 12. 2. 1937, str. 7, Universitas Alexandrina A. S. Puškinu. Drugih proslav v Ljubljani ni bilo, kar je *Slovenski narod* pripisal temu, »da smo snoči rajali«, saj je obletnica padla na pepelnico sredo: »Če bi danes ne bila pepelnica, bi baje tudi v Ljubljani doživeli vsaj eno proslavo Puškinove smrti. Že iz tega lahko sprevidite, kako mogočno vpliva na ljudi pepelnica, da literarni dogodki ostanejo daleč v ozadju.« Gl. *Slovenski narod*, 10. 2. 1937, str. 3, Pepelnico razpoloženje na trgu.

zvezo. Slovenski tisk se v slavnostnih člankih o Puškinu ni mogel izogniti omembam njegovega slovenskega ekvivalenta: »Puškin /.../ ne bo več mogel svojemu tovarišu na Elizejskih poljanah Francetu Prešernu tožiti o slovenski nepozornosti.«²⁷⁴

Po simbolnem ustoličenju Puškina na mesto sovjetskega nacionalnega pesnika je postalo jasno, da nacionalni pesniki preostalih sovjetskih republik sicer niso bili potisnjeni v pozabo, vendar hkrati niso mogli pretendirati na status vsesovjetskega poeta. Podobno kot pri Puškinu so morale biti podobe posameznih nacionalnih pesnikov preoblikovane, da bi se vklapljale v sovjetski politični in kulturni model. Ukrajinski poet Taras Ševčenko je bil kanoniziran z množico spomenikov, a je bil predstavljen zgolj kot internacionalist in borec za socialno pravičnost, ne pa tudi kot goreč podpornik ukrajinskega nacionalizma.²⁷⁵ Nekateri pesniki so bili cenzurirani, kar se je zgodilo litvanskemu nacionalnemu poetu ter katoliškemu duhovniku Maironisu (pravo ime Jonas Mačiulis), ki je bil razglašen za preveč buržoaznega, tako da o njem vse do 60. let 20. stoletja ni izšla nobena knjiga. Podobno kot pri Puškinu so bili nekateri pesniki sovjetskih republik, kot sta Latvijec Rainis (pravo ime Jānis Pliekšāns) in Estonka Lydia Koidula, iz ideoloških razlogov apropiirani tako v Sovjetski zvezi (lokacije ob Rainisovem grobu v Rigi so bile celo rezervirane za grobove visokih predstavnikov sovjetske vojske) kot v protisocialistični emigraciji.

Po letu 1945 in postopni vzpostavitvi sovjetskih satelitskih držav po vzhodni Evropi lahko spremljamo oblikovanje političnih »kultov mini Stalinov«,²⁷⁶ pa tudi apropiacijo nacionalnih pesnikov v novem socialističnem kontekstu. V splošnem se je ohranjala kontinuiteta že pred vojno kanoniziranih pesnikov, le da so bili po novem običajno razglašeni za predhodnike nove ureditve oziroma protokomuniste. V nov kontekst se je, denimo, izvrstno vklopil bolgarski poet Hristo Botev, ki je s svojimi

---

274 *Jutro*, 10. 2. 1937, str. 7, Spomenu Aleksandra Sergejeviča Puškina.

275 Чаленко, *Историк Каревин*.

276 Apor, *Spatial Aspects of the Communist Leader Cult*, str. 151. Avtorjev prevod.

anarhističnimi in socialističnimi prepričanji pa tudi smrtjo na bojnem polju močno olajšal delo bolgarskim kulturnim ideologom, tako da je bil bolj ali manj po pravici razglašen za predhodnika bolgarskega socializma, križ na njegovem grobu pa zavržen in zamenjan s petokrako zvezdo. Tudi bojevitost madžarskega pesnika Sándorja Petőfija, ki je kot 26-letnik prav tako padel v bitki proti avstrijski vojski, je bila koristna za madžarsko komunistično partijo, saj je bil pesnik lahko razglašen za poosebitev madžarske revolucionarnosti in protoboljševiške usmerjenosti (toda od revolucije leta 1956 so si ga prisvajala tudi protistalinistična gibanja). Na Češkoslovaškem sta vodilno vlogo ohranjala češki romantični pesnik (in Prešernov znanec) Karel Hynek Mácha, po katerem so leta 1961 med drugim poimenovali češko jezero, ter slovaški pesnik novejšje generacije Pavol Országh Hviezdoslav, ki so mu v kraju smrti odprli spominski muzej, ga upodobili na bankovcu in po njem poimenovali pritlikav planet 3980 Hviezdoslav. Enako neproblematično je bil v nov političen kontekst vključen poljski pesniški prvak Adam Mickiewicz, ki je za časa socialističnega režima po državi dobil nekaj muzejev in vrsto spomenikov (v Krakovu so mu odkrili prenovljen kip, ki so ga leta 1940 zrušili nacisti), pri čemer je bila izpostavljena njegova internacionalna revolucionarnost, v ozadje pa sta bila potisnjena protirusko nastrojeni nacionalizem in mistična religioznost. Po drugi strani je bil romunski pesnik Mihai Eminescu najprej, podobno kot Puškin, marginaliziran kot mističen in buržoazen pesnik, toda popularizacija in diseminacija njegove pesmi *Cesar in proletarec* (*Împărat și proletar*), ki je nastala kot odziv na pariško komuno (in so jo krepko prikrojili, da bi se zdela bolj pro-proletarska), ga je vrnila v središče romunske kulture.²⁷⁷ Pesniški in politični kulti so se tudi v državah vzhodnega bloka prepletali; omenimo primer vodilnega madžarskega komunista Mátyása Rákosiya, saj ga je ena od slavilnih pesmi prikazala kot vsemogočnega pesnika, ki je svojo umetnino – svet – ustvaril iz ničesar.²⁷⁸

---

277 Neubauer, *Figures of National Poets*, str. 15–18.

278 Apor, *Spatial Aspects of the Communist Leader Cult*, str. 153.

Razlogi za socialistično vzpostavljanje kontinuitete s tradicijami 19. stoletja in medvojnega obdobja na področju kanonizacije pesnikov²⁷⁹ so bili podobni kot v Sovjetski zvezi, od koder so države prevzemale nacionalistično formo in socialistično vsebino teh kultov. Šlo je za poskus legitimacije novih oblasti skozi tradicionalno avtoriteto znanih književnikov, saj se je z izvedbo apropiacije zdelo, da bi, če bi bili še živi, podprli nove režime. Vsi so bili razglašeni za revolucionarje, protosocialiste in osvoboditelje, pa tudi preroke, češ da so prihod nove oblasti ter svobodo napovedovali že desetletja prej. Vse to je delovalo kot učinkovito propagandno sredstvo in integracijsko vezivo, obenem pa je dajalo vtis, da se nova oblast zaveda pomena kulture in jo skrbno propagira med ljudmi. Številni klasični pesniki so bili že prej popularni med ljudmi, literarni talent pa v družbi cenjen, zato je bila navezava političnega režima na ugledne književnike tudi poskus približanja ljudstva k novi oblasti. Pri projektu apropiacije je nezanemarljivo vlogo igralo na videz banalno dejstvo, da so bili vsi pesniški velikani že mrtvi, saj tako niso mogli vplivati na recepcijo svojih del.²⁸⁰ Kulturni ideologi so tako imeli prosto pot pri modeliranju tiste podobe pesnikov, ki je oblasti najbolj ustrezala. Z besedami Jeffreyja Brooksa so kanonizatorji preobrazili kulturno zgodovino posameznih držav v muzej selektivnih eksponatov, v katerem so bili številni trakti zaprti.²⁸¹ Sčasoma je kljub vložnemu trudu prišlo do sprememb. Načini evokacije nacionalnih pesnikov, ki so jih uporabljali režimi, so postali *passé*, in relevantnost pesnikov se je z modernizacijskimi procesi v družbi, kulturi in sami politiki začela seliti v nove kontekste, ki jih strogo odmerjena režimska podoba ni več zmogla ali znala osmisлити.

---

279 Kontinuiteta med pred- in povojnimi režimi se je dogajala večkrat, kot so bili povojni režimi pripravljene priznati. V Jugoslaviji je možno na prehodu iz kraljevine v republiko slediti različnim pojavom, recimo množičnemu označevanju javnih prostorov s kipi Karadorđevićev in Tita, enakim kiparskim rešitvam kraljevskih in Titovih spomenikov, organiziranju sinjske alke in še posebej tako imenovani bakli hvaležnosti, ki se je po vojni preoblikovala v štafeto mladosti; gl. Манојловић Пинтар, 'Тито је стена', str. 88–98.

280 Wachtel, *How to Use a Classic*, str. 141.

281 Brooks, *Thank You, Comrade Stalin!*, str. 119.

LOVČEN, JUGOSLOVANSKI PARNAS

Socialistična Jugoslavija je v prvih povojnih letih na številnih področjih dosledno sledila sovjetskim zgledom. Umetnost in kultura nista bili izjemi, saj sta bili v prvih letih obstoja jugoslovanske države podrejeni dogmi stalinistično-ždanovskega socialističnega realizma. Umetniki so poleg velikanov marksistične misli upodabljali tematike, povezane z narodnoosvobodilnim bojem (NOB), revolucijo, obnovo in industrializacijo, vse to pa je potekalo pod vodstvom agitacijsko-propagandnega telesa Agitprop, ki je skrbelo tudi za krepitev Titovega kulta osebnosti. Ta proces vzpostavljanja množične kulture je s propagando (ki je, tako kot v Sovjetski zvezi, imela pozitiven predznak s pomembnim razsvetljevanja in ne manipulacije)²⁸² želel doseči utrjevanje državne oblasti.

Podobne procese lahko opazujemo pri kanonizaciji pesnikov. Četudi bi morda pričakovali, da je skušala jugoslovanska oblast, v nasprotju s Puškinovo prevlado v Sovjetski zvezi, da bi se izognila porastu nacionalizmov, uravnovesiti pesnike prvake vseh šestih republik skupne države, se to ni zgodilo. Namesto tega je Jugoslavija tesno sledila sovjetskemu zgledu in med kandidati izbrala ter ustoličila enega samega nacionalnega pesnika,

---

282 Plamper, *The Stalin cult*, str. 246.

preostali pa so enakopravno zasedli drugo mesto.²⁸³ Deloma je k temu gotovo prispevalo dejstvo, da večina republik v preteklih desetletjih ni formirala močnih pesniških kultov. Če je bilo za Slovenijo še pred koncem vojne jasno, da Prešeren ostaja nesporni pesniški prvak (srbski tisk ga je razglašal ne samo za slovenskega, ampak tudi jugoslovanskega pesnika),²⁸⁴ je bil položaj kompleksnejši že na Hrvaškem, saj ta republika ni gojila močnega kulta enega samega pesnika. Čaščenje je bilo razbito in razdeljeno med celo vrsto imen, kot so Marko Marulić, Ivan Gundulić, Petar Preradović, Ivan Mažuranić²⁸⁵ in Silvije Strahimir Kranjčević. V praksi so bili najbolj slavljene še vedno živi ali nedavno pokojni avtorji, zlasti meščanski in nato partizanski pesnik Vladimir Nazor²⁸⁶ ter Miroslav Krleža. V Bosni in Hercegovini je kanonizacijski potencial (tudi sodobnih) pesnikov, kot so Aleksa Šantić, Musa Ćazim Ćatić, Nikola Šop, Branko Ćopić ali Mehmedalija Mak Dizdar, gladko povozil pisatelj Ivo Andrić, ko je leta 1961 prejel Nobelovo nagrado za književnost. Tudi Makedonija ni formirala kulta enega samega pesnika; morda se je temu statusu še najbolj približal Koča Racin, vendar je pri njem težko sklepati, ali je k povzdignjenju bolj prispevala

283 Položaj npr. ilustrira naslednje mnenje iz leta 1949: »Naši bratski narodi so že zdavnaj spoznali in poznajo Prešerna. Njihovim največjim možem je bil duhovni sovrstnik in prijatelj, soborec in sotrpin, priljubljeni pesnik, ki jim je govoril o vsem tistem, kar je težilo tudi nje. Prešeren je last vseh naših narodov, velikan med redkimi, katerih spominu se klanjajo ljudje z vso hvaležnostjo, postal je njihov kakor naš ponos in kažipot. Če se spomnimo nekaterih velikih mož jugoslovanskih narodov, ki smo jih proslavljali v letih po osvoboditvi, kakor so nesmrtni črnogorski pesnik Njegoš, srbski Svetozar Marković ali hrvaški Kranjčević, potem se spominjamo tudi tega, da obletnice teh velikih, ljudstvu svetih mož niso bile le stvar enega samega naroda, temveč vseh.« Gl. *Tovariš*, 11. 2. 1949, str. 128, Oddolžili smo se Prešernu ob stoletnici njegove smrti.

284 *Политика*, 6. 2. 1949, str. 3, Стогодишњица смрти Франце Прешерна, великог словеначког и југословенског песника.

285 Mažuranić je na mesto hrvaškega nacionalnega pesnika lahko pretendiral po zaslugi svojega epa *Smrt Smail-age Ćengića*. Skupaj s Prešernovim *Krstom pri Savici* in z v nadaljevanju obravnavanim Njegoševim *Gorskim vencem* je Mažuranićev ep sestavljal nekakšen troglavi vrh jugoslovanske epske poezije s primerljivimi narodnoosvobodilnimi idejami, o čemer so večkrat pisali tudi slovenski prešernoslovci; gl. Martinović, Južnoslavenski epski triptihon, str. 90–91.

286 Tudi Nazor je, podobno kot njegov slovenski ekvivalent Župančič (ki je umrl le osem dni pred njim), zelo cenil Prešerna in je med vojno ob listanju žepne izdaje *Poezij* pripomnil: »Brez te knjižice bi ne bilo Slovencev.« Gl. *Slovenski poročevalec*, 1. 2. 1946, str. 1, Zvestoba Prešernu.

njegova poezija ali smrt v partizanskih vrstah (enako bi se lahko spraševali o slavljenju Slovenca Karla Destovnika - Kajuha ter Hrvatov Ivana Gorana Kovačića in Augusta Cesarca).

Prešerna je torej lahko po nespornem kanonskem statusu v Jugoslaviji presegal zgolj en umetnik – Petar II. Petrović Njegoš. Črnogorski vladika, pesnik romantizma, najbolj znan po epu *Gorski venec* iz leta 1847, in filozof (eden redkih nacionalnih pesnikov, ki je bil hkrati vladar v svoji državi) je bil kanoniziran pesnik kar dveh jugoslovanskih republik, poleg Črne gore tudi Srbije. Slednja je sicer imela na zalogi lastne kandidate za status nacionalnega pesnika, kot so guslar in avtor epskih pesmi Filip Višnjić, romantični pesnik Branko Radičević (ki je v Srbiji dovolj popularen, da je še danes znan pod mononimom Branko) ali mladinski pesnik Jovan Jovanović Zmaj, toda za nacionalnega pesniškega predstavnika je bil izbran Njegoš in na tem mestu vztraja vse do danes.²⁸⁷ Že od 19. stoletja je pesnik, četudi sta bili Srbija in Črna gora takrat ločeni državni entiteti, veljal tudi za srbskega literata, saj je v srbsčini pisani, 2819 verzov obsegajoči *Gorski venec*, ki govori o poskusih pomiritve sovražnih črnogorskih plemen pod vladiko Danilom I. na začetku 18. stoletja, obveljal za najvišji literarni dosežek skupnega kulturnega bazena, poleg tega pa je Njegoš svoj ep posvetil »prahu očeta Srbije«,²⁸⁸ torej vodji prve srbske protiosmanske vstaje Đorđu Petroviću - Karađorđu. Delo preveva romantični duh slovanskega boja proti Osmanskemu cesarstvu, kar je bila vsekakor tema, s katero so se lahko poistovetili tudi v takratni srbski kneževini. O velikem pomenu, ki so ga Srbi pripisovali epu, priča podatek, da je bil med tistimi, ki so se ga naučili na pamet, tudi Gavriilo Princip.²⁸⁹

287 Na bankovcu za 20 srbskih dinarjev so na primer še dandanes upodobljeni Njegoš in drugi motivi iz Črne gore; četudi je morala Narodna banka Srbije leta 2006 ob črnogorski odcepitvi izdati nove različice bankovcev, na katerih je bil napis »Jugoslavija« zamenjan s »Srbija«, ni nihče pomislil na zamenjavo Njegoša z drugim predstavnikom iz srbske zgodovine. Vseeno je treba dodati, da drugi akterji srbske kulturne zgodovine v srbski družbi kotirajo višje kot pesniki, zlasti prej omenjeni sveti Sava, avtor pravopisne reforme Vuk Stefanović Karadžić in razsvetljenski šolnik ter pisec Dositej Obradović. Slednja sta z odredbo srbske republiške vlade leta 1949 dobila lasten muzej v Beogradu.

288 Njegoš in Mažuranić, *Gorski vijenac, Smrt Smail age Čengijića*, str. 5.

289 Dedijer, *Sarajevo 1914*, str. 383.

Plejada interpretacij Njegoševega epa, ki glede na pozicijo komentatorja segajo od razglašanja epa za najgenialnejše delo južnoslovanskih književnosti pa do islamofobnega priročnika za etnično čiščenje (osrednji dogodek epa je množična usmrnitev Črnogorcev, ki so se spreobrili v islamsko vero), kaže, da ep sodobnemu bralcu odkriva vrsto možnih razlag.²⁹⁰ Črnogorski in srbski odnos do Njegoševega *magnum opus* je kljub temu konsistentno ostajal slavilen (tako v prvi kot drugi Jugoslaviji so problem protimuslimanske usmerjenosti *Gorskega venca* – torej usmerjenosti proti dobri desetini lastnega prebivalstva – reševali s tiskanjem lahkotnejših odlomkov v šolskih učbenikih ali razglašanjem pobitih za izdajalce).²⁹¹ Že v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev, pod katero je Črna gora izgubila svojo državnost in vladarsko rodbino, je dinastija Karađorđević razglasila (svojega sorodnika) Njegoša za največjega državnega pesnika. Slavljenje je najbolj do izraza prišlo 21. septembra 1925, ko je bila v prisotnosti kraljevega para odprta obnovljena kapela na vrhu Lovčena, poškodovana med prvo svetovno vojno, vanjo pa so se tega dne vrnili Njegoševi posmrtni ostanki.²⁹²

Njegoš je bil ponovno razglašen za jugoslovanskega nacionalnega pesnika po letu 1945. Kot Črnogorec je predstavljal posrečen izogib razglasitvi bodisi Srba bodisi Hrvata za največjega jugoslovanskega pesnika (četudi je bil v resnici na identitetnem vozlišču črnogorstva, srbstva in jugoslovanstva, kar je od 60. let 20. stoletja začelo zbujaati prve nacionalistično obarvane razprave o tem, »čigav« je pesnik). *Gorski venec* je bil interpretiran kot »pesem svobode«,²⁹³ s čimer se je elegantno vklopil v državni narativ kot zgodovinski dokaz bojevitosti južnoslovanskih narodov proti malevolentnim tujcem in tudi njihove neuklonljive ljubezni do svobode; Tito naj bi ga imenoval za »[s]pev borbe za svobodo južnih Slovanov«. ²⁹⁴ Sporočilo epa ni bilo problematizirano, avtorji

290 Pavlovic, *The Mountain Wreath*.

291 Wachtel, *How to Use a Classic*, str. 140 in 142.

292 Кљакић in Пековић, *Седм Нjegoшевих сахрана*, str. 51–128.

293 *Primorski dnevnik*, 20. 7. 1947, str. 3, V Benetkah leta 1700.

294 *Tovariš*, 13. 6. 1947, str. 545–546, *Spev borbe za svobodo južnih Slovanov: ob jubilejnem slovenskem prevodu Njegoševega ‚Gorskega venca‘*.

člankov o Njegošu so se strinjali, da je dogajanje opisano »čudovito krepko in slikovito«. ²⁹⁵

Leta 1947 so po državi proslavljali stoletnico izida *Gorskega venca* (skoraj sočasni izid *Poezija* je predstavljal dobrodošlo vzporednico med jugoslovanskima pesniškima velikanoma), ki je bil takrat razglašen za »največje delo jugoslovanske literature zaradi njenega vpliva na široke ljudske množice in zaradi njene originalnosti«. ²⁹⁶ Alojz Gradnik je ob tej priložnosti pesnitev na novo prevedel v slovenščino, »da bi spoznali eno največjih umetnin bratskega naroda, hkrati pa bodi počastitev velikega ljudskega pesnika«. ²⁹⁷ Zveza med Njegošem in novo oblastjo je bila nazorno podčrtana v mnogih govorih in zapisih, v katerih je bil Njegoš označen za prvega marksističnega pesnika in socrealista, njegov opus naj bi bil simbol bratstva in enotnosti, njegovi opisi turškega fevdalizma in beneškega razkošja naj bi v sebi skrivali kali opisa dekadentne buržoazne družbe, njegov verz »Naj bo, kar biti ne more« (»Neka bude što biti ne može«) pa naj bi odražal glavni motiv partizanskega poveljstva med vojno. Njegoš naj bi, tako kot Lenin, tudi znal ločevati pravično vojno od nepravične. ²⁹⁸ Na osrednji svečanosti ob obletnici je kot glavni govorec nastopil črnogorski pesnik in kulturni ideolog Radovan Zogović. V *Gorskem vencu* je našel razredni boj med fevdalci in kmeti ter dokazoval, da je ep v resnici oda revolucionarnemu boju in izgradnji nove družbe na razvalinah stare. ²⁹⁹ Zogović je zatrdil, da »so danes uresničeni osnovni družbeni pogoji, v katerih ljudske množice berejo in cenijo Njegoša«, ³⁰⁰ avtorja »trpkih verzov o suženjstvu in trpljenju Južnih Slovanov in strastne, svetle himne iskri in perspektivi njihove svobode«, ³⁰¹ saj so interpreti Njegoševega opusa pred letom 1945 prikrajali resnico, ga častili iz napačnih razlogov, ga vulgarizirali ali ga sploh niso

295 *Tovariš*, 31. 1. 1947, str. 93, Stoletnica ‚Gorskega venca‘.

296 *Primorski dnevnik*, 14. 1. 1947, str. 1, Stoletnica ‚Gorskega venca‘.

297 Osolnik, *Petar Petrović Njegoš v besedi in sliki*, str. 21.

298 Papović, Njegoš u socijalističkoj i nacionalnoj ideologiji Crne gore 1945–1989, str. 232–234.

299 Zogović, *Njegoševa pesnitev o borbi in svobodi*, str. 16.

300 Prav tam, str. 3–4.

301 Prav tam, str. 12.

razumeli – drugače od novega časa, ki je doumel, da je *Gorski venec* »himna revolucionarni borbi za uničenje krivičnih in ne-spametnih družbenih odnosov in ustanov, himna aktivnemu in maščevalnemu odporu proti zlu«. ³⁰²

Podobno svečano so po vsej državi leta 1951 obeleževali stoletnico Njegoševe smrti, osrednja svečanost pa je bila na Cetinju. Dogodki so imeli aktualno politično ost, saj je bilo v slavnostnih govorih večkrat poudarjeno, da je Njegošev boj za osvoboditev južnih Slovanov ovirala Rusija, ki je imela nad Črno goro protektorat ter s tem dušila njen razvoj; ³⁰³ taka interpretacija se je seveda implicitno nanašala na informbirojevski spor in distanciranje Jugoslavije od Sovjetske zveze. Njegoš je po zagotovitvi predsednika črnogorske vlade Blaža Jovanovića ostal zvest jugoslovanski komunistični partiji v času njenega boja z velikoruskim šovinizmom. ³⁰⁴ V naslednjih letih je oblast opustila razglašanje Njegoša za socrealista, ohranila pa je njegovo ključno vlogo v jugoslovanskem kulturnem panteonu.

Notranjepolitični razlogi za krepitev Njegoševega kulta so bili povezani z vnovičnim formiranjem črnogorske državnosti (in s tem dušenjem velikosrbske prevlade) ter omejevanjem vloge Srbske pravoslavne cerkve. V želji po sekularizaciji Njegoševega zadnjega počivališča, s čimer bi vzpostavili državni monopol nad Njegoševim likom in delom ter ga odvzeli pravoslavni cerkvi (vključno z minimalizacijo pesnikove funkcije cerkvenega poglavarja), je črnogorska republiška oblast v izredno zapletenem procesu, ki je trajal med letoma 1952 in 1974, zrušila lovčensko kapelo in jo nadomestila z novim mavzolejem, nastalim po zamisli kiparja Ivana Meštrovića. Izbira protikomunističnega umetnika, ki se je po vojni preselil v ZDA, naj bi dodatno pričala o odprtosti oblasti in se hkrati upirala volji pravoslavne cerkve, ki je zrušenje kapele, poleg številnih intelektualcev in kulturnikov, seveda skušala na vsak način preprečiti. ³⁰⁵

302 Prav tam, str. 40.

303 Кљакић in Пековић, *Седм Нjegoшевих сахрана*, str. 155–157.

304 Раповић, Njegoš u socijalističkoj i nacionalnoj ideologiji Crne gore 1945–1989, str. 239.

305 Кљакић in Пековић, *Седм Нjegoшевих сахрана*, str. 159–160.

**VZPONI IN PADCI
PREŠERNOVEGA
KULTA V
SOCIALISTIČNI
JUGOSLAVIJI**

PARTIZANSKA PUŠKA V PREŠERNOVI ROJSTNI HIŠI: KULT MED LETOMA 1945 IN 1952

»Prvo /.../ pomembnejše srečanje s Prešernom nisem doživel, kot bi morda mislili, v šoli, temveč one zime 1946. leta, ko smo na Vrbi februarja meseca odpirali njegovo rojstno hišo ponovno po osvoboditvi. Prvič sem bil takrat v pesnikovem rojstnem kraju. Nisem poslušal takrat ne govorov, ne gledal resnih obrazov, samo pred cerkvijo Sv. Marka sem zamaknjen gledal – v postrojene partizane, katerih brigadna zastava mi je povedala vse. Na tisti zastavi namreč, slovenski s peterokrako zvezdo, prestreljeni in ožgani, sem bral napis – Prešernova brigada. In gledal sem zastavo in gledal borce – in razumel vse. Razumel Prešerna, ljudi. Takrat, februarja 1946. leta sem prvič resnično srečal Prešerna. Drugič sem bil na Vrbi lansko leto poleti. Takrat sem bil prvič tudi v njegovi rojstni hiši. Z radovednim zanimanjem sem opazoval sobo, kuhinjo, vežo. Listal sem tudi po spominskih knjigah. /.../ In potem sem v hiši opazil še eno stvar, ki je pred vojno v inventarju Prešernove rojstne hiše ni bilo. Puško, pravo puško sem videl, obešeno na steni. Gorenjci – partizani so jo podarili Prešernu. Podarili so mu prvo partizansko puško, ki je počila na Gorenjskem 1941. leta.«³⁰⁶

Zgodba o puški v Vrbi, ki jo je ohranil novinar Dušan Željcznov, predstavlja dobro izhodišče za razmislek o Prešernovem kultu v prvih letih po drugi svetovni vojni. Nazorno namreč

---

306 *Mladina*, 5. 2. 1949, str. 3, Srečavanja s Prešernom.

ilustrira, kako tesno je bil Prešeren v tem obdobju zvezan s partizanskim izročilom. Če upoštevamo eno od temeljnih ugotovitev monografije *Kako misliti partizansko umetnost?* Miklavža Komelja, je partizanska umetnost z novim osmišljanjem umetnosti temeljito reinterpretirala umetniško produkcijo pretekle dobe in se hkrati definirala »v odnosu do še-ne-realiziranega«, ³⁰⁷ se pravi v odnosu do šele prihajajoče, v vojnem času še ne obstoječe umetnosti, ki naj bi prinašala nekaj radikalno novega. To ni pomenilo popolnega preloma s preteklostjo, temveč »le« njeno temeljito reinterpretacijo. Novo interpretacijo slovenske preteklosti je pogojeval nov družbeni kontekst, v katerem je kultura postala zlasti sredstvo za ustvarjanje družbene kohezije, zato je bila oblast usmerjena v formiranje množične proletarske kulture, ki bi dosegla vsakega državljana – »kajti le kulturni človek je zmožen graditi socializem«. ³⁰⁸ To je bil temelj, na podlagi katerega je bila na novo zgrajena tudi Prešernova podoba. Prelomni dogodki so omogočali – tako so vsaj verjeli – povsem nov začetek:

»Današnji dnevi in dogodki pomenijo v slovenskem življenju tako zarezo, da tudi v poeziji lahko vse prejšnje potisnemo ob stran. Razvojna črta nam ne sme biti mar. Začeti je treba znova. Treba je najti nov, skrajno preprost način. Odpasti mora vse, kar je širokim množicam nerazumljivo. /.../ Poglejte Puškina! Nobene metaforike. Ali pa Prešerna!« ³⁰⁹

Cilj jugoslovanskih ideologov je bil podoben cilju njihovih sovjetskih kolegov: vrniti Prešerna delavskim množicam. Jugoslovani bi s tem končno postali lastnik in naslednik lastnega kulturnega izročila, s čimer bi lahko začeli kulturo tudi sami soustvarjati. Uresničenje tega cilja je zahtevalo široko zasnovano izobraževanje o pesniku, njegovem življenju, delu in predvsem njegovih idejah svobode, bratstva ter ljubezni, zaradi katerih je

---

307 Komelj, *Kako misliti partizansko umetnost?*, str. 7.

308 *Delavska enotnost*, 8. 2. 1950, str. 5, Prešernova napredna misel je postala last vseh naših delovnih ljudi.

309 Komelj, *Kako misliti partizansko umetnost?*, str. 218.

bil, po mnenju ideologov, blizu ne samo Slovencem, temveč tudi vsem ostalim državljanom nove Jugoslavije. Pesnik naj bi postal simbol nacionalno in kulturno raznolike, toda idejno poenotene države. Kot je zapisal Tone Seliškar, bodo Prešerna slavili vsi: »[d]elavec pri plavžu, rudar v jami, delavka pri tkalnem stroju, kmet na svoji njivi, učenjak za pisalno mizo, vsi, ki nas je vojna vihra teh časov razmetala po ječah in taboriščih, po brigadah in odredih, in vsi tisti, ki so ob lakoti in preganjanju z nami vred pomagali svet snemati s tečajev stare ljudskim množicam sovražne miselnosti«. ³¹⁰ S tem je bil ustvarjen vtis, da slavljenje poteka »naravno«, da gre torej za spontani izraz slovenskih in jugoslovanskih množic, ne pa z vrha spodbujeno in nadzorovano akcijo – kar je vzorec, prepoznaven pri slavljenju Stalina v Sovjetski zvezi. ³¹¹ Absolutno in nekritično slavljenje Prešerna je torej v marsičem odražalo sovjetsko različico kulta osebnosti političnih voditeljev (v prvi vrsti seveda Titov kult, ki je Prešernovega po hitrosti nastanka in obsegu hitro presegel), oba skupaj pa sta se, kljub distanciranju komunistične partije od Cerkve, nehote zgedovala po načinih čaščenja iz religiozne sfere.

Taka stališča so neogibno vodila v prikrajanje pesnikove podobe po meri partije, tako v vsebinskem, zgodovinskem in političnem kot tudi vizualnem smislu. Pesnik v marsikateri svoji biografski ali idejni potezi (recimo nezanimanje za socialne probleme, sorazmerna naklonjenost do nemščine, šibka vpetost v nacionalna gibanja ter problematične teme alkoholizma, nezakonske zveze in interesa za mladoletna dekleta) ni predstavljal hvaležnega materiala za izgradnjo nove podobe. Kljub temu je njegov status ikone partizanskega gibanja, borca za svobodo ter spodbujevalca državnotvornih občutkov, ki je lahko motivacijo za nadaljnje delo prenesel tudi v novo dobo, zadostoval, da se je njegov kult neprekinjeno nadaljeval, tudi ko je maja 1945 nastopil mir. Njegov opus je (z določenimi modifikacijami) postal

---

310 *Delavska enotnost*, 6. 2. 1948, str. 1, In tako izvršujemo oporoko Franceta Prešerna 8. II. 1849–8. II. 1948.

311 Plamper, *The Stalin cult*, str. xviii.

napoved partizanskega gibanja, sam pesnik pa prototip revolucionarnega vodje, ki se je že stoletje pred dosego narodne osvoboditve boril prav za ta cilj. Postal je tudi simbol bodočih prizadevanj za osvoboditev, recimo na risbi Maksima Gasparija, kjer je pesnik upodobljen med vojvodskim prestolom in devinskim gradom, zato celota izzveni kot ozemeljska zahteva.³¹² Dejstvo, da gre za kult, se ni skrivalo, saj je bil pojav ob nekaterih slavnostnih priložnostih poimenovan točno s tem izrazom: »Tako je iz naše zmagovite osvobodilne vojne zrasel visoki vsenarodni kult Prešerna, ki je /.../ jarko pokazal našo ljubezen in odgovorno delo, ki ga dolgujemo svojemu geniju.«³¹³

Če si ogledamo, katera Prešernova dela so bila najpogosteje uporabljena za izražanje teh idej, je razvidno, da so bili že v vojnem času za propagandistično rabo selekcionirani in na parole zreducirani zlasti odlomki iz *Zdravljice* ter *Uvoda h Krstu pri Savici*. Najti je bilo sicer tudi verze iz drugih Prešernovih del, kot so *Sonetni venec*, *Soneti nesreče*, *Povodni mož* in *Od Rošlina in Vrjankota*, »toda vsega tega je v primeri s prej omenjenima pesmima izredno malo.«³¹⁴ Striktna zamejenost na peščico verzov, ki so imeli najbolj uporabno vrednost, je seveda siromašila in preoblikovala podobo pesnikovega opusa.

O Prešernovi apropiaciji s strani partizanskega gibanja in o bodoči vlogi, ki jo je igral po koncu vojne, je že leta 1944 začel razmišljati Edvard Kocbek. Presenečen je opazil, da *Poezije*

»ne razodevajo nobenih takih potez takratne človeške ali časovne spornosti, radi katerih bi ga danes lahko ali tendenčno ali simbolno izkoriščali. Nimamo občutka, da je Prešeren danes pokazal take lastnosti svojega časovno pogojenega duha ali družbenega stanja, ki bi ga storile pripravnega za izkoriščanje v našem boju, ki zaukazuje največjo smotrnost in učinkovitost nastopa.«³¹⁵

---

312 *Slovenski poročevalci*, 2. 2. 1946, str. 3, Prešernova podoba, delo slikarja Maksima Gasparija.

313 *Tovariš*, 3. 2. 1950, str. 73, Prešeren – vedno z nami.

314 Smolej, Prešeren v narodnoosvobodilni borbi, str. 6.

315 Kocbek, *Osvobodilni spisi II*, str. 12.

Četudi torej Prešeren s svojimi nazori ni bil neposredno uporaben za partizansko gibanje, pa je Kocbek menil, da je odlika NOB v zmožnosti črpanja svoje moči iz čistega, duhovno uravnoveženega in humanega Prešernovega genija. Kocbek je tudi napovedal, da bodo po vojni Prešerna razlagali »kot izraz globokih družbenih protislovij in ustvarjalnih nasprotij«, pri čemer pa to ne bo zadovoljivo pojasnilo dejstva, da je Prešernova revolucionarnost pognala iz nerevolucionarnega okolja.³¹⁶ S tem zapisom stoji Kocbek ne samo na začetku kritične refleksije partizanske prisvojitve pesnika, temveč tudi na začetku kritike povojnega tolmačenja njegove vloge – in to v času, ko je vojna še trajala.

Prešernovski kult se je skozi celotno obdobje socialistične Jugoslavije ravnal po prazničnem koledarju. Daleč največ zanimanja je pesnik požel na vsakoletnih proslavah ob obletnicah smrti. Prazniki namreč »niso le slikovito okrasje politične moči, temveč to moč (so)ustvarjajo in ciklično poustvarjajo«, ali točneje: »[P]olitični rituali, ki iz navadnih ustvarijo praznične dni, so politika.«³¹⁷ Praznik je kot orodje, s katerim se ustvarja in briše kolektivni spomin, tudi obeleževanje povezave med preteklostjo in prihodnostjo, s čimer lahko njegovi postulatorji »nadzorujejo življenje ljudi, ko jim pripovedujejo, kje in kako so postavljeni v družbenem svetu.«³¹⁸ Nekdanji Prešernov dan se je po novem imenoval slovenski kulturni praznik oziroma kulturni dan, v čemer je možno prepoznati »ideološko preferenco za vrednote skupnosti v nasprotju s poudarkom na ustvarjalnosti posameznika.«³¹⁹ Že leta 1946 je bil postavljen temelj za ritualni element obeleževanja tega datuma, ki vse do danes najbolj zaznamuje kulturni praznik: podeljevanje Prešernovih nagrad. Minister za prosveto dr. Ferdo Kozak je 5. februarja 1946 podpisal odredbo o podeljevanju nagrad za največje uspehe na področju umetnosti in znanosti, ki naj bi se razdeljevale 8. februarja.

316 Prav tam, str. 13.

317 Slavec Gradišnik, O koledarjih, praznikih in praznovanjih, str. 9.

318 Prav tam, str. 12–13.

319 Slavec Gradišnik, Državni koledarji v času – slovenski primer, str. 112.

Nagrade so prvič podelili naslednje leto,³²⁰ pesnikovo ime pa so dobile šele leta 1955 s sprejemom zakona o podeljevanju Prešernovih nagrad.³²¹ Od leta 1961 se Prešernove nagrade dodeljujejo izključno za umetnost.

Ne nazadnje se je spremenila tudi Prešernova vizualna podoba. Dejstvo, da pesnikov izvirni portret ni znan, je bilo pod novo oblastjo dodobra izkoriščeno, saj je puščalo prosto pot pri oblikovanju nove, ustrežnejše pesnikove podobe. Podobi »Prešerna revolucionarja« ter »Prešerna, političnega in kulturnega vodnika« je bilo treba združiti še s podobo »Prešerna – človeka, z njegovim neizmerno dobrotljivim srcem in plemenitim moškim značajem«,³²² da bi lahko nastal nov pesnik, bistveno drugačen od portretov, nastalih pred letom 1945. Ključna sprememba je bila odpoved prikazovanja Prešerna kot razmišljujočega, krhkega, bolehnega, zaskrbljenega ali introvertiranega posameznika. Po novem je moral biti pesnik krepak, živahen, odločen, odprt, optimističen in aktiven, poleg tega pa upodobljen v idealizirano realistični maniri. Opusi umetnikov, ki so Prešerna upodabljali pred letom 1945 in po njem (med drugim Maksim Gaspari, Miha Maleš, Božidar Jakac, Elko Justin, Stane Dremelj in Lojze Dolinar), jasno razkrivajo prelomne spremembe in reinterpreteracijo pesnikove zunanosti. Pomenljivo je tudi, da so Prešerna bolj množično začeli upodabljati nešolani, ljubiteljski umetniki. Leta 1950 je upokojeni industrijski uradnik ter risar Lojze Višnar z Jesenic ustvaril podobo pesnika, ki z družino sedi za mizo v Vrbi, risba pa je bila za revijo *Tovariš* potrditev, »[k]ako globoko je vzljubil slovenski človek Prešerna«.³²³

Članki, pesmi in preostalo pisno gradivo tako v partizanskem gibanju kot tudi v zgodnjem povojnem obdobju so

---

320 *Uradni list Slovenskega narodno osvobodilnega sveta in Narodne vlade Slovenije*, 13. 2. 1946, brez pag., Odredba Ministrstva za prosveto NVS o podeljevanju nagrad za umetnost in znanost.

321 Vurnik, *Petdeset let Prešernovih nagrad*, str. 12.

322 *Gorenjski glas*, 8. 2. 1949, str. 2, Prešernov človeški obraz, srce in značaj.

323 *Tovariš*, 10. 2. 1950, str. 86, Kako globoko.

jasno nakazovali na idejne povezave s sovjetskimi vzorniki³²⁴ in Prešeren se je nemalokrat pojavljal tudi v tem kontekstu. Ena od omemb iz leta 1942 pravi, da »je letošnji februar mesec slav-
nih zmag tiste armade, ki tudi nam Slovencem s svojo junaško
borbo uresničuje Gubčevo in Prešernovo misel – Rdeče dela-
vsko-kmetske armade Sovjetske Zveze.«³²⁵ Dve leti kasneje je
Josip Vidmar zatrjeval, da se je Prešernov genij

»sestal s svetovnimi geniji ruskega naroda, ki jih svet slavi kot
rešitelje človeštva in se je z njimi vred uresničil na tem lepem
koščku sveta, ki ga imenujemo svojega – za svobodo slovenskega
naroda, za njegovo svetlo bodočnost v zboru enakopravnih na-
rodov blage volje, za tisti praznični dan, o katerem je Prešeren
govoril v svoji Zdravljici.«³²⁶

Med pomembnimi postulatorji zveze med Prešernom in
sovjetsko vojsko je bil Oton Župančič, ki je že leta 1943 napisal
štirinajstkitično pesem *Tja bomo našli pot*, objavljeno v prvi (in
edini ohranjeni) številki glasila partizanskih kulturnih delavcev
Setev,³²⁷ v kateri je ob citiranju verza iz *Uvoda h Krstu pri Savici*
prerokoval, da bo Sovjetska zveza zbrala vse slovanske narode,
jih odrešila in jim prinesla srečo ter svobodo. Zaključna štiri-
vrstičnica se glasi: »‘Tja bomo našli pot ...’ Pred sto jo leti / je
pevec, videc veliki, zagledal; / o, da bi hotel danes nam zapeti! /
Pa mu ni treba: vse nam je povedal.«³²⁸ Pesem je bila priljubljena

---

324 Zveza s Sovjetsko zvezo se je na pesniškem področju kazala tudi z jugoslovanskim sla-
vljenjem Puškina, češ da se vsako leto »v Prešernovem tednu spominjamo tudi obletnice
prezgodnje, tragične smrti ruskega genija«. Gl. *Tovariš*, 6. 2. 1948, str. 132, Aleksander
Sergejevič Puškin. Pogosto je bilo poudarjeno, kako neločljivo povezana sta Puškin in
Rusija; gl. *Политика*, 10. 2. 1947, str. 3, Пушкин и Русия. Kmalu po vojni so začeli
izhajati slovenski prevodi Puškinovih del, njihov prevajalec Mile Klopčič pa je ogorčeno
pisal tudi o pustošenju nemškega okupatorja v Sovjetski zvezi, ki je razdejal vse stavbe in
spomenike v Puškinov spomin na že omenjenem posestvu Mihajlovsko, vključno z načr-
tovanim miniranjem griča, na katerem je pesnikov grob, kar je Nemcem preprečil hiter
prodor Rdeče armade; gl. *Tovariš*, februar 1946, str. 57–58, Hitlerjevsko barbarstvo nad
Puškinovimi spomeniki.

325 *Slovenski poročevalec*, 31. 1. 1942, str. 1, Slovenci!

326 *Ljudska pravica*, konec januarja 1944, str. 4, Iz govora predsednika OE, tov. Josipa Vid-
marja, na I. kongresu slovenskih kulturnih delavcev.

327 Smolej, Prešeren v narodnoosvobodilni borbi, str. 6.

328 Župančič, *Veš, poet, svoj dolg?*, str. 10.

tako na medvojnih partizanskih mitingih kot tudi v povojnem času, med ideološkimi nasprotniki pa je doživela ostre (v marsičem upravičene) kritike.³²⁹ Tudi po vojni je Župančič nadaljeval s povezovanjem Prešerna in rusofilstva, češ da je Prešeren »kakor v svetlem snu napovedal srečo in prerod sveta v bratstvu, ki ga je prinesel vsemu človeštvu veliki ruski narod«. ³³⁰ Po dolgoletnem vztrajanju pri stališču, da Prešeren v Sloveniji nima primerljivega talenta, je Župančič v istem času spremenil svoje mnenje in pesnika začel primerjati s socialnim realinom Prežihovim Vorancem ter njegovimi *Solzicami*.³³¹

Ideološke prikrojitve Prešerna vseeno ne smemo napihovati do prekomernih razsežnosti. Zoran Božič je pokazal, da šolski učbeniki iz prvih povojnih let niso bili skrajno redigirani ali cenzurirani. Dejstvo je, da so ob Prešernovih pesmih tiskali ideološke komentarje in da je bil pesnik na račun besedil o NOB in Titu kot nekakšen tujek potisnjen na stranski tir,³³² kljub temu pa je bil kontinuirano zastopan z večjim številom pesmi kot drugi književniki. Prav tako se je že v prvih povojnih berilih pojavljal celoten *Krst pri Savici* in ne le *Uvod*,³³³ v vseh izdajah beril do 80. let 20. stoletja pa je bila v natisih *Zdravljice* objavljena rokopisna različica zadnjega verza »Bog, kar nas dobrih je ljudi« (in ne »vsak, kar nas ...«).³³⁴ Skratka, po vojni so po Božičevi presoji »kljub dodanim aktualističnim in umetniško manjvrednim besedilom prevladovali kanonizirani avtorji in njihova vrhunska besedila«; sam celo trdi, da je najbolj ideološko obdobje pri pisanju slovenskih učbenikov čas

---

329 Dramatik Anton Novačan je v satiri *Rdeči panteon* kritiziral Župančičevo pačenje Prešernovih nazorov, Župančičev tekmeč Alojz Gradnik pa je leta 1946 napisal strupen epigram: »Tja bomo našli pot ... Pred sto je leti / jo pesnik, videc – ne oslè kot ti – zagledal. / O če bi mogel danes Prešeren oživeti: / prokleta, Oto, bi ti jih povedal!« Gl. Gradnik, *Zbrano delo: četrta knjiga*, str. 285.

330 Župančič, *Zbrano delo: sedma knjiga*, str. 193. Informburojevskega spora Župančič posledično ni dobro prenesel. Josip Vidmar se je spominjal, da je ostarelemu pesniku pomen spora osebno razložil sam Tito, ta pa ga ni mogel razumeti in je »malodane omedleval od začudenja in groze«. Gl. Vidmar, *Obrazi*, str. 183.

331 Župančič, *Zbrano delo: sedma knjiga*, str. 208.

332 Božič, *Slovenska literatura v šoli in Prešeren*, str. 144.

333 Prav tam, str. 320.

334 Prav tam, str. 327.

pred prvo svetovno vojno, ko zaradi moralne spodobnosti niso tiskali množice kvalitetnih del.³³⁵

Kdo so bili tvorci novega pogleda na pesnika? Skoraj vsi zapisi o Prešernu, ki so v povojnih letih krojili interpretacijo njegovega življenja in dela, so prišli izpod peresa zelo zamejene peščice ljudi, ki se jim je le priložnostno pridružil še kakšen član.

Kontinuiteto s stališči vodstva partije v predvojnem in vojnem obdobju je ohranjal Kardeljev *Razvoj slovenskega narodnega vprašanja*. Delo je bilo mnogokrat ponatisnjeno in še desetletja obravnavano kot temeljna referenčna razprava o slovenski zgodovini, ki so ji dodajali strokovne komentarje, ne pa je tudi problematizirali. Dva že obravnavana zapisa o Prešernu, ki ju je zapisal Boris Kidrič, sta prav tako ves čas ostala v tisku (objavljena sta bila kot spremno besedilo k Prešernovim pesmim v šolskih učbenikih),³³⁶ a tudi brez kritične refleksije.

Teoretik, ki je na podlagi Kardeljevih in Kidričevih smernic z novimi razmisleki nadaljeval ideološko osmišljanje Prešerna in s tem v povojnem času odigral ključno vlogo pri njegovi recepciji, je bil politik, sociolog in filozof Boris Zihlerl. Že med vojno se je zavzemal za prehod poezije od lirike k epiki in v smer tendenčnosti, saj je bila zanj tendenčna že realnost, Prešerna pa je takrat še dojemal kot »revolucionarnega romantika«, ki se je spopadal z reakcionarnostjo romantične poezije svojega časa.³³⁷ Po vojni se je Zihlerl povzpел do položaja enega od osrednjih kulturnih ideologov in bil na Slovenskem ključni propagator sorealizma po sovjetskem zgledu. Njegovi pogledi na Prešerna, eksplicirani zlasti v govoru na proslavi ob stoti obletnici pesnikove smrti, ki je kasneje dobil naslov *France Prešeren – pesnik in mislec*, so definirani v kontekstu historičnega materializma in s pomočjo citatov iz del Marxa, Engelsa, Lenina in Stalina, zato so bili obravnavani ne zgolj kot mnenja, temveč kot dejstva³³⁸ (za razpravo je leta 1950 dobil tudi

335 Prav tam, str. 330–331.

336 Prav tam, str. 151.

337 Habjan, *Sociologija literature in prešernoslovje*, str. 59–60.

338 Denimo v zapisu o Prešernovih proslavah leta 1949: »Govor tov. Borisa Zihlerla na slavnostni akademiji spada med tiste doprinose k prešernoslovju, ki ne maličijo več pesnika

Prešernovo nagrado). Problem, ki ga je Zihlerl poskušal rešiti, je bil z besedami Rastka Močnika sledeč: »Kako povezati *novo* teoretsko polje materialističnega zgodovinpisja z zgodovinsko biografijo, prevladujočo preokupacijo dotedanje zgodovinske književne vede? Kako v *novo* problemsko polje vnesti *staro* problematiko?«³³⁹

Znanstveno kredibilnost je k hkratni politični interpretaciji pesnika prispeval vodilni prešernoslovec tega obdobja, univerzitetni profesor, predsednik Akademije znanosti in umetnosti (AZU) ter oče Borisa Kidriča dr. France Kidrič (drugače od sovjetskega zgloda je stroka pri Prešernovi popularizaciji igrala pomembno vlogo). Njegove razprave so nadomestile predvojne literarnozgodovinske interpretacije dr. Ivana Prijatelja, ki so bile za okus povojne oblasti pretirano meščanske in reakcionarne, tako da so bili iz Prijateljevih del uporabljeni samo tam zbrani biografski podatki.³⁴⁰ Tudi Kidričeve razprave so se Prešerna namreč daleč najpogosteje lotevale s pozitivistično biografskega vidika, medtem ko razprav, posvečenih pesnikovim delom, pri njem skoraj ni bilo. Občasno je načel nekatere problematične odlomke pesnikove biografije, kot so obiski ljubljanskih gostiln, vendar je Prešerna branil pred očitki, češ da je število gostiln, ki se razglašajo za Prešernove, »[s]umljivo visoko«, in da »so mu delali veliko krivico, ko so ga proglašali za navadnega pijanca.«³⁴¹

Temeljno delo, ki ga je Kidrič ustvaril po vojni, je bil *Prešernov album*,³⁴² velikopotezno zastavljena monografija, ki so jo pred izidom leta 1950 reklamirali kot »izredno dopolnitev vsega, kar je doslej izšlo o Prešernu«,³⁴³ saj je bil v njej zbran

---

na podlagi iztrganih citatov, niti na podlagi pristranskih mnenj, temveč znanstveno trdno osvetljuje in upodobijo njegovo pravo podobo, analizirajo njegovo dobo in družbo, ga postavijo vanjo ter pokažejo tako najjasneje ves njegov genij, ki je pravilno ocenil narodovo preteklost, s treznim pogledom zrl v takratno narodovo sedanost in genialno predvidel njegovo prihodnost, ki ji je veljala vsa pesnikova vera. Tovariš Zihlerl je kot marksist prikazal Prešerna-borca, Prešerna – najnaprednejšega Slovence svoje dobe in Prešerna-humanista, ki se je kot tak najjasneje izpovedal v svoji ‚Zdravljici‘. « Gl. *Tovariš*, 11. 2. 1949, str. 128, Oddolžili smo se Prešernu ob stoletnici njegove smrti.

339 Močnik, *Julija Primic*, str. 156.

340 Gabrič, *Socialistična kulturna revolucija*, str. 289.

341 *Tovariš*, 7. 2. 1947, str. 113–114, Prešernova gostilniška publicistika 1840–1846.

342 Kidrič, *Prešernov album*.

343 *Tovariš*, 4. 2. 1949, str. 105, Slovensko založništvo ob našem kulturnem prazniku.

obširen slikovni material o krajih, osebah in dokumentih iz Prešernovega življenja ter njegovi slikarski in kiparski portreti, torej »gradivo, kakršnega v taki popolnosti doslej niti približno nimamo za nobenega slovenskega človeka«. ³⁴⁴ Slike je spremljal obsežen komentar, ki sta ga po Kidričevi smrti leta 1950 dokončala Alfonz Gspan in Mirko Rupel.

Pod Kidričevim mentorstvom (se pravi pod njegovim vplivom) je o Prešernu pisal tudi dr. Anton Slodnjak. Svojo razpravo o pesniku je objavil v tako imenovani ljudski izdaji *Poezija* iz leta 1946, ki je izšla v orjaški nakladi 20.000 izvodov za namene seznanjanja širokih množic s Prešernom. Kot je pripomnil Slodnjak, je s knjigo »skušal razsvetliti našemu delovnemu človeku nekatera temna mesta v Prešernovi pesmi«, in izrazil željo, naj s to knjigo v rokah svobodno ljudstvo odide »svoji tako krvavo zasluženi lepši in srečnejši priložnosti naproti«. ³⁴⁵

Ker so si stališča vseh navedenih piscev dovolj podobna, lahko na podlagi njihovih razprav in govorov sestavimo mozaično podobo Prešernovega časa (četudi je eden vodilnih zgodovinarjev tega časa celo zatrdil, da si lahko pesnikov čas predstavljamo »[b]rez domišljije pa tudi brez učenosti«), ³⁴⁶ življenja, dela in zgodovinske vloge, kot se lomi skozi prizmo marksistične historiografije ter historičnega materializma. »Kolaž« teh interpretacij je predstavljen na naslednjih straneh.

*

Po tem, ko je Napoleon »skušal s političnimi načini in sredstvi, ki so postali kvas fašizma, organizirati /.../ vesoljno evropsko monarhijo novodobnega videza, a srednjeveškega kova«, ³⁴⁷ in po tem, ko se je nekoč razsvetljeni avstrijski režim »ustrašil svojih lastnih prosvetljenjskih ukrepov in se zdrznil«, je Avstrijsko cesarstvo zajel mračen in zatiralski absolutizem

---

344 *Ljudska pravica*, 8. 2. 1951, str. 3, Prešernov album: uredil in opombe napisal France Kidrič.

345 Slodnjak, O Francetu Prešernu in njegovih poezijah, str. 355.

346 *Slovenski poročevalec*, 9. 2. 1946, str. 3, »Dokaj dni naj živi – vsak, kar nas dobrih je ljudi!«.

347 Slodnjak, O Francetu Prešernu in njegovih poezijah, str. 9.

Dekoracija na Prešernovem spomeniku
v Ljubljani leta 1947

Vir: *Mladina*, 7. 2. 1947, str. 5

pod vodstvom kanclerja Metternicha, ki je prinesel »pogubno slano za prve brstiče slovenske narodne pomladi«. ³⁴⁸ Dunaj je postal reakcionarno središče, v katerem so »nemški romantični oboževalci srednjega veka« delovali na temelju »trhle družbene in kulturne stavbe«. ³⁴⁹ Ker je bila tudi slovenščina »v rokah metternichovskih narobe-prosvetljencev«, ³⁵⁰ je to zaviralo kulturno delovanje v slovenskih deželah, v gospodarskem smislu

348 Ziherl, Francè Prešeren – pesnik in mislec, str. xii.

349 Slodnjak, O Francetu Prešernu in njegovih poezijah, str. 10.

350 Ziherl, Francè Prešeren – pesnik in mislec, str. ix.

pa so na Kranjskem živetarili kmetje, še vedno ujeti v fevdalizem; šibek sloj malomeščanov, »lakajev reakcije in mračnjških zagovornikov preživelih družbenih sistemov«, ³⁵¹ je bil odvisen od aristokracije in zato zainteresiran za ohranjanje sistema. ³⁵² Revolucionarno gibanje, ki bi se borilo proti reakciji, se zaradi pomanjkanja proletariata ni moglo uveljaviti razen pri redkih posameznikih, kot je bil Prešeren. ³⁵³

Prešernovo življenje, »površnemu opazovalcu preprosto, v jedru pa globoko pomenljivo za našo zgodovino in za nas«, ³⁵⁴ je »tipičen primer življenja slovenskega inteligenta, ki ni pozabil in ni hotel pozabiti korenin, iz katerih je zrastel«. ³⁵⁵ Kot »sin starega kmečkega rodu«, ³⁵⁶ ki je postal meščan, je nekako obtičal med sloji; še najbolj se je čutil pripadnika inteligence, kar je pomenilo, da je bil »sredi svoje domovine tujec«, in samo zaradi svojega močnega duha je prenesel samoto ter z njeno pomočjo že v mladosti spoznal pomen svoje naloge, »da pokaže poti, ki naj jih gre slovenski narod«. ³⁵⁷ Že vnaprej je bilo jasno: »Ker je bil človek, ker je prišel iz ljudstva, ker je bil zvest svojemu narodu, ker je verjel, da so v tem narodu sile, je moral biti navzkriž s takratnim javnim življenjem pri nas.« ³⁵⁸ Čeprav se je šolal s pomočjo stricev, ki so bili duhovniki, je hitro spoznal, kako reakcionarno je duhovništvo in kako energično zatirajo »vsak primer svobodne lepe pesmi v našem jeziku«, ³⁵⁹ zato iz njegovega dela »odseva rezko odklonilno stališče do te duhovne garde absolutizma«. ³⁶⁰ Med študijem na Dunaju je živel precej lagodno, kar »mu ni bilo vedno v prid, omogočalo mu je gostilniško veseljaštvo in druge razvade. Toda Prešernova globoka in vsestranska učenost /.../ priča, da

---

351 Prav tam, str. xi.

352 Prav tam, str. xiv.

353 *Политика*, 8. 2. 1947, str. 3, На данашњи културни празник словеначког народа: Франце Прешерн.

354 Slodnjak, O Francetu Prešernu in njegovih poezijah, str. 8.

355 *Gradimo*, 2. 12. 1950, str. 3, Ob 150. obletnici rojstva Franceta Prešerna.

356 *Dolenjski list*, 2. 12. 1950, str. 2, Pred 150 leti se nam je rodil največji pesnik.

357 *Gradimo*, 2. 12. 1950, str. 3, Ob 150. obletnici rojstva Franceta Prešerna.

358 *Slovenski poročevalec*, 9. 2. 1946, str. 3, Dr. France Prešeren.

359 Slodnjak, O Francetu Prešernu in njegovih poezijah, str. 17–18.

360 Zihlerl, Francè Prešeren – pesnik in mislec, str. xvii.

je moral zmlada vneto študirati.«³⁶¹ Med študijem je spoznal Jerneja Kopitarja, »čigar nedvomne zasluge za slovensko in za srbsko književnost ne smejo nikdar zastreti pogleda na globoko reakcionarne pobude, ki so vodile tega slovenskega ideologa avstroslavizma.«³⁶² Zloglasni cenzor »Prešernovih pesmi ni hotel in ni mogel razumeti«,³⁶³ saj je slovenščino ljubil le akademsko, kot »najzanimivejši primerek slovanskih jezikov«. ³⁶⁴ Tudi Prešernova nesreča v ljubezni je bila posledica »drobnjakarsko strupenega in zavidnega meščanskega okolja«, ³⁶⁵ »vsako bližnje srečanje z ženstvom mu je na glas govorilo, da je bila tedanja meščanska družba v rodbinskem življenju hudo bolna«. ³⁶⁶ Ko ni osvojil Julije Primic, je bila to krivica ne samo zanj, ampak za cel narod, saj je bilo njegovo pesniško ustvarjanje zvezano s kulturnim razvojem naroda. ³⁶⁷ Ana Jelovšek ni bila boljša izbira; ne samo da ni imela materinskega čuta, tudi njeni »malomeščanski zahtevki in predsodki«³⁶⁸ so ji narekovali le en cilj, namreč »priboriti si zakon s Prešernom in s tem naslov in čast gospe«. ³⁶⁹ Ker je Prešeren to tematiziral v svojih delih, je postal »prvi izpovedovalec idej o plemenitejšem odnosu med moškim in žensko«. ³⁷⁰

Na srečo je pesnik v Ljubljani dobil dva prijatelja, vase zaprtega intelektualca Matijo Čopa in dobrosrčnega posestnika Andreja Smoleta, »neugnanega slovenskega revolucionarnega demokrata in nesebičnega antifevdalnega glasnika«³⁷¹ ter enega redkih buržujev, ki so »videli delj in se po svojih naprednih spoznanjih ravnali« ter zato »delali na škodo poslovnih uspehov«. ³⁷² Smole je namreč prodal svoj grad Prežek, »ker se mu je zdelo

---

361 Slodnjak, O Francetu Prešernu in njegovih poezijah, str. 9.

362 Zihlerl, Francè Prešeren – pesnik in mislec, str. xvii.

363 Slodnjak, O Francetu Prešernu in njegovih poezijah, str. 11.

364 Prav tam, str. 12.

365 *Gradimo*, 2. 12. 1950, str. 3, Ob 150. obletnici rojstva Franceta Prešerna.

366 Slodnjak, O Francetu Prešernu in njegovih poezijah, str. 15.

367 Prav tam, str. 26.

368 Prav tam, str. 16.

369 Prav tam, str. 35.

370 Zihlerl, Francè Prešeren – pesnik in mislec, str. xxxii.

371 *Gorenjski glas*, 3. 2. 1949, str. 2, Naš Prešeren.

372 Zihlerl, Francè Prešeren – pesnik in mislec, str. xv.

sramotno, da bi živel od kmečke tlake in desetine na predvečer velikih revolucionarnih dogodkov, katerih je neprenehoma pričakoval.«³⁷³ Prešeren je v Ljubljani trčil še ob »konservativno posestniški Bleiweisov krog«, ki je podpiral trhli režim, tako da pesnikov lastni program »zaradi slabosti kapitalističnega – meščanskega elementa v mestu, prevlade cehovskega meščanstva in revolucionarne nedozorelosti kmetov« ni mogel biti realiziran.³⁷⁴ Ves ta čas je Prešeren preživljal ob monotonem uradniškem delu, »vseskozi preganjan in zapostavljan. Osemnajst let je opravljal v Ljubljani pisarniško tlako kot advokatski koncipient približno z enakimi dohodki kakor jih je imel v študentovskih casih.«³⁷⁵

Po selitvi v Kranj se je pesnikova »življenjska tragedija /.../ povzpela v svoj vrh«:³⁷⁶ »Z bližnjo smrtjo se je ne le sprijaznil, marveč se ji tudi sam približal. Rešili so ga.«³⁷⁷ Četudi ga obsojajo, da je pil prekomerno, je to le posledica dejstva, »da so tega nevsakdanjega človeka vsi opazili, če je le sedel v družbo,« saj je vedno pil »zmerno, premišljeval in molčal celo v prav veseli družbi.«³⁷⁸ Revolucijo leta 1848 je dočakal »z drhtečim srcem«, a mu je bilo hkrati jasno, da ne prinaša idealnih časov,³⁷⁹ saj je »spoznal, da so jo zlasti pri nas izkoristili nepravi ljudje, ki so jo kakor Bleiweis pomagali zavirati in ponarejati.«³⁸⁰ Že resno bolan je naslednje mesece hiral, tik pred smrtjo pa so »na zahtevo kranjskega dekana Dagarina« zažgali tri predale njegovih rokopisov.³⁸¹ Povedano na kratko: »Prešernovo osebno in pesniško življenje je borba prvega slovenskega genija z družbenim in političnim suženjstvom ter s kulturno zaostalostjo, ki so oklepali naše ljudstvo.«³⁸²

373 Slodnjak, O Francetu Prešernu in njegovih poezijah, str. 34.

374 *Mladina*, 5. 2. 1949, str. 3, Ob stoletnici smrti Franceta Prešerna.

375 *Tovariš*, 6. 2. 1948, str. 125, Pred stoletnico Prešernove smrti.

376 Prav tam.

377 Prav tam, str. 126.

378 *Gorenjski glas*, 8. 2. 1949, str. 2, Prešernov človeški obraz, srce in značaj.

379 Slodnjak, O Francetu Prešernu in njegovih poezijah, str. 38.

380 *Slovenski poročevalec*, 6. 2. 1949, str. 1, Prešeren nam je danes dražji kot kdaj koli prej.

381 Ziherl, Francé Prešeren – pesnik in mislec, str. xlvii.

382 Slodnjak, O Francetu Prešernu in njegovih poezijah, str. 39.

Glede Prešernovih osebnih nazorov je bilo pomembno, da je zavračal »vsako obstoječo religijo«, vsaka je bila zanj le »ena izmed mnogih mitologij«. Krščanske metafore je v pesmih uporabljal le zato, ker so bile znane slovenskemu bralcu.³⁸³ Bog je pri njem bil »sinonim za prirodo, za veseljstvo«, ³⁸⁴ hkrati pa je zanimal neumrljivost duše in nikdar ni omenil onstranstva.³⁸⁵ V filozofskem smislu je Prešeren prehodil pot od Heglovega objektivnega idealizma proti radikalnemu mladohegllovstvu, kar predstavlja preobrat od buržoazne miselnosti k proletarski; v nasprotju z večino sodobnikov ni postal pristaš Ludwiga Feuerbacha, saj je filozofski sistem tega misleca pomanjkljiv zaradi zavračanja Heglove dialektične metode.³⁸⁶ V umetnosti je Prešeren zagovarjal njeno avtonomnost ne glede na oblast ter demokratizacijo, tako da ne bi bila namenjena le višjim slojem.³⁸⁷ Jasno je zavrnil tudi ilirizem, »antidemokratsko iluzijo, odtrgano od zemlje in ljudi«, ³⁸⁸ ki »je proglašal slovensko stvar za kratkomalo izgubljeno in vsako delo v slovenski književnosti za brezplodno«; ³⁸⁹ ta zavrnitev »iznova razodeva vso Prešernovo naprednost in vso globoko ljudskost«. ³⁹⁰ Vsi, ki se s Prešernom niso strinjali, kot so Bleiweis, Koseski, Kopitar, Mahnič in neoilirizem Frana Ilešiča (kasneje »povampirjen v antidemokratskem profašističnem jugoslovanskem unitarizmu«), ³⁹¹ so imeli negativen učinek na razvoj slovenske zgodovine.

Sledi še vprašanje Prešernovih pesmi, ki dokazujejo, da je bil pesnik »najvišji val v valovanju takratnih naših ljudskih sil«. ³⁹² Obstaja več razlag o tem, kaj je bil temeljni namen pesnikovega opusa. Eden od njih je bilo »dvigati zavest slovenskega kmeta kot osnovnega eksploatiranega razreda tedanje družbe

383 Ziherl, Francè Prešeren – pesnik in mislec, str. xxiv.

384 Prav tam, str. xxv.

385 Prav tam, str. xxvi.

386 Prav tam, str. xxiii–xv.

387 Prav tam, str. xxxiv.

388 Prav tam, str. xliii.

389 Prav tam, str. xlii.

390 Prav tam, str. xlv.

391 Prav tam, str. li.

392 *Mladina*, 30. 11. 1945, str. 5, Prešernove ideje – uresničene.

in hkrati skoraj izključnega nosilca slovenstva v deželi«, ³⁹³ drugi pa zrušenje »vseh nasipov predsodkov, zaplankanega ozkosrčja, malomeščansko dostojnega filistrstva in petolizniške svetohlinske moralnosti«. ³⁹⁴ Njegov opus je boj proti germanizacijskim težnjam ter za afirmacijo slovenstva v kulturnem in političnem smislu. ³⁹⁵ V pesmih, kot je *Slovo od mladosti*, je razvidno »razočaranje nad buržoaznim redom vobče«, ki ne prihaja s stališča romantičnega, vase zazrtega pesnika, temveč »s pozicij demokrata in naprednjaka, čigar korenine so pognale globoko iz ljudstva«, zaradi česar je Prešeren izrazit glasnik ljudstva: ³⁹⁶ »Postal je Pevce svojega naroda, njegov prerok, njegova žgoča vest, njegova misel, njegov duhovni vodnik.« ³⁹⁷ Njegove pesnitve imajo »izrazito plebejski karakter« ³⁹⁸ ter so »orodje nacionalnega osveščevanja slovenskih ljudi, dviganja njihove plebejske zavesti, njihovega prepajanja z idejami antifevdalnega humanizma in revolucionarnega demokratizma«. ³⁹⁹ Vseeno zaradi tega njegove pesmi niso postale banalne, temveč je pesnik »iz žive ljudske govorice klesal veličasten spomenik neuničljivi življenjski sili slovenskega ljudstva«. ⁴⁰⁰ Kot je povedal France Kidrič:

»Naj govori Prešeren o čemer koli in v kakršni koli pesniški obliki, vedno čutiš, da se izpoveduje genialni umetnik, ki zajema vsebino svoje izpovedi iz globine razgibane notranjosti ter pozna in s suvereno lahkoto obvladuje vsa raznolika sredstva, vso pisano aparaturo, ki napravlja za evropsko šolani okus iz gmote in poskusa dovršeno umetnino. Njegove pesnitve so utrinki razpoloženj mojstra, v katerih presenečajo še tako razvjenega poznavalca evropskih literarnih vrednot odlike, ki so v taki vsestranskosti združene le pri velikih pesnikih svetovnega slovesa.« ⁴⁰¹

---

393 Zihlerl, Francè Prešeren – pesnik in mislec, str. xx.

394 *Gradimo*, 6. 2. 1949, str. 1, Ob stoletnici smrti Franceta Prešerna.

395 Zihlerl, Francè Prešeren – pesnik in mislec, str. xviii.

396 Prav tam, str. xvi.

397 *Slovenski poročevalec*, 9. 2. 1946, str. 3, Dr. France Prešeren.

398 Zihlerl, Francè Prešeren – pesnik in mislec, str. xx.

399 Prav tam, str. ix.

400 Prav tam, str. xxi.

401 *Gorenjski glas*, 3. 2. 1949, str. 1, Naš Prešeren.

Kljub temu Prešeren ni bil značilen romantični pesnik, temveč »človek, ki gleda kot realist, stvarno, konkretno, ki niti na enem mestu ne izgubi trdnih tal pod seboj, ki ga niti enkrat ne zanese v prazno besedičenje, v zgolj besedno leporečje«. ⁴⁰² Razkola med sabo in takratno družbeno realnostjo ni razumel v romantičnem smislu, ⁴⁰³ temveč je bolečino čutil le ob razkolu med slovensko resničnostjo ter nacionalnimi in revolucionarnimi gibanji drugod po Evropi, ⁴⁰⁴ saj je prevedel revolucionarno pesem *Licovovi strelci*, pa tudi podoba kmeta v *Soldaški* ima poteze upornika zoper svojega nadrejenega. ⁴⁰⁵ Tudi njegove navidezno ljubezenske lirske pesmi, zlasti *Sonetni venec*, nosijo družbeni značaj. ⁴⁰⁶ Njegova antireligioznost je prišla v ospredju v *Sonetih nesreče*, kjer je po tisočletnih obljubah o posmrtnem poplačilu »vstal nekdo in kriknil v pretresljivo lepi pesmi, da hoče sreče že na tem svetu«, ⁴⁰⁷ še zlasti pa v *Krstu pri Savici*, kjer je Črtomir, ki odraža Prešernove poglede, »religiozno indiferenten«, Bogomila pa »predstavnik religiozne iluzije«. ⁴⁰⁸ Končna Črtomirjeva spreobrnitev je tragičen dogodek, saj predstavlja »odpoved prejšnjemu upanju na srečo v ljubezni«, po krstu pa je Črtomirjevo življenje postalo »brezdušno življenje človeške sence, ki hrepeni, da vzdrukne brž ko mogoče v grob popolne pozabe«. ⁴⁰⁹ Konec epa simbolizira »pesnikovo misel o zgodovinski neogibnosti propada slovanskega poganstva in zmage fevdalizma v znamenju krščanstva«, »mamila za izkoriščane in zatirane«. ⁴¹⁰ Po drugi strani je Prešeren v *Zdravljici* predstavil »ideal demokracije, svobode in enakopravnosti«, ⁴¹¹ zato je pesem pravzaprav »naš prvi narodni manifest«, ki izraža »našo politično misel, našo davno voljo po

402 *Tovariš*, 4. 2. 1949, str. 105, Realizem v Prešernovih pesmih.

403 Ziherl, Francè Prešeren – pesnik in mislec, str. xxx.

404 Prav tam, str. xxxi.

405 *Политика*, 8. 2. 1947, str. 3, На данашњи културни празник словеначког народа: Франце Прешерн.

406 Ziherl, Francè Prešeren – pesnik in mislec, str. xxxiii.

407 Slodnjak, O Francetu Prešernu in njegovih poezijah, str. 22.

408 Ziherl, Francè Prešeren – pesnik in mislec, str. xxvii.

409 Slodnjak, O Francetu Prešernu in njegovih poezijah, str. 28.

410 Ziherl, Francè Prešeren – pesnik in mislec, str. xxviii.

411 Prav tam, str. xlvi.

svobodi, bratstvu in enotnosti, po edinosti, spravi, sreči in miru, našo človeško misel«. ⁴¹² Pesnikova dela imajo več »povedati nam, ko so imele povedati pesnikovim sodobnikom«, ⁴¹³ zato jih je treba vedno znova brati, saj vsakič odkrivajo nova spoznanja ter novo lepoto. ⁴¹⁴

Po Prešernovi smrti so pesnika sicer častili, toda bolj z besedo kot z dušo, ⁴¹⁵ poleg tega pa je pesnik »prvi spoznal, kaj v našem narodu velja in bo zato živelo in kaj bo odpadlo«. ⁴¹⁶ Medtem ko so meščani na Prešerna pozabili in na čitalniških prireditvah »kvečjemu sem ter tja /.../ recitali kako njegovo pesem za uvod k plesu«, ⁴¹⁷ so nauke njegove ljudskosti in demokratičnosti prevzeli zlasti drugi prvaki napredne misli, kot so Levstik, Stritar, Jenko, Jurčič, Tavčar, slovenska moderna, prepородovci in partizansko gibanje, ⁴¹⁸ torej »vsa pokolenja, ki so bila kaj vredna in ki so se zavedala nalog, dolžnosti in svojega poslanstva«. ⁴¹⁹ Skozi vse njihove boje »se je njegov genij združil s svojim narodom v eno, nikdar več ločljivo celoto, ki se je za vse čase prekalila v narodno osvobodilni vojni. Ta združitev genija in ljudskih množic je granitna materializacija njegovega duha.« ⁴²⁰

Posamezniki, ki so leta 1941 zagovarjali stališče, da je vse boljše od vojne, so se »postavili proti narodu in proti duhu Pevca svojega naroda«. ⁴²¹ Med vojno so »v naših ljudeh, v srcu in možganih, v hrepenenju in dejanju, v življenju in smrti teh naših ljudi živo in topo, prtajeno morda, toda neugasno utripala velika vsebina treh naših imen: Prešeren – Levstik – Cankar«, saj so bila »simbol za vstajenje, za prepород, za novo življenje vsega našega

---

412 *Slovenski poročevalec*, 9. 2. 1946, str. 3, Dr. France Prešeren.

413 *Tovariš*, 4. 2. 1949, str. 105, Realizem v Prešernovih pesmih.

414 *Политика*, 8. 2. 1947, str. 3, На данашњи културни празник словеначког народа: Франце Прешерн.

415 Prav tam.

416 *Mladina*, 5. 2. 1949, str. 3, Ob stoletnici smrti Franceta Prešerna.

417 Prav tam.

418 Zihlerl, Francè Prešeren – pesnik in mislec, str. lii.

419 *Slovenski poročevalec*, 6. 2. 1949, str. 1, Prešeren nam je danes dražji kot kdaj koli prej.

420 Prav tam.

421 *Slovenski poročevalec*, 9. 2. 1946, str. 3, Dr. France Prešeren.

ljudstva«. ⁴²² »Že pred sto leti je videl veliki Slovenec Prešeren vstajenje svojega naroda v skladni enotni borbi slovenskih mož, žena in mladine«, torej »zdrave, nepokvarjene množice delovnega ljudstva«. ⁴²³ Nesklincevanje partizanov na Prešerna in njegove pesmi, ki »so nam bilé vodnice skozi temó v svobodo«, ⁴²⁴ »bi bilo nekaj nenaravnega«. ⁴²⁵ Nasprotna stran si ga ne bi mogla lastiti, saj je bila izdaja za Prešerna »nekaj absolutno gnusnega«, ⁴²⁶ zato je njegova prisotnost v NOB postala »dokaz, da smo postali resnično političen narod, ki je prelomil s starim svetom in z neuklonljivim uporom ter z velikim ponosom stopil samozavestno v novo zgodovino, v kateri dejansko odloča o samem sebi«. ⁴²⁷ Obenem je bila partizanska prisvojitve pesnika pravilna, ker je bil po vseh kriterijih pravi revolucionar, »saj je živel po vesti in bil neizmerno vdan in predan svoji domovini«, ⁴²⁸ zato bi bil, če bi živel stoletje pozneje, »na ta ali drugačen način v vrstah revolucionarnih borcev in obnoviteljev«. ⁴²⁹

Z nastopom miru in nove oblasti je bilo razglašeno, da je prepad med Prešernovo vizijo in resničnostjo končno presežen: ti dve stvari sta postali eno in Prešernova »veličastna zgodovinska prerokba« se je uresničila. ⁴³⁰ »S svojim verzom ‚da oblast in z njo čast‘ je Prešeren naš prvi pesnik, ki je povedal jasno, da ljudstvo zahteva svojo oblast«, ⁴³¹ tako da gre pesnik »pojoč z nami v veliko obnovo in izgradnjo«, ⁴³² saj je njegova pesem »med vojno zbirala in podžigala brigade za sveti domovinski boj«, po vojni pa se ob njej »dvigajo porušene vasi, se ureja in obnavlja mlada država na naprednih osnovah«. ⁴³³ Slovenci

422 *Tovariš*, december 1945, brez pag., Prešeren Levstik Cankar.

423 *Delavska enotnost*, 6. 2. 1948, str. 1, In tako izvršujemo oporoko Franceta Prešerna 8. II. 1849–8. II. 1948.

424 *Gorenjski glas*, 16. 10. 1948, str. 3, Francetu Prešernu – spomenik v Kranju.

425 *Gorenjski glas*, 3. 2. 1949, str. 1, Naš Prešeren.

426 Prav tam, str. 2.

427 *Slovenski poročevalec*, 9. 2. 1946, str. 3, Dr. France Prešeren.

428 *Slovenski poročevalec*, 9. 2. 1946, str. 3, »Dokaj dni naj živi – vsak, kar nas dobrih je ljudi!«.

429 *Gorenjski glas*, 3. 2. 1949, str. 1, Naš Prešeren.

430 *Mladina*, 5. 2. 1949, str. 3, Ob stoletnici smrti Franceta Prešerna.

431 *Mladina*, 30. 11. 1945, str. 5, Prešernove ideje – uresničene.

432 *Mladina*, 1. 2. 1946, str. 5, Prešeren in Prešernov teden.

433 *Gorenjski glas*, 25. 11. 1948, str. 4, Francetu Prešernu – spomenik v Kranju (Konec).

»črpamo zopet iz Prešerna tisto silno moč za obnovo naše dežele, čutimo silno moč za še večjo borbo na političnem, gospodarskem in kulturnem polju, moč, s katero ni povezano zgolj češčenje Prešerna kot osebnosti, ampak kot Slovenca, ki je v preteklem stoletju neustrašeno stal na braniku za boljšo bodočnost še nepriznanega, a bodočega se slovenskega naroda.«⁴³⁴

Nova skupna država je predstavljala »veličastno uresničevanje Prešernove zamisli o bratstvu med narodi«, ⁴³⁵ zato je pesnik postal lastnina vseh ljudskih množic Jugoslavije.⁴³⁶ »Danes naše ljudstvo noče biti licemerno malomeščansko. Danes pravilno ocenjujemo Prešernovo polnokrvno umetnost.«⁴³⁷ Tudi ko je prišlo do informbirojevskega spora, je Jugoslavija, podobno kot Prešeren, ostala osamljena, ker je vztrajala na pravi poti in se borila »z janičarji socializma, kakor s kapitalizmom«, zato bo zgodovina pravilno odločitev Jugoslovanov potrdila »prav tako, kakor je potrdila pravilnost Prešernovega narodnostnega programa.«⁴³⁸ Smiselno se je zdelo upanje, da bo Prešeren postal svetovno znan in priznan »v novi, socialistični družbi, v kateri ne bo veljalo za majhne narode in kulture kapitalistično merilo.«⁴³⁹ Prešeren je našel svoje mesto tudi v politični ureditvi države, saj je razen dejstva, da si lahko »ob marsikaterem dnevnem vprašanju /.../ poiščemo sorodno misel v drobni, a vendar tako obsežni in bogati knjižici, Prešernovih poezij«,⁴⁴⁰ mnoga Prešernova prepričanja »povzel naš temeljni zakon, naša ustava«,⁴⁴¹ zato bi mu bili ukrepi državne oblasti ter člani jugoslovanske ustave silno všeč:

»Ni si mogoče misliti da bi pesnik, ki je v Glosi in Elegiji tako demonstrativno postavljaj na sramotni oder dobičkarstvo nekaterih

---

434 *Mladina*, 1. 2. 1946, str. 5, Prešeren in Prešernov teden.

435 Zihlerl, Francè Prešeren – pesnik in mislec, str. liii.

436 *Политика*, 8. 2. 1947, str. 3, На данашњи културни празник словеначког народа: Франце Прешерн.

437 *Gorenjski glas*, 16. 10. 1948, str. 3, Francetu Prešernu – spomenik v Kranju.

438 *Gradimo*, 2. 12. 1950, str. 3, Ob 150. obletnici rojstva Franceta Prešerna.

439 *Tovariš*, 4. 2. 1949, str. 106, Prešernove poezije v prevodih.

440 *Gorenjski glas*, 3. 2. 1949, str. 2, Naš Prešeren.

441 *Tovariš*, 6. 2. 1948, str. 126, Pred stoletnico Prešernove smrti.

krogov, ne razumel naše borbe proti špekulaciji; ali da bi pesnik nezakonske matere in omenitve tega socialnega problema v Ponočnjaku in Romanci od Strmege gradu ne soglašal s členom v naši Ustavi, pesnik Judovskega dekleta ne z njenim členom 21. In kdo bi dvomil, kako veselje bi moral imeti s členom 37. naše Ustave pesnik, ki je v Sonetnem vencu in drugod tako visoko dvigal pomen pesmi ter se tako ogorčeno boril v raznih pesnitvah proti šikanam cenzure, v Orglarju pa postavil besedo za svobodo umetnosti trajen spomenik.«⁴⁴²

Skratka: »Ob Prešernovi pesmi /.../ se obrača naše ljudstvo z veselim delom v zarje novih dni.«⁴⁴³

*

Tako je bila torej videti monumentalna Prešernova podoba, ki so jo kulturni ideologi, politiki, inteligenca in drugi akterji orisali v prvih povojnih letih. Verjetno ni potrebno posebej opozarjati, da je pesnikova podoba, kot se kaže skozi njihove misli, v marsičem popačena, ideološko predznačena ali preprosto napačna. Komentiranje in popravljanje vseh problematičnih mest bi preseгло okvire te knjige, zato velja navesti le nekaj konciznih stališč, ki jim sodobno prešernoslovje priznava veljavo in se bistveno razlikujejo od predstavljenih interpretacij. Glede slovenske nacionalne ideje Prešeren (tudi zaradi cenzure) ni bil vedno dosleden, vendar je pogosteje omenjal deželno zavest kot pa vseslovensko.⁴⁴⁴ Glede vprašanja religije je Janko Kos izrazil mnenje, da se je Prešeren skušal izviti iz krščanske vere, vendar se je k njej stalno – morda nehote ali nezavedno – tudi vračal, zato je bil njegov odnos do nje močno ambivalenten in kompleksen, zaradi česar se ne da zreducirati na preprosto odklanjanje.⁴⁴⁵ Prav tako se po stališču današnje literarnozgodovinske stroke romantični književniki v splošnem »še niso

---

442 *Gorenjski glas*, 3. 2. 1949, str. 2, Naš Prešeren.

443 Župančič, *Zbrano delo: sedma knjiga*, str. 196.

444 Dovič, *Prešeren po Prešernu*, str. 151.

445 Kos, *Neznani Prešeren*, str. 29.

zavedali propagandistične funkcije umetnosti«. ⁴⁴⁶ Za Prešerna bi le težka trdili, da se je na kakršenkoli način ukvarjal s politiko, še zlasti pa je težko najti kakršnekoli politične usmeritve v njegovih pesmih. ⁴⁴⁷ V njegovem opusu bi kvečjemu našli opozicijo slavilnim, deklamatorskim pesmim v maniri Koseskega, iz koncepta kakršne koli uporabne poezije, značilne tudi za socialistično Jugoslavijo, pa se je neposredno ponorčeval v *Orglarju* in *Novi pisariji*.

Novonastali Prešernov kult se je v prvih povojnih letih s pomočjo slavnostnih govorov, knjižnih izdaj, portretov in na udarna gesla zreduciranih verzov razširil po Sloveniji pa tudi po preostalih delih Jugoslavije. Potem ko je pesnik odigral svojo vlogo kot prerok partizanstva, je bil preoblikovan še v voditelja povojne izgradnje nove države, tako da so bili izvodi *Poezij* pogost atribut v mladinskih delovnih brigadah, kjer so povezovali jugoslovanske delavce: »Kako čudovito blizu nam je bil Prešeren pod svetlim, z zvezdami posejanim junijskim bosanskim nebom, ko je našla njegova ‚Zdravljica‘ pot do srca Črnogorca in Make-donca, Hrvata in Srba.« ⁴⁴⁸

Javnost se je pričela zanimati za materialne spomenike in stavbe, povezane s Prešernom. Na Dolenjskem so na primer opozarjali na propadanje Smoletovega gradu Prežek in v njegovi kleti iskali domnevni pesnikov podpis, ⁴⁴⁹ Alfonz Gspan pa je leta 1949 objavil obširen, že citiran članek o pesnikovem nagrobniku v Kranju. Nekatere od stavb so bile označene s ploščami. Leta 1950 so člani dunajskega turističnega društva in slavisti na pročelju nekdanjega Klinkowströmovega zavoda odkrili ploščo Prešernu in njegovemu učencu Anastasiusu Grünu. Ploščo je odkril dunajski župan Theodor Körner, ⁴⁵⁰ ki je pol leta kasneje postal avstrijski predsednik.

---

446 Stanonik, *Tih spomin vsem žrtvam boja*, str. 7.

447 Kos, *Neznani Prešeren*, str. 97.

448 *Mladina*, 5. 2. 1949, str. 3, Srečavanja s Prešernom.

449 *Dolenjski list*, 2. 12. 1950, str. 4, Ne pustimo, da bi razpadel spomenik.

450 *Primorski dnevnik*, 17. 12. 1950, str. 4, Na Dunaju so odkrili spominsko ploščo Francetu Prešernu.

Simbolno pomenljiva so bila prizadevanja, da se v slovenščino prevede celotni nemško pisani del Prešernovega opusa. V letih 1946 in 1947 je Alojz Gradnik izdal svoje prevode Prešernovih nemških sonetov ter pesnitev, leta 1950 pa so bili objavljeni tudi prevodi Otona Župančiča, ki se mu je zdel Gradnikov prevod pomanjkljiv.⁴⁵¹ Takrat je svoj prevod nemškega Prešerna pripravil tudi helenist Anton Sovre, vendar je delo zaradi založniških težav v knjižnem formatu izšlo šele leta 1969, po njegovi smrti.⁴⁵² Z namenom popularizacije pesnika v drugih delih Jugoslavije je leta 1951 izšla razkošna izdaja *Poezija slovenskim in srbohrvaškim predgovorom ter ilustracijami Božidarja Jakca*. Pesmi sicer niso bile prevedene, vendar je obsežen slovarček s srbohrvaškimi prevodi manj znanih besed jasno pričal, komu je knjiga namenjena.

Pesnikov kult se je še najbolje odražal v orjaškem številu proslav, počastitev in podobnih dogodkov, ki so potekali po vnaprej predvidenih scenarijih. V časopisju in posebnih brošurah so izhajali napotki za kar najboljše organiziranje prireditve v Prešernov spomin. Prva je bila brošura *Prešernov dan – naš kulturni praznik* iz leta 1946, v kateri je bilo poleg prispevkov Josipa Vidmarja, Borisa Kidriča in Otona Župančiča objavljenih 12 Prešernovih pesmi, »primernih za recitacije na proslavah«, z dodanimi komentarji »za boljše razumevanje« pa tudi nasveti glede zborovskega petja pesmi.⁴⁵³ Organizatorje proslav so spodbujali, naj v Prešernove proslave vpletajo tudi umetniške razstave in se spominjajo padlih borcev, torej »[n]e praznega besedičenja in brezplodnih modrovanj o velikem Prešernu, temveč ob njegovem spominu pokazati plod svojega dela in postaviti osnove novemu kulturnemu prazniku«. ⁴⁵⁴ Kljub temu je Prešeren ostajal v središču praznovanj. Ko so izšle nove slike s Prešernovo podobo, so bile sindikalne podružnice pozvane, naj portrete izobesijo »v vsaki tovarni, pisarni, šoli, delavnici in v vsaki slovenski hiši in pa

451 Mahnič, *Razmerje moderne do Prešerna*, str. 264.

452 Prešeren, *Prešernove nemške*, str. 39–40.

453 *Mladina*, 1. 2. 1946, str. 5, *Prešernov dan – naš kulturni praznik*.

454 *Mladina*, 15. 2. 1946, str. 5, Dva primera iz mladinskih proslav Prešernovega tedna.

da bodo krasili prostore, kjer se izživljamo v svojem kulturnem življenju«. ⁴⁵⁵ Pesnikovo čaščenje je bilo na vrhuncu.

»Vsak naš delovni človek mora spoznati, kaj pomeni France Prešeren naši kulturi, utrditvi narodne zavesti, kaj pomeni za razvoj slovenske književnosti, kolike so njegove zasluge v borbi za samostojno kulturno življenje, do katerega imajo mali narodi prav tako pravico kot veliki. Naloga tedna je, čim več storiti, da se vse naše ljudstvo seznanj s Prešernom, da spozna njegovo delo.« ⁴⁵⁶

Prvi izkaz vsesplošnega slavljenja Prešerna po vojni je bil viden ob 8. februarju 1946, med prvim praznovanjem kulturnega praznika v dobi miru; šlo naj bi za »takšno počastitev, kakršne mu nobena doba prej ni dala«. ⁴⁵⁷ V času Prešernovega tedna se je zvrstila skoraj neobvladljivo velika serija prireditev v pesnikovo čast. Slavili so ga kulturniki (v ljubljanski Drami je Oton Župančič prisotnim razvneto razlagal »večnostni pomen Prešerna«, ki »je vedno živ«), ⁴⁵⁸ umetniki (razen osrednje slikarske razstave v Jakopičevem paviljonu je bila organizirana še vrsta manjših slikarskih razstav), ⁴⁵⁹ študentje (na slavističnem oddelku ljubljanske Filozofske fakultete so obljubili, da bodo kot bodoči vzgojitelji slovenske mladine »vredni Prešerna«), ⁴⁶⁰ inteligenca, politiki (na svečani skupščini članov AZU, ki so jo obiskali tudi politični predstavniki drugih jugoslovanskih republik, je govoril France Kidrič, na proslavi ljubljanske univerze pa dr. Anton Ocvirk), ⁴⁶¹ kmetje (dolenjske kmetice so pred ljubljanski spomenik položile »trobentic, teloha in temno zelenega mahu«, druga kmetica pa je ob polaganju teloha poljubila podstavek in v solzah povedala, da je njen sin, ki je večkrat deklamiral pesnikove verze, padel v Prešernovi brigadi) ⁴⁶² in delavci (okoli 1200

455 *Delavska enotnost*, 1. 2. 1946, str. 5, Zadnja navodila za Prešernovo proslavo.

456 *Mladina*, 4. 2. 1950, str. 3, Ob Prešernovem tednu.

457 *Slovenski poročevalec*, 8. 2. 1946, str. 3, Prešeren v partizanskem tisku.

458 *Slovenski poročevalec*, 8. 2. 1946, str. 3, Prešernova proslava v Drami.

459 *Slovenski poročevalec*, 2. 2. 1946, str. 3, Naši umetniki med ljudstvom.

460 *Mladina*, 8. 2. 1946, str. 5, Prešernu smo dolžni zvesto in veliko ljubezen.

461 *Slovenski poročevalec*, 9. 2. 1946, str. 3, Svečana glavna skupščina Akademije znanosti in umetnosti in Prešernova proslava univerze.

462 *Slovenski poročevalec*, 9. 2. 1946, str. 2, Pred Prešernovim spomenikom.

železničarjev ljubljanske Šiške, »resnično delovno ljudstvo, ki mu je Prešeren že pred sto leti pokazal pot do svobode in neodvisnosti«, se je zbralo na proslavi v delavnici, kjer so »sproščeno in iz srca vzklikali Prešernu, maršalu Titu, generalisimu Stalinu, naši in Rdeči armadi, ljudski oblasti in svobodno izvoljenim delavskim zaupnikom«. ⁴⁶³

Osrednja proslava je bila organizirana v slavnostno okrašeni Vrbi, kamor je 8. februarja prišlo na tisoče ljudi – torej po pripombi *Tovariša* tisto ljudstvo, »ki se je uprlo, se borilo in zmagalo in ki zmaguje sedaj v obnovi s Prešernovo, Levstikovo, Cankarjevo in Župančičevo besedo v srcu in pod vodstvom priljubljenega maršala Tita« ⁴⁶⁴ –, pa tudi slovenski ter jugoslovanski politični in kulturni vrh. Izpred pesnikove hiše se je pričela štafeta, ki je v Kranju položila venec na njegov grob. Po več kot uro trajajočem sprevedu z zastavami in transparenti s parolami, vzetimi iz Prešernovih pesmi (nekateri transparenti so skupaj sestavljali celotne pesmi) ⁴⁶⁵ ali v slavo političnega vodstva (*Živel maršal Tito!*, *Živel tov. Boris Kidrič!*), so se prisotni zbrali ob odru pri cerkvi svetega Marka, kjer je kot osrednji govorec nastopil Boris Kidrič. Poudaril je, da pesnika slavijo »zaradi njegovega slovanskega in človečanskega spoznanja, zaradi njegovega svobodoumja«, kar je bistveno drugače od vseh prejšnjih oblasti: »Vsi tisti protiljudski oblastniki, ki so kdaj prej poveljevali Prešerna, so ga reklamirali zase, kadar jim je bilo

---

463 *Slovenski poročevalec*, 8. 2. 1946, str. 3, Železničarji slavijo Prešerna. Proslave so segle tudi izven jugoslovanskih meja, še posebej pa so zanimivi odpori, na katere so naleteli na gimnaziji v Gorici: »Prešernovo proslavo so hoteli prirediti tudi v Gorici v šolskem domu, na višji slovenski klasični gimnaziji. Dijaki so dvorano lepo okrasili in pod Prešernovo sliko izobesili jugoslovansko in slovensko zastavo ter peli partizanske pesmi. To je silno razburilo domobranske profesorje. Zahtevali so, da dijaki zastavo takoj odstranijo. Naša mladina pa si v teh stvareh ne pusti ukazovati, posebno pa ne od kvislingovcev in njihovih prijateljev. Zato so jim profesorji onemogočili proslavo. Dijaki so nato odšli v razrede ter tam proslavili Prešerna. Razrednik je v ta namen v vsakem razredu imel kratek govor. Le zagrizeni belogardist in bivši domobranski nadporočnik prof. Rakovec je z nekaj učenci v svojem razredu intoniral švabobranske pesmi.« Gl. *Primorski dnevnik*, 12. 2. 1946, str. 2, Pregled dela v preteklem tednu. V Gorici so se izgredi dogajali tudi na Prešernovi proslavi leta 1949.

464 *Tovariš*, februar 1946, str. 54, V Vrbi se je zbralo ljudstvo.

465 *Ljudska pravica*, 10. 2. 1946, str. 3, ..., si prosti vol'mo vero in postave'.

Slovenski politični in kulturni vrh na proslavi v Vrbi leta 1946: levo v suknjiču z gumbi France Kidrič, v središču Boris Kidrič, ob njem Josip Vidmar, zadaj ministri Franc Leskošek, Zoran Polič in Tone Fajfar
Vir: *Tovariš*, februar 1946, str. 55

to potrebno, ali v srcu so imeli le malo Prešernovega duha.« Po Kidriču je ljudstvo zdaj samo doumelo Prešernovo pesem in iz nje razbralo, »da mora narodna kultura postati resnično ljudska oblast« in »da je treba v Jugoslaviji ustvariti resničen dom svobodnega ljudstva«. ⁴⁶⁶

Med razstavami je osrednje mesto pripadlo obsežni Prešernovi razstavi v devetih prostorih ljubljanskega Mestnega muzeja, ki jo je v zgolj desetih dneh zasnovala, uredila in postavila prizadevna skupina politikov, akademikov, profesorjev, bibliotekarjev, arhitektov in študentov slavistike. Razstavo, ki je predstavljala prvi povojni celoviti pregled prešernoslovske dokumentacije (tudi njegovo izvirno pohištvo), je obiskalo 8000 obiskovalcev, ⁴⁶⁷ zbirka pa naj bi predstavljala osnovo za »muzej, posvečen našemu največjemu geniju«. ⁴⁶⁸ France Kidrič je v katalogu razstave vzneseno zapisal, da razstava simbolizira

⁴⁶⁶ *Slovenski poročevalec*, 10. 2. 1946, str. 1, O Vrba! Srečna, draga vas domača ...: Ljudska proslava dr. Franceta Prešerna v njegovi rojstni vasi.

⁴⁶⁷ *Prešerniana*, str. 3.

⁴⁶⁸ *Slovenski poročevalec*, 10. 2. 1946, str. 3, Prešernova razstava.

»kulturno legitimacijo slovenstva«,⁴⁶⁹ predsednik Mestnega odbora France Albreht pa je pristavil: »Ko prireja najvišji slovenski znanstveni in učni zavod prvo Prešernovo razstavo, se zaveda, da je danes vsak Prešernov predmet, vsaka listina, vsak rokopis, vsaka knjiga, vsak spomin nanj slednjemu pravemu Slovincu neizmerno mil in dragocen.«⁴⁷⁰

France Kidrič je v zbirateljski vročici iskanja vsega, povezanega s Prešernom, objavil pobudo zasebnim zbiralcem, naj za namene dokumentacije obelodanijo Prešernove rokopise in jih predajo v javno last; sebično preslišanje tega poziva je ostro razglasil za »greh proti narodu«.⁴⁷¹ Naslednje leto je pobuda doživela edini odmev, saj je na plano prišel cenzurni tiskarski rokopis *Poezij* v lasti celjskega zbiralca Martina Perca. Rokopis je bil po nekaterih navedbah podarjen Narodni in univerzitetni knjižnici (NUK), in ker je iz Perčeve zbirke sočasno prišlo še nekaj drugih Prešernovih rokopisov,⁴⁷² je dr. Miran Hladnik sklepal, da zaradi velikega Kidričevega vpliva in skorajda vsiljene nacionalizacije rokopisov »mogoče ni šlo za čisto prostovoljno darilo«.⁴⁷³ Po drugi navedbi je knjižnica rokopis pošteno odkupila »za 100.000 dinarjev, prave vrednosti pa seveda ni mogoče izraziti v denarju«.⁴⁷⁴ Leta 1949 je v NUK s pomočjo jezikoslovca Josipa Tomiška prišel še sveženj pesnikovih rokopisov, ki je bil del Bleiweisove zapuščine.⁴⁷⁵ Rokopisi so med laično javnostjo zbuiali precej zanimanja:

»Ko ljudje božajo z očmi te dragotine, vidiš, da niso prišli le radovednosti past, pač pa je v njih pogledih izraz pietete, hvaležnosti in spoštovanja do velikega moža, ki je žrtvoval v neverjetno hudih okoliščinah svojo osebno srečo, da bi obdaroval svoj narod

---

469 *Prešerniana*, str. 4.

470 *Slovenski poročevalec*, 2. 2. 1946, str. 3, Prešernova razstava je odprta.

471 *Ljudska pravica*, 8. 2. 1946, str. 3, Prošnja prešernoslovca spričo kulturnega tedna in bližajoče se stoletnice *Poezij*.

472 *Ljudska pravica*, 22. 11. 1947, str. 5, Dragocena pridobitev Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani: cenzurni rokopis dr. Franceta Prešerna.

473 Hladnik, *Zgodbe Prešernovih rokopisov*, str. 224.

474 *Tovariš*, 6. 2. 1948, str. 126, Prešernov rokopis ‚Poezij‘ v Narodni univerzitetni knjižnici.

475 Hladnik, *Zgodbe Prešernovih rokopisov*, str. 230.

z nesmrtnimi umetninami, prebudil v njem samozavest in mu pomagal, da se uvrsti med kulturne narode.«⁴⁷⁶

Ob kulturnem prazniku leta 1947 je bil osrednji dogodek proslav uradno odprtje čitalnice NUK⁴⁷⁷ (večjih proslav ob stoletnici izida *Poezija* ni bilo), o Prešernu in drugih kulturnih velikanih pa so se učili pionirji v šolah. Poročilo iz tega časa govori o sestanku pionirskega odreda IV. č razreda v osnovni šoli v Mostah. Šolarji so izdelali stenčas z imeni in portreti slavnih mož, na katerem je Prešeren zasedel osrednje mesto. Na sestanku so se strinjali, da je treba poleg njihovih imen poznati tudi njihova dela in da so knjige pisali z namenom izobraževanja delovnega ljudstva ter pionirjev. Pionirka, ki so jo izbrali za najboljšo, je na tablo napisala (pravzaprav nasprotujoče si) geslo: »Trubar je bil prvi, Prešern edini!«⁴⁷⁸

Proslave so ponovno imele večji obseg leta 1948, ko so med Prešernovim tednom od 2. do 9. februarja po Sloveniji organizirali številne kulturne prireditve, med drugim odprtje razstave slovenskega tiska, kjer so predstavili novoodkriti Prešernov rokopis,⁴⁷⁹ osnovana pa je bila tudi zbirka knjig, »naša velika ljudska zbirka«, namenjena najširšim množicam, ki je (seveda) dobila ime Prešernova knjižnica.⁴⁸⁰ V istem letu je ena od ulic v Zemunu, predelu Beograda, dobila novo ime: *France Prešerna*.⁴⁸¹ V tem času je dramatik Bratko Kreft dobil navodilo za pisanje scenarija za film o Prešernu, v katerem je pesnika na zahvalo oblasti predstavil kot protokomunističnega revolucionarja,

476 *Tovariš*, 4. 2. 1949, str. 108, Prešerniana Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani.

477 *Ljudska pravica*, 9. 2. 1947, str. 1, Otvoritev čitalnice v Narodni in univerzitetni knjižnici.

478 *Tovariš*, 7. 3. 1947, str. 206–207, Poročilo o sestanku pionirske čete IV. č razreda Ljubljana-Moste.

479 *Политика*, 6. 2. 1948, str. 3, 'Прешерновом недељом' словеначки народ прославља успомену на великог песника Франца Прешерна.

480 *Slovenski poročevalec*, 5. 2. 1948, str. 5, O Prešernovi knjižnici. Na vprašanje, ali ima »Prešernova knjižnica kaj opraviti z elektrifikacijo, z našim planom, s socializmom«, je *Delavska enotnost* odgovarjala: »Gotovo! Našega razuma ne bomo mogli vključiti v izgradnjo socializma, če ga bomo samo enostransko razvijali, če mu ne bomo dali širine in globine. Na kak način? S tem, da ga bomo obogatili s poznavanjem vseh tistih zakladov, kar jih je ustvarilo človeštvo! In med te zaklade spadajo tudi knjige Prešernove knjižnice.« *Gl. Delavska enotnost*, 6. 2. 1948, str. 4, 'Prešernova knjižnica' za l. 1949.

481 *Улице и тргови Београда 2 (II–III)*, str. 627.

poudarek pa je bil tudi na temi slovanske vzajemnosti, ki jo je med drugim simboliziral objem med Emilom Korytkom in Vukom Karadžićem. Domnevno je informbirojevski razkol povzročil, da film ni bil posnet, zato pa je tri leta kasneje Kreftov scenarij ugledal luč sveta v knjižni obliki.⁴⁸²

Še posebej velikopotezne so bile proslave ob stoti obletnici pesnikove smrti leta 1949. Že novembra 1948 je vlada imenovala poseben republiški odbor, ki je skrbel za organizacijo slovesnosti. Obletnico so razdelili na dva dela: jubilejni teden med 2. in 9. februarjem 1949 (teden proslav Franceta Prešerna) in jubilejno leto s slovesnostmi, ki so se raztezale čez preostanek leta. V slavnostnem tednu so se dogodki v Ljubljani kar vrstili: v NUK so postavili razstavo Prešernovih rokopisov, v Drami so odkrili pet doprskih kipov, Zveza upodablajočih umetnikov Jugoslavije je v Moderni galeriji organizirala razstavo 130 umetnikov, v gledališčih so igrali razne predstave, odkrita je bila spominska plošča na pročelju stavbe na Rožni ulici, v kateri je Prešeren živel in ustvarjal šest let, republiška vlada je razpisala Prešernove jubilejne nagrade za najboljše umetniške in znanstvene dosežke med 8. februarjem 1949 ter 8. februarjem 1950, razne organizacije in koroški Slovenci so položili vence pred pesnikov spomenik, trgovci so v izložbe postavljali njegove portrete in panoje z verzi⁴⁸³ ... Osrednja proslava je, kot bo še predstavljeno, potekala v Kranju, v dvorani ljubljanskega hotela Union pa je na predvečer praznika pred vrhom slovenske politike in kulture (Kardelj, oba Kidriča, Vidmar, Miha Marinko, Louis Adamič ...) potekala slavnostna akademija, na kateri je uvodoma govoril Ivo Andrić, s slavnostnim govorom (že obravnavanim *France Prešeren – pesnik in mislec*) pa je nastopil Boris Zihlerl. Naslednjega dne je v isti dvorani potekal še slavnostni koncert, na katerem so izvedli kantato Lucijana Marije

---

482 Kreft, *Dr. France Prešeren: scenarij*. Kreft je o Prešernu kasneje še večkrat pisal v svojih dramah, kot so *Umrli je pesnik* (1963), *Po brezkončni poti* (1964) ter *V ječi življenja* (1979), v kateri je vztrajal pri razlagi, da je Prešernovo zapuščino požgala kranjska duhovščina, četudi je bila ta različica do konca 70. let že postavljena pod vprašaj; gl. *Delo*, 7. 2. 1980, str. 14, Prešeren in sodobniki v Kreftovem gledališču.

483 *Gradimo*, 6. 2. 1949, str. 1, Prireditve v proslavo stoletnice Prešernove smrti 1849–1949.

Škerjanca *Sonetni venec*.⁴⁸⁴ V Ljubljani so bila izvršena pomenljiva preimenovanja uličnih imen: Marijin trg je postal Prešernov trg, Bleiweisova cesta je postala Prešernova cesta, dotakratna Prešernova ulica pa je dobila ime Čopova ulica.⁴⁸⁵ Z vrsto dogodkov in razstav so obletnico proslavljali tudi v jugoslovanskem delu Svobodnega tržaškega ozemlja,⁴⁸⁶ v Beogradu pa je Zveza književnikov Jugoslavije organizirala proslavo, na kateri je govoril literarni zgodovinar dr. Vido Latković, pesmi pa so recitirali slovenski gledališki igralci.⁴⁸⁷ Poleg tega so izšle tri poštna znamke s pesnikovim portretom Božidarja Jakca, ki ga je žirija, v kateri je bil tudi France Kidrič, izbrala izmed skoraj 50 poslanimi osnutki.⁴⁸⁸

Guma iz tovarne Sava kot venec okoli Poezije: slavnostna dekoracija ob 8. februarju 1949 v kranjskem usnjarskem podjetju Standard
Vir: *Slovenski poročevalec*, 8. 2. 1949, str. 4

484 *Gradimo*, 10. 2. 1949, str. 3, Ljubljana je svečano proslavila stoletnico Prešernove smrti.

485 *Slovenski poročevalec*, 8. 2. 1949, str. 3, Izvršilni odbor Mestnega ljudskega odbora.

486 *Политика*, 6. 2. 1949, str. 3, Прослава Прешерна у југословенској зони Слободне Територије Трста.

487 *Политика*, 6. 2. 1949, str. 3, Савез књижевника Југославије сутра приређује вече посвећено Прешерну.

488 *Tovariš*, 4. 2. 1949, str. 115, FLR Jugoslavija ob izidu Prešernovih znamk.

Kljub trudu ideologov in oblasti pa Prešeren ni postal nedotakljiva nacionalna ikona v očeh čisto vseh Slovencev. Manjšo potegavščino si je privoščil že Oton Župančič, saj je v zadnjem pismu, ki ga je pred smrtjo pisal ženi Ani, poslal »Prešernov izvornik, ki se je te dni našel«, ⁴⁸⁹ a šlo je le za njegov arhaiziran prevod neke Prešernove nemške pesmi. ⁴⁹⁰ Nekateri so posmehljivo ugotavljali, da Prešernovi nauki niso ideološko pravoverni, recimo v šali, ki jo je ohranil Vitomil Zupan:

»Da ne bom ponavljal slabih vicev, naj navedem samo tistega, ki se je mojemu poročniku in kasneje sodnikom zdel najhujši: pesnika Prešerna obešajo, dva ptička pa se pogovarjata o tem. Prvi vpraša: Ti, zakaj pa tega obešajo? Drugi pove: Ker je zapisal v ‚Krstu pri Savici‘ – Slovenec že mori Slovence, brata – namesto ljudstvo pravično kaznuje protiljudske elemente.« ⁴⁹¹

Nekateri ideološki nasprotniki so socialistično prisvojitev Prešerna obrnili na glavo in se zgražali, da je pesnik tlakoval pot do te oblasti; Makso Šnuderl omenja zapis neznanega liberalca, ki je izpeljeval, da so »svobodomiselni ljudje, tako v literaturi kot od Trubarja, Prešerna do Prijatelja, /.../ rodili komunizem«. ⁴⁹² Spet tretja skupina ljudi, običajno katoliški tradicionalisti, so Prešerna na podlagi Mahničevih stališč zavračali zaradi njegove moralne pohujšljivosti. Na Ptujju se je leta 1948 odigral naslednji prizor: kmetica je vstopila v knjigarno in želela kupiti kakšno pobožno knjigo, da bi jo za god dala šestnajstletnemu sinu. Ker tega niso imeli, so ji ponudili Prešerna, ženska pa je jezno odgovorila: »Kaj mislite, take pohujšljive in kvantarske stvari naj mu dam? Sram vas bodi, fej!« Nato je prodajalki pljunila v obraz in odšla. Povojni tisk sicer ni skrival, da obstajajo tudi taki nasprotniki Prešerna, vendar ni omahoval, da jih je razglasil za »sovražnike slovenskega delovnega ljudstva«. ⁴⁹³

489 Župančič, *Zbrano delo: enajsta knjiga*, str. 497.

490 Prav tam, str. 686.

491 Zupan, *Levitan: roman, ali pa tudi ne*, str. 49.

492 Šnuderl, *Dnevnik 1941–1945*, str. 502.

493 *Gradimo*, 6. 2. 1949, str. 1, Ob stoletnici smrti Franceta Prešerna.

Začetek konca prvega obdobja Prešernovega kulta v novi državi je morda sprožil prav njegov osrednji postulator, Boris Zihlerl. V govoru, ki ga je imel ob proslavi kulturnega dne v Slovenski filharmoniji leta 1952,⁴⁹⁴ je namreč povedal, da se je v minulih letih »bolj ko kdaj prej izpričala Prešernova neprestana navzočnost v slovenskem narodu, predvsem pa v množičnem nosilcu naše narodnosti, v slovenskem delovnem ljudstvu«, vendar je pozval tudi k zmanjšanju fokusa, usmerjenega na pesnika: »Reči hočem, da na ta dan ne bi smeli govoriti *zgolj* o tem, kaj nam je Prešeren dal. Morali bi govoriti *tudi* o tem, kakšno je naše razmerje do Prešerna, do njegovega duha. Skratka, Prešernov dan bi moral hkrati vse bolj postajati dan našega vsakoletnega kulturnega obračuna.«⁴⁹⁵ Z govorom je Zihlerl deloma želel izraziti željo, »da naj naši umetniški oblikovalci življenja žive tako polno in pogumno ter govore tako naravno in preprosto, kakor je živel in govoril veliki mojster Prešeren«,⁴⁹⁶ toda s pozivom, naj se pozornost ob kulturnem prazniku nekoliko preusmeri s Prešerna na aktualno kulturno dogajanje, od bilance že opravljenega dela do načrtovanja novih projektov, je povzročil prvo razpoko v pesnikovem kultu, ki ga je le nekaj let prej pomagal zgraditi.

---

494 *Slovenski poročevalec*, 9. 2. 1952, str. 1, Slovesnost ob stoletnici Prešernove smrti.

495 Zihlerl, *Umetnost in družba*, str. 257.

496 Prav tam, str. 270.

PREŠERNOVSKO OZRAČJE V KRANJU

Takoj po koncu vojne se je v Kranju, kot je opazil lokalni politik dr. Ivo Štempihar,

»močno razmahnila prešernska tradicija. Kakor da hoče sedanji živelj mesta z vso naglico popraviti, kar je po prejšnji vojni takratni živelj s tolikšnim nerazumevanjem zamudil, takšna podoba je nastala. Kranj, mesto smrti našega pesniškega prvaka, se je končno le zavedel svojega dolga in se lotil načrtov, ki bi bili dovršeni s postavitvijo spomenika Prešernu na primernem kraju tega mesta.«⁴⁹⁷

Zdelo se je, da so se Kranjčani nenadoma sramovali »temačnega vzdušja ozkosrčnih malomeščanov«, v katerem je moral svoja zadnja leta preživeti pesnik, ko so ga meščani »s filistrskim moraliziranjem« smešili zaradi njegovih pesmi in ga sovražili zaradi revolucionarnosti. Po koncu »vélike domovinske vojne« se je to spremenilo, saj Kranjčani končno »pravilno ocenjujemo Prešernovo polnokrvno umetnost«.⁴⁹⁸

Kranj je želel svoj prenovljeni odnos do pesnika jasno izraziti tudi navzven. Prešernov kult se je odražal v množici projektov, povezanih s pesnikom; ta dela so »vzbudila med prebivalstvom toliko zanimanja, debat in polemike, da lahko govorimo

---

497 *Ljudska pravica*, 15. 11. 1952, str. 5, Kje naj v Kranju stoji Prešernov spomenik?

498 *Gorenjski glas*, 16. 10. 1948, str. 3–4, Francetu Prešernu – spomenik v Kranju.

o resnični pomladi v našem kulturnem življenju«. ⁴⁹⁹ Slikovito je takratne razmere v mestu opisal muzealec dr. Cene Avguštin:

»V začetku petdesetih let je Kranj prevevalo neko posebno kulturno, lahko bi mu rekli kar prešernovsko ozračje. Vsa takratna kulturna dejavnost je bila na takšen ali drugačen način povezana s pesnikovim imenom: Prešernovo gledališče, Prešernov pevski zbor, Osnovna šola dr. Franceta Prešerna itd. Potekale so priprave za postavitve Prešernovega spomenika in ureditev Prešernovega gaja, kjer naj bi pesnikov grob dobil lepše in primernejše okolje. Takrat je vzknila tudi misel o postavitvi Prešernovega spominskega muzeja, ki naj bi dokončno potrdil naziv Kranja kot Prešernovega mesta. Duša tega gibanja – kot bi mu lahko rekli – je bil ravnatelj Tekstilne srednje šole v Kranju Črtomir Zorec. Iz Prešernovega imena je znal ustvariti čarobno formulo, ki je odpirala vrata v vse politične in finančne kroge na občini in okraju. Prešernovo ime je v takratnem Kranju pomenilo sinonim za politično naprednost in pripadnost revolucionarni misli. Klic ‚Ljubimo Prešerna,‘ ki je odmeval po Kranju, je dajal pesnikovemu imenu naravnost religiozen pomen.« ⁵⁰⁰

Oblikovanje Prešernovega kulturnega statusa po letu 1945 je bil, kot rečeno, projekt pod vodstvom ozko zamejene skupine oseb, ki so oblikovale način, kako je bil obravnavan pesnik. Prešernova popularizacija v Kranju je bila v podobni maniri pravzaprav rezultat intenzivnega dela ene same osebe, Črtomirja Zorca.

Zorec se je rodil leta 1907 v Stični, bil je sin pisatelja Ivana Zorca. V Ljubljani in Pragi je študiral kiparstvo, nato pa se je prišel v Kranj izobraževati v tekstilno šolo, kjer je začel čez nekaj let tudi poučevati. Ob izbruhu druge svetovne vojne je bil poslan v Srbijo, kjer je učil v šoli v Leskovcu. Po prebegu nazaj v Ljubljano je bil aretiran in zaprt v taboriščih, tudi Gonarsu, Viscu in Ljubelju. Po koncu vojne se je vrnil v Kranj, kjer je bil 17 let, do upokojitve, učitelj in ravnatelj tekstilne šole. Spekter njegovega delovanja je bil izredno širok: v mladosti je pisal in objavljajl krajše zgodbe, kot tekstilni strokovnjak je izdajal učbenike in

499 *Glas Gorenjske*, 17. 1. 1953, str. 4, Slovenski slikarji in kiparji prvič razstavljajo v Kranju.
500 Avguštin, *Začetki muzejstva v Kranju*, str. 26.

skripte o tekstilstvu, kot dolgoletni sodelavec časopisa *Gorenjski glas* pa je opravljal funkcijo kronista kulturnega dogajanja po Gorenjskem. S časopisom je sodeloval tudi pri kulturnozgodovinskih zapisih iz lokalne preteklosti ter potopisih po različnih delih Gorenjske in sosednjih pokrajinah, napisanih v živahnem, poljudnem kramljajočem slogu.⁵⁰¹

V našem kontekstu je pomembna zlasti vloga, ki jo je imel Zorec kot laični prešernoslovec in muzealec. Zdi se, da je Ivan Zorec kot velik ljubitelj Prešerna že z izbiro sinovega imena začrtal pot, ki jo je ta kasneje prehodil (ne preseneča, da je Črtomirjevo mlajšo sestro krstil za Bogomilo). O Črtomirju Zorcju bi namreč lahko trdili, da je s svojo energično zagnanostjo po letu 1945 lastnoročno spodbudil Prešernov kult v gorenjski prestolnici, saj ni bilo projekta, povezanega s pesnikom, kjer ne bi imel ključne vloge. Njegovo zanimanje za Prešerna je spodbudilo niz predlogov o novih in novih projektih, ki naj bi jih z namenom pesnikove popularizacije izvedli v Kranju – in ki vse do danes v glavnem niso uresničeni. Sčasoma je začel sistematično študirati prešernoslovsko gradivo in iskati nove podatke o pesniku, ki jih je sproti objavljaj. Leta 1962 je postal kustos Prešernovega muzeja in tam delal vse do leta 1973. Hkrati njegove vloge ne gre precenjevati; vse življenje je ostal raziskovalec regionalnega pomena in nikoli ni bil vključen v seznam največjih prešernoslovcev, saj sta mu pomanjkljiva izobrazba in ljubiteljski značaj raziskav onemogočila presežanje ravni paberkovanja po drobnih dejstvih iz pesnikovega življenja. Primanjkovalo mu je znanstvene natančnosti, saj so se v njegove zapise neredko prikradle napake, rad pa je posegal tudi po literariziranju, torej dopolnjevanju faktografskih navedb s privlačnimi, toda vprašljivimi opisi. Kljub temu je za Prešernovo popularizacijo v Kranju opravil izredno delo, zato ga bomo na naslednjih straneh neprestano srečevali.

Nemara prvi projekt, ki se ga je Zorec lotil v Kranju, je bila preureditev tamkajšnje Prešernove hiše v muzej. Šlo je za nadaljevanje prekinjenih idej o nastanku mestnega muzeja, ki

---

501 Kocijan, Črtomir Zorec, oris njegovega dela, str. 194–200.

so jih pred prvo svetovno vojno podali člani kranjske čitalnice. Enega od oddelkov naj bi posvetili Prešernu in v njem zbrali odkupljene predmete iz zbirke Toma Zupana,⁵⁰² vendar je bil predlog pozabljen.

Po drugi svetovni vojni je Zorec kot ravnatelj Tekstilnega tehnikuma začel formirati specializirano tekstilno zbirko. Izkušnje ob zbiranju gradiva je lahko kmalu uporabil pri postavljanju temeljev za specializirani Prešernov muzej, ki ga je menda prvi predlagal France Kidrič.⁵⁰³ Ker je bilo samoumevno, da mora muzej domovati v hiši pesnikove smrti, se je zastavilo vprašanje, kako naj Mestni ljudski odbor (MLO) Kranj prevzame takrat zasebno stavbo v lasti Marije Kokl in njenega sina Milana, ki sta v njej imela prodajalno tkanin. Po pretehtanju različnih načrtov je bil sprejet za družino Kokl najmanj ugoden sklep, saj ji je bila »odvzeta lastninska pravica, hiša sama pa je bila prenesena v lastništvo splošnega ljudskega premoženja. Zadnja zasebna lastnika hiše /.../ torej nista prejela nobene kupnine, ker v resnici hiša ni bila odkupljena, pač pa prevzeta brez odškodnine v javno lastništvo.«⁵⁰⁴

Hišo je kot skladišče manufakturnega blaga uporabljal tudi Okrajni magacin, ki je blago moral izseliti, njegov direktor pa je hišne ključe 20. novembra 1948 dokončno predal Zorcu. Na predvečer stote obletnice pesnikove smrti, 7. februarja 1949, je v hiši potekala manjša svečanost, na kateri je Zorec razglasil hišo za javno lastnino: »V imenu Mestnega ljudskega odbora prevzemam to hišo v našo last z namenom, da uredimo v njej kulturnozgodovinski muzej, ki nas bo spominjal na našo častno kulturno zgodovino, katere predstavnik in najvišji vrh je prav pesnik Prešeren.«⁵⁰⁵ V hišo so začeli znašati do takrat zbrano muzejsko gradivo in razmišljati o njeni ureditvi ter karseda avtentični prezentaciji prvotnega ambienta. Svoje antično-klasicistične vizije je natančno razvil književnik Janko Rozman, ki si je zamislil

502 *Gorenjec*, 26. 1. 1907, str. 2, Starine mesta Kranja – pa njih usoda.

503 *Snovanja*, 4. 2. 1967, str. 11, Prešernov inštitut v Kranju!

504 *Glas*, 31. 10. 1968, str. 14, Po Prešernovih stopinjah.

505 *Snovanja*, 13. 4. 1974, str. 31, Ob desetletnici Prešernovega spominskega muzeja v Kranju.

Pročelje Prešernove hiše v Kranju

Hrani: avtor

»nekako preddverje muzeju. Z epsko-trdimi dorskimi in lirično-mehkimi jonskimi elementi. Sredi tega antično plemenitega vzdušja naj bi stalo Prešernovo plastično poprsje iz najbolj zlahčnega belega, na robovih kar prosojnega kararskega marmorja. Seveda bi poprsje, moralo biti golo, kot genij ... Le v lase naj bi bil vpleten lovrov venec iz čistega zlata. Lahko si živo predstavljamo lepoto te Rozmanove vizije: belo poprsje v strogem en face položaju, v nadnaravni velikosti, pravilno osvetljen; kot edini plastični element v sicer praznem obokanem prostoru, ki je le ob straneh slovesno poudarjen z vitkimi klasičnimi stebriči.«⁵⁰⁶

Prve načrte za ureditev stavbe je izdelal arhitekt Marjan Mušič, ki je »18. marca 1949 premeril vse prostore, zrisal obe fasadi, določil tloris in začrtal že prve predloge za bodočo muzejsko preureditev«.⁵⁰⁷ Po njegovi ideji »naj bi hiša postala neke

⁵⁰⁶ *Glas*, 2. 8. 1967, str. 12, V zahvalo in spomin.

⁵⁰⁷ *Glas*, 19. 4. 1967, str. 28, Hiša pesnikov smrti.

vrste kulturno središče s Prešernovim kipom, dvignjenim na vzvišeno mesto v prvem prostoru pritličja«;⁵⁰⁸ po lastnih besedah je stremel k rekonstrukciji hiše v njeni izvirni podobi ter ureditvi prostorov iz časa Prešernovega bivanja v njih.⁵⁰⁹ Razni problemi, kot so bili pomanjkanje prostora zaradi množice gradiva, primanjkljaj kadrov in drugi nujnejši projekti, so onemogočili nadaljevanje del. Ob stoti obletnici pesnikove smrti, ki bo obravnavana posebej, so v veži odkrili Prešernov doprski kip, drugih posegov pa skoraj ni bilo.

Mušič je nekaj časa še skušal nadzorovati obnovo, toda projekt je zastal in arhitekt se je nehal vračati v Kranj. V naslednjih mesecih hiši niso posvečali posebne pozornosti, zato je spomladi 1951 jezen dopisnik *Ljudske pravice* (časopisa, ki je leto dni poprej vzneseno poročal, da bo v hiši kmalu odprt muzej, katerega ustanovitev je »stvar vsega našega delovnega ljudstva«)⁵¹⁰ pisal, kako se je čudil »njeni zaprtosti«; zdelo se mu je,

»kakor da bi bila ta hiša nepotrebna in v nadlego Kranju, ne pa njegov ponos. Zaprta okna in navzdol potegnjene rolete bivše trgovine, nad njimi letnici 1849 in 1949, še više pa spominska plošča ‚Narodne čitalnice v Kranju‘. Ali je to Prešernov muzej, o katerem smo pisali lani in predlanskim? Ne, to ni nikakšen muzej, pač pa hiša, katere ureditve bi se morali sramovati vsi Kranjčani, posebno pa tuisti, ki zanjo odgovarjajo.«⁵¹¹

V letu 1952, ko so se v Kranju ukvarjali s postavitvijo Prešernovega spomenika, je dejstvo, da Prešernova hiša ni odprta za javnost, predstavljalo precejšnjo nerodnost: »[P]aziti bomo morali, da bi tak tujec ne stopil skozi duri, dragocena, kakor da vodijo v fevdalno palačo: znašel bi se namreč sredi tiste revščine, ki smo je mi že vajeni in ki bo nespremenjena, le s to razliko, da se bo siromaštvo notranjščine še bolj boleče čutilo, ko ga boš nehote meril z bogastvom pročelja.«⁵¹² Zorec je reševal,

508 Avguštin, Začetki muzejstva v Kranju, str. 26.

509 *Tovariš*, 4. 2. 1949, str. 112, Arhitekturno snovanje v Prešernovem spominskem letu.

510 *Ljudska pravica*, 8. 2. 1950, str. 3, Prešernov muzej v Kranju.

511 *Ljudska pravica*, 6. 5. 1951, str. 3, Nekaj o Kranju, več o spominu na dr. Franceta Prešerna.

512 *Gorenjski glas*, 13. 12. 1952, str. 3, Težave in delo Prešernovega gledališča.

kar se je rešiti dalo, zato je v začetku leta 1952 omenjal načrt, po katerem bosta v nadstropju rekonstruirana Prešernovo stanovanje in pisarna z arhivom, v pritličju stavbe pa bi bila urejena sprejemna avla z doprsem.⁵¹³ Kasneje je načrt delno spremenil in v pritličju predvidel »malo kavarnico, odprto samo določene ure dnevno in sicer kot lokal ali klub prosvetnih in kulturnih delavcev iz Kranja in okolice«, ki bi jo zaradi kratkega obratovalnega časa oskrboval eden izmed sosednjih lokalov. Zorec je bil zelo previden, »da hiše ne profaniramo v krčmo«, zato je predlagal tudi občasne komorne koncerte, predavanja in polemike, ki naj bi potekali v hiši.⁵¹⁴ Zanimivo je, da je bila ideja o lokalu začasno uresničena, saj je bila Mestna slaščičarna zaradi obnove matične stavbe preseljena v pritličje Prešernove hiše, kjer je delovala do konca preureditve.⁵¹⁵ Prešernoslovec Stanko Bunc je nastopil proti ideji o kavarni, češ da bi bila profanizacija neogibna, zato je predlagal ureditev Prešernove knjižnice, kjer »naj bi bilo zbrano in razstavljeno vse tisto, kar dokazuje Prešernov kulturni pomen za naš narod, torej njegova dela in dela o njem«. Po izpopolnitvi zbirke naj bi izdali še vodnik, knjižnica pa bi bila na voljo raziskovalcem in na ogled šolskim skupinam ter turistom. »[P]ostavimo v hišo pravi kulturni dom Prešernovega duha,« je pribil Bunc.⁵¹⁶ Zorec se je strinjal, da bi s knjižnico »naše mesto počastilo pesnikov spomin ter dalo vsemu slovenskemu narodu novo kulturno znamenitost«. ⁵¹⁷

Tudi ob odkritju spomenika Prešernovega muzeja še kar ni bilo, kar je Zorca spravljalo v zadrego:

»Tako imajo svoj železarski muzej Jesenice, Kropa ima kovaški muzej, Kamnik ima znamenite Sadnikarjeve zbirke, v Škofji Loki obstoji muzej že več let, snuje se čipkarski muzej v Žireh ali v Idriji, na Bledu bo v kratkem odprt arheološki muzej, v Trziču so

513 *Tovariš*, 7. 3. 1952, str. 159–160, Kulturna prizadevanja v Kranju.

514 *Gorenjski glas*, 6. 12. 1952, str. 4, Kaj pa s hišo, v kateri je umrl dr. France Prešeren?.

515 Avguštin, Začetki muzejstva v Kranju, str. 27.

516 *Glas Gorenjske*, 17. 1. 1953, str. 4, Prešernova knjižnica ali kavarna?.

517 *Gorenjski glas*, 27. 1. 1949, str. 3, Ureditev Prešernove hiše v Kranju.

pred kratkim osnovali svoje Muzejsko društvo in tako bi lahko še našteval, če mi ne bi bilo kot Kranjčanu nerodno.«⁵¹⁸

Četudi je hiša kranjskemu kulturnemu krogu povzročala številne preglavice, jim je bilo lahko v uteho dejstvo, da jim hiše vsaj nihče ne more vzeti. Kulturniki so namreč kmalu naleteli na zaplete, zaradi katerih bi skoraj ostali brez ene od temeljnih materialnih ostalin, ki so Kranj povezovala s Prešernom: njegovih posmrtnih ostankov. Peripetije iz časa priprave proslav leta 1949 dokazujejo, kako pomembno vlogo lahko pri konstituiranju pesniškega mita igrajo – če ponovno posežemo po religiozno obarvanem izrazu – njegove relikvije. Ne gre sicer za prvo idejo izkopa z namenom znanstvene dokumentacije in analize ostankov, na podlagi katerih bi lahko prišli do tako iskanega pesnikovega portreta. Že na prelomu stoletja, ko so kiparji načrtovali osnutke za pesnikov spomenik v Ljubljani, je mladoslovenski politik, pisatelj in zdravnik dr. Josip Vošnjak predlagal, da bi boljše rezultate dosegli, »ko bi se odprl Prešernov grob in bi glavo, ki je gotovo še ohranjena, premeril kak umetnik na vse kraje in tudi posnel po njej voščeno masko«.⁵¹⁹ Ideja, četudi v evropskem kontekstu ni bila osamljena, ni naletela na dober odziv (»Res, ubogi Prešeren!«),⁵²⁰ tako da izkopa niso izvedli. Skoraj pol stoletja kasneje je bil predlog vnovič obujen od mrtvih.

Leta 1948 je France Kidrič predlagal izkop Prešernovih ostankov s kranjskega pokopališča in njihov prekop v Vrbo. Republiški odbor za proslavitev obletnice, ki je deloval v Ljubljani, je o prekopu začel razpravljati jeseni 1948. Pobuda je bila sprožena, ko so v Kranju napovedali opustitev starega pokopališča, zaradi česar so Kidriču slovenski kulturniki posredovali vrsto predlogov, naj Prešerna prekopljejo na ljubljansko pokopališče Navje. Kidrič nad idejo ni bil navdušen, bolj pa se je ogrel nad predlogom Frana Saleškega Finžgarja, da bi ostanke preselili v Vrbo. Oblikovala se je ideja, da bi ostanke prenesli v sarkofag v

---

518 *Gorenjski glas*, 1. 11. 1952, str. 4, Kako je z muzejem v Kranju?

519 *Ljubljanski zvon*, št. 2, 1900, str. 136, Za Prešernov spomenik.

520 *Slovenski list*, 10. 2. 1900, str. 3, Prešerna hočejo odkopati!

lopi cerkve svetega Marka, nato pa so idejo razširili v ureditev parka ob njegovi rojstni hiši, kjer bi postavili mavzolej. Da bi argumentiral prekop, se je Kidrič ostro izražal o skrbi, ki je bila deležna Prešernova dediščina v Kranju:

»Kranja ne obiskuje zaradi Prešerna skoraj nikdo, Vrbo mnogo mnogo ljudi; v Vrbi je hiša skoraj vsa ohranjena, v Kranju so spremenjeni vsi prešernovski prostori od stanovališča do Puščavnika in Jelena, tudi grob je že prekopan; v *lopi* Sv. Marka bi bil spomenik varen pred dežjem in nezgodo, a vendar *ne* v cerkvi; v park ne spada nagrobnik z napisom ‚Tukaj počiva ...‘ Itd., itd.«⁵²¹

Ko so v Kranju izvedeli za načrt, ga seveda niso podprli. Kranjskemu stališču je 10. avgusta 1948 v telegramu Kidriču s tremi besedami – »Pustimo Prešerna Kranju.« – pritegnil Oton Župančič⁵²² in izrazil željo, »da se zemljišče starega pokopališča spremeni v ljudski park, obe pesniški gomili pa ostaneta tam, kjer sta, v obliki in čaščenju neokrnjeni, – kvečjemu polepšani.«⁵²³

Razgreta razprava o tem, ali je prekop upravičen, se je nadaljevala še vrsto mesecev, poročila o njenem poteku pa so fragmentarna. Do prvega preobrata je prišlo na seji republiškega odbora 24. novembra 1948 pod vodstvom predsednika odbora, tedanjega predsednika republiške skupščine dr. Ferda Kozaka, ter v prisotnosti Franceta Kidriča, Antona Slodnjaka, dr. Jožeta Potrča, Marjana Mušiča in drugih. Črtomir Zorec je na seji zastopal stališče Kranja, da pesnikovega miru ne gre motiti in da se prekop ne izvede. Četudi na začetku seje skorajda ni imel somišljenikov, je z aktivnim in okretnim nastopom med daljšo razpravo o svojem prav prepričal večino prisotnih, ključna pa je bila podpora, ki jo je dobil od Kidriča. Zorec je svečano obljubil, da bodo Kranjčani varovali in skrbeli za grobova obeh pesnikov, kar je odločilno prispevalo k umiku predloga o prekopu, ki ga je Kozak nato črtal z dnevnega reda.⁵²⁴

---

521 Župančič, *Zbrano delo: dvanajsta knjiga*, str. 321.

522 Prav tam, str. 47.

523 *Tovariš*, 24. 12. 1948, str. 85, Steka se v čas.

524 *Panorama*, 23. 5. 1964, str. 7, Titov opomin ob Prešernovem grobu.

Kmalu zatem se je položaj zapletel in odborniki so iz nedogranega razloga ponovno potrdili prekop. *Delavska enotnost* je januarja 1949 poročala, da »bo pri Prešernovi hiši zgrajen mavzolej, kjer bodo odslej počivali Prešernovi ostanki, ki jih bodo prenesli iz njegovega groba v Kranju«. Kranj naj bi obdržal le »njegov nagrobni spomenik na pokopališču, ki bo preurejeno v park, v mestu samem pa bo postavljen obelisk«. ⁵²⁵ Zorec je 21. januarja v zasebnem pismu nejevoljno, toda optimistično zapisal: »Glede vprašanja s prenosom Prešernovega trupla, Ti bo verjetno pojasnil tov. Brovč, zakaj moramo sprejeti na znanje sedanji sklep o prenosu. – Prav možno pa je, da bodo merodajni faktorji prav na mnenje, ki se je že pojavilo, sklep korigirali ali ga celo ukinili. Toda zaenkrat je sklep najvišjega foruma tak.« ⁵²⁶

Obširen elaborat o ureditvi Prešernovega groba v Vrbi je februarja 1949 objavil prej omenjeni arhitekt in član vse-slovenskega odbora Mušič, ki je bil odgovoren za arhitektonsko ureditev Vrbe in odločen, da se prekop izvede. Vrba naj bi z njim postala »osrednja slovenska romarska pot«, prostor med Prešernovo rojstno hišo, cerkvijo svetega Marka in grobom, bodisi monumentalnim bodisi intimnim, pa naj bi postal »narodni spomenik, z osrednjim poudarkom na pesnikovem grobu«. Vrba naj bi se iz značilne gorenjske vasi preobrazila v »en sam spomenik velikemu življenjskemu delu svojega rojaka«. ⁵²⁷

K projektu je bil pritegnjen tudi arhitekt Jože Plečnik, ki so ga člani republiškega odbora prosili za načrt mavzoleja. Arhitekt je bil ideji o prekopu razmeroma naklonjen, zato je v nasprotju s pričakovanji pristopil k internemu natečaju. Zasnoval je razgiban in masiven mavzolej s stebri, vendar zanj ni bilo dovolj denarja, zato je narisal cenejše polkrožno stebrišče, sredi katerega je postavil kip Apolona. Ker je bila tudi ta ideja predraga,

525 *Delavska enotnost*, 21. 1. 1949, str. 3, Pred stoletnico smrti Franceta Prešerna.

526 SI_ZAL_KRA/0103, a. e. 1, Pismo Črtomirja Zorca 21. januarja 1949.

527 *Ljudska pravica*, 6. 2. 1949, str. 3, Prešernov rojstni kraj bo s prenosom pesnikovih posmrtnih ostankov preurejen.

je Plečnik predstavil še zadnjo, skrajno reducirano idejo: kipec genija z vencem na visoki dekorirani vazi.⁵²⁸

V Kranju so se ponovno uprli ter začeli iskati argumente proti prekopu. Med njimi je bilo tudi ne ravno častno zgodovinsko dejstvo, da ni nihče nadzoroval grobarja, ki je leta 1852 prekopal Prešernove ostanke v novi grob. Zorec se je spraševal: »Ali bi bile izkopane kosti res Prešernove? Kaj če ni grobar svoje naloge vestno opravil?«⁵²⁹ Vprašanja, ki bi v običajnih okoliščinah predstavljala sramoto za Kranj, so postala rešilna bilka za ohranitev groba. Na srečo Kranja so začeli o svojem prav ponovno dvomiti tudi člani republiškega odbora.

Zorec je na še enem sestanku odbora v začetku februarja 1949 poudaril, da je kranjski odbor za proslavitev stote obletnice Prešernove smrti »zelo potrlo poročilo, da ste revidirali prvotni, že objavljeni sklep, da ostanejo zemski ostanki pesnika-prvaka v Kranju, in se le odločili za prenos«. Prosil je, naj ponovno razmislijo o stališču Kranja. Poudaril je, da so meščani vedno ohranjali spomin na pesnika in skrbeli za njegov grob, zato bi prekop Kranjčane hudo prizadel: »Gotovo je, da so ravno osnovne množice občutljive za stvari, kakršen je odvzem kulturne svetinje«, zato »ljudstvo ne bo razumelo potrebe, da se prenos izvrši«. Četudi Zorec ni dvomil, da bi grob v Vrbi povečal obisk te vasi, je dodal, »da številni obiskovalci Kranja, predvsem šolska mladina, ki pridejo ogledat kranjske tovarne, ne bodo imeli prilike, da se poklonijo ob Prešernovem grobu in nekatera vzgojna beseda bo zamrla. Sameval bo tod pesnik ‚Naprej-a‘ [Simon Jenko].« Avtor je zaključil, da so se zastopniki meščanov, delavcev in množičnih organizacij enotno izrekli proti prekopu, zato »prosimo, da nujno vpoštevate stališče domačega in prebivalstva kranjskega okraja, ki ne more biti drugačno, zato pustite nam Prešerna«.⁵³⁰

---

528 Krečič, *Jože Plečnik*, str. 366. Ker prekop na koncu ni bil izveden, je bila zadnja arhitekturna rešitev leta 1953 »reciklirana« in kot spomenik ženskim demonstracijam med drugo svetovno vojno postavljena na Kongresnem trgu v Ljubljani.

529 *Snovanja*, 7. 2. 1973, str. 12, Prešernov gaj panteon gorenjskih klasikov.

530 SI_ZAL_KRA/0103, a. e. 11, Republiškem odboru za proslavitev 100 letnice smrti dr. Franceta Prešerna.

Na sestanku so tako še drugič zavrnilo prekop. Odločitev ni bila zgolj posledica Zorčevega ganljivega apela, ampak predvsem praktičnih razlogov, kot so pomanjkanje finančnih sredstev in zmanjšano zanimanje za Prešerna po tem, ko so minile februarske svečanosti, morda pa tudi takratna vprašljiva politična primernost arhitekta Plečnika.⁵³¹

Kranjčani so uspešno obranili izkop Prešernovih ostankov, toda v zameno so morali dostojno urediti okolico pesnikovega groba. V praksi je to pomenilo nadaljevanje projekta selitve pokopališča, kjer je že pred vojno kronično primanjkovalo prostora, in preureditve nekdanje lokacije v park, posvečen Prešernovemu spominu. Urejanje parka se je formalno pričelo 17. februarja 1948, ko je bil sklep o preureditvi sprejet na drugem rednem zasedanju MLO Kranj.⁵³² Naslednje leto ni bilo nobenega napredka in šele februarja 1949 so začeli pozivati lastnike grobov, naj pokojnike prekopljejo na novo pokopališče in tja prenesejo nagrobnike.⁵³³ Ko je zavod za zaščito spomenikov aprila 1949 izdal prepoved sečnje drevja na starem pokopališču, je najavil, da bo novo ime parka Gaj pesnikov Prešerna in Jenka,⁵³⁴ po obeh književnikih, pokopanih v parku. Po prvotni ideji sta bila torej zastopana enakovredno, toda leta 1951 je kranjski občinski odbor izbral ime, ki je v rabi še danes: Prešernov gaj. Zorec si je še čez več desetletij prizadeval, da »bi popravili Jenku krivico, ki smo mu jo sicer res nenamerno prizadejali – in ga celo v imenu gaja potisnili v senco ...«⁵³⁵

Podoba bodočega gaja v obdobju prekopavanja grobov ni bila posebej privlačna; v *Gorenjskem glasu* so se spraševali: »Kdaj bomo staro pokopališče preuredili v Prešernov gaj, kot so nam obljubili? Ali bomo Prešernov in Jenkov grob kazali tujcem še vedno sredi razvalin?«⁵³⁶ Prekopi so se v glavnem zaključili do

---

531 *Gorenjski glas*, 5. 2. 2008, str. 1, Osnutki za Prešernov mavzolej.

532 *Ljudska pravica*, 22. 2. 1948, str. 3, Zasedanje MLO v Kranju.

533 *Panorama*, 16. 1. 1965, str. 6, Po Prešernovih stopinjah v Kranju.

534 *Gorenjski glas*, 21. 4. 1949, str. 4, Staro pokopališče.

535 *Glas*, 14. 6. 1969, str. 24, Pred 100-letnico smrti Simona Jenka.

536 *Gorenjski glas*, 13. 4. 1950, str. 3, Nekaj misli o lepoti in snagi našega mesta.

konca junija 1950, konkreten načrt za ureditev bodočega gaja pa je nastal leta 1951 na mizi arhitekta Marjana Šorlija. Zamislil si je park z brezovimi nasadi, skozi katerega potekajo peščene in kamnite poti med spomeniki in vodnjakom. Z zidom obdan park je poleg starega dobil nov vhod, napis ob novem vhodu pa je sporočal, da je gaj kulturni spomenik pod zaščito ljudskega odbora kranjske občine. Med najbolj radikalnimi posegi pri ureditvi gaja je bilo miniranje kapele svetega Križa sredi pokopališča. Šorli je na njeni lokaciji postavil pokrito lopo na osmih stebrih.

Kljub preurejanju gaja so v njem ob 8. februarju tudi v letih 1951 in 1952 neprekinjeno potekale slovesnosti s petjem pesmi, slavnostnimi govori in večtisočglavo množico, toda kaotičen videz gaja je zbujal kritike v slovenskem tisku. Isti poročevalec *Ljudske pravice*, ki je kritiziral videz Prešernove hiše, je položaj v gaju razglasil za »kulturno sramoto«:

»O Prešernovem gaju niti sledi, pač pa dovolj znakov zapuščenosti. Dva nagrobna spomenika pesnikov samujeta, v kotu jima dela družbo še ena grobnica, to je vse, kar je ostalo od starega pokopališča. Nedavno je stala v sredini groblja kapelica, ki pa so jo razstrelili, od nje so ostali le razmetani kamni. Spričo sedanjne ureditve Prešernovega groba bi bila torej odveč kakršna koli razlaga.«⁵³⁷

Že čez nekaj tednov je isti časopis ponovno pisal: »Višek neurejenosti in nesnage /.../ vidimo na bivšem pokopališču, kjer samevata grobova velikega Prešerna in Jenka med razvalinama, pepelom in plevelom, ki ga je vsak dan več.«⁵³⁸

V Kranju so se branili, da je Šorli v tem času šele snoval načrte za ureditev, a to ne pomeni, da meščani niso bili odgovorni za klavrn videz parka, saj so v enem od vogalov gaja leta 1951 ustvarili manjše smetišče.⁵³⁹ Konec tega leta so se pričela urejevalna dela v gaju in med drugim so pred Prešernovim grobom uredili tlakovano ploščad za pevske zборе in šolske skupine. Do

---

537 *Ljudska pravica*, 6. 5. 1951, str. 3, Nekaj o Kranju, več o spominu na dr. Franceta Prešerna.

538 *Ljudska pravica*, 23. 6. 1951, str. 3, Kdaj se bodo zganili?.

539 *Gorenjski glas*, 4. 10. 1951, str. 2, Nič jim ni do lepega izgleda mesta.

avgusta 1952 je *Gorenjski glas* že lahko pisal, da »dobiva Prešernov gaj tako podobo, kakršno mora imeti kot zadnje počivališče pesnika – prvaka, po katerem se Kranj tako rad imenuje, in pesnika iz Praš, Simona Jenka«. ⁵⁴⁰

V času priprav na odkritje Prešernovega spomenika so v pristojnem odboru očitno razmišljali tudi o zamenjavi pesnikovega nagrobnika. Za mnenje o tem so vprašali Slavistično društvo in Društvo književnikov, a so od obeh dobili odgovor, da »naj bo ohranjen nagrobnik, kakršen je. Niso ga postavili bogataši, pač pa ljudstvo s svojimi prispevki in izraz tedanje dobe je. Zavarovati pa je nagrobnik treba. Znanik naj bo prehoda Kranja v lepše čase.« ⁵⁴¹

Še en poskus, da se Prešernovemu gaju podeli značaj parka spomina na več kranjskih oziroma gorenjskih kulturnih delavcev, je bil načrt, prvič omenjen leta 1952, da se v plošče, vdelane v osrednjo lopo, vklešejo imena znanih osebnosti. Na seji Pripravljalnega odbora za odkritje spomenika dr. Francetu Prešernu, ki je nadzoroval tudi preurejanje gaja, je bilo novembra 1952 sklenjeno, da bodo poleg pesnikov, literatov in drugih zaslužnih oseb na plošče dodali tudi – Prešernovo ime. Kasneje so verjetno sprevideli, da bi to negiralo namen plošč, zato so sklenili, da »ime dr. Franceta Prešerna ne bo vklesano«, saj je njegov nagrobnik v neposredni bližini. ⁵⁴² Ideja o imenih na ploščah se je v tisku pojavljala še vse do konca 60. let 20. stoletja, a brez uspeha; na lopi je bila leta 1960 postavljena le plošča izumitelju fotografije na steklo Janezu Puharju.

Dne 3. decembra 1952 je bila svečanost ob Prešernovem grobu v skoraj že povsem preurejenem gaju, ki je predstavljal »dostojen in resen okvir za obe mogili, Prešernovo in Jenkovo«. ⁵⁴³ Predstavniki množičnih organizacij in mladi so se poklonili pesnikovemu spominu. Dogodek je nemara simbolno

540 *Gorenjski glas*, 9. 8. 1952, str. 4, Prešernov gaj bo kmalu urejen.

541 SI_ZAL_KRA/0103, a. e. 7, Zapisnik o seji Pripravljalnega odbora za postavitve spomenika dr. Francetu Prešernu Kranj 17. oktobra 1952.

542 SI_ZAL_KRA/0103, a. e. 7, Zapisnik o seji Pripravljalnega odbora za postavitve spomenika dr. Francetu Prešernu Kranj 21. novembra 1952.

543 *Gorenjski glas*, 6. 12. 1952, str. 4, Žive naj vsi narodi ...: Prešernove slovesnosti v Kranju so že pričele.

končal preurejanje gaja, saj poročil o posebni svečanosti, s katero bi odprli preurejen gaj, ni.

Četudi so imeli v Kranju težave tako z urejanjem Prešernove hiše kot tudi oskrbovanjem pesnikovega groba in njegove okolice, pa to ne pomeni, da niso že od prvih povojnih mesecev organizirali vrste proslav in prireditev v Prešernov spomin. Dne 2. februarja 1947 se je z Zorčevim govorom ob njegovem grobu pričel Prešernov teden,⁵⁴⁴ naslednje leto pa so se na pesnikov rojstni dan tam zbrali učenci vseh kranjskih šol in predstavniki lokalne oblasti ter pripravili »tiho, a pietetno« svečanost. Slavnostni govorec prof. Ciril Velušček je orisal »Prešernov umetniški in družbeno-politični pomen«, na koncu prireditve pa »sta dva višješolca položila venec pred spomenik«.⁵⁴⁵ Kljub temu so se v Kranju daleč najbolj angažirali pri organizaciji svečanosti ob stoti obletnici pesnikove smrti leta 1949. Ambiciozno zastavljen program je imel vrsto ciljev, ki so jih želeli doseči v prazničnem letu, toda kot osrednji projekt se je že kmalu izkristalizirala postavitev pesnikovega kiparskega spomenika, saj ga Kranj v nasprotju z Ljubljano še ni premogel. V letu 1948 je bilo sklenjeno,

»da bo Prešernovo mesto Kranj, ki ima čast in srečo hraniti pesnikovo zemsko zapuščino, prihodnje leto, ko bomo doživljali stoletnico njegove smrti, izpolnilo svojo dolžnost in postavilo pesniku dostojen spomenik na svojem glavnem trgu. Saj bo naše mesto leto obsorej cilj ljubiteljev in častilcev našega pesnika, ki bodo prišli, da se poklonijo njegovemu spominu v imenu vse svobodne domovine in vseh naprednih narodov. To obljubo bo treba sedaj izpolniti. Tako kot je smatrala Ljubljana za svojo dolžnost postaviti spomenik ob stoletnici pesnikovega rojstva, tako je kulturna dolžnost Kranja, postaviti pesniku ob 100 letnici spomenik sredi mesta, v katerega okrilju še sedaj počiva.«⁵⁴⁶

Kdaj točno se je rodila pobuda za spomenik, ni povsem jasno, saj Zorec navaja dve različici. Morda bolj verodostojna je še sveža navedba iz leta 1948, ko je zapisal, da je v času

544 XIII. letno poročilo 1946/1947, str. 19.

545 Gorenjski glas, 10. 12. 1948, str. 4, Na Prešernov rojstni dan.

546 Gorenjski glas, 16. 10. 1948, str. 3, Francetu Prešernu – spomenik v Kranju.

Prešernovega tedna februarja istega leta nastal Pripravljalni odbor za postavitve spomenika, ki je nato »naročil umetniku kiparju izgotovitev poprsja, arhitektom pa določitev in ureditev okolice spomenika«. ⁵⁴⁷ Slabi dve desetletji kasneje je Zorec trdil, da segajo začetki pobude za spomenik v sredino aprila 1948, ko so »kranjski prešernoljubi predlagali takratnemu Mestnemu narodnemu odboru, da skliče zastopnike javnosti v zvezi s slovenstvi ob bližnji stoletnici pesnikove smrti«, v okviru katerih naj bi postavili spomenik. ⁵⁴⁸

Kakorkoli že, kmalu je bil sestavljen Odbor za postavitve spomenika pesniku Prešernu ob stoletnici njegove smrti v Kranju in Zorec, ki je postal njegov predsednik, je 1. maja istega leta pisal kranjskemu MLO ter ga prosil, naj »skliče čimpreje anketo, na katero naj zanesljivo povabi poleg članov pripravljalnega odbora tudi arhitekta Šorlija, ki urbanistično ureja Kranj in akad. kiparja Franceta Smerduja /.../, kateremu naj se poveri kiparska dela«. ⁵⁴⁹ MLO je predlog o postavitvi spomenika sprejel 7. maja. Pet dni kasneje je potekala prva seja odbora, že 15. maja pa so njegovi člani stopili v stik s Franciškom Smerdujem, enim izmed najbolj uglednih slovenskih kiparjev, ki se je šolal v Ljubljani (tam je bil nekaj časa Zorčev sošolec) in Zagrebu, leta 1946 pa je postal profesor na ljubljanski Akademiji za upodabljanje umetnosti. Smerdu je bil sicer predvsem avtor manjših plastik, toda tudi nekaj spomenikov, zato ga je odbor prosil za izdelavo Prešernovega doprsja, ki naj bi ga odkrili sredi glavnega mestnega trga; ⁵⁵⁰ lokacijo je očitno izbral Plečnik, ki je na povabilo odbora prišel v Kranj in »po temeljitem ogledu vsega mesta predlagal najprimernejši trg za postavitve spomenika«. ⁵⁵¹

Smerdu se je lotil dela in jeseni 1948 je dokončani doprsni kip nadnaravne velikosti iz patiniranega mavca v dogovorjenem

---

547 Prav tam.

548 *Glas*, 12. 4. 1967, str. 8, Pesnikov spomenik v Kranju.

549 SI_ZAL_KRA/0103, a. e. 2, Pobuda Črtomirja Zorca za postavitve spomenika Francetu Prešernu ob 100-letnici smrti.

550 *Glas*, 12. 4. 1967, str. 8, Pesnikov spomenik v Kranju.

551 *Gorenjski glas*, 16. 10. 1948, str. 3, Francetu Prešernu – spomenik v Kranju.

roku prispel v Kranj. Kipar je oblikoval pesnikovo podobo, ki je ustrezala novim družbenim zahtevam, zato so bila mnenja častnikarjev izredno pozitivna. Odbor je ob naročilu zahteval, »naj bo vizija pesnikove podobe revolucionarna, poprsje naj predstavlja še krepkega moža, pevca nesmrtno Zdravljice!«⁵⁵² Hoteli so

»Prešerna ne takega, kakršnega smo bili vajeni. Ne nežnega, liričnega, idealiziranega. Hoteli smo imeti glavo revolucionarnega pevca Zdravljice, vidca v bodočnost, ko se vremena bodo nam zjasnila. Ne ostarelega, grenkega moža – hoteli smo imeti Prešerna takega, kakršnega nam je pravzaprav odkrila šele nova doba, domovinska vojna in razcvet v svobodi.«⁵⁵³

Kar je odbor hotel, je tudi dobil: »[P]lemenito rezano glavo je naš Prešeren izpostavil viharjem, ki mu razčesavajo goste kodre. Obraz pa je ves gorenjski, tako čudovito trdne poteze ima. Nekaj upornega, nekaj neuklonljivega, nekaj ponosnega je v tej glavi ...«⁵⁵⁴ Kip je bil »nekaj novega in ljubega: s pogumom v očeh in z viharjem v laseh zre pesnik Zdravljice v naš čas, ko so se Kranjcem vremena vendarle zjasnila ...«⁵⁵⁵ Zorec je pribil:

»Kipar nam je upodobil Prešerna takega, kot smo si ga že dolgo želeli: zdravega, krepkega, Gorenjca, ki je ponosno zapel napredno pesem, ustvarjalca ‚Zdravljice‘, kakršnega nam je razodela narodno osvobodilna borba. Četudi je življenje in boji z malomeščanskimi predsodki utisnilo v Prešernovo obličje grenke črte, je prav zato človeški lik, ki ga razodeva naša umetnina, še bolj naš, obraz našega človeka iz ljudstva. Kipar se je hote odmaknil od dosedanjih podob: ta ga je upodabljal žensko nežnega, drugi spet kot košatega pastolja, tretji kot aristokrata: naš Prešeren pa je preprost, topel, slovenski človek, krepkih potez, ki kažejo voljo in široko slovensko dušo. Vsekakor je naše mesto s to umetnino pridobilo veliko dragocenost: Prešernov lik, ki je res sprejemljiv za pojme našega delovnega ljudstva.«⁵⁵⁶

552 *Glas*, 12. 4. 1967, str. 8, Pesnikov spomenik v Kranju.

553 *Glas*, 10. 11. 1965, str. 8, Po Prešernovih stopinjah.

554 Prav tam.

555 *Glas*, 12. 4. 1967, str. 8, Pesnikov spomenik v Kranju.

556 *Gorenjski glas*, 3. 2. 1949, str. 2, Kip pesnika dr. Fr. Prešerna v Kranju. Podobno mnenje je bilo objavljeno v *Delavski enotnosti*: »Umetnik je postavil popolnoma novega Prešerna.

Prešernov doprsni kip, delo Frančiška Smerduja

Hrani: avtor

Smerdu je leta 1949 za doprsje dobil Prešernovo nagrado.

Da bi med kranjskimi občani popularizirali idejo o postavitvi spomenika, je Ljudska univerza 6. novembra 1948 priredila predavanje v Zorčevi izvedbi. Ta je v maniri ziherlovskih interpretacij govoril o Prešernovem življenju, delu in pomenu (»Danes je dognano: kar je zraslo pri nas resnično zdravega,

---

Medtem ko je do sedaj poznani Ganglov kip Prešerna prikazoval pesnika kot nežnega, liričnega, idealiziranega človeka, je Frančišek Smerdu postavil živega, slovenskega moža, trdega Gorenjca, ki mu z obraza bereš široko dušo, trpljenje, voljo. – Prekinil je z dose-danjo tradicijo, ki je Prešerna prikazovala sladkobnega, mehkega. Dal nam je pravega, krepkega človeka, ki se je rodil v kmetski hiši – in ki je tudi živel za svoje ljudstvo, odkoder je sam izhajal. Odkritje tega spomenika bo za nas velik kulturni dogodek.« *Gl. Delavska enotnost*, 28. 1. 1949, str. 5, Nov Prešernov kip. Očaran je bil tudi že omenjeni Dušan Željeznov, ki je Smerduja obiskal v ateljeju: »Ko mi je mojster razkazal skoraj vse in zopet pokrtil svoja dela s pregrinjali, me je peljal v najtemnejši kot. Na stojalu je bilo pod pregrinjalom zakrito nekaj, kar je dalo slutiti človeško doprsje. Molče je umetnik snel mokre cunje z vlažne gline in zagledal sem – Prešerna. Da, in to kakega Prešerna. Nekaj nenavadnega me je prevzelo, ko sem se hkrati spomnil na vse ostale Prešernove podobe. Tu, naenkrat Prešeren z nazaj vzviharjenimi lasmi, ki so dajali vzdusje rahle poetske romantičnosti in vznešenosti, a obraz, da obraz z zelo realističnimi, kmečkimi potezami našega, čisto našega gorenjskega človeka. Kot da je ta živi Prešeren, tak kot si si ga zamišljal ti, jaz, vsi in kipar. Kot da bi se v tem obrazu srečala resničnost in poezija.« *Gl. Mladina*, 5. 2. 1949, str. 3, Srečavanja s Prešernom.

močnega in dragocenega, vse to ima svoj izvor v srcu, v mislih in v besedi pesnika Prešerna.«) ter meščane pozval:

»Sredi našega mesta si postavimo tistega Prešerna, kakršnega nam je odkrila narodno-osvobodilna borba; nesentimentalnega, neromantičnega, nearistokratskega – niti ne žensko-liričnega, pa tudi ne starčevsko zalitega in zagrenjenega. Mi si želimo sredi našega mesta borbenega, revolucionarnega, upornega, v lepšo bodočnost svojega naroda verujočega Prešerna, istega Prešerna, ki je napisal naš borbeni program in cilj ‚Zdravljico‘, katerega pogled je segel preko ozkega šovinizma in preko svoje dobe. Želimo, da bi se za postavitev spomenika pričeli zanimati tudi lokalni oblastni forumi, ki naj bi nudili pripravljalnemu odboru ne le moralno pač pa tudi gmotno pomoč.«⁵⁵⁷

Iz ne povsem razjasnjene vzroka postavitev kipa na glavnem trgu ni mogla biti realizirana, zato je prevladala zasilna rešitev: odkritje v avli Prešernove hiše, kar so potrdili tudi člani republiškega odbora za proslavo obletnice. Iz enega od Zorčevih pisem je razvidno, da so delavci postavili doprsje na črn podstavek iz podpeškega marmorja 24. januarja 1949.⁵⁵⁸ V tem času so se v Kranju pričenjale mrzlične priprave na slovesnosti. Ob poudarjanju, da je treba Prešerna študirati »v času, ko gradimo socializem in so dani vsi objektivni pogoji za poglobljanje v njegova dela«, je Okrajni izvršilni odbor OF v Kranju zahteval, »da vsi ljudsko-prosvetni sveti, množične in sindikalne kulturno-prosvetne skupine pregledajo svoje dosedanje delo ter ga v ideološkem in kvalitetnem pogledu izboljšajo«, ter podal obsežne smernice o oblikah in načinih pesnikovih počastitev, ki naj bi bile izvedene v vseh gorenjskih kulturnih ustanovah in društvih ter podjetjih, recimo »akademije, ki naj bodo posvečene izključno delom Franceta Prešerna«. »Vsestransko ideološko in gospodarsko poživiljeno delo v okraju bo najlepša odložitve spominu velikega slovenskega pesnika-genija,« je zatrdil odbor.⁵⁵⁹ Na svečanosti so se pripravljali tudi v kranjskih tovarnah, saj so po njihovih prostorih, pročelijih ter sindikalnih dvoranh

557 *Gorenjski glas*, 25. 11. 1948, str. 4, Francetu Prešernu – spomenik v Kranju (Konec).

558 SI_ZAL_KRA/0103, a. e. 1, Pismo Črtomirja Zorca 21. januarja 1949.

559 *Gorenjski glas*, 20. 1. 1949, str. 3, Proslava 100-letnice Prešernove smrti.

izobesili pesnikove slike, delo likovno nadarjenih tovarniških delavcev, ter transparente z njegovimi verzi, tovarna usnja Standard pa je »vsem tovarnam v Kranju napovedala osemdnevno tekmovanje v spomin Prešernove smrti«. *Slovenski poročevalec* je bil prepričan, da je Kranj stoletje po Prešernovi smrti vendarle postal njegovo mesto, »kajti danes velikega pesnika časti njegovo ljudstvo, osvobojeno slovensko delovno ljudstvo. Kranjski delavec je šele zdaj prav začutil, kaj mu pomeni Prešernova pesem.«⁵⁶⁰

Svečanosti v Kranju so trajale med 30. januarjem in 8. februarjem, medtem ko je bila formalna otvoritev tedna Franceta Prešerna organizirana 1. februarja s polaganjem vencev na njegovem grobu in večerno uprizoritvijo Cankarjevega *Kralja na Betajnovi* v Prešernovem gledališču. Tudi preostale dni so igrali gledališke igre in organizirali predavanja, koncerte, slavnostne akademije ter literarne večere, pa tudi podoknico pred pesnikovo hišo;⁵⁶¹ vse prireditve so bile dobro obiskane. Po mestnih izložbah so bile prirejene razstave o različnih temah iz pesnikovega življenja in dela pa tudi razstave vseh organizacij in ustanov, ki so nosile pesnikovo ime, od Prešernove brigade in mladinske delovne brigade Franceta Prešerna do Mladinskega doma Franceta Prešerna.⁵⁶² *Gorenjski glas* je pisal, da je Kranj dal

»tudi zunanji izraz svojemu velikemu spoštovanju do našega slovenskega pesniškega genija. Vsa ta čustva, ki so izražena tudi na zunaj, izkazujejo izročila in ljubezen prednikov, ki so živeli z njim ali v njegovi dobi. Takoj s prvim dnevom Prešernovega tedna se je začelo v mestu Kranju – rekli bi – neko tiho medsebojno tekmovanje, kdo bo z okrasitvijo svojih izložbenih oken, tovarn in hiš, čimbolj izkazal svojo ljubezen do našega Prešerna. Sprehod po kranjskih ulicah, nam v izložbah pokaže presenetljive domisleke okrasitev in izsledke do danes v mestu ljubosumno hranjenih pesnikovih del v rokopisu in starem tisku. Sleherno okno tekmuje z drugim. Povsod kamor pogledaš – je lepše!«⁵⁶³

560 *Slovenski poročevalec*, 8. 2. 1949, str. 3, Prešernovo mesto časti spomin velikega pesnika.

561 *Gorenjski glas*, 27. 1. 1949, str. 1–2, Spored proslav Franceta Prešerna v Kranju.

562 *Delavska enotnost*, 4. 2. 1949, str. 3, Kranj – mesto Prešernove smrti.

563 *Gorenjski glas*, 8. 2. 1949, str. 2, Kranj v Prešernovem tednu.

Naposled je nastopil slavnostni 8. februar. Osrednja republiška proslava je potekala ob pesnikovem grobu, udeležilo pa se je je okoli 6000 ljudi. »Pot proti staremu pokopališču je bila tako polna ljudstva kakor je to samo ob največjih manifestacijah.«⁵⁶⁴ Poleg predstavnikov republiškega odbora za proslavo obletnice, podpredsednika Prezidija Ljudske skupščine FLRJ Jožeta Rusa, predsednika republiške skupščine Ferda Kozaka, Borisa Ziherla in zastopnikov slovenskih kulturnih ustanov, vključno s tržaškimi in koroškimi, so prišli tudi predstavniki preostalih jugoslovanskih republik, kot so bili zvezni minister za znanost in kulturo Rodoljub Čolaković in študentje ter profesorji z zagrebške univerze. Zjutraj so iz Ljubljane, Škofje Loke, Tržiča, Vrbe in Jezerskega začeli teči štafeto, katere cilj je bil pesnikov grob.⁵⁶⁵ Nagrobnik je stražila vojaška četa, pred njim pa so stala dekleta v narodnih nošah in s cvetjem v rokah. Kot prvi govorec je nastopil Andrej Brovč, vodja Odbora za proslavo stoletnice Prešernove smrti v Kranju, za njim pa se je zvrstila serija nastopajočih, od hrvaškega prosvetnega ministra, ki je govoril o izredni priljubljenosti Prešerna med Hrvati, in predstavnika Jugoslovanske akademije znanosti in umetnosti do predstavnice Zveze književnikov Jugoslavije (znane pesnice Desanke Maksimović) in zastopnikov republiških zvez književnikov. Zatem je član Politbiroja Centralnega komiteja (CK) KPS Jože Potrč v imenu CK na grob položil venec, v imenu republiškega odbora za proslavo pa je to storil še Kozak. Osrednji govor je imel Anton Slodnjak. Poudaril je Prešernovo ljubezen do pravice in ljubezni same, ki ga je motivirala v boju proti raznim pohlepni pridobitnikom, »zato niso njegove pesmi le velike umetnine, temveč tudi močno revolucionarno dejanje«, ki so pokazale »narodu preteklost in pot v bodočnost«.⁵⁶⁶ Slodnjak je

»povedal med drugim tudi te lepe, globoko občutene besede, iz katerih je govorilo govornikovo srce v imenu vsega slovenskega

---

564 *Slovenski poročevalec*, 9. 2. 1949, str. 1, Spominske svečanosti v Kranju in Vrbi.

565 *Политика*, 10. 2. 1949, str. 3, Свечаност на гробљу у Крању.

566 *Gorenjski glas*, 17. 2. 1949, str. 1–2, Kranj je svečano proslavil stoletnico Prešernove smrti.

ljudstva: „Prešernu ni treba naše hvale, niti slave, ki mu jo bolje kakor mi izrekajo njegovi stih. Če mu moremo kaj dati in se mu moremo s čim oddolžiti, potem naj bo to naša tiha zahvala, naš globoki poklon pred njim za vse, kar nam je povedal, za to, da nam je razgrnil trnje s poti in nam pokazal v bodočnost: „tja bomo našli pot ...“⁵⁶⁷

Po petju pesmi so sledili še nekateri govori, med drugim sta nastopila pisatelj Vladimir Bartol in »kranjski pionir, ki je v imenu svojih tovarišev obljubil, da bodo pridno študirali in označevali Prešernovo dediščino, njegovo oporoko, ki nam jo je izročil v svojih pesmih«. Po koncu svečanosti je bil pred množico gostov ob 13. uri v avli Prešernove hiše odkrit Smerdujev kip. Gostje so obiskali še Vrbo, zvečer pa so v Prešernovem gledališču obiskali izvedbo komedije *Ta veseli dan ali Matiček se ženi*. »Tako je v glavnem mesto Kranj dajalo v vsem viden in spontan dokaz velike privrženosti in ljubezni do največjega slovenskega pesnika.«⁵⁶⁸

Pravkar omenjeno Prešernovo gledališče, prej Mestno gledališče Kranj, je bilo prva ustanova v Kranju, ki je po drugi svetovni vojni začela nositi pesnikovo ime (prvo povojno poimenovanje kranjske lokacije po Prešernu je bila v resnici vrnitev starega imena, saj je nekdanja Prešernova ulica dobila svoje staro ime).⁵⁶⁹ Med pripravami na praznovanje prvega Prešernovega dne v dobi miru je v gledališču padla ideja, da bi se poimenovali po pesniku. Dne 8. februarja 1946 so se člani zbrali na izrednem občnem zboru, kjer so sklenili, »da se preimenuje Mestno gledališče v znak pietete do našega največjega slovenskega pesnika, genija Franceta Prešerna, in globoko zavedajoč se velikega pomena slovenskega kulturnega praznika: v Prešernovo gledališče. Svečana proslava v gledališču samem bo ob priliki premijere O. Župančičeve, Veronike Deseniške.«⁵⁷⁰ Dejstvo, da Prešeren ni bil dramatik, pobudnikov ni motilo; morda je poimenovanje povezano s takratnim tolmačenjem, »da je morala dramatika velikega pesnika silno zanimati in da ga je gledališče

567 *Tovariš*, 11. 2. 1949, str. 128, Oddolžili smo se Prešernu ob stoletnici njegove smrti.

568 *Gorenjski glas*, 17. 2. 1949, str. 1–2, Kranj je svečano proslavil stoletnico Prešernove smrti.

569 Kos, *Ulice, ceste in trgi mesta Kranja v preteklosti*, str. 32.

570 Gabrič, *Prešernovo gledališče v Kranju*, str. 10 in 13.

zelo privlačevalo«. ⁵⁷¹ Od poimenovanja je Prešernovo gledališče, ki to ime nosi vse do danes, pesnikov spomin obeleževalo poredko, le ob nekaterih jubilejih. Presenetljivo je že ob proslavi Prešernovega dne leta 1948 gledališki list kritično poročal, da je »to naše ponosno Prešernovo mesto moglo zasesti le par vrst sedežev«. Dne 3. decembra 1949, na pesnikov rojstni dan, je bila razpisana avdicija za poklicne igralce, ⁵⁷² ob 101. obletnici njegove smrti pa je gledališče tudi uradno postalo poklicno. ⁵⁷³

Aprila 1946 je bil v Kranju odprt Mladinski dom Franceta Prešerna, ki je sprejemal vojne sirote in zapuščene otroke; ⁵⁷⁴ Prešernovo ime je bilo nemara izbrano zaradi njegove naklonjenosti do otrok, poosebljenih v anekdotah o doktorju Fig. Kot je zapisal eden izmed gojencev doma, so bili vsi »ponosni, da živimo v domu, ki nosi ime Franceta Prešerna. Radi bi mu bili vsaj malo podobni s tem, da bi si z marljivim učenjem osvojili potrebno znanje in koristili tudi sočloveku.« ⁵⁷⁵

Tretje kranjsko združenje, ki je dobilo pesnikovo ime, je bilo Sindikalno kulturno-umetniško društvo (SKUD) France Prešeren. V mestu se je po vojni pojavila potreba »po velikem osrednjem društvu, ki bi zajelo in vodilo vse delo na kulturno-umetniškem področju v Kranju«, zato je bil poleti 1948 ustanovljen iniciativni odbor, ki je 21. septembra v dvorani Prešernovega gledališča organiziral ustanovni zbor novega društva. Za njegovega predsednika je bil enoglasno izvoljen Zorec in ob ustanovitvi zaželel, »da bi novo društvo zajelo čimprej vse kulturne in prosvetne delavce mesta Kranja in okolice ter da bi pritegnilo v svoj krog čimširše množice naprednega delavstva iz naših tovarn. Kulturno in umetniško društvo bodi eden najbolj važnih sodelavcev pri oblikovanju naše nove stvarnosti pri graditvi socializma.« ⁵⁷⁶

---

571 *Slovenski poročevalec*, 5. 2. 1946, str. 3, Prešeren in slovensko gledališče.

572 Gabrič, *Prešernovo gledališče v Kranju*, str. 22.

573 Prav tam, str. 24.

574 *Gorenjski glas*, 20. 3. 1987, str. 8, Srečanje presenečenih prepoznavanj spominov na otroštvo.

575 *Gorenjski glas*, 4. 5. 1951, str. 3, Pionirji delamo in se tudi zabavamo.

576 *Gorenjski glas*, 1. 10. 1948, str. 4, Ustanovitev Sindikalnega kulturno-umetniškega društva 'France Prešeren' v Kranju.

V letu 1949 je nastala I. kranjska mladinska brigada Franceta Prešerna, ki je v naslednjih letih gradila avtocesto bratstva in enotnosti med Zagrebom in Beogradom. Njeni člani so bili ponosni na poimenovanje brigade: »Prekaljeni z novim duhom smo zavestno korakali pod zastavo, zavedajoč se, da smo častno služili imenu, ki se blesti na njej: dr. France Prešeren.«⁵⁷⁷

Leta 1945 je pri kranjskem SKUD začel delovati moški pevski zbor, štiri leta kasneje pa še ženski zbor. Ko sta bila kmalu zatem združena, je nastal Mešani pevski zbor France Prešeren Kranj. Kasneje je bil v Kranju ustanovljen še en zbor, ki nosi pesnikovo ime: Akademski pevski zbor France Prešeren.

Leta 1952 je bila v stavbi na Titovem (danes Glavnem) trgu odprta gostilna Prešernov hram, saj je v njeno predhodnico na istem mestu zahajal že sam pesnik (Zorec se je neuspešno ukvarjal z iskanjem ustnika za cigare, ki ga je Prešeren pustil v tej gostilni in je kasneje zamenjal vrsto lastnikov).⁵⁷⁸ Načrti za notranjo opremo, od hrastovih miz in stolov do svetilk in peči, so nastali v Plečnikovem seminarju. Arhitekt si je želel, da bi lokal postal zbirališče kranjskih kulturnikov, ki bi v njem snovali načrte za plemenitenje mesta. Rad se je odzval vabilu k ogledu dokončanega lokala. Po Zorčevem poročanju je bil na obisku posebej dobre volje in poln iskrivih idej, kar je bilo za resnobnega arhitekta redkost.⁵⁷⁹ Kasneje so novi lastniki lokala ocenili, da masivna oprema ni dovolj praktična, zato je bila skoraj v celoti zamenjana; ostala sta le izvesek na pročelju in napis ob vhodu.⁵⁸⁰

Na začetku 50. let 20. stoletja je kranjska občina zasnovala še en velikopotezen, toda nerealiziran načrt. Pri medaljerju Stanetu Dremlju je leta 1952 naročila in odkupila deset okroglih bronastih reliefov s pesnikovim profilom, ki so bili izdelani po vzoru obeh kranjskih Prešernovih spomenikov.⁵⁸¹ Po prvotni

---

577 *Gorenjski glas*, 8. 2. 1949, str. 4, I. kranjska mladinska brigada Franceta Prešerna – dvakrat udarna.

578 *Panorama*, 28. 11. 1964, str. 6, Po Prešernovih stopinjah v Kranju.

579 *Panorama*, 8. 8. 1964, str. 7, Po Prešernovih stopinjah v Kranju.

580 *Snovanja*, 4. 2. 1975, str. 16, Sprehod po Prešernovem Kranju v letu 1975.

581 *Glas*, 6. 11. 1968, str. 8, Po Prešernovih stopinjah.

ideji naj bi z reliefi okrasili »fasade ali vežne stene hiš, v katere so vodile pesnikove stopinje«, in druge mestne kulturne ustanove, s čimer bi Kranj tudi na zunaj označili kot Prešernovo mesto. Iz neznanega razloga se načrt ni uresničil in plakete so obležale v depoju Gorenjskega muzeja.⁵⁸² Nanje je nekajkrat opozoril Zorec in si prizadeval, da bi jih vendarle vzdali v stavbe. Zanimivo je, da so njegove spodbude leta 1971 doživele kritičen odziv v obliki članka iz *Glasa*, katerega avtorica je zapisala: »Nasprotujem razširjanju čaščenja Prešerna – nekdanjega kranjskega meščana. Ta je že dolgo mrtev in se prav nič ne meni za to. Mi pa kultov ne potrebujemo, še danes čutimo na najrazličnejših področjih njihove škodljive posledice.« Za avtorico so bile »vse zastave, pesnikove podobe (katera je pa prava?), rože in zanosne deklamacije« manj učinkovite kot ena sama kvalitetna študija poznavalcev njegovega dela. Glede pesnikovih obeležij v Kranju je dodala, da so »častivredni meščani« postavili že več obeležij, zato z njimi ni treba pretiravati. Pri tem je kritizirala Zorčevo idejo o Prešernovih spominskih ploščah: »Da zanamci ne bi pozabili, je seveda treba kraje, ki jih je Prešeren obiskoval, zaznamovati s ploščami in podobnimi oltarčki ... Lahko si mislim, kakšno medvedjo uslugo bi naredili pesniku, če bi zaznamovali vse kranjske gostilne, v katerih je pil, saj prenekateri manj izobražen občan pozna predvsem Prešerna-pivca.«⁵⁸³ Zorec se na komentar ni odzval, je pa nanj namignil v nekem poznejšem zapisu, ko je omenil, da naj bi hiše »označili s primernimi ploščami – seveda ne s kakimi oltarčki«.⁵⁸⁴ Danes je v starem delu Kranja mogoče najti le eno Prešernovo plaketo, podobno Dremljevi, ki je bila šele po osamosvojitvi, kot v posmeh zgornjemu kritičnemu odzivu, vzdana na pročelje – Prešernovega hrama.

Pozabljene plakete in doprsni kip v notranjosti Prešernove hiše so bili za kranjsko kulturno in politično elito zgolj boleči opomniki, da mesto še vedno nima spodobnega Prešernovega

---

582 *Glas*, 22. 5. 1965, str. 8, Po Prešernovih stopinjah.

583 *Glas*, 20. 2. 1971, str. 11, Kulturniška maškarada.

584 *Glas*, 5. 1. 1972, str. 10, Novo leto 2072.

spomenika na javnem prostoru, kar je bilo za kulturnike neprijetno zaradi nedostojne oddolžitve pesniku, za politike pa je bil spomenik stvar prestiža. Takoj po odkritju doprsnega kipa se je zato pričela mrzlična akcija za postavitve pesnikovega celopostavnega spomenika. Že takrat so začeli ljudje zbirati prostovoljne prispevke. Med njimi je bila mladina iz Bosne, ki je počitnikovala v Preddvoru in opravila 197 ur prostovoljnega dela, nagrade za delo pa so odposlali odboru za postavitve spomenika.⁵⁸⁵

Spomenik so želeli odkriti že ob 150. obletnici Prešernovega rojstva leta 1950, vendar ideja še zdaleč ni bila uresničljiva. Novo priložnost za odkritje so odborniki ugledali v letu 1952, ko je minevalo stoletje od postavitve pesnikovega nagrobnika. Ponovno so se obrnili na Smerduja in kranjski MLO je pri kiparju konec leta 1950 naročil osnutek kipa. Smerdu je pohitel in kmalu prinesel osnutek, ki je bil po Zorčevi oceni »samostojna postava, ki stopa proti gledalcem, polna energije in nemira, vizionar daljnih ciljev, preroško ožarjen videc dni, ko rojak prost bo vsak. Razgibana draperija je v skladu s smelim korakom pesnika velikana. Skratka, že osnutek je kazal, da bo Kranj dobil heroiziran lik svojega nekdanjega soobčana.«⁵⁸⁶ MLO je bil zadovoljen in leta 1951 je naročil izdelavo bronastega Prešernovega kipa nadnaravne velikosti.⁵⁸⁷

Obseg del pri izdelavi orjaškega kipa je bil prevelik za enega človeka, zato je Smerdu pri delu angažiral prijatelja, akademskega kiparja Petra Lobodo. Modeliranja kipa sta se lotila v Jakopičevem paviljonu v Ljubljani, ki pa je bil prenizek, zato je prišlo do (kasneje mnogokrat kritiziranega) anatomskega disproporca pri višini kipa. Vrata ateljeja sta kiparja odprla tudi nekaterim filmskim ekipam in fotografom, ki so dokumentirali naporno delo. Kiparjenje ni potekalo složno in Loboda je občasno, ko je bil v ateljeju sam, tako ostro posegal v glineni model,

---

585 *Gorenjski glas*, 17. 2. 1949, str. 2, Bosanski pionirji so počastili stoletnico Prešernove smrti.

586 *Glas*, 10. 11. 1965, str. 8, Po Prešernovih stopinjah.

587 *Glas*, 28. 11. 1964, str. 8, Kipar Frančišek Smerdu.

Osnutek za Prešernov spomenik, zdaj v prostorih
Radia Slovenija v Ljubljani
Hrani: avtor

da je kipu grozila zrušitev.⁵⁸⁸ Konec februarja 1952 je bilo teh težav iznenada konec, saj je Loboda nepričakovano umrl.⁵⁸⁹

Smerdu se je pri oblikovanju pesnikove podobe zgledoval pri »neupogljivem, uporniškem in ponosnem«⁵⁹⁰ doprsju, ki ga je izdelal za Kranj, ter za predlogi ponovno uporabljal Goldensteinov portret in kip Alojzija Gangla. Zavedal se je, da bo končni rezultat

---

588 *Delo*, 29. 11. 2000, str. 13, Likovniki za Prešernovo mesto in Smerdujevi razstavi: o nastanku poeta poldruge tone.

589 *Gorenjski glas*, 8. 3. 1952, str. 3, Kipar Peter Loboda je umrl.

590 *Ljudska pravica*, 9. 2. 1952, str. 3, Lik Franceta Prešerna.

»nujno navezan na čas, v katerem nastane. Tako sem tudi jaz, ko sem leta 1948 dobil naročilo iz Kranja, gledal na pesnika drugače kot kiparji pred menoj. Pred seboj sem videl pesnika, katerega delo smo pravzaprav dokončno doumeli šele med narodnoosvobodilno borbo, ko so nekatere njegove pesmi, kot n. pr. ‚Zdravljica‘ postale naravnost bojno in politično geslo naše borbe.«⁵⁹¹

Pesnika je tako vnovič upodobil kot herojskega prednika partizanskega boja, »glasnika našega časa in vzor revolucionarja«.⁵⁹² Smerdu je razložil, da je skušal »to smer pojmovanja Prešerna še poglobiti. Seveda je v tem slučaju stvar še neprimerno težja, ker ne gre samo za poprsje, temveč za celo figuro. V koliko sem uspel, je meni težko govoriti. Zavedam pa se odgovornosti te naloge kot človek in kipar. Sicer pa bo čas sam pokazal, kako se bo stvar razvila.«⁵⁹³ Umetnostni zgodovinar Stane Mikuš je v kipu prepoznal »Prešerna upornika, Prešerna vidca in preroka«, zato je menil, da je umetnikoma naloga uspela:

»Kiparja sta dala lik velikega pesnika in vidca, obenem pa preprostega človeka brez vsake teatralnosti. Pesnik se je ustavil v koraku, mislimo si, nekje na vrhu visokega hriba. Potegnil je veter, ki je napel gube njegovega plašča, pesnik ga je z desnico na prsih pridržal, levica mu visi prosto ob telesu. Prešernov obraz v vencu gostih las je miren, veličasten in veder. Oči iščejo nekam v bodočnost, ki bo pa lepa in vredna vseh naporov in žrtev slovenskega naroda. To je lik, poln mirnega samozavestnega optimizma.«⁵⁹⁴

Prešernov kip je bil v nekaterih lastnostih, kot je v vetru dramatično nabran plašč, podoben spomenikom NOB, kljub temu pa je Smerdujeva liričnost tako njegovim partizanskim spomenikom kot Prešernu vdahnila svojevrstno mehkost, saj tudi njegovi partizanski liki »niso aktivni borci-strelci, temveč, borci-idealisti, ideologi, borci, ki nosijo premišljujočo, miselno,

---

591 *Gorenjski glas*, 8. 2. 1951, str. 3, Razgovor z akademskim kiparjem Franciškom Smerdujem o bodočem Prešernovem spomeniku v Kranju.

592 *Gorenjski glas*, 25. 10. 1951, str. 3, Prešernov spomenik bo do pomladi gotov.

593 *Gorenjski glas*, 8. 2. 1951, str. 3, Razgovor z akademskim kiparjem Franciškom Smerdujem o bodočem Prešernovem spomeniku v Kranju.

594 *Ljudska pravica*, 9. 2. 1952, str. 3, Lik Franceta Prešerna.

ideološko komponento boja slovenskega naroda«. ⁵⁹⁵ Ivo Štempihar je o tem pripomnil:

»V Kranju se menda prepirajo o tem, ali naj se na Prešerna spominjamo kot na pesnika ljubezenskih pesmic ali pa kot na pesnika-politika, narodnega vzbuditelja, započetnika slovenskega političnega spoznavanja. Razume se, da mora v takem prepiru zmagati drugo razumevanje, ker je močnejše. In vendar je bila velika nevarnost, da bodo tudi v tej smeri prekratkovidni vplivi zašli v napačno smer, katere uspeh bi bil nazadnje ta, da bi Kranjčani postavili spomenik nekakšnemu ‚terencu Prešernu‘. Kiparja sta dobivala dostikrat nasprotujoče si migljaje o željah, kakšen naj bo lik, ki jima je zaupan. To so nevarne stvari. Umetniku je treba dati svobodo porajanja zamislov.« ⁵⁹⁶

V času Smerdujevega in Lobodovega kiparjenja je bil pri kranjskem občinskem svetu za prosveto in kulturo ustanovljen poseben odbor, ki naj bi skrbel za potek del, nakup materialov in finančna sredstva. Zapisniki z njihovih sej pričajo, da so se ukvarjali še z marsičim drugim: prevozom kipa v Kranj, arhitekturno ureditvijo trga, prihodom slavnostnih gostov, govorcev in avtorjev kulturnega programa, izdajo posebnega poštnega žiga, oblikovanjem plakata za svečanosti, pridobivanjem cenejših železniških vozovnic za obiskovalce, preskrbljenostjo gostiln za slavnostni dan, izdelavo fotografij in razglednic kipa, snemanjem prireditev na magnetofonski trak, izdelavo diapozitivov s fotografijami dogodkov, projekcijo filmov o Prešernu, tiskanjem vabil »vsem uglednejšim piscem /.../, krajevnim in okrajnim oblastnim in političnim forumom, Predsedstvu vlade LRS, republiškim forumom, vsem izobraževalno-prosvetnim forumom na Gorenjskem, šolam, JLA, predstavnikom Vrbe in Kroke, vsem komandantom Prešernove brigade, ministru Rodoljubu Čolaković-u« ⁵⁹⁷ in tako dalje. Posebej zanimiva je bila polemika o dnevu svečanega dogodka. Načrtovani dan se je iz različnih

---

595 Velepič, *Francišek Smerdu: posmrtna retrospektivna razstava*, str. 13.

596 *Ljudska pravica*, 15. 11. 1952, str. 5, Kje naj v Kranju stoji Prešernov spomenik?.

597 SI_ZAL_KRA/0103, a. e. 7, Zapisnik seje Pripravljalnega odbora za odkritje spomenika dr. Francetu Prešernu Kranj 21. novembra 1952.

razlogov tehnične narave večkrat zamaknil, dvakrat tudi zaradi političnih vzrokov: enkrat zaradi volitev v Ljudske odbore⁵⁹⁸ in drugič, ko je Zorec opozoril, da bi odkritje padlo na Stalinov rojstni dan.⁵⁹⁹

Jeseni 1952 so v livarni Umetniške zadruga v Ljubljani kip odlili v bron. Kmalu zatem so ga prepeljali v Kranj, vanj spravili spominsko listino⁶⁰⁰ in namestili na podstavek na trgu pred Prešernovim gledališčem, kjer je zbuja »splošno pozornost, ki se izraža v tisočeri opazkah, mnenjih, hvalah in tudi grajah.«⁶⁰¹ Med Kranjčani in po slovenskem časopisju se je vnela precej burna razprava o tem, ali je skoraj pet metrov visok kip prevelik za neobsežen trg in ali bi morali spomenik prestaviti na drugo točko zunaj mesta ali v novem delu mesta. Po mnenju nekaterih piscev je utesnjenost kipa simbolno kontrirala že svobodomiselnosti Prešernovega duha, saj bi kip moral utelešati »duh svobode, nezadržnega ustvarjanja in podiranja vsakršnih ovir našemu splošnemu, predvsem pa kulturnemu napredku.«⁶⁰² Kljub pozivom spomenika niso prestavljali.

598 SI_ZAL_KRA/0103, a. e. 7, Zapisnik seje Pripravljalnega odbora za odkritje spomenika dr. Francetu Prešernu Kranj 10. oktobra 1952.

599 SI_ZAL_KRA/0103, a. e. 7, Zapisnik seje Pripravljalnega odbora za odkritje spomenika dr. Francetu Prešernu Kranj 21. novembra 1952.

600 Listino so šele novembra 1998 po naključju odkrili izvajalci prenove Prešernovega spomenika. Danes je v hrambi Gorenjskega muzeja. Dokument, okrašen s podobo baklenosca pred panoramo sodobnega mesta in razbitim nekdanjim kranjskim grbom (morda simbolom preloma s preteklostjo), je napisal podpredsednik odbora Črtomir Zorec, njegova vsebina pa je naslednja: »To listino vzdava Pripravljalni odbor za postavitve spomenika dr. Francetu Prešernu v Kranju. Sto let je moralo miniti, da smo spoznali pravi pomen pesnika-velikana. Naši predniki so mislili, da poje le bolečini svojega srca; danes pa vemo, da je izpel visoko pesem svojega naroda, da je ljubil vse človeštvo. S to zavestjo postavljamo ta spomenik, umetnino kiparja Franciška Smerduja in njegovega sodelavca Petra Lobode, ki je v teku tega dela umrl. Spomenik postavljamo ob stoletnici, kar so naši predniki postavili na pesnikovo gomilo nagrobnik – mi se oddolžujemo pesniku s tem spomenikom. Ljubimo Prešerna! S to mislijo smo premagovali ovire in težave, ki so se nam postavljale na pot pri delu. To geslo zapuščamo svojim potomcem kot naročilo in napotilo v srečnejše, lepše in naprednejše dneve; ko rojak prost bo vsak, ne vrag, le sosed bo mejak. Žive naj vsi narodi, ki hrepene dočakat dan – da koder sonce hodi, prepri iz sveta bo pregnan! Vgrajeno ob koncu leta entisočdevetstodvainpetdesetega v Kranju, na trgu sredi starega mesta. V času, ko je vodil novo Jugoslavijo maršal Tito, najboljši sin našega ljudstva.«

601 *Gorenjski glas*, 6. 12. 1952, str. 4, Žive naj vsi narodi ...: Prešernove slovesnosti v Kranju so že pričele.

602 *Ljudska pravica*, 15. 11. 1952, str. 5, Kje naj v Kranju stoji Prešernov spomenik?.

Kot so opozarjali časnikarji, naj bi odkritje spomenika Kranj dokončno preobrazilo v Prešernovo mesto. Dogodek naj bi segel tudi onkraj mestnega okvira, »saj je Prešern zares vseslovenski pesnik, čigar zamisli so del našega sodobnega političnega programa in cilj naprednih ter miroljubnih ljudi vsega sveta«,⁶⁰³ kranjsko delavstvo pa naj bi s sodelovanjem pri dogodku izpričalo »svojo globoko zavest kulturnega poslanstva in bo z delom dokazalo, da socialistična domovina more poleg vseh naporov tudi na kulturnem področju spraviti več in bolj pošteno, kot je zmogla v 100 letih v kapitalistični ureditvi.«⁶⁰⁴

V tednih pred odkritjem so se vsi meščani morali mrzlično pripravljati na svečan dogodek, tudi če sami niso bili tako zagreti. Občinsko vodstvo in kranjski kulturniki so namreč imeli precej zahtev in prošenj: pred svečanostjo so morali Kranjčani urediti in okrasiti hišna pročelja,⁶⁰⁵ naprošeni so bili za pomoč pri prispevanju gradiva za razstavo Prešernovih knjig v kranjski študijski knjižnici,⁶⁰⁶ gostom iz oddaljenih mest pa naj bi ponudili prenočišča v svojih domovih.⁶⁰⁷ Delavstvo je imelo svoje manjše proslave (neki kroparski kovač je menda posebej občuteno recitiral *V spomin Andreju Smoletu*), občina pa je spodbujala k udeležbi na teh dogodkih: »Slovesna visoko kulturna delavska manifestacija je ena – plesna zabava pa druga, vsekakor manj važna stvar.«⁶⁰⁸

Za slavnostni dan odkritja je bil izbran 28. december 1952. Že v predhodnih dneh je bilo v Kranju živahno, saj so potekali številni kulturni dogodki in, tako kot leta 1949, postavljene mnoge razstave o Prešernu,⁶⁰⁹ vendar so svečanosti tega dne dosegle vrhunec. *Glas Gorenjske* je objavil posebno prilogo, v

---

603 *Gorenjski glas*, 25. 10. 1952, str. 3, Vsak prebivalec Kranja naj prispeva po svojih močeh.

604 SI_ZAL_KRA/0103, a. e. 9, Dopis Glavni direkciji pošte, telegrafa in telefona 10. novembra 1952.

605 *Gorenjski glas*, 22. 11. 1952, str. 4, Pred odkritjem Prešernovega spomenika: lastnikom hiš in lokalov v Kranju.

606 *Gorenjski glas*, 13. 12. 1952, str. 5, Vsem ljubiteljem Prešerna!.

607 *Gorenjski glas*, 20. 12. 1952, str. 4, Prebivalci mesta Kranja!.

608 *Gorenjski glas*, 20. 12. 1952, str. 4, Delavci mesta Kranja – doktorju Francetu Prešernu!.

609 *Gorenjski glas*, 20. 12. 1952, str. 3, Prešernova razstava.

Prešernov spomenik v Kranju

Hrani: avtor

kateri so bili zbrani prispevki o Prešernovi zapuščini, ki jo je po mnenju avtorja Alfonza Gspana zažgala kranjska duhovščina, o zgodovini Prešernovega nagrobnika, o prevodih enega izmed Prešernovih nemških sonetov in o ustanovah ter združenjih, ki so nosili pesnikovo ime; dodan je bil še spis gimnazijskega dijaka in bodočega literarnega zgodovinarja Jožeta Pogačnika, ki je zapisal: »Prešeren je na razvalinah zahtev po nabožni in koristnosti književnosti zgradil hram veličastne poezije. Njegova pesem je zaobjela vse, kar je živelo v našem ljudstvu.«⁶¹⁰

610 *Glas Gorenjske: ob odkritju Prešernovega spomenika*, 28. 12. 1952, brez pag., Njegova pesem izraža vse, kar je živelo in kar živi v našem ljudstvu.

Na slavnostno okrašenem trgu pred spomenikom se je zbralo na tisoče domačinov in gostov,⁶¹¹ med njimi »Etbin Kristan s soprogo, France Bevk, Fran Albreht, Božidar Jakac, Fran Zwitter, France Koblar, Milko Kos, Alfonz Gspan, ministra Tone Fajfar in Žiga Kimovec, Jaka Avšič, Stane Bizjak – Kostja, avtor spomenika Francišek Smerdu, vdova po Petru Lobodi, kipar Dremelj, Jože Tiran in ostali«. Po fanfarah, ki so naznanile začetek dogodka, je prisotne pozdravil Andrej Brovč, nato pa je Boris Ziherl odkril spomenik. »Zagledali smo Prešerna v vsej njegovi mogočnosti. Trpeči izraz njegovega obraza nas je presunil. V trenutku nam je stopila pred oči vsa bridkost njegove usode in vsa veličina njegovega poslanstva. Mojstrovina kiparjev Franciška Smerduja in pokojnega Petra Labode je gotovo najlepša upodobitev velikega pesnika, kar jih je doslej ustvaril umetnik.« Po glasbenih točkah je kot osrednji govorec (tako kot že leta 1949) nastopil Anton Slodnjak, ki

»je v toplih besedah izrazil globoko ljubezen in hvaležnost ljudstva svojemu geniju. Dejal je, da geslo ‚Ljubimo Prešerna!‘ ki je bilo motto vseh letošnjih proslav, ni nesodoben in odvečen klic. Kajti, ljubiti Prešerna pomeni ljubiti to, kar je v našem ljudstvu in vsem človeštvu najlepše, največje in najboljše, in truditi se, da se nenehno razvija, raste in zmaguje. Ljubiti Prešerna pomeni ljubiti iskanje Resnice in ustvarjanje Lepote. Samo velika in požrtvovalna ljubezen je bila sposobna dejanj, s katerimi se danes lahko diči naše ljudstvo.«⁶¹²

Po Slodnjakovem govoru je predstavnik Kranja sprejel spomenik v varstvo mesta in obljubil, »da ga bodo delovni ljudje skrbno varovali«. Sledilo je polaganje vencev pa tudi drugih

---

611 Humoristični časopis *Pavliha* se je norčeval iz orientacijskega zemljevida, ki je bil postavljen v pomoč obiskovalcem in ki je po mnenju pisca dokazoval, »kako globoko so Kranjčani doumeli veličino Prešerna«, saj je bilo na njem poleg lokacije spomenika in turistične pisarne označenih »tudi šest oštarij: pri Petrčku, Stari Majer, v Kotu, Jelen in Evropa. Manjkal je samo novi pesnikov gaj in oznaka hiše pesnikove smrti v tem mestu na skali ...« *Gl. Pavliha*, 10. 1. 1953, str. 7, Ljubimo Prešerna ali: kaj se mi je sanjalo ob odkritju njegovega spomenika v Kranju.

612 *Glas Gorenjske*, 1. 1. 1953, str. 1, Ljubiti Prešerna pomeni ljubiti to, kar je v našem ljudstvu najlepše in najboljše.

simbolnih predmetov: kroparski kovači so izdelali kovan venec s posrebrenim pesnikovim imenom, domačini iz Vrbe pa so ob podstavku posuli domačo prst. Gostje so nato odšli mimo okrašenih izložb, polnih razstav in predmetov, povezanih s Prešernom, do njegove hiše in groba, popoldne pa je v Prešernovem gledališču sledila uprizoritev *Krajnskih komedijantov* Bratka Krefta. »Svečani dan nam bo ostal v trajnem spominu.«⁶¹³

---

613 Prav tam.

MUKOMA NAZAJ K POEZIJI: KULT MED LETOMA 1953 IN 1964

V prvi polovici 50. let, po informbirojevskem sporu, je v Jugoslaviji postopoma prišlo do opustitve politike državnega socrealizma in agitpropa. Za konec teh državnih dekretov običajno velja govor hrvaškega književnika Miroslava Krleže na tretjem kongresu Zveze književnikov Jugoslavije v Ljubljani leta 1952, medtem ko so v praksi po oceni Draga Bajta te tendence ugasnile šele po letu 1959.⁶¹⁴ V govoru, ki naj bi ga po nekaterih navedbah Krleža napisal v sodelovanju z vodstvom partije,⁶¹⁵ je zatrdil, da Jugoslavija ne soglaša več s konceptom inženirjev duš, saj je jasno, da umetniško pisanje ni zgolj suho popisovanje dejstev, temveč pesnik s posebnim sestavljanjem v celoto v ta dejstva vdahne nove ideje, odnose in nauke, ki ustvarjajo občutek umetniškega doživetja.⁶¹⁶ Sledilo je obdobje postopne pluralizacije mnenj v umetnosti in možnosti izražanja so se nekoliko širile. Četudi državni vrh ni imel posluha za abstraktno umetnost, so inovativne rešitve vstopile tudi v projekte močno državotvornega značaja, kot so partizanski spomeniki, tako da razkol ni bil tako hud kot v Sovjetski zvezi, kjer je Nikita Hruščov ob obisku moskovske umetniške razstave leta 1962 opsoval tako avantgardno umetnost kot njene avtorje.

---

614 Bajt, *Kar je Sonce za Luno, to je Rusija za nas*, str. 133.

615 Prav tam, str. 175.

616 Prav tam, str. 207.

Pri sprejemanju Prešerna je prav tako prišlo do sprememb, med katerimi je bilo najpomembnejše postopno zmanjšanje Zihelrove moči. Zihlerl je namreč vse do sredine 50. let nadaljeval s propagiranjem stališč sovjetskih teoretikov⁶¹⁷ in ohranil precejšen vpliv kot vodja slovenske republiške ideološke komisije CK Zveze komunistov Slovenije.⁶¹⁸ Zaradi tega je bil večkrat kritiziran, tako da je po eni od najostrejših serij napadov nanj v letih 1956 in 1957 njegova vloga vidno skopnela. V nastalem vakuumu je vrhovno avtoriteto nad slovensko kulturo (in s tem nad tolmačenjem Prešerna) začasno prevzel Josip Vidmar, ki je v nasprotju z Zihlerlom trdil, da je za umetniško kvaliteto dela pomembna sposobnost umetnika in ne njegov svetovni nazor. Okoli tega vprašanja se je med detroniziranim Zihlerlom in njegovim nekronanim naslednikom Vidmarjem vnela dolga in žolčna debata. Ob primerjavi dveh govorov ob kulturnem prazniku, Zihelrovega iz leta 1952 in Vidmarjevega iz 1955, se pokaže, da se je Zihlerl skliceval ne le na Prešerna, Cankarja in Župančiča, ampak tudi na Marxa, Engelsa in Lenina, ter večkrat omenjal partijo, česar Vidmar ni storil.⁶¹⁹ Vidmar je na Prešerna gledal precej drugače.

Če sprejmemo tezo socialističnih ideologov, da sta osrednji Prešernovi temi svoboda in ljubezen, je Zihlerl kot pomembnejšo od te dvojice vedno postavljal svobodo, Vidmar pa je zagotavljal, da je center pesnikove »svetle duhovne monade /.../ vsekakor ljubezen, erotika«.⁶²⁰ Pravzaprav je šlo le za ponovitev misli, ki jo je Vidmar izrekel že leta 1944: »Prešeren je bil pesnik ljubezni in to je bil tudi kot domovinski pesnik.«⁶²¹ V prvi polovici 50. let so ob kulturnih praznikih prav Vidmarjevi sestavki in govori polnili časopisne stolpce, pri čemer so predstavljali nekaj novega glede na dolge slavnostne govore Zihlerla in obeh Kidričev, saj se je Vidmar (če ni zavrnil v kritičen pretres aktualnega dogajanja v slovenski kulturi in

---

617 Prav tam, str. 212.

618 Gabrič, *Socialistična kulturna revolucija*, str. 5 in 25–26.

619 Prav tam, str. 46.

620 Vidmar, *Prešernova lirika*, str. 94.

621 *Slovenski poročevalec*, 1. 2. 1946, str. 1, Zvestoba Prešernu.

umetnike pošiljal študirat Prešerna, da se bodo lahko zgledovali po njem)⁶²² vračal k Prešernovim pesmim in jih ob čudenju nad Prešernovim genijem analiziral brez pretirane biografike, toda z dosledno in pogosto rabo besede ljubezen. V tem smislu je izstopal že njegov predgovor k slavnostni izdaji *Poezija* iz leta 1949, saj je več kot o pesnikovi biografiji ter revolucionarnosti (četudi je tudi pri njem najti formulacije o Prešernovi svobodomiselnosti, ki jo je konstantno omejeval nazadnjaški režim, ter njegovi vlogi v partizanskem gibanju) govoril o Prešernu kot pesniku, »ki je položil temelje za vse naše nadaljnje slovstveno ustvarjanje«,⁶²³ pa tudi o Prešernovem ostroumnem odnosu do književnosti svojega obdobja, saj »[n]i knjižnega pojava, ki ga Prešeren ne bi bil opazil in ga s svojim epigramom ne ocenil.«⁶²⁴ Vlogo *Poezija* je Vidmar orisal s primerjavo, vzeto iz aktualne atomske dobe: »Njegova knjiga dela vtis miru in spokojne, tiho žareče toplote; toda to je spokojnost mirno krožečega atoma, ki skriva v sebi neslutene sile.«⁶²⁵ Svoje misli o Prešernu je Vidmar naprej razvijal v eseju iz leta 1954. Kot je pojasnil, je želel, da bi bil spis »ob vrsti bolj ali manj učnih razprav naših prešernoslovcev nekakšna prenovitev ali morda poglobitev /.../ poizkusa govoriti o Prešernu estetsko kritično.«⁶²⁶ Temu primerno se biografski podatki v eseju pojavljajo le v najbolj nujnih obrisih, obširno pa so obravnavane teme bolečine, smrti, pesnikovanja in seveda ljubezni v Prešernovem opusu, pri čemer je Vidmar ostal neomajen pri poudarjanju pomena ljubezni: »Naši zgodovinarji skušajo – nemara pod vplivom stare in nove ozkosrčnosti – njegovi erotiki dati nekakšen naderotičen pomen /.../. Ne, ljubezen je samo ljubezen.«⁶²⁷ Obenem je v nasprotju s prvimi povojnimi interpretacijami poudaril, da »nam je njegov lik vendarle še v mnogočem nejasen in neulovljiv.«⁶²⁸

622 *Slovenski poročevalec*, 8. 2. 1956, str. 4, Književnost naj se vrne k človeku: govor na slavnostni akademiji v proslavo Prešernovega dne.

623 Vidmar, Dr. Francè Prešeren, str. xxi.

624 Prav tam, str. xxiv.

625 Prav tam, str. xxix.

626 Vidmar, *Dr. France Prešeren: esej*, str. 6.

627 Prav tam, str. 68.

628 Prav tam, str. 75.

Vidmarjev pristop k Prešernu je bil nemara res zastarel – Rastko Močnik je Vidmarju poočital slepoto nad dejstvom, »da se mu duh še zmerom mudi na začetku stoletja in petdeset let zamuja«⁶²⁹ –, toda njegova stališča (ki so zaradi Vidmarjeve umeščenosti v režim postala tudi stališča režima) so v danem družbenopolitičnem kontekstu predstavljala osvežitev pesnikove podobe. Začel je trend, ki se je razvijal v naslednjih desetletjih: namesto študiranja Prešernove biografije ter njegovega družbenozgodovinskega konteksta se je vrnil k njegovim pesmim.

Tradicija praznovanja kulturnega praznika je postala do sredine 50. let že dobro utečena:

»Nekoč so proslavljali Prešerna samo po šolah in med izobraženci, pa še to poredko in tudi v izkrivljeni podobi, odslej pa je začela velikega pesnika in oblikovalca slovenskega naroda proslavljati vsako leto v večji meri vsa Slovenija do poslednje vasi. Prešernov dan postaja tradicija, postaja vse bolj resnično vseslovenski praznik. /.../ Prešernov dan postaja poleg 1. maja in dneva republike najbolj priljubljeni in najpomembnejši praznik.«⁶³⁰

Kljub temu je zanimanje časopisja za Prešerna v tem obdobju plahnelo. Ob kulturnih praznikih ni bilo več najti ponatisov slavnostnih govorov ali odlomkov iz študij o pesniku. Časopisje je v vse krajših člankih poročalo o pesnikovih proslavah, ki jih je prirejala ljubljanska kulturna elita v dvorani hotela Union in nato v Slovenski filharmoniji. Fokus se je preusmeril na Prešernove nagrajence in njihove zasluge, medtem ko je bil spomin na Prešerna obujen kvečjemu z reprodukcijo kakega slikarskega ali kiparskega portreta in kratkim slavnostnim besedilom pod njo. Slavnostni govorci so na proslavah še vedno ponavljali, da je kulturni praznik »vsako leto živ«, saj je treba vsako leto v Prešernovem opusu »poiskati tistih vrednot, ki so nam v tem trenutku duhovno najbližje«.⁶³¹ Nedvomno je pesnik še vedno veljal za absolutno kulturno avtoriteto, tako da je bila nezainteresiranost

---

629 Močnik, *Julija Primic*, str. 170.

630 *Ljudska pravica*, 2. 2. 1954, str. 7, Pred kulturnim praznikom slovenskega naroda.

631 *Delo*, 8. 2. 1962, str. 1, Žive naj vsi narodi.

ljudstva, ki se ni množično udeleževalo lokalnih proslav, v tisku moralizatorsko postavljena na sramotilni steber s časopi-
snimi naslovi v slogu *Pozabili so na našega največjega pesnika*, vendar je bil Prešeren prvič deležen tudi blage ironizacije (de-
nimo ob smešenju popevk nizke popularne kulture: »Nekatere
izmed njih so tako pretresljive, da so Prešernovi sonetje nesreče
napram njim pravi pritlikavci, kar se tragedije tiče.«).⁶³²

Pesnik je še naprej navdihoval slovenske literate,⁶³³ inten-
zivno so ga upodabljali likovniki (med markantnejšimi stvari-
tvami, ki so ponovno podčrtale povezavo med pesnikom in dr-
žavo, je skupinski portret Čopa, Prešerna in Smoleta na freski
Slavka Pengova v avli slovenske skupščine in nato parlamenta),
javno pozornost pa je zbujalo iskanje njegove izvirne podobe.
Leta 1956 se je zdelo, da je prišlo do preboja, saj je bil vnovič
najden Prešernov portret, ki ga je leta 1862 narisal Matija Koželj
in je bil prvič odkrit že v 20. letih, nato pa založen. Dogodek je
zbudil pozornost kulturne srenje (posebej Josipa Vidmarja),⁶³⁴
in čeprav je Zorec še leta kasneje vztrajal, da slika predstavlja
pesnika,⁶³⁵ je po današnjem konsenzu upodobljenec le podoben
Prešernu, ni pa nikakršnih dokazov za trditev, da gre res za pe-
snikov portret.

Še eno področje, ki je pritegovalo pozornost javnosti,
je bilo prevajanje Prešernovih pesmi. Najprej so prevodi segli
v jezike skupne države. Dr. Milan Rakočević, avtor srbohrva-
škega prevoda iz leta 1954, je pričal, da v Črni gori »vlada za
izid veliko zanimanja, prav tako tudi v Bosni. Mladina tamkaj
ne kaže le izrednega zanimanja za Prešerna, marveč za sloven-
sko kulturo in literaturo nasploh.«⁶³⁶ V istem letu je, zahvaljujoč

---

632 *Panorama*, 15. 2. 1964, str. 6, Popevka 1964 in upokoјenci.

633 Omenimo nekaj primerov, povezanih zgolj s Prešernovim *Krstom pri Savici*: Zorko Sim-
čič je leta 1953 ustvaril gledališko igro in operni libreto *Krst pri Savici*, kjer je temo epa
opazno razvil v religiozno smer, v letu 1959 pa je Anton Vodnik v pesniški zbirki *Glas
tišine* eno od pesmi naslovil *Bogomila*. Istega leta je pisateljica Mimi Malenšek objavila
roman *Črtomir in Bogomila*.

634 Globočnik, *Pesnikova podoba*, str. 38–41.

635 *Glas*, 10. 3. 1981, str. 19, Nekaj besed o Kamniku ob njegovi 750-letnici (80. zapis).

636 *Slovenski poročevalec*, 7. 2. 1954, str. 4, Prešernove poezije v srbohrvaščini.

Slodnjakovemu angažmaju, v Oxfordu izšel zvezek angleških prevodov izbranih Prešernovih pesmi, o čemer je poročal ne le angleški,⁶³⁷ temveč tudi indijski tisk. Dve leti kasneje je indijski profesor Tripti Chatterjee, prijatelj prevajalca in profesorja na nottinghamski univerzi Janka Lavrina, izdal dvajset Prešernovih pesmi, prevedenih v bengalščino.⁶³⁸ V tem času je v nakladi 10.000 izvodov v Pekingju izšel še kitajski prevod 26 pesmi,⁶³⁹ najboljšeje tuja monografija o Prešernu pa je prišla iz Italije, kjer je prof. Bartolomeo Calvi leta 1959 objavil razpravo *Fonti italiane e latine nel Prešeren maggiore* o italijanskih vplivih na pesnikovo delo.

Po Vidmarjevem interregnumu na mestu osrednjega interpretira Prešerna so štafeto od njega začeli prevzemati prešernoslovci mlajše generacije. Leta 1956 je v polemiko Zihlerl-Vidmar prvič posegel petindvajsetletni Janko Kos in zapisal, da »Prešernov duhovni svet nikakor ne ostaja v mejah meščanske biti, temveč jo na vsej črti prerašča in celo negira«. ⁶⁴⁰ Četudi se zdi teza zihlerlovska, je Kos hkrati trdil, da je bil Prešeren deklariran iz svojega razreda, s čimer je poskusil sintetizirati stališča obeh sprtih partijskih veljakov, ne pa ju tudi preseči.⁶⁴¹

Večjo vlogo kot Kos je v tem obdobju igral Anton Slodnjak, ki je po Kidričevi smrti prevzel mesto rednega profesorja slovenske književnosti na ljubljanski Filozofski fakulteti. Smer raziskav je iz kidričevske biografske faktografije, ki je še imela svoje pristaše,⁶⁴² postopno preusmeril k analizi pesmi. Njegove monografije in razprave o pesniku, ki so bile dolga leta tudi osrednji vir za spoznavanje slovenskih osnovnošolcev s Prešernom,⁶⁴³ se berejo kot sinteza

637 Npr. *The Glasgow Herald*, 5. 1. 1956, str. 3, Slav Poet.

638 *Glas*, 1. 2. 1969, str. 14, Prešernova pot v svetovno slovstvo.

639 Bulovec, *Prešernova bibliografija*, str. 130.

640 Kos, *Umetnost in razredna baza*, str. 252.

641 Močnik, *Julija Primic*, str. 171–174.

642 Leta 1953 je npr. izšla pravniško obarvana razprava o vprašanju, ali je Prešeren napisal disertacijo, da bi dosegel doktorski naziv; gl. Urbanc, Ali je Francè Prešeren za dosego doktorske časti res napisal disertacijo, str. 14–21.

643 Slodnjak je bil avtor spremnih besed in komentarjev v leta 1958 izdanih poljudnoznanstvenih edicijah *Poezija* ter dve leti mlajših Prešernovih *Pesmi in pisem*; obe knjigi sta izšli v knjižni zbirki Kondor, kjer so prvotno izhajala dela, predpisana za domače branje.

obeh pristopov, posebej v temeljni monografiji, ki jo je napisal o Prešernu. Leta 1962 jo je v srbohrvaškem prevodu izdala beograjska založba Nolit, vendar je zaradi izraženega zanimanja Slodnjak naslednje leto pod naslovom *Prešernovo življenje* izdal še slovensko različico,⁶⁴⁴ ki je postala zelo popularna, saj so do leta 1973 izšle štiri izdaje s skupno 24.000 izvodi. Četudi je Slodnjak idealiziral pesnika (»[o]d duhovnega dela poplemeniteno obličje gorenjskega kmečkega sina« in tako dalje)⁶⁴⁵ in odlomke iz njegovega življenja (okolica Vrbe »kaže v naravnih oblikah in pojavih prvobitno harmonijo in nek klasični mir«),⁶⁴⁶ pa je knjiga koncizno napisan preplet pesnikove biografije ter interpretacij njegovih pesmi. France Kidrič je bil v delu razmeroma pogosto citiran, vendar je Slodnjak z njim polemiziral, ga dopolnjeval ali mu kratkomalo očital napake. Ni bilo dvoma, da je znanstvena interpretacija Prešernovega življenja in dela krenila na precej drugačno pot, kot jo je začrtal Kidrič. Tudi v stroki je pokojni prešernoslovec namreč sčasoma obveljal za hladnega racionalista, ki je v »faktografskem deliriju«⁶⁴⁷ seciral vsak detajl Prešernove biografije, vendar ni razumel globlje lepote ali pomena njegove poezije (na njegov račun je kasneje letela tudi nenavadna kritika, da bi bilo slovenskemu narodu marsikaj prihranjeno, če bi bil boljši oče).⁶⁴⁸ Še en bodoči prešernoslovec, Boris Paternu, se je spominjal, da bi ga Kidričeva predavanja spravljala »v obup, če ne bi imel pri roki Prešernovih Poezij«.⁶⁴⁹

Faktografske spremne besede o Prešernovem življenju ter podrobni komentarji k pesmim so pripomogli k popularnosti te izdaje za šolsko rabo, zato je med letoma 1962 in 1987 izšlo še šest ponatisov obeh knjig, združenih v enem zvezku pod naslovom *Pesnitve in pisma*.

644 Slodnjak, *Prešernovo življenje*, str. 5.

645 Prav tam, str. 8.

646 Prav tam, str. 299.

647 Močnik, *Julija Primic*, str. 143.

648 Namreč v zapisu Marjana Dolgana (Prešeren v leposlovju, str. 285–286): »Ironija zgodovine je še bolj srhljiva, saj je stal na čelu tega zatiralskega režima tudi prešernoslovec sin, Boris Kidrič, čigar očetu očitno ni uspelo privzgojiti sinu spoštljivosti do avtonomije literature, ki je utemeljila slovensko nacionalno zavest in odločilno pripomogla h konstituiranju slovenstva. /.../ Ob tem se ponuja sklep: ko bi France Kidrič posvečal malo manj pozornosti raziskovanju Prešerna in malo več vzgoji svojega razpuščenega sina Borisa, bi morda tudi Slovenci in njihova literatura ne bili okusili tolikšnih strahot komunističnega režima.«

649 *Delo*, 6. 2. 1999, str. 10, Kam s Prešernom v času globalizacije?.

»Ne bom pozabil čudenja vredne natančnosti in izčrpnosti, ko je več ur zapored govoril o menjavah hišne številke na pesnikovem stanovanju v Rožni ulici. Zaman sem v torbi s seboj nosil Prešernove Poezije, nikoli mi jih ni bilo treba vzeti v roke, odpreti in brati, da bi stvari bolje dojel. Ob vsem spoštovanju Kidričeve znanosti in osebnosti sem se pri njem moral naučiti tudi to, da je izčrpnost zelo zanesljivo znamenje dolgočasnosti.«⁶⁵⁰

Kljub strmemu upadu Kidričeve popularnosti Slodnjak ni prevladal tako zlahka, saj je bil leta 1959 kot profesor ljubljanske univerze upokojen, ker je v Berlinu izdal sintezno delo *Geschichte der slowenischen Literatur*, ki pa za okus jugoslovanske oblasti ni bilo dovolj ideološko obarvano. Zaradi upokojitve je šel Slodnjak učiti v tujino; domov se je vrnil leta 1965.

Slodnjak je ob pamet spravljaj tudi Miroslava Krležo, vendar ne iz političnih razlogov, temveč zaradi svoje tendence k leporečenju in ocvetličnemu pisanju.⁶⁵¹ Krleža je kot ravnatelj Leksikografskega zavoda v Zagrebu pregledoval gesla za *Enciklopedijo Jugoslavije*, ki so jih pošiljale republiške redakcije, ter obupoval nad Slodnjakovimi gesli iz slovenske književnosti. Zlasti pri geslu o Prešernu je Slodnjak uporabil vrsto superlativov, ki so romantično slavili pesnikovo življenje in delo, Krleža pa je po več neuspešnih poskusih izboljšanja resignirano, toda jezno zapisal:

»Predlagam, da Slodnjakovo besedilo natisnemo brez vsake spremembe, takšnega, kakršen je, in extenso. Zakaj? Zato, ker so vse naše intervencije ostale brez vsakršnega učinka. Slodnjak piše,

---

650 Paternu, *Književne študije* 2, str. 12.

651 Primer iz zaključka Slodnjakovega govora na proslavi ob 150. obletnici Prešernovega rojstva leta 1950: »Osebo življenje in človeška usoda Franceta Prešerna spadata v zgodovino, ki si bo morala še mnogo prizadevati, da ju bo razkrila našemu narodu v spomin in opomin; prometejski duh Prešernove pesmi, njena globoka modrost, njena goreča ljubezen, njena dehteča lepota in prisrčna milina pa morajo še globlje pronikniti v nas vse. Prešernovo stremenje po spoznanju in izražanju najvišjih umetniških in človeških idealov pa naj zaživi v njegovih naslednikih – naših kulturnih delavcih – Prešernov ideal svobodnega, dobrega naroda – pa naj se uresničuje v našem narodnem občestvu, a ne samo ob velikem spominskem dnevu – temveč vse do onega daljnega, a ne bajnega trenutka, ko se bo Prešernova želja Zdravljice zlila z željami vseh človeških rodov v živo resničnost, ki jo je tudi naš narod po Prešernu oznanjal in pripravljaj.« Gl. Slodnjak, *Študije in eseji*, str. 98–99.

Slodnjak podpisuje, Slodnjak je avtoriteta, Ljubljana daje v tisk, mi pa pri vsem tem ne tvegamo nič, veliko manj, kot če bi ga predelali, besedilo pa je tako irréparable, da se tu ne da ničesar doseči.«⁶⁵²

Omeniti je treba še en klasičen simbol Prešernovega kulta iz tega obdobja: na ovitku slavnih cigaret Filter 57, ki jih je od leta 1957 proizvajala ljubljanska Tobačna tovarna, so bili natisnjeni začetni verzi *Povodnega moža*.

Ovitek cigaret Filter 57 z uvodnimi verzi *Povodnega moža*

Hrani: avtor

652 Krleža, *Marginalije*, str. 530. Avtorjev prevod.

PESNIK KOT KRANJSKI SAMODRŽNI TIRAN

V letih po odkritju Prešernovega spomenika je Kranj počival na lovorikah in intenzivnost Prešernovega kulta je bila manjša kot v predhodnih letih. Šele dobro desetletje po postavitvi spomenika je bil odprt muzej v njegovi hiši smrti, vmesni čas pa so izpolnjevale vsakoletne proslave ob kulturnem prazniku. Kljub temu je Kranj na zunaj jasno dajal videz Prešernovega mesta. Dramaturg Herbert Grün, ki je v letih pred svojo prezgodnjo smrtjo delal v kranjskem gledališču, je opazil, da ima način, kako Slovenci častijo Prešerna, »vse prilastke pravega verovanja, verovanja brez vprašanj in brez pomislekov«. ⁶⁵³ Vprašanje, »kako je mogel literat postati narodni heroj«, je Grüna precej vznemirjalo, saj je opazil, da so si Prešerna prilastili tudi katoličani in da na oltarnem prtu cerkve svetega Marka v Vrbi niso izvezeni biblijski citati, temveč verzi iz *Sonetov nesreče*. Menil je, da gre za fenomen, ki je tujcem nerazumljiv, še posebej, ker »utegnejo v drugih narodih postati množično poljudni kvečjemu pesniki, objektivne‘ (kot bi dejal Stritar) smeri, gromoviti glasniki gesel, Schillerji in Hugoji in Koseski, ne Rilkeji in Verlaini in Jesenini«. Do fenomena tako nekritičnega slavljenja pesnika je bil Grün skeptičen; poudaril je, da se mu zdi

---

⁶⁵³ Grün, *Pisma iz stolpa*, str. 89.

»ves kult Prešernovega spomina – v smislu heroičnega ali celo titanskega kulta – vsaj malce sumljiv. Ko bi spoštovali poeta in preroka, bi bilo prav in lepo. Toda iz njega, ki je bil navsezadnje vendarle ‚samo‘ literat, napraviti nacionalnega junaka – to je hudo sumljivo in vzbuja bojazen, da se skriva v tej miselnosti bleda kal večnega pasivizma, nezadržanosti, slabištva, skratka literatstva.«⁶⁵⁴

Na podlagi teh kritičnih opazk je Grün podobno ostro opisal podobo Kranja v tem obdobju:

»Največji slovenski pesnik je umrl pred davnimi desetletji v majhnem mestecu štiri ure hoda na sever od narodne prestolnice. V tistem mestecu visi pesnikova podoba – pod steklom ali tudi brez varstva prozornih plošč – na steni vsake gostilne, domala vsakega urada, vsake sobice in sobane, ki je namenjena javnosti ali vsaj rabi večje, na pol javne skupine ljudi. Toliko je teh podob, ko da bi bil France Prešeren ne tih, samotni in zavržen lirik, temveč samodržni tiran (še živ, kajpa), neomejen in oblasten gospodar teh krajev, vladar in gospodar, ki mu gre skoraj božja slava. Ali vsaj tako, da ko da bi bil verski zaščitnik in cerkveni patron kraja: saj se s pesnikovim priimkom zares krasi vse polno reči: gostilne in društva, zavodi in uradi si v naslov in napis vzdevajo prilastek ‚Prešernov‘.«⁶⁵⁵

Prešernov gaj v obravnavanem desetletju ni bil deležen večje pozornosti, z izjemo enega dogodka. Avgusta 1954 je pesnikov grob dočakal najvišji obisk do takrat, saj sta si ga ogledala Josip Broz - Tito in soproga Jovanka. Maršal je Prešernov gaj obiskal v okviru daljšega obiska Gorenjske, med drugim si je ogledal Gorenjski sejem, na katerem je od pionirjev v dar prejel šopek in izvod *Poezij*. Ogled gaja je bil zaključno dejanje obiska, vendar stvari niso tekle povsem gladko; *Glas Gorenjske* je zapisal: »Roko na srce, Kranjčani, in priznajmo, da ne bi bilo potrebno, da nas šele tovariš Tito opozori na preskromno urejen Prešernov spomenik! Prav gotovo ždi spomenik preveč zapuščen in

---

654 G[rün], Iz dnevnika dramatisacije, str. 339–340.

655 Grün, *Pisma iz stolpa*, str. 87.

Obisk Josipa Broza Tita na Prešernovem grobu

Hrani: avtor

neopazen ob stezi.«⁶⁵⁶ Na kritično opazko »iz ust in srca našega najdražjega živečega človeka« je kasneje večkrat spomnil Zorec in jo vzel kot opomin, da je treba za gaj skrbeti bolje. Ob dnevu mladosti leta 1964 je zatrdil, da »si ne moremo zamisliti lepšega vezila predsedniku za rojstni dan kot to, da bi skušali z najboljšo voljo upoštevati njegov opomin in stvari zares urediti.«⁶⁵⁷ Kot že tolikokrat pa ga je pomanjkanje angažmaja razočaralo in kmalu je obupoval, »[d]a nas celo Titov opomin ne zgane«, saj »vsa nega in skrb /.../ predstavlja[ta] le Sizifovo delo«. ⁶⁵⁸

Po živahnem zaporedju poimenovanj kranjskih ustanov po Prešernu se je navdušenje nekoliko poleglo. V tem času je pešnikovo ime dobila le Osnovna šola Franceta Prešerna, poimenovana s sklepom Občinskega ljudskega odbora Kranj 26. julija 1957, na katerem je bilo sočasno z uvedbo sistema matičnih in

656 *Glas Gorenjske*, 14. 8. 1954, str. 1, Predsednik Tito nas je obiskal.

657 *Panorama*, 23. 5. 1964, str. 7, Titov opomin ob Prešernovem grobu.

658 *Glas*, 31. 5. 1967, str. 8, Dežela Kranjska nima lepšga kraja ...

podružničnih šol odločeno, da bodo kranjske šole »nosile imena po pomembnih osebnostih iz naše književnosti in po narodnih herojih iz NOB«. ⁶⁵⁹ Nova poimenovanja so v veljavo uradno stopila 1. septembra istega leta. ⁶⁶⁰ Učenci te šole so v naslednjih letih začeli oskrbovati pesnikov grob: »Pionirji osnovne šole Franceta Prešerna smo ponosni, da se prav naša šola imenuje po njem. Na njegov grob nismo pozabili. Lani je vsak teden po en razred skrbel zanj. Tja smo nosili mačice, zvončke, trobentice, marjetice itd. Prešernov grob je bil lep in ni nas bilo sram, ko so se vrstili izleti v Prešernov gaj.« ⁶⁶¹

V začetku 60. let so po zgledu osrednjih Prešernovih nagrad začeli podeljevati Prešernovo nagrado Gorenjske, ki so jo vsako leto podelili v drugi gorenjski občini, ter Prešernovo nagrado mesta Kranja; obe sta bili namenjeni zaslužnim kulturnim delavcem. Leta 1963 je mestno nagrado, ki je imela obliko medalje s Prešernovim portretom avtorja Staneta Dremlja, prejel kranjski Mestni muzej, med prvimi posamičnimi nagrajenci pa sta bila pisatelj Janko Rozman ter mladinska pisateljica Martina Bidovec; ⁶⁶² Zorec je nagrado prejel leta 1965, soavtor preureditve Prešernove hiše Tone Bitenc pa 1974. Kranjsko Prešernovo nagrado so pred razpadom Jugoslavije podeljevali za pesnikov rojstni dan, 3. decembra.

Po zaključku svečanosti ob odkritju Prešernovega spomenika in s formalno ustanovitvijo Mestnega muzeja Kranj se je ponovno skušalo urediti nezavidljivo stanje pesnikove hiše. Leta 1953 je bil za izdelavo načrta prenove naprošen Jože Plečnik in je z učenci Milico Detoni, Tonetom Bitencem in Ferdinandom (Nandetom) Jocifom zrisal načrte za preureditev stavbe. Plečnik je po Zorčevem poročanju menil,

»da bi morala biti ta dragocena hiša poveščana (ta izraz je prav njegov!) s tem, da bi jo s pozlačenima polstebričema oddelili od sosednjih, profanih stavb. Govoril mi je o prav vitkih, od tal pa

659 *Glas Gorenjske*, 29. 7. 1957, str. 1, Še to leto osemletke.

660 *Glas Gorenjske*, 30. 8. 1957, str. 4, Začetek šolskega leta 1957/1958.

661 *Panorama*, 22. 2. 1964, str. 8, Pionirji skrbimo za Prešernov grob.

662 *Glas*, 7. 11. 1973, str. 4, Ob stoletnici rojstva pisatelja in publicista Janka Rozmana.

prav do podkapja segajočih polstebričih, ki pa seveda ne bi smela motiti mimoidočega prometa. Torej bi imela prav plitev profil, ki bi zgoraj končeval z jonskim kapitlom. – Prvotno svojo zamisel o balustradi, ki bi stala na stebričih, stoječih na robu hodnika za pešce, je Plečnik sam črtal, ker bi nastala s tem resna prometna ovira, pa še nov poseg v mirno staro fasado bi bil preočiten.«⁶⁶³

Plečnikove skice so predvidele prezidave v notranjosti hiše, posebej veliko pozornosti pa je posvečal obema hišnima fasadama, ki ju je okrasil z atiko, spominsko ploščo, lunetami in kovanimi okni.⁶⁶⁴ Tudi ta načrt ni bil uresničen, Plečnik pa je nadaljnje sodelovanje vljudno zavrnil in v pismu Zorcju zapisal: »Prešern, ah ta Prešern – je bil v resnici velik, velik umetnik in človek, naj v zidovju te hiše njega zadnji zdihljaj trepeče dalje, vsakogar zresni!« Ko je Zorec še vztrajal, je od arhitekta dobil zadnje pismo:

»Zdravje se mi nezadržljivo krha. Bilo bi več kot grešno misliti na Prešernov Dom! Vašo vnemo in ganljivo brigo, rešiti in povečati to svetinjo, občudujem. Kako naj se jaz betežni lotim toliko odgovorne naloge! Danes imamo nemalo arhitektov, izmed katerih si morete izbrati najzanesljivejšega. Prešernov Dom je majhen. Potek del bi bil pregleden, od nikogar moten. Obrtniki, to je rokodelci v Kranju so dobre, prav dobre kvalitete. Ob tej priliki se morejo izkazati pred vsem svetom. Stroški dostojno izoblikovane Prešernovega Doma bi le malo obtežili občino. Hvalevredno, s talentom in vnemo storjeno vzorno delo, naj bi nadomestilo prazen luxus materialov, njih šopirenje.«⁶⁶⁵

Leta 1955 je bila za preurejanje hiše ustanovljena nova komisija, vendar prav tako ni dosegla večjih uspehov. Delo je bolj kot ne stalo vse do leta 1960, ko je Mestni muzej dobil nove prostore v kranjski Mestni hiši, kar je Prešernovo hišo rešilo funkcije enega od muzejskih skladišč. Jeseni 1963 je nastal Odbor za ureditev Prešernovega spominskega muzeja, ki mu je predsedoval direktor Gorenjskega muzeja Ivan Bertoncelj, člani pa

663 *Glas*, 19. 4. 1967, str. 28, Hiša pesnikove smrti.

664 *50 let Prešernovega spominskega muzeja*.

665 *Glas*, 23. 2. 1972, str. 8, Arhitekt Plečnik in Kranj.

so bili predstavniki kranjskih in ljubljanskih kulturniških ustanov.⁶⁶⁶ Na podlagi njihovega angažmaja je stekla prenova stavbe pod arhitektom Tonetom Bitencem, začelo pa se je tudi zbiranje gradiva za bodočo muzejsko zbirko. To ni bila enostavna naloga, zlasti ne zaradi želje po pridobitvi pesnikovega izvirnega pohištva, ki ga je postopoma zbiral Tomo Zupan in je po njegovi smrti pripadlo Narodnemu muzeju, razstavljeno pa je bilo v ljubljanskem Mestnem muzeju.⁶⁶⁷ Zorec je že leta 1948 tipal teren, ko je članom republiškega odbora za proslavo stoletnice Prešernove smrti naznanil pričakovanja kranjskih kulturnikov, da jim bodo iz Ljubljane posodili Prešernovo pohištvo. Nad tem odborniki niso bili navdušeni, France Kidrič pa mu je brez ovinčenja rekel, »da tega ne dobimo in da naj to ne mislimo«. ⁶⁶⁸ Leta 1963 so se vendarle dogovorili za dolgoročno izposajo. Že leta 1953 je kranjski muzejski odbor izvedel, da je ohranjeno tudi pohištvo iz Prešernove advokatske pisarne, ki ga je hranil mariborski odvetnik dr. Hinko Schreiner. Desetletje kasneje so bili vsi kosi odkupljeni od njegove vdove.⁶⁶⁹ Muzej je objavil poziv občanom, ki bi utegnili hraniti še kakšen relikv, povezan s Prešernom, vendar v nasprotju s Francetom Kidričem niso terjali predaje predmetov v last muzeja, temveč jih »le registrirati, prepisati ali prefotografirati, zato je vsaka bojazen, da bi hoteli lastnikom proti njihovi volji kaj prisvojiti, popolnoma odveč«. ⁶⁷⁰ Rezultat poziva je bil nad pričakovanji uspešen, saj je muzej postal ponosen lastnik osmih še neevidentiranih Prešernovih rokopisov.⁶⁷¹

Prešernov muzej je bil slovesno odprt ob 115. obletnici pesnikove smrti, 8. februarja 1964. Četudi so nekaj dni prej v hiši odprli razstavo grafik Milana Batiste *Razmišljanja ob Prešernovih pesmih*, je bil razstavljajoči umetnik povsem v senci

---

666 Jenčič, Prešernov spominski muzej, str. 56.

667 *Panorama*, 8. 2. 1964, str. 7, Kranj Prešernu: ob otvoritvi Prešernovega spominskega muzeja.

668 SI_ZAL_KRA/0103, a. e. 1, Pismo Črtomirja Zorca 21. januarja 1949.

669 *Glas*, 5. 3. 1985, str. 4, Po Prešernovih stopinjah v Kranju (7. zapis).

670 *Glas*, 25. 1. 1964, str. 6, Prošnja Prešernovega spominskega muzeja kranjskim občanom.

671 *Panorama*, 14. 3. 1964, str. 7, Novo odkrite Prešernove listine.

Prešernovi postelja, miza in stol, razstavljeni
v ljubljanskem Mestnem muzeju

Vir: *Primorski dnevnik*, 8. 2. 1949, str. 8

Prešernove veličine in po mnenju *Glasovega* kritika nekako nedorasel nalogi: »Prešernovo ime zveni v nas kot bron in nam je najdražje zaradi čistosti svoje umetnosti. Batistove grafike so obrobno razmišljanje ob tem donečem zvenu in nas nikakor ne more pretresti n.pr. Batistova interpretacija Prešernovega ‚Neiztrohnjenega srca‘.«⁶⁷² O odprtju, ki je povzročilo tudi velik porast prodaje *Poezije* v kranjskih knjigarnah,⁶⁷³ je *Glas* poročal na naslovnici: »Otvoritvi muzeja, ki pomeni eno izmed največjih oddolžitev pesnikovemu spominu, so med številnimi visokimi gosti prisostvovali Boris Zihlerl, dr. Joža Vilfan, Tone Fajfar in drugi.« Kot slavnostni govornik je nastopil pisatelj ter funkcionar Beno Zupančič in je, podobno kot nekoč že Zihlerl, opozoril, da »[z] enkratnim dejanjem ali s samo slavnostjo, naj bo še tako lepa, ne opravimo vsega, kar moramo in moremo, če pač hočemo biti dediči najboljšega iz preteklosti, zlasti pa, če hočemo obogatiti svoje in svojih potomcev življenje z resnično novim in vrednim«. Zupančič je menil, da človek stalno in neutrudno išče

672 *Glas*, 8. 2. 1964, str. 4, Likovna razmišljanja ob Prešernovih pesmih.

673 *Glas*, 22. 2. 1964, str. 4, Prodajalka knjig.

resnico ter smisel, kar je tudi dolg, ki ga je Slovencem zapustil Prešeren, zato je treba nenehno delati in napredovati, motivacijo v težkih trenutkih pa daje odgovor na vprašanje: »Kje smo bili še včeraj?« Govorec se je precej oddaljil od Prešerna in več časa namenil problemom, s katerimi se je soočala Jugoslavija na področju znanosti, kulture in gospodarstva na svoji poti – po njegovem mnenju – konstantnega napredka. Pesnik je bil torej uporabljen v podobnem kontekstu kot v prvih povojnih letih, le da je od statusa preroškega revolucionarja prešel k statusu zvezde vodnice na pooblaščenem nočnem nebu. O tem je Zupančič govoril, ko je v sklepu zaželel, naj bo muzej »njemu v spomin in nam v spodbudo« in da naj ne bo »samo razstavišče, samo zbirka, ampak živ organizem, iz katerega bodo prihajale nove in nove pobude in kulturna dejanja«. ⁶⁷⁴

Nova muzejska postavitve, ki so jo v tednih po odprtju obiskali skoraj vsi kranjski šolarji (tiste, ki je niso, pa so šolski organi izrecno pozvali k ogledu), ⁶⁷⁵ je bila pospremljena z izidom 2000 izvodov knjižice *Prešernov spominski muzej v Kranju*, v katerem so sestavke o Prešernu ter novem muzeju objavili Jože Kastelic, Alfonz Gspan, Cene Avguštin in Zorec, opremljena pa je bila tudi s fotografijami, vključno »s sliko Smerdujevega poprsja pesnika – revolucionarja«. ⁶⁷⁶ Vsi pritlični prostori in klet so bili namenjeni občasnim razstavam. Za hišno dvorišče je Zorec načrtoval, da bo zastekljeno, vanj pa naj bi namestili fontano s kipom ribe, iz katere bi tekla voda, kar naj bi bil namig na domače ime Prešernove rojstne hiše – Ribič. Stene dvorišča naj bi obraščala divja trta, referenca na *Zdravljico*. »Žuborenje vode v vodnjaku bo dalo hiši življenje, ubilo bo mrtvilo, ki se le prečestokrat naseli v muzeje. Stalno žuboreč vodomet pa bo tudi nekak simbol naše trajne, zveste privrženosti vedno živim idejam in idealom Franceta Prešerna.« ⁶⁷⁷ Na zidove dvorišča naj bi vzdali kopije nagrobnikov, za katere je Prešeren napisal verze (Linhart,

674 *Glas*, 12. 2. 1964, str. 1–2, Prešernov teden v Kranju.

675 *Glas*, 29. 2. 1964, str. 3, Prešernov spominski muzej v Kranju.

676 *Glas*, 8. 2. 1964, str. 3, Prešernov spominski muzej v Kranju.

677 *Snovanja*, 3. 7. 1974, str. 46, Ob desetletnici Prešernovega spominskega muzeja v Kranju.

Vodnik, Čop, Korytko), ter obod cerkvenega zvona s hriba Sveti Jošt s pesnikovimi verzi.⁶⁷⁸ Načrt ni bil izveden; leta 1971 so na dvorišču postavili gotski kamnit vodnjak z gradu Khislstein,⁶⁷⁹ a kasneje so ga vrnili ob grad. Leta 1978 so bili za razstavo *Nagrobnik v Prešernovem času* res izdelani odlitki nagrobnikov s pesnikovimi verzi,⁶⁸⁰ vendar niso bili vzdani na dvorišče.

Muzej je bil urejen v prvem nadstropju hiše. Štirje prostori, obrnjeni proti Prešernovi ulici, so bili v času pesnikovega bivanja v Kranju zasebni prostori, sestavljeni iz kuhinje, Prešernove spalnice, sobe njegove sestre Katre ter sobe pisarja Andreja Rudolfa. V nekdanji kuhinji (kjer so prvotno načrtovali prodajalno spominkov in vstopnic)⁶⁸¹ je stal Prešernov doprnski kip iz mavca, kopija kipa Alojzija Gangla, za njim pa je visela panorama Kranja iz Prešernovega časa. V Katrini sobi je bila urejena zbirka kopij rokopisov ter prvih izdaj Prešernovih pesmi (originalne naj bi razstavljali le ob izjemnih priložnostih), vključno z izvirnima objavama *Krsta pri Savici* in *Poeziji*. Nad njimi so viseli portreti Prešerna, Julije Primic, Matije Čopa in Andreja Smoleta (prav tako kopije) in zlati lovorov venec, ki ga je muzeju ob odprtju podarilo Društvo slovenskih književnikov. Sledi Prešernova soba, v katero so se prek Ljubljane v Kranj vrnili pesnikova postelja, v kateri je umrl, leseni predalnik, mrtvaški prt, stol in manjša miza; iz Zupanove zapuščine je prišel tudi svečnik, razstavljen v sobi, vendar ni jasno, ali je bil Prešernov. Soba je bila opremljena še s pesnikovo osmrtnico, slovensko trobojnico z venca, položenega na njegov grob leta 1852, in trakom z venca, ki ga je leta 1949 na grob položil Louis Adamič. Zadnji prostor, nekdanja Rudolfova soba, je bil posvečen prešernoslovju, posmrtnim izdajam ter raziskavam pesnikovega življenja in dela. Predstavljeni so bili tudi prevodi v svetovne jezike, zmanjkalo pa je prostora za pregled Prešerna v glasbi in leposlovju. Na nasprotni

---

678 *Panorama*, 22. 2. 1964, str. 7, Kranj Prešernu: ob otvoritvi Prešernovega spominskega muzeja.

679 Jenčič, *Prešernov spominski muzej*, str. 57.

680 *Glas*, 8. 12. 1978, str. 5, *Nagrobnik v Prešernovem času*.

681 *Delo*, 14. 11. 1963, str. 5, *Prešernova hiša v Kranju bo obnovljena*.

strani nadstropja, z okni, obrnjenimi proti Tavčarjevi ulici, sta bili sobi, v katerih je bila Prešernova odvetniška pisarna. V nekdanji sprejemni pisarni je bilo v vitrinah razstavljeno biografsko gradivo, od krstne knjige prek spričeval, pisem, šolskih nalog, pravnih spisov do zapisnika o oporoki in mrliške knjige. Na ogled sta bili tudi izvirni fotografiji Ane in Ernestine Jelovšek. V nekdanji advokatski pisarni so bili postavljeni izvirni primerki Prešernove mize, dveh stolov, omare za spise in stenske ure.⁶⁸²

---

682 *Snovanja*, 3. 7. 1974, str. 46–48, Ob desetletnici Prešernovega spominskega muzeja v Kranju.

TRADICIJA POSTANE REPETICIJA: KULT MED LETOMA 1965 IN 1980

Druga polovica 60. let in 70. leta so v Jugoslaviji prinesla številne pretrese, začeni s študentskimi nemiri in pojavom liberalnih tokov znotraj partije, čemur je sledila protireakcija starejših kadrov v tako imenovanih svinčenih letih. Aktualni domači in svetovni dogodki so Prešerna bolj kot ne ohranjali v ozadju, vendar je ostajal v središču zanimanja stroke, ki je v tem času o njem proizvedla več relevantnih del.

Nemara se je za razlago Prešernovega položaja v navedenem obdobju dobro spomniti na spis ruskega literarnega teoretika Viktorja Šklovskega *Vstajenje besede*, v katerem je opozoril, da so se govorci jezikov prenehali zavedati pomenov besed, ki jih vsakodnevno uporabljajo, temveč jih izgovarjajo ali pišejo le še avtomatsko, kar vodi v praznost ali celo nesmiselnost povedanega. Proces je Šklovski poimenoval z izrazom okamnelost in dodal, da na tak način »živijo, okamnijo in nazadnje odmrejo« »vse oblike umetnosti«, tudi klasični avtorji: »Dela klasikov so za nas pokrita s steklenim oklepom vajenosti – predobro smo si jih zapomnili, poslušali smo jih od otroških let, brali smo jih v knjigah, navajali smo odlomke iz njih v bežnem pogovoru, zdaj pa imamo žulje na duhu – ne doživljamo jih več.«⁶⁸³

---

683 Šklovski, *Vstajenje besede*, str. 13.

Okamnelost, o kateri je govoril Šklovski, ni brez vzporednic s Prešernovim statusom. Če je v prvem desetletju socialistične Jugoslavije Prešeren igral monumentalno vlogo duhovnega očeta ter predhodnika nove države in je bil v naslednji dekadi že bolj oddaljena silhueta, na katero so se občasno ozirali v iskanju duhovne podpore ter napotkov za prihodnost, je do tretjega desetletja pesnikov motivacijski zagon že skoraj izpuhtel. Formalno je v njegovem imenu še vedno delovala vsa slovenska kultura in na proslavah je bilo še vedno mogoče slišati zagotovitve, da »je naša revolucija lahko /.../ uspešno uresničevala davne vizije velikanov našega duha«,⁶⁸⁴ toda pesnik je v javnem diskurzu postal oddaljena senca v sivini preteklosti. Zdelo se je, da njegovih pesmi in sporočil ni več mogoče interpretirati na načine, ki bi se lahko aplicirali na okoliščine, v katerih se je znašla jugoslovanska država.

Praznovanja kulturnega praznika so še potekala, vendar so bile omembe Prešernovega imena na njih redkejše. Koncizno kritiko položaja je podal Črtomir Zorec:

»Ali ni, sprva tako plamteč, žar že ugasnil, ali niso proslave v teku let že nekako zvodenele, navdušenje poleglo, govori se izrodili v rutino? Sprva – ko smo še vsi bili prežeti od trdo izbojevane svobode in ko še nismo malikovali svojega standarda, v katerega smo sedaj tako malomeščansko zagledani – je bilo praznovanje Prešernovega dne zares iskreno. V vseh šolah so bile ta dan pripravljene proslave, ljudsko-prosvetna društva so se izkazala z množičnimi kulturnimi prireditvami – z nekako bilanco vseletnega dela, kulturne ustanove so skušale ta dan obeležiti s kar najbolj kvalitetnimi manifestacijami, pač vsaka na svojem področju. /.../ Kako pa je zdaj, po petindvajsetih letih? V večini šol odbrenkajo proslavo že prejšnjega dne, v mnogih kulturnih ustanovah pa bolj mislijo na dela prost dan kot na Prešerna. (Kako hudo je bilo letos nekaterim, ker je 8. februar bil na nedeljo!) Zastava za letošnji kulturni praznik ni vihrala nobena ... Vsaj videl je nisem ...«⁶⁸⁵

684 *Delo*, 8. 2. 1968, str. 1, Naš kulturni praznik.

685 *Glas*, 21. 2. 1970, str. 16, Kako so letos potekale Prešernove slovesnosti v Kranju?.

Po Zorčevi opazki je slovensko časopisje o svečanostih ob prazniku poročalo manj kot hrvaški tisk:

»Kar koj pa moram povedati, da očitek o nezanimanju za letošnje kranjske Prešernove slovesnosti velja le za slovensko dnevno časopisje – zelo bran in v velikanski nakladi tiskan zagrebški Večerni list /.../ je s toplimi besedami in precej izčrpno poročal o Prešernovih slovesnostih v Kranju. Enako je to storila tudi Arena, zelo razširjen zagrebški ilustrirani tednik /.../. To sem moral povedati. Naj zveni kot očitek našemu časopisju, ki raje poroča o aferah à la Točilovac, ki se slovenskih bralcev kaj malo tičejo. Pa o škandalih v tujem filmskem in domačem nogometnem svetu ...«⁶⁸⁶

Prav nič spodbudno ni učinkovala niti ugotovitev z začetka 70. let o tem, kako malo šolarji, študentje in delavci vedo o Prešernu. Revija *Mladina* je izvedla nekaj krajših anket in med drugim dobila porazne odgovore od študentke iz Kranja (»Pa veš, kdaj se je rodil? – A kdaj se je rodil? Rodil se je 22. decembra. – Na dan JNA? – Ja, točno!«), delavca v tovarni Ikos (»Ali veš, kdo je Prešeren? – Vem. – Pa veš kaj o njem? – Niti ne. – Pa veš, kdaj se je rodil? – Leta 1880.«) in še ene Kranjčanke (»Pa veš, kje je njegov grob? – Ja, na Vrbi, ne? – Mislim grob? – Aja, v Prešernovem gaju, madona, pa vsak dan mimo hodim.«).⁶⁸⁷ Posebej jezen zaradi »strahotne blamaže« je bil Zorec, ki ga je nedvomno bolelo, da Kranjčani po desetletjih njegovih prizadevanj ne poznajo niti najosnovnejših podatkov o pesniku. Iskal je krivce (»starši in šola, poplava mladinskih plesov, idoliziranje športa in popevkarstva, maksi moda, splošna presitost in popuščanje vajeti«) ter ugotavljal, kako brezplodno je »vbijati ljubezen do Prešerna in vsega lepega v človeka, ki ima raje /.../ kak nogomet.«⁶⁸⁸ »Tolaži nas sicer misel,« je Zorec skušal prepričati svoje bralce in samega sebe, »da Prešeren na svoji veličini nič ne izgubi, četudi ga rod, ki se zdaj ponaša z dolgolaso plitvostjo in splošno zanemarjenostjo, tako slabo pozna in upošteva.«⁶⁸⁹

686 *Glas*, 15. 2. 1969, str. 16, Kako so potekale letošnje Prešernove slovesnosti v Kranju?.

687 *Mladina*, 5. 2. 1974, str. 2, Osem je osamljena številka.

688 *Glas*, 11. 2. 1971, str. 11, Ali Prešeren še živi? Kaj jaz vem ...

689 *Glas*, 20. 2. 1971, str. 20, 900 let Preddvora (nadaljevanje).

Prešeren se je do določene mere preselil v akademsko sfero in postal predmet strokovnega preučevanja. V letih 1965 in 1966 sta pri Državni založbi Slovenije izšla dva zvezka njegovega *Zbranega dela* v redakciji dr. Janka Kosa. Že zaradi narave zbirke je bil poudarek spremnega besedila na strokovni analizi geneze, formiranja in objav Prešernovih pesmi brez vsebinskih interpretacij, zato gre za aplikacijo pozitivističnih raziskovalnih prijemov Franceta Kidriča na polje pesniške zapuščine. Ob tem je zanimivo, da je Kidrič nekoč pokazal nepričakovano odprtost, ko je načrtoval (sicer neuresničeno) izdajo Prešernovih erotičnih pesmi, toda Kos je objavo teh pesmi v *Zbranem delu* zavrnil s pojasnilom, da se za objavo *inimprimabilia* pač »ni mogel odločiti«⁶⁹⁰ in da se jih »ne dá uvrstiti v izdajo zbranega dela, pač pa jih je samo izjemoma mogoče upoštevati v opombah, da bi se znanstveno dokumentarno pojasnila tudi ta stran Prešernovega literarnega izražanja.«⁶⁹¹ Odločitev je najverjetneje sinteza dolgoletnih prizadevanj, da se v javnosti ohrani čim bolj npravno čista in neomadeževana podoba nacionalnega pesnika (zahteva iz leta 1905 je terjala: »Čist mora stati naš pesnik pred nami!«),⁶⁹² in puritanskosti socialistične družbe, značilne že za Sovjetsko zvezo,⁶⁹³ zaradi česar so bili Prešernovi gostilniški verzi vztrajno ignorirani vse do preloma tisočletja.

Posledično je nekoliko nepričakovano, da je Kosova monografija *Prešernov pesniški razvoj*, izdana istega leta kot drugi zvezek *Zbranega dela*, večinoma posvečena vprašanju erotike v Prešernovih pesmih (toda le v »pravovernih«). Pozitivistično iskanje točnega časa nastanka pesmi je bilo tokrat v ozadju, v fokus pa so stopili interpretacije pesmi ter tolmačenje pesnikove psihologije. Nekatero od predstavljenih razlag so precej

---

690 Prešeren, *Zbrano delo: druga knjiga*, str. 281.

691 Prav tam, str. 219.

692 *Ljubljanski zvon*, oktober 1905, str. 640, Predavanje g. dr. Prijatelja o Prešernu.

693 Sovjetska zveza je vulgarno izrazoslovje izgnala ne samo iz javnega govora in pisanja, ampak tudi iz leksikonov, zato je vse tovrstno besedje postalo znano kot »besedje, ki se ne tiska« (непечатная лексика). Ugledna sovjetska jezikoslovka je odnos slikovito ponazorila z izjavo, da si ne želi, da bi se v slovarjih znašle besede, ki naj ne bi prišle pred oči njenemu vnuku. Za podatke se zahvaljujem zasl. prof. dr. Aleksandri Derganc.

ziherlovske, saj je na primer Črtomirjevo spreobrnitev Kos pojasnil zgolj kot »dokaz zveste ljubezni do Bogomile«, ki na noben način ni bila motivirana z religijo,⁶⁹⁴ in namigoval na možnost pesnikovega ateizma.⁶⁹⁵ Štiri leta kasneje je v knjižni izdaji izšla še Kosova doktorska disertacija o Prešernovi vpetosti v evropsko romantiko ter tujih vplivih na njegovo pisanje. Na seznamu uporabljene literature so med drugim navedeni Kardelj, Zihlerl, Vidmar, France Kidrič in Slodnjak,⁶⁹⁶ a prva trojica v samem besedilu skoraj ni omenjena.

Poleg Kosa si je status vodilnega prešernoslovca v 70. letih pridobil tudi Boris Paternu. Serijo pomembnih objav je pričel leta 1970, ko je mariborska založba Obzorja ob 170. obletnici Prešernovega rojstva kot svojo jubilejno 1000. knjigo izdala *Krst pri Savici*. V obsežni spremni besedi je Paternu med drugim tematiziral problem zaključka epa in naštel razne interpretacije, vključno z Edvardom Kocbekom,⁶⁹⁷ sam pa je zagovarjal tezo, da je ep »bolj poslavljanje in ločitev od preteklega sveta, kot pristajanje na novi«. ⁶⁹⁸ Šest let kasneje je pri isti založbi izšel še *Sonetni venec* z novo Paternujevo študijo, ki je prav tako ostala v okvirih tekstovne analize.

V letih 1976 in 1977 je sledilo najpomembnejše Paternujevo prešernoslovsko delo, monografija v dveh zvezkih *France Prešeren in njegovo pesniško delo*, ki predstavlja že radikalen odmik od Kidričevih razprav, saj je avtor veliko večino prostora namenil interpretaciji pesmi, le peščico uvodnih strani pa biografiji. Četudi se je razmeroma pogosto skliceval na Kidričeve raziskave, pa so bile omembe Kardeljevega in Zihlerlovega imena precej redkejši.⁶⁹⁹ Na tiskovni konferenci Mladinske knjige ob izidu prvega dela je Paternu poudaril, da Prešeren »tako rekoč nikdar ne more biti čisto do konca prebran, ter bo, kakor že doslej, zmerom spodbujal

---

694 Kos, *Prešernov pesniški razvoj*, str. 153.

695 Prav tam, str. 222–223.

696 Kos, *Prešeren in evropska romantika*, str. 273–277.

697 Paternu, *Prešernov Krst pri Savici*, str. 54.

698 Prav tam, str. 131.

699 Paternu, *France Prešeren in njegovo pesniško delo 2*, str. 337 in 343.

nove in nove interpretacije«,⁷⁰⁰ s čimer je prav tako kontriral stališču svojih predhodnikov. Po Paternujevem pričevanju je Josip Vidmar monografiji očital, »da je ‚nekoliko preveč učena‘, in najbrž je imel prav«. ⁷⁰¹ Ne glede na to je naklada 1500 izvodov prvega zvezka kmalu pošla, »kar je za strokovno, znanstveno knjigo pri nas pravi fenomen«, kot je pripomnil dr. Matjaž Kmecl.⁷⁰² Glede na veliko spremembo v paradigmi prešernoslovja, ki jo je s svojo vrnitvijo k analizi pesmi tlakoval Paternu in tako nastopil proti s strani države podprti interpretaciji, je zanimivo, da je leta 1977, ob 40. obletnici nastanka KPS, napisal spremno besedo h knjižici o vlogi *Zdravljice* v programu čebinskega kongresa, v kateri je med drugim pripomnil: »V slovenski zgodovini ni narodno političnega programa, ki bi se v svojih temeljih tako močno pokrival z miselnim bistvom *Zdravljice*: z njenim narodno združevalnim, narodno uporniškim in občečloveškim humanizmom.«⁷⁰³

Bolj poljudnoznanstvena kot Paternujeva besedila sta bila zvezka o Prešernu, ki sta leta 1977 izšla v zbirkah *Obrazi* ter *Znameniti Slovenci* (idejni oče in urednik slednje je bil Vidmar).⁷⁰⁴ Prvega, ki je bil zaradi konciznosti in obilice fotografskega gradiva namenjen osnovno- in srednješolcem, je napisal dr. Gregor Kocijan,⁷⁰⁵ druga knjiga, namenjena odraslemu bralcu, pa ni delo prešernoslovca, temveč romanista dr. Nika Koširja, ki je v Slodnjakovi maniri orisal pesnikovo življenje in opus. Košir je zapisal, da bo knjiga svoj namen dosegla »le, če bo morebitne bralce pripravila do tega, da bodo spet in spet segali po Prešernovih *Poezijah*«, ⁷⁰⁶ kar je poziv, podoben tistim v prvih povojnih izdajah Prešerna. Košir ni nadaljeval nobene od linij povojnih interpretacij Prešerna, saj je citiral vsevprek, od Kardelja, Kidriča, Zihlerla in Vidmarja do Slodnjaka, Kosa in Paternuja.⁷⁰⁷

---

700 *Delo*, 6. 2. 1976, str. 8, Knjiga o Prešernu.

701 Paternu, *Književne študije* 2, str. 12.

702 Kmecl, *Popularno prešernoslovje*, str. 189.

703 Paternu, *Prešernova zdravljica v letu 1937*, str. 7.

704 *Delo*, 8. 2. 1977, str. 6, Znamenite podobe.

705 Kocijan, *France Prešeren v sliki in besedi*.

706 Košir, *France Prešeren*, str. 8.

707 Prav tam, str. 200–201.

Med izdajami, ki so zbujale pozornost stroke, sta bila faksimile cenzurne izdaje *Poezija*, ki ga je leta 1966 izdala Mladinska knjiga, ter nemška študija o *Krstu pri Savici*, ki jo je leta 1969 v Münchnu objavil profesor Alois Schmaus. V letu 1975 je izšlo še eno delo, ki morda najbolj plastično prikazuje stopnjo predanosti, ki so jo prešernoslovci izkazovali pri svojih raziskavah. Po več kot četrto stoletja dela je bibliotekarka Štefka Bulovec izdala *Prešernova bibliografija*, ki obsega vse gradivo o pesniku, nastalo do leta 1970. Bibliografija, razdeljena na Prešernove rokopise, objave pesmi, prevode, glasbene predelave, Prešerna v leposlovju ter prešernoslovje, obsega 6574 enot. Avtorica je pojasnila, da korenine njene raziskave segajo do razstave iz leta 1946 in da naj bi bibliografija izšla že leta 1949, toda obilica dela ter smrt glavnih recenzentov, Franceta Kidriča in dr. Janka Šlebingerja, sta izid zamaknili za dve desetletji.⁷⁰⁸

Poleg stroke je Prešeren še naprej pritegoval tudi pozornost slovenskih literatov, le da so ga interpretirali vse bolj polifono, tako da je bila nedotakljivost pesnikove podobe že stvar preteklosti. Simčičeva drama *Krst pri Savici* je bila ponatisnjena, Venó Taufer pa si je v pesniški zbirki *Vaje in naloge* iz leta 1969 privoščil satirizacijo Prešerna z vključevanjem njegovih verzov in besednih zvez v svoje pesmi. Znana je tudi drama *Krst pri Savici* Dominika Smoleta iz leta 1969, v katerem je zgodbo o Črtomirju in Bogomili nadaljeval na točki, kjer jo je Prešeren zaključil, ter predvidel njun tragičen konec. Med bolj nenavadnimi počastitvami je bila »himnična monotragedija v dneh stopnjevanjih« *Spoved lučnim bratom* Ivana Mraka iz 1972. Ekscentrični dramatik je v igri predstavil umirajočega Prešerna, ki se mu prikažeta Čopov in Smoletov privid, s katerima razčiščuje prijateljske odnose. Pri tem se med njimi po mnenju tedanje kritike kažejo »več kot prijateljske vezi, to je duhovno bratstvo«, ⁷⁰⁹ mlajši interpreti pa raje govorijo o homoerotični povezanosti, saj gre za Mrakovo pogosto temo. Med izjemami, ki so ostale

708 Bulovec, *Prešernova bibliografija*, str. 11–13.

709 *Snovanja*, 7. 2. 1973, str. 18, Knjižna novost.

zveste uradnemu pogledu na Prešerna, je bil ponatis *Romana o Prešernu* Ilke Vašte leta 1975, v katerem je stavek, ki ga v izvorniku ni bilo in je bil nemara dodan, da bi se izognili kritikam o premajhni ideološki zavesti dela: »Med človeštvom se je pojavil nov, dotlej nepoznan glas – glas proletarca.«⁷¹⁰

Razen v literarnih delih in uglasbitvah je Prešeren oživel še v govorjeni besedi. Ob kulturnem prazniku leta 1967 je Mladinska knjiga »izdala štiri plošče z izborom 26 Prešernovih pesmi, ki jih recitirajo Duša Počkajeva, Stane Sever in Boris Kralj. Prešeren je tako zaživel na nov učinkovit način, prvič bomo lahko doma, v šoli pa še kje drugje poslušali njegove verze v interpretaciji naših najboljših dramskih umetnikov.«⁷¹¹

Nadaljevalo se je iskanje pesnikove podobe. Leta 1969 je režiser in publicist dr. Marko Marin izdal knjižico *O pristnosti portretov Franceta Prešerna*, v kateri je trdil, da je našel nova pesnikova portreta, ki ju je še za časa njegovega življenja narisal Goldenstein. Odzivi so bili skoraj v celoti negativni, saj so Marinovim trditvam nasprotovali vsi, od prešernoslovcev do pesnikov. Manjši kulturni škandal, ki je izbruhnil ob Marinovem »razkritju«,⁷¹² je bil pospremljen z mnenji o plehkosti tovrstnih prizadevanj (»Komur so usta polna zatrjevanj Prešernove telesne in obrazne lepote, zanesljivo ne bo nikdar dojel lepote Prešernovih pesmi, kajti zanimanje mu je usmerjeno le na površino.«),⁷¹³ pa tudi s številnimi karikaturami v humorističnih časopisih.⁷¹⁴ Ob hkratni obuditvi več desetletij starih trditev o domnevnih Prešernovih fotografskih portretih je nastal nemara najbolj znan odziv na manično, toda brezplodno iskanje pesnikove podobe: serija karikatur Bineta Roglja *Naše geslo bodi: vsakemu Slovencu svojega Prešerna!*, ki so na podlagi Goldensteinovega portreta prikazovale pesnika v nasmejani, kmečki, študentski, rokerski, intelektualni, poslovni, baročni ter športni

710 Gabrič, *Socialistična kulturna revolucija*, str. 179.

711 *Mladina*, 6. 2. 1967, str. 7, Za letošnji slovenski kulturni praznik.

712 Globočnik, *Pesnikova podoba*, str. 124–159.

713 *Delo*, 7. 2. 1970, str. 13, Podoba genija.

714 Globočnik, *Prešeren in likovna umetnost*, str. 333–334.

različici.⁷¹⁵ Ne brez kanca cinizma je Bojan Štih leta 1970 predlagal, da bi se o Prešernovem videzu odločali na vseslovenskem referendumu.⁷¹⁶

Čeprav je Prešeren v javnem diskurzu bleдел, je vseeno dobil nekaj novih spomenikov. Odkrili so mu plošče v krajih, kjer je preživel mlada leta, med drugim na Kopanju, v Polzeli in Ribnici, kjer so ob kulturnem prazniku leta 1974 odkrili ploščo na stavbi nekdanje šole, ki jo je obiskoval.⁷¹⁷ Leta 1981 je bil v spominski aleji v Zabreznici odkrit njegov doprsni kip,⁷¹⁸ delo Zdenka Kalina. Obeležja so postavljali tudi drugim osebam, povezanim s Prešernom, recimo Tomu Zupanu, ki so mu na njegovem gradiču v vasi Okroglo leta 1968 vzdali ploščo,⁷¹⁹ ter pesnikovemu znancu Antonu Olibanu, ki je istega leta dobil ploščo v Prevaljah.⁷²⁰ Prešeren je bil deležen tudi drugih posrednih počastitev, saj so leta 1965 na vrhu Stola odprli prenovljeno Prešernovo kočo, požgano med drugo svetovno vojno, ter njegove verze še naprej izpisovali in vklesavali na spomenike padlim borcem po vsej državi, pa tudi druga obeležja. Omenimo zgolj dve: leta 1958 je bila na spomenik prvemu slovenskemu taboru v Ljutomeru nameščena plošča s sedmo kitico *Zdravljice*, ki je vzpostavila kontinuiteto med slovenskimi političnimi cilji od Prešerna do taborskega gibanja, leta 1979 pa so v vasi Utik odkrili leseno obeležje, opremljeno s spominsko ploščo z verzi iz *Uvoda h Krstu pri Savici*, ki spominja na boje slovenskih kmetov vse od kmečkih uporov pa do druge svetovne vojne. Po drugi strani je bilo v tisku mogoče najti mnenja, da je postavljanje spomenikov prazen način za slavljenje zaslužnih osebnosti: »[M]islím, da nikakršen kip, nobena spominska plošča ali kaj podobnega hladnega, ne more izkazati tega kar čutimo do njega, saj mu je postavljen najlepši spomenik s tem, da otroci med igro kriče in se pogovarjajo slovensko.«⁷²¹

715 Prav tam, str. 390–393.

716 Globočnik, *Pesnikova podoba*, str. 9.

717 *Delo*, 6. 2. 1974, str. 9, Nova spominska plošča Prešernu.

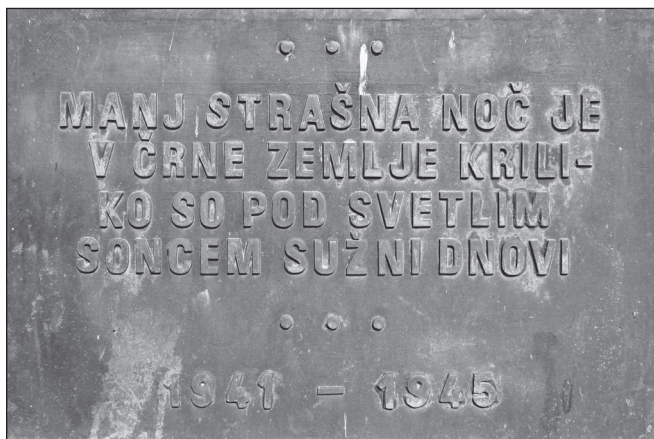
718 *Glas*, 29. 4. 1981, str. 10, Popotovanje od Vrbe do Žirovnice.

719 *Glas*, 10. 2. 1968, str. 6, Spominska plošča Tomu Zupanu.

720 *Delo*, 13. 2. 1968, str. 5, Prevalje, spominska plošča Prešernovemu prijatelju.

721 *Mladina*, 3. 2. 1977, str. 22, »Narod pesnikov‘ ali ‚pesnikov narod‘.

Spominska plošča s Prešernovimi verzi ob spomeniku v Utiku
Hrani: avtor

Konec 60. let in v 70. letih je bil Prešeren uporabljen pri oblikovanju teoretičnih konceptov, ki so skušali identificirati in elaborirati temelje, na podlagi katerih se je vzpostavljala slovenska identiteta in s tem slovenski narod. Vprašanje je načel literarni zgodovinar dr. Dušan Pirjevec v članku *Vprašanje o poeziji* iz leta 1969. V njem je predstavil koncept prešernovske strukture, kar po njem pomeni, da je Prešernova poezija formirala osnovno strukturo slovenske nacionalne skupnosti. Vse do začetka 20. stoletja je književnost za Pirjevca ostala edino polje slovenske samoidentifikacije.⁷²² Pirjevčeve misli je leta 1976 nadgradil dr. Dimitrij Rupel, ki je o Prešernu govoril kot o začetniku slovenskega kulturnega sindroma, katerega skrajno reducirana premisa je trditev, »da je bila *literatura namesto politike*«,⁷²³ torej da je slovenska književnost zaradi tujih pritiskov morala postati temeljna nosilka spodbujanja nacionalnega prebujanja, saj nemštvu podrejena politika tega ni zmoгла, zato je književnost v estetskem smislu dosegla malo. Te ideje so se pri Ruplu pojavile še nekajkrat – o njih je spregovoril tudi v spremni besedi

722 Đurić, *Slovenska poezija, prešernovska struktura in politika pesniške forme*, str. 36–37.

723 Rupel, *Svobodne besede od Prešerna do Cankarja*, str. 30.

k ilustriranemu izboru Prešernovih pesmi iz leta 1981, kjer je omenjal pesnikovo »korajžo, s katero je branil človeško in narodno dostojanstvo sredi neprijaznega okolja«,⁷²⁴ saj je biti slovenski pesnik pomenilo »prekršek zoper vladajoči red«⁷²⁵ –, vendar niso bile nekaj novega. Najdemo jih lahko že globoko v avstrijskem obdobju, denimo pri Stritarju, in jim sledimo skozi medvojni čas⁷²⁶ do povojnega, ko naj bi jih podpiral tudi Slodnjak.⁷²⁷ Tovrstne teorije danes, vsaj v stroki, veljajo za presežene, saj je romantična zgodba o »rojstvu naroda iz duha poezije«,⁷²⁸ četudi razkriva mehanizme vplivanja politike na umetnost, pretirana simplifikacija, ki ignorira sicer majhne in postopne, toda k crucialne slovenske uspehe v politiki 19. stoletja, morda v želji po vzpostavitvi slovenske izjemnosti. Po Dovičevem mnenju je to torej »zgrešena samodiagnoza, neka slepota, ki pa se je izkazala zmožna proizvajanja povsem otipljivih kulturnih in političnih učinkov«. ⁷²⁹ V laični javnosti ima popreproščena verzija Pirjevčevih in Ruplovih mnenj namreč še dandanes veliko vlogo.

---

724 Rupel, *Pesmi Franceta Prešerna*, str. 294.

725 Prav tam, str. 300.

726 Recimo mnenje Louisa Adamiča o pomenu kulture za Slovence: »Večina mestnih ulic je imenovanih po pesnikih, romanopiscih in jezikoslovcih. Največji spomenik v Ljubljani ima pesnik. Kadar gredo študentje na deželo, so navadno namenjeni h grobovom ali rojstnim krajem pesnikov, dramatikov in drugih pisateljev. V kavarnah se je večina razgovorov, ki sem jih slišal, sukala okoli gledaliških predstav, slikarstva, kiparstva, arhitekture, knjig, glasbe in socialnih ter gospodarskih idej.« *Gl. Slovenec*, 5. 8. 1932, str. 4, Američan v svoji stari domovini.

727 Bernik, Anton Slodnjak o Prešernu, str. 10.

728 Dovič, *Prešeren po Prešernu*, str. 283.

729 Prav tam, str. 308.

BREZBRIŽNOST KRANJSKE DISKOGENERACIJE

V Kranju so aktivnosti v zvezi s Prešernom ponovno oživele. V Prešernovem gaju je bilo odkritih več spomenikov, Prešernov muzej je pričel s razstavno dejavnostjo, Črtomir Zorec pa je začel Prešerna sistematično raziskovati in v *Glasu* objavljati prispevke o svojih spoznanjih, mnenjih in predlogih v rubriki *Po Prešernovih stopinjah*. To je bil čas najbolj ambicioznih Zorčevih predlogov, ki vse do danes ostajajo nerealizirani. Sam je opozoril, da je ukvarjanje s Prešernom v primerjavi s prvimi povojnimi leti prešlo v novo fazo:

»Naša stremljenja vsa ta leta po osvoboditvi /.../ so bila posvečena temu, da bi dali Kranju tudi vnanje obeležje Prešernovega mesta. /.../ Vendar pa hočemo z vzgojo po šolah, s številnimi prireditvami, s koncerti in lepo besedo opozarjati tudi na notranje doživljanje umetnosti, prikazati Prešernovo humanost, demokratičnost in njegove ideje o vsečloveškem bratstvu, ki so bile vodilo našega osvobodilnega boja, kakor so tudi vodilo naše današnje politike.«⁷³⁰

Konec 60. let in v 70. letih je državna oblast, v času lastne utrditve po zlomu liberalizma, pričela z množičnim postavljanjem spomenikov padlim borcem v drugi svetovni vojni. S tem se je za nekaj časa ponovno utrdila vez med Prešernom in

---

730 *Itd: informativni dnevnik Dela*, 4. 2. 1977, str. 14, Črtomir Zorec: življenje za prešerniano.

partizanskim bojem, kar je bilo razvidno tudi v Kranju. Na začetku maja 1965 je 81 nekdanjih taboriščnikov in njihovih sorodnikov iz Kranja ob 20. obletnici osvoboditve obiskalo Dachau. Tamkajšnjemu muzeju so predali žaro s slovensko zemljo in prevzeli žaro s pepelom Slovencev, ki so umrli v tem taborišču. Dne 10. maja so jih ob povratku v Kranju svečano sprejeli, žaro, okrašeno z verzi iz *Uvoda h Krstu pri Savici*, pa začasno shranili v kranjskem muzeju NOB. Odločeno je bilo, da bo ob izgradnji nove partizanske grobnice žara vdelana vanjo.⁷³¹ Konec istega leta so na mestnem pokopališču res odkrili partizansko grobnico, vendar ni znano, ali je bila žara spravljena vanjo.

Žara iz taborišča Dachau s Prešernovimi verzi

Vir: *Glas*, 15. 5. 1965, str. 6

⁷³¹ *Glas*, 15. 5. 1965, str. 6, Počastili spomin umrlih.

Leta 1976 je bil ob dnevu Jugoslovanske ljudske armade (JLA) v kranjski vojašnici odprt Muzej Prešernove brigade,⁷³² saj je imela ta brigada v Kranju že leta svoj domicil. Četudi težišče pregledne razstave o brigadi ni bilo na pesniku, je vsebovala tudi njegovo predstavitev, vključno s pesmimi, prevedenimi v tuje jezike. Muzej so pogosto obiskovali kranjski osnovnošolci, odprt je bil ob državnih praznikih, gostil pa je tudi visoke goste jugoslovanske politike, kot je bil Ivan Maček - Matija.⁷³³

Obdobje druge polovice 60. let je številne spremembe prineslo tudi v Prešernov gaj. Jeseni 1965 je Črtomir Zorec svojim bralcem vzhičeno sporočil, da je na ljubljanskih Žalah po naključju, s pomočjo zaznamka v starem vodiču po pokopališču, našel lokacijo groba pesnikove hčerke Ernestine Jelovšek. Povsem zlihan napis na nagrobniku in razbohotena cipresa ob njem sta pričala, da grob ni oskrbovan, zato je bilo presenetljivo, da je sploh še ohranjen. Ker naročnik nagrobnika ni znan, je Zorec ugibal, da bi ga utegnila naročiti Franja Tavčar, spraševal pa se je tudi, po čigavi odločitvi je bil na obeležje vklesan peti sonet iz *Sonetov nesreče*.⁷³⁴

Zorec je takrat dobil idejo, da bi grob prenesli v Kranj, ob Prešernov grob, saj bi s tem zagotovili ohranitev posmrtnih ostankov pesnikove potomke. O možnosti prekopa se je pozanimal na ljubljanski ter kranjski enoti zavoda za spomeniško varstvo in upravi Žal; prejel je pozitivne odgovore. »Saj v bistvu res ne gre za kako metafizično ekshumizacijo,« je Zorec upravičeval svojo namero. »Gre bolj za preselitev kulturno zgodovinskega spomenika – nagrobnika, ki bi utegnil na Žalah propasti in se izgubiti. V Kranju pa bi v Prešernovem gaju bilo edino pravo mesto tudi za poslednji Ernestinin sen.«⁷³⁵

732 *Glas*, 21. 12. 1976, str. 7, V muzeju Prešernove brigade.

733 *Glas*, 10. 6. 1977, str. 1, Kranj. Do neobičajnega zapleta z muzejem je prišlo po osamosvojitvi, saj je JLA ob umiku iz Slovenije brez dogovora s pravnim lastnikom, Gorenjskim muzejem, panoje in predmete odnesla s seboj. Muzej je protestiral in dokazoval, da je bila odstranitev neupravičena, zato naj bi bila razstava po poročanju *Gorenjskega glasa* septembra 1991 iz Travnika prepeljana nazaj v Kranj; gl. *Gorenjski glas*, 24. 9. 1991, str. 1, Vojska vrnila spominsko zbirko. Na daljši rok je bilo prizadevanje za vrnitev razstave prazno, saj ni bila nikoli ponovno predstavljena javnosti.

734 *Glas*, 3. 11. 1965, str. 6, Po Prešernovih stopinjah.

735 Prav tam.

Ves čas od odkritja groba je v zraku visela nevarnost, da bodo grob na Žalah prekopali, ker zanj ni nihče plačeval najemnine. Dne 4. marca 1967 so prekop res izvedli, vendar je Zorec prek zasebnega obvestila zanj izvedel pravočasno, zato je utegnil zbrati posmrtno ostanke in nagrobnik, ki ga je dal restavrirati. Po nasvetu poznavalcev je dal izvesti meritve ostankov. Obrnil se je na katedro za antropologijo Biološke fakultete Univerze v Ljubljani, od koder je po končanih meritvah dobil strokovno poročilo o izsledkih, med drugim ugotovitev, da je bila Ernestina Jelovšek visoka med 153,4 in 153,6 centimetra.⁷³⁶

Pokop ostankov v Prešernovem gaju je bil svečano izveden 14. julija 1967 dopoldne; letnica prekopa (ne pa tudi datum) je sovpadla s 50. obletnico pokojničine smrti. Svečanost je bila precej intimne narave: »S tiho slovesnostjo, v prisotnosti zastopnikov naše kulturne javnosti in nekaterih še živečih Ernestininih osebnih znancev, smo v neposredni bližini Prešernovega groba položili v zemljo hrastovo skrinjico. Deklici sta jo nato zasuli s poletnimi cveticami. Da bi bil poslednji sen pesnikovi hčerki rahel in lep ...«⁷³⁷

Zorčeve želje, da bi bil grob ozaljšan s cvetjem, so se uredničile ob naslednjem dnevu spomina na mrtve, ko so ob grobu, polnem cvetja, zagorele tudi sveče. Vnema Kranjčanov pa je na Zorčevo žalost sčasoma pošla in dobro desetletje kasneje je že brezupen pisal: »[K]o smo l. 1967 prenesli zemske ostanke Prešernove hčerke Ernestine v Kranj, k očetu, smo bili prepričani, da bodo za grobek pesnikovega otroka poskrbele mlade kranjske deklice. A, nič ... Kaj smo preveč pričakovali od današnje diskogeneracije?«⁷³⁸

Po prekopu Prešernovih ostankov s prvotnega mesta ob pokopališkem zidu na današnjo lokacijo je bila prvotna lokacija groba pozabljena in izkoriščena za pokopavanje drugih pokojnikov. Leta 1965 je Zorec prvič opozoril, da bi bilo »prav, če bomo oni prostor, ki je prvi vsrkal pesnikove zemske moči, nekako

---

736 *Glas*, 28. 6. 1967, str. 12, Drobnoti o pesniku, njegovem delu in času (2).

737 *Glas*, 26. 7. 1967, str. 12, Tih prekop.

738 *Šnovanja*, 19. 6. 1979, str. 30, Pogovor ob pesnikovem grobu.

poveljali in označili s cvetlično gredo«, ter najavil, da bodo na tem kraju postavili marmornato ploščo z ustreznim pozlačenim napisom.⁷³⁹ Razen trditve, da je to pravzaprav posvečena zemlja, ki je prva sprejela pesnikove ostanke, je Zorec kot dodaten argument za nujnost označitve tega kraja spomnil na dvome, po katerih Prešernovih ostankov leta 1852 niso ustrezno prekopali, torej so morda še vedno na prvotni lokaciji.⁷⁴⁰ Kdaj točno je bila plošča odkrita, ni jasno; sredi junija 1966 je Zorec naznanil, da je nekdanja lokacija groba že obeležena s cvetličnim nasadom in ploščo.⁷⁴¹ Skromno spominsko znamenje, sestavljeno iz kamnite osnove ter bele marmornate plošče z napisom, se po obliki zgleduje po nagrobniku Ernestine Jelovšek.

V času proslav februarja 1967 se je ponovno pojavilo vprašanje izkopa Prešernovih ostankov, saj je neki prešernoslovec predlagal izkop z namenom rekonstrukcije pesnikovega obraza. Na predlog se je odzval novinar Janez Kajzer in idejo podprl v *Tedenski tribuni*.

»Marsikdo, strokovnjak ali laik, se je ob tem stavku najbrž zdrznil, češ kaj je le treba antropoloških meritev, pustimo pesnika tam, kjer je. Toda tisti, ki si prizadevajo, da bi bile opravljene antropološke meritve, pesnika nadvse ljubijo in ne želijo storiti ničesar nepietetnega. Navsezadnje je treba prečrtati čustva, ki se ob takšnih priložnostih vzbudijo, in gledati prekop in meritve kot na dejanje znanosti, na dejanje raziskovanja. /.../ Že vnaprej lahko pričakujemo, da bo odkop naletel marsikje na čustven odpor. Toda tak odpor bo pač treba premagati.«⁷⁴²

Kajzerjeva napoved je bila pravilna, saj je članek »zbudil dokaj čustvenih reakcij pa tudi ugovore strokovnjakov«; Zorec je ostal do pobude zadržan in svoje stališče ponovno utemeljil na strahu, da prekop leta 1852 ni bil dobro izveden, ter na izkušnjah z grobom Ernestine Jelovšek, češ da zanesljivo ne bi našli nič pomembnejšega. Podobno stališče je izrazil neki neznani

739 *Glas*, 3. 11. 1965, str. 6, Po Prešernovih stopinjah.

740 *Snovanja*, 7. 2. 1973, str. 12, Prešernov gaj panteon gorenjskih klasikov.

741 *Glas*, 15. 6. 1966, str. 8, Po Prešernovih stopinjah.

742 *Tedenska tribuna*, 5. 4. 1967, str. 11, Bodo pesnikov grob odkopali?

Zorčev prijatelj (»Dajmo siromaku mir, saj so ga že tako motili v njegovem počitku.«),⁷⁴³ tako da je še tretjič prevladalo stališče nasprotnikov izkopa.

Nekaj kasneje je bil v gaju postavljen še pesnikov kiparski spomenik, delo akademskega kiparja Lojzeta Dolinarja. Aprila 1967 se je Dolinar preselil v Kranj, kjer mu je občina v zameno za donacijo kipov uredila domovanje z ateljejem na Rotarjevi ulici 4, v neposredni bližini Prešernovega gaja. »Že ob prihodu v Kranj sem opazil v gaju prazen podstavek,« je za revijo *Tovariš* pojasnil kipar. »Pa sem se odločil napraviti doprski kip našega velikega pesnika. Moja dolžnost je bila to, saj sva s Prešernom tako rekoč soseda.« Po navedbi v časopisnem članku je Dolinar za predlogo vzel pesnikov portret, ki je delo Matevža Langusa. »Prepričan sem, da je prav on od vseh slikarjev Prešerna najbolje zadel: bil sem pri Prešernovih sorodnikih in našel na njih obrazih enake karakteristične poteze!«⁷⁴⁴ Zorec je v odzivu na članek opozoril, da Langus ni nikoli upodobil Prešerna (četudi je na začetku 20. stoletja vladalo zmotno prepričanje, da je neki Langusov avtoportret portret pesnika) in da je bil verjetno mišljen Goldensteinov portret,⁷⁴⁵ pri čemer je Dolinar »pesnikovo obličje močno pomladil.«⁷⁴⁶ Prešernovo doprsje, ki ga je kipar izdelal samoiniciativno in podaril Kranju, je bilo v bron odlito v Beogradu. Svečano je bilo odkrito na predvečer kulturnega praznika leta 1969, v okviru teden dni trajajočih dogodkov ob 120. obletnici Prešernove smrti.⁷⁴⁷ Kot slavnostni govornik je nastopil direktor Gorenjskega muzeja Cene Avguštin, kulturni del programa pa je izvedel moški pevski zbor France Prešeren iz Kranja.⁷⁴⁸ Zorec nad postavitvijo kipa ni izrazil velikega navdušenja. Pogrešal je posvet s strokovnjaki in laičnimi ljubitelji Prešerna, obenem pa je menil, da so v Prešernovem gaju mnogi problemi akutnejši in

743 *Snovanja*, 5. 8. 1967, str. 20, Mrtvih ne budi: razmišljanja ob predlogih za odkup Prešernovega groba.

744 *Tovariš*, 1. 10. 1968, str. 19, Kipar Lojze Dolinar – vitez častne legije.

745 *Glas*, 31. 10. 1968, str. 14, Po Prešernovih stopinjah.

746 *Snovanja*, 23. 12. 1970, str. 14, Kipar Lojze Dolinar in Kranj.

747 *Glas*, 1. 2. 1969, str. 1, Slovesnosti ob 120-letnici smrti dr. Franceta Prešerna.

748 *Glas*, 12. 2. 1969, str. 3, V petek na večer.

Lojze Dolinar med ustvarjanjem Prešernovega doprsnega kipa za Prešernov gaj

Vir: *Glas*, 28. 12. 1968, str. 5, foto: Franc Perdan

da bi bilo bolje, če bi spomenik dobil Simon Jenko⁷⁴⁹ (Dolinar je res načrtoval tudi izdelavo Jenkovega doprsja, ki bi dopolnjevalo Prešernovega, vendar ga je prehitela smrt).⁷⁵⁰

To je bil le eden v množici Zorčevih predlogov, kaj vse bi bilo treba postoriti v gaju. Njegovi zapisi so skozi leta vedno znova zahtevali boljšo skrb za gaj. Upravičeno je pripomnil: »Dostikrat pozabljamo, da rojaki iz domovine in iz zamejstva prihajajo v Kranj zaradi obiska pesnikovega groba, ne pa zaradi hotela Creina in trgovine Globus.«⁷⁵¹ Poleg tega je imel na zalogi tudi mnoge ideje o tem, kako prostor dodatno oplemeniti z novimi obeležji, vodnjaki in drugimi objekti. Med najbolj velikopoteznimi idejami je bil projekt gorenjskega panteona, torej preobrazba gaja v park, posvečen gorenjskim velikanom kulturne zgodovine, katerih posmrtno ostanke naj bi prekopal tja. V prvi fazi ureditve panteona naj bi po Zorčevi ideji v gaju postavili bronasta ali kamnita doprsja izbranih gorenjskih

⁷⁴⁹ *Glas*, 31. 10. 1968, str. 14, Po Prešernovih stopinjah.

⁷⁵⁰ *Snovanja*, 23. 12. 1970, str. 14, Kipar Lojze Dolinar in Kranj.

⁷⁵¹ *Snovanja*, 7. 2. 1973, str. 12, Prešernov gaj panteon gorenjskih klasikov.

osebnosti (ter zaslužnih tujcev, kot je Šenoa), temu pa bi sledil prenos ostankov.⁷⁵² Četudi na splošno ni podpiral izkopavanja posmrtnih ostankov, je idejo sprožil iz strahu pred uničenjem in izgubo neoskrbovanih grobov pomembnih Gorenjcev, zlasti Josipine Urbančič - Turnograjske v Gradcu, Matije Valjavca v Zagrebu in Janeza Mencingerja v Krškem. Kot je zapisal, je želel »le urediti sedanjó škandalozno situacijo, nevredno tradicij kulturnega naroda«. ⁷⁵³ Načrt, ki bi nekoliko zmanjšal Prešernovo prvenstvo v gaju, ni bil uresničen.

V drugi polovici 60. let je kot pomembna kranjska kulturna ustanova zaživel tudi Prešernov spominski muzej. Dve leti po odprtju so njegovi kustosi začeli organizirati strokovne razstave o Prešernu in njegovem času. Razstave, običajno prirejene v času obletnic njegovega rojstva in smrti, so bile po značaju literarno-zgodovinske, kulturnozgodovinske ali likovne. V tem obdobju so se zvrstile razstave, kot so *Prešernov stari Kranj*, *Sonetni venec*, *Čop in Prešeren*, *Prešeren v podobi*, *Julija Primic in njen rod*, *Tomo Zupan*, *Čbeličarji – Prešernovi sodelavci in prijatelji* ter *Prešernova pot v svetovno slovstvo*. Zorec je vsako od njih pospremil s člankom v *Glasu*, kjer je natančno naštel vse razstavljene eksponate. V 70. letih se je po začetnem nadaljevanju podobnih tem (*Prešeren v leposlovju*, *Srečanja pisatelja Janeza Trdine s Prešernom*) precej povečal delež likovnih razstav: *Ilustracije ob Prešernovih pesnitvah*, *Božidar Jakac: portreti slovenskih pesnikov in pisateljev*, *Kraji v Prešernovem času*, *Prešernove pesmi v delih likovnih umetnikov iz zbirke Mihe Maleša* in druge.⁷⁵⁴

Hiša je postala tudi prizorišče drugih dogodkov. Leta 1975 je na predvečer Prešernovega rojstnega dne pred stavbo nastopal moški pevski zbor Iskra in zapel pesem *Luna sije*, temu pa so sledile recitacije Prešernovih pesmi.⁷⁵⁵ Šlo je za prvo od podobnih, ki so v naslednjih letih postale tradicionalne. Leta 1974 je bil izdan nov vodnik po muzeju; besedila so tokrat napisali Paternu, Cene

752 *Snovanja*, 19. 6. 1979, str. 30–31, Pogovor ob pesnikovem grobu.

753 *Snovanja*, 7. 2. 1973, str. 9, Prešernov gaj panteon gorenjskih klasikov.

754 Jenčič, *50 let Prešernovega spominskega muzeja*, brez pag.

755 *Glas*, 11. 2. 1975, str. 6, Navečer slovenskega kulturnega praznika.

Avguštin in Beba Jenčič. Po navedbi iz knjižice je muzej v desetletju od odprtja obiskalo 42.000 ljudi.⁷⁵⁶ Obisk torej ni bil slab, vseeno pa je bil ob kulturnem prazniku pogosto zelo slab, na kar je opozarjal tudi *Glas*. Leta 1970 je navedel podatek, da je Prešernovo hišo ob zadnjem kulturnem prazniku obiskalo mizernih šest obiskovalcev, in izzivalno vprašal: »Kako bo pa letos?«⁷⁵⁷

Potem ko je bila pozabljena ideja o imenovanju Prešernovega gaja s poimenovanjem Gaj pesnikov, več kot četrto stoletja ni bila uresničena nobena pobuda, ki je izpostavljala vlogo Simona Jenka, saj je spomin nanj ves čas ostal v Prešernovi senci. Zorec je predlagal odprtje spominske sobe v hiši, v kateri je Jenko umrl, vendar je bila ideja kasneje realizirana v pritličnem prostoru Prešernove hiše, kjer je bila Jenkova soba odprta 2. decembra 1977. Zorec je menil, da gostovanje mlajšega pesnika pri starejšem spominja na Goethejev in Schillerjev skupni muzej v Weimarju. Ekspoziti v spominski sobi, povezani z Jenkovim življenjem in delom, so bili razstavljeni v petih vitrinah, na podstavku v kotu sobe pa je stal Jenkov kip.⁷⁵⁸ Soba danes ni več odprta.

Muzej je bil aktiven tudi pri kupovanju Prešernovih portretov in ilustracij njegovih pesnitev. Že leta 1954 so v last pridobili pesnikov portret Ivana Groharja, v naslednjih desetletjih pa so odkupili še slikarska ter kiparska dela Ivana Vavpotiča, Maksima Gasparija, Božidarja Jakca, Hinka Smrekarja, Frana Klemenčiča, Alojzija Gangla, Vladimirja Štovička, Tomaža Kržišnika in Marjana Belca. V prvi polovici 60. let je muzej pridobil model Prešernovega spomenika v Ljubljani, ki ga je odkupil iz arhiva ljubljanskega magistrata, pa tudi Zajčevo študijo pesnikove glave za spomenik, ki je bila prej v lasti potomcev arhitekta Mihe Osolina iz Lukovice.⁷⁵⁹ Pomembna je bila pridobitev izvirnega linoreza s pesnikovim portretom (ena prvih vizualizacij »partizanskega« Prešerna), delo Franceta Miheliča

---

756 Avguštin, Jenčič in Paternu, *Prešernov muzej v Kranju*, str. 3.

757 *Glas*, 7. 2. 1970, str. 4, Časnik Delo, 8. februarja 1970.

758 *Snovanja*, 18. 4. 1978, str. 47, Spominska soba Simona Jenka v Kranju.

759 *Glas*, 5. 2. 1966, str. 9 in 13, Zajčev Prešeren v Kranju.

iz leta 1945.⁷⁶⁰ Največji met je muzeju uspel, ko so kupili izvirni Goldensteinov portret pesnika, ki je bil od leta 1883 last literarnega zgodovinarja Frana Levca. V 60. letih so v Kranju izrazili zanimanje za nakup portreta od Levčevih potomcev. »SedANJI zasebni lastniki so pokazali uvidevno pripravljenost, izročiti dragoceno sliko v javno lastništvo, seveda pod določenimi pogoji. /.../ Vsekakor pa se velja potruditi, da bi prav Kranj kot Prešernovo mesto to sliko dobil v svojo končno last.«⁷⁶¹ Februarja 1965 so Levčevi hčeri in vnuk po posredovanju kranjske občine sliko prodali muzeju. Zorec je bil navdušen:

»Z globokim zadoščenjem lahko danes sporočimo kranjskim občanom, obenem pa tudi vsej gorenjski in slovenski javnosti, da naš predlog ni naletel na gluha ušesa, pač pa na odprto srce vodilnih občinskih funkcionarjev in velikodušno razumevanje ustreznih svetov pri Občinski skupščini Kranj. Dogovor o odkupu pomembne slike je dobil realno osnovo prav na letošnji Prešernov dan 8. februarja 1965, kupna pogodba pa je bila datirana z 20. februarjem 1965.«⁷⁶²

S tem je Kranj po Zorčevem mnenju pridobil tri temeljne dragocenosti, povezane s pesnikom: portret, hišo smrti in grob.⁷⁶³ Izvirna slika je bila zaradi dragocenosti spravljena v trezor, zato je v Prešernovem muzeju še danes razstavljena kopija iz leta 1964.

Poleg umetnin je muzej kupoval ali v dar prejemal tudi druge predmete. Leta 1969, denimo, je prejel doprski kip Toma Zupana, medaljo z odkritja ljubljanskega Prešernovega spomenika, medaljo s proslave izseljenskih Slovencev v Sydneyju, pismi iz Blaznikove tiskarne, fotografijo še neznanega Prešernovega posvetila,⁷⁶⁴ portret čbeličarja Jerneja Levičnika ter plaketo s podobo Matije Čopa.⁷⁶⁵ Med pesnikovo osebno lastnino je bila

760 *Glas*, 11. 1. 1969, str. 14, Slikar Hinko Smrekar v Kranju.

761 *Panorama*, 29. 4. 1964, str. 7, Prešernova podoba.

762 *Panorama*, 13. 3. 1965, str. 4–5, Kranj si je pridobil originalni Goldensteinov portret Franceta Prešerna.

763 Prav tam.

764 *Glas*, 17. 1. 1970, str. 19, Nekaj novih pridobitev Prešernovega spominskega muzeja.

765 *Glas*, 24. 1. 1970, str. 16, Nekaj novih pridobitev Prešernovega spominskega muzeja.

pomembna pridobitev Prešernove omare, ki jo je muzeju leta 1973 podarila družina Reš,⁷⁶⁶ leta 1976 pa je inženir Toussaint Levičnik muzeju doniral še citre, ki so po izročilu pripadale Juliji Primic (vendar za to ni konkretnih dokazov). Že leto dni prej so v dolgoročno izposajo iz zasebne lasti dobili izvorni rokopiis pesmi *Tri želje Anastazija Zelenca*.⁷⁶⁷

Pesniku so medtem Kranjčani postavili še tretji doprnski kip. Četudi je pred Prešernovim gledališčem že stal njegov spomenik, so si v gledališču omislili še enega. Gre za bronasti doprnski kip mladostnega pesnika na kamnitem podstavku, ki je postavljen nad gledališkim stopniščem. Domnevno je doprsje delo akademskega kiparja Staneta Keržiča (avtorja vrste spomeniških skulptur, postavljenih po Kranju), saj je Zorec v nekrologu ob Keržičevi smrti konec leta 1969 zapisal, da bo gledališče že ob naslednjem kulturnem prazniku dobilo nov pesnikov kip, ki je delo pokojnega umetnika.⁷⁶⁸ Spored proslav ob praznovanju 8. februarja 1970 odkritja kipa sicer ne omenja,⁷⁶⁹ vendar je zaradi pomanjkanja točnejših podatkov ta datum še najboljši približek časa odkritja.

Pripomniti velja še, da je bilo po kranjskih uradih in šolah v tem času najti precej »mavčnih reliefov pesnikove glave, ki jih je zmodeliral Marjan Belec«. ⁷⁷⁰ Danes primerki niso znani.

Omenjeno je že bilo, da je Črtomir Zorec skozi 60. in 70. leta predstavljal kopico predlogov glede raznih projektov, ki naj bi Kranj in okolico oplemenitili s Prešernom. Vseh ni mogoče predstaviti, zato so v nadaljevanju naštet le nekateri najzanimivejši ter najambicioznejši. Leta 1967 je Zorec tako predlagal, da se »monotonost proslav« ob kulturnem prazniku razbije s tem, da bi občine tega dne »odprle novo šolo, kulturno ustanovo, otroški vrtec (Prešeren – prijatelj otrok!) ali kaj podobnega – na vzdani spominski plošči pa vklesane besede, da je bilo izročeno javnosti na dan slovenskega kulturnega praznika!« V istem

766 *Snovanja*, 6. 2. 1974, str. 3–4, Prešernova omara.

767 Jenčič, Prešernov spominski muzej, str. 58.

768 *Glas*, 20. 12. 1969, str. 9, Kipar Stane Keržič.

769 *Glas*, 4. 2. 1970, str. 1, Spored prireditvev ob slovenskem kulturnem prazniku v Kranju.

770 *Glas*, 10. 11. 1965, str. 8, Po Prešernovih stopinjah.

članku je okaral slabo skrb prebivalcev Stražišča za tamkajšnja nagrobna spomenika Juriju Kalanu in Francu Julianiju, za katera je Prešeren spisal nagrobne verze. »Obe za našo kulturno zgodovino tako dragoceni plošči pa sploh nista oskrbovani, niti očiščeni, razprašeni in umiti ...«⁷⁷¹

Zorec je imel veliko povedati tudi o stanju pesnikovega spomenika pred gledališčem ter trga, na katerem je stal. »Za-
prašen in zanemarjen trg je postal prav banalen parkirni prostor za avtomobilska vozila, brumni šoferji – amaterji postavijo svoja vozila seveda najraje tik ob spomeniku, spredaj ali zadaj, naj jih veliki dobrodušni stražar le skrbno varuje ...«⁷⁷²

V tem obdobju se je Zorec preizkusil tudi kot dramaturg. Leta 1966 je dramatisiral Šenoovo novelo *Nagelj s pesnikovega groba*⁷⁷³ Igro so igrali ob kulturnem prazniku, toda kritika je ocenila, da »ni najbolj uspela«. ⁷⁷⁴ Zorec pa ni obupal in štiri leta kasneje je opozoril na tragedijo Luize Pesjak *Prešerin*, napisano na začetku 70. let 19. stoletja, ki do takrat še ni bila objavljena ali igrana. Igri je manjkalo zadnje, peto dejanje, zato ga je spisal Zorec sam in ga objavil v *Glasu*. Zavedal se je, da »je tak poseg dosti tvegan, posebej, če je vmes doba celega stoletja. Ni lahko, vživeti se v čitalniško vzdušje in pisati tako in čutiti tako, kot so pisali in čutili naši častitljivi predniki.«⁷⁷⁵ Ob kulturnem prazniku istega leta so igro prvič igrali v Prešernovem gledališču.⁷⁷⁶

Veliko pozornosti je Zorec posvečal turistični ponudbi Kranja, povezani s Prešernom. Pogosto se je pritoževal, da v mestu »ne boste dobili ene same Prešernove slike. Založniki se ga boje založiti, ker ne vedo, kateri je pravi. Tudi vse šole ga nimajo. Marsikatera slovenska družina bi rada imela doma Prešernov portret. Mislite da ne? Zakaj bi to ne bil Jakčev Prešeren? Tako skrivamo tega našega Prešerna, kakor da ga nas je sram ...«⁷⁷⁷

771 *Glas*, 25. 1. 1967, str. 8, 'Krhek sem kot svoboda'.

772 *Glas*, 12. 4. 1967, str. 8, Pesnikov spomenik v Kranju.

773 *Panorama*, 1. 1. 1966, str. 12, Po Prešernovih stopinjah.

774 *Glas*, 12. 2. 1966, str. 4, Razgibano kulturno življenje.

775 *Glas*, 10. 1. 1970, str. 19, Peto dejanje Luize Pesjakove žaloigre 'Prešerin'.

776 *Glas*, 7. 2. 1970, str. 1, Spored prireditev ob slovenskem kulturnem prazniku v Kranju.

777 *Tovariš*, 13. 4. 1971, str. 35, Nova Prešernova podoba?.

Ko so v mestu odprli hotel Creina, je imel Zorec takoj kopico predlogov:

»Ali bomo zdaj, ko bomo odprli nov, moderni hotel ‚Creina‘ pozabili na Prešerna? Predlagam, da uprava hotela poskrbi, da bodo v vseh sobah na steni barvne reprodukcije Prešernove podobe (original imamo v Kranju), da bo tudi v drugih posebno v reprezentančnih prostorih na častnem mestu Prešernova podoba ali plastično poprsje (imamo že pripravljen kalup), da se bo neki prostor v hotelu imenoval po pesniku. In da bo v recepciji dovolj prešernovskih razglednic.«⁷⁷⁸

Še precej velikopoteznejši je bil predlog za ustanovitev Prešernovega inštituta ali prvotno Prešernove akademije; četudi je idejni oče za to ustanovo France Kidrič, jo je podrobneje razvil Zorec v 60. in 70. letih. Prvič jo je predlagal ob nastanku Prešernovega spominskega muzeja leta 1964, ki naj bi se mu priključil še inštitut.⁷⁷⁹ Podrobno je funkcije in naloge te ustanove opredelil v pozivu *Prešernov inštitut v Kranj!* iz leta 1967. V njem je opozoril, da Slovencem manjka znanstvena ustanova, ki bi se posvečala Prešernu, »kajti ideje Zdravljice o bratstvu vseh dobrih ljudi in o miru med narodi so v čudovitem skladju z vsemi našimi političnimi hotenji«. Inštitut naj bi se ukvarjal z raziskovalnim delom in v javnosti populariziral nove izsledke o Prešernovem življenju in delu, hkrati pa naj bi sistematično evidentiral ter zbiral gradivo po ustanovah in na terenu, predstavljal gradivo na razstavah in simpozijih, svetoval prevajalcem Prešernovih pesmi, zbiral pesnikove portrete in ilustracije njegovih pesmi v posebni galeriji ipd. V poznejših fazah delovanja naj bi odprl še spominske sobe znanih gorenjskih književnikov.⁷⁸⁰

Odzivov na Zorčev predlog ni bilo, zato je naslednje leto opozoril, »da bi to ne bila nova ustanova, ki bi kdovekako spet obremenila občinski proračun«. Tokrat je Zorec predlagal, da naj bi inštitut prevzel skrb za materialne spomenike, povezane

778 *Glas*, 4. 4. 1970, str. 16, Po Prešernovih stopinjah.

779 *Panorama*, 22. 2. 1964, str. 7, Kranj Prešernu: ob otvoritvi Prešernovega spominskega muzeja.

780 *Snovanja*, 4. 2. 1967, str. 11, Prešernov inštitut v Kranj!.

s Prešernom, ki so bili v pristojnosti različnih organov. Razen vseh spomenikov v Kranju naj bi skrbel še za preostala gorenjska in ljubljanska obeležja, pa tudi za tista v Avstriji. Inštitut naj bi bdel nad kulturnim vidikom turistične ponudbe v Kranju: izdal naj bi razglednice z motivi Prešernove dediščine v Kranju ter čistil spomenik pred gledališčem in nagrobnik.⁷⁸¹

Zorec je predvidel tudi lokacijo bodočega inštituta. Ker je ocenil, da je Prešernov gaj s 5822 m² prevelik za svoj namen, se je zavzel za prestavitev spomenika Vladimirju Gortanu in bazoviškim žrtvam v vzhodno polovico gaja, ki bi ga bilo lažje in ceneje vzdrževati. Izpraznjeno zahodno polovico bi lahko izkoristili za izgradnjo stavbe inštituta.⁷⁸² »Čas hiti,« je žugal Zorec, »stvari iz leta v leto propadajo ali pa se zgublajo – odtod taka neučakanost v tem zapisu! A kljub vsemu – odmeva ni.«⁷⁸³

Še zadnjič je Zorec idejo Prešernovega inštituta obravnaval leta 1974, ko jo je ponovno postavil na plano v upanju, »da bo sedanjemu vzponu materialnega standarda, posebno tehnično-industrijskega, sledil tudi vsaj postopen dvig vsesplošnega kulturnega standarda (ali po slovensko povedano: ko bodo ljudje kulturne dosežke tako cenili kot zmogljivosti svojih avtomobilov).« Še naprej je vztrajal, da inštitut stoji v Kranju (»Le čemu vse v Ljubljani, v metropoli?«), poleg nove stavbe v Prešernovem gaju, ki naj bi arhitekturno spominjala na Moderno galerijo v Ljubljani, pa je tokrat kot sedež ustanove predlagal še grad Khislstein, »zaradi členovitosti svojih prostorov, centralne lege v starem delu mesta pa tudi zato, ker so po izpričani tradiciji vanj vodile tudi Prešernove stopinje ...«⁷⁸⁴

Na Zorčevo idejo o inštitutu se je naslednje leto navezal pesnik, prevajalec in knjižničar prof. Franc Drolc in predlagal drugačno formo znanstvene ustanove, saj »navsezadnje ne gre le za Prešerna«: »Namesto Prešernovega inštituta v Kranju bi bilo

781 *Glas*, 31. 8. 1968, str. 14, Sicer pa mislim, da je treba Kartagino razdejati.

782 *Glas*, 17. 8. 1968, str. 5, Sicer pa mislim, da je treba Kartagino razdejati.

783 *Snovanja*, 9. 12. 1967, str. 9, Nemoč naših pisanj.

784 *Snovanja*, 17. 9. 1974, str. 61–62, Ob desetletnici Prešernovega spominskega muzeja v Kranju.

mogoče razmišljati o gorenjskem dokumentacijskem centru za kulturo.« Zgolj prešernoslovski inštitut je Drolc ocenil kot preozko specializiranega in menil, da lahko ob dobri usklajenosti že obstoječih gorenjskih kulturnih ustanov nastane splošni kulturni center, ki ne bi terjal dodatnih finančnih vložkov.⁷⁸⁵ Njegov predlog, tako kot vsi Zorčevi, ni bil upoštevan; ne Prešernov ne gorenjski kulturni inštitut nista nikoli odprla svojih vrat.

Najbolj ambiciozen od vseh »prešernovskih« projektov v Kranju je bil idejna in urbanistična preobrazba celotnega mesta v Prešernovo mesto. Ta Zorčeva vizija, ki jo je v drugi polovici 60. let predstavil v vrsti člankov, je bila nekakšna sinteza vseh njegovih idej o obeleževanju spomina na Prešerna v Kranju. Svojo idejo je utemeljil na zgledu nemškega mesta Weimar, v katerem sta delovala Goethe in Schiller, ki sta tam tudi pokopana. Weimar je postal nekakšen muzej na prostem, po katerem so razporejeni spomeniki, muzeji in druga obeležja v spomin na oba književnika. Gre torej za »kraj, kamor poroma sleherni kulturni Nemec vsaj enkrat v življenju«⁷⁸⁶ in »ki leto za letom privablja na stotisoče literaturo ljubečih romarjev«, zaradi česar mesto »kar žari od vneme: ostati središče zlahtnega kulturnega turizma. Tjakaj prihajajo kot na božjo pot Nemci iz vsega sveta.«⁷⁸⁷

Na osnovi teh idej je Zorec predlagal, naj se Kranj »iz malomeščanskega sejmarskega mesteca«⁷⁸⁸ preobrazi v »resnično kulturno in lepo mesto« ter »najlepše slovensko urbano naselje« – naj torej postane slovenski ali, natančneje, »Prešernov Weimar«,⁷⁸⁹ ki bi bil cilj kulturnega turizma. Podobno kot Weimar naj bi tudi Kranj postal »kraj romanja vseh zavednih Slovencev«, saj se lahko pohvali z zadnjima počivališčema Prešerna in Jenka, ki sta slovenska ekvivalenta Goetheja in Schillerja, pa tudi s hišama, v katerih sta pesnika umrla, ter z izvirno

---

785 *Snovanja*, 6. 2. 1976, str. 2, Namesto Prešernovega inštituta v Kranju.

786 *Glas*, 4. 4. 1970, str. 16, Po Prešernovih stopinjah.

787 *Snovanja*, 9. 12. 1967, str. 9, Nemoč naših pisanj.

788 *Glas*, 17. 8. 1968, str. 5, Sicer pa mislim, da je treba Kartagino razdejati.

789 *Glas*, 6. 1. 1968, str. 27, Pogled na Kranj v letu 2000.

Goldensteinovo sliko.⁷⁹⁰ Zorec je menil, da je Slovencem »Prešeren dosti večji kot Goethe, kot nam je Jenko bližji kot Schiller«, in ker nam je Prešeren »dal kulturno legitimacijo, veljavno pred vsem svetom«, je potrebno resno razmisliti tudi o tako obsežni obliki počastitve.⁷⁹¹ V manjši meri se je Zorec skliceval tudi na Salzburg: ker so obiskovalcem na tamkajšnjem kolodvoru s plakatom izrekli dobrodošlico v »Mozartovem mestu«, je predlagal, da bi tudi na kranjski železniški in avtobusni postaji ter na letališču turiste pozdravili v »Prešernovem mestu«. ⁷⁹² »Prav bi bilo,« je nenehno poudarjal, »če bi Kranj v slovenskem prostoru ne slovel le po Iskri, Savi in Tekstilindusu – pač pa tudi zaradi nenehne in vzorne skrbi za lice mesta, ki naj bo Prešernovo!«⁷⁹³

Zorcju je bilo jasno, da je njegova ideja predvsem »zanosna vizija ali le zgolj lepa utopija«⁷⁹⁴ in da bi bilo potrebno v Kranju še marsikaj popraviti in izboljšati, da bi se tej viziji vsaj od daleč približali. Stari del mesta je po njem izgubil veliko »starinske draži«, zlasti z odstranitvijo vodnjaka na glavnem mestnem trgu, ureditvijo številnih parkirišč, slabo opravljenimi obnovami fasad in lepljenjem reklam.⁷⁹⁵ Leta 1967, ob svetovnem letu turizma, je Zorec še enkrat spodbudil k ureditvi Prešernovega mesta. »Tako kot je nemški Weimar ves Goethejev in Schillerjev ter kot je Solnograd ves Mozartov, tako ves pesnikov naj bi postal tudi Kranj! Saj turizem ne pomeni samo, jesti, piti in spati – ampak tudi kulturno doživeti naše kraje, ki so pravzaprav prva vrata v socialistično Jugoslavijo. Naj bodo ta vrata urejena lepo in kulturno!«⁷⁹⁶

---

790 *Panorama*, 15. 5. 1965, str. 7, Prešernov Kranj – slovenski Weimar.

791 *Panorama*, 7. 5. 1965, str. 7, Prešernov Kranj – slovenski Weimar.

792 *Glas*, 4. 4. 1970, str. 16, Po Prešernovih stopinjah.

793 *Glas*, 6. 11. 1968, str. 8, Po Prešernovih stopinjah.

794 *Snovanja*, 9. 12. 1967, str. 8, Nemoč naših pisanj.

795 *Panorama*, 15. 5. 1965, str. 7, Prešernov Kranj – slovenski Weimar.

796 *Glas*, 12. 4. 1967, str. 8, Pesnikov spomenik v Kranju.

»KAJ JE PRAVZAPRAV NAROBE S TEM NAŠIM PRAZNIKOM?«: KULT MED LETOMA 1981 IN 1991

Čas po Titovi smrti je mineval v tesnobnem pričakovanju, kaj bo prinesla prihodnost. Celo v šolskih učbenikih, v katerih sta v preteklih desetletjih vladala zmerna sproščenost in humor, je bilo po letu 1980 najti le »smrtno resnost, bolešno razklanost, grozo bivanja«, kar je dijake odvrčalo od branja.⁷⁹⁷ V nasprotju s prejšnjimi obdobji je v 80. letih težko izluščiti pomembne tokove in ideje, saj je pluralizacija mnenj povzročila, da so bila stališča, zapisana in izrečena v medijih, radikalno različna. O Prešernu se je resda govorilo in pisalo več kot prej, vendar je pesnikova funkcija hkrati postajala vse bolj konfuzna. Ali Prešeren pripada državi ali državljanom? Ali je pesnik simbol jugoslovanske bratske povezanosti ali slovenske nacional(istič)-ne samobitnosti? In ne nazadnje: ali je svoje pesmi pel v imenu odporniškega gibanja, ki je ustvarilo skupno državo, ali v imenu nasprotnikov taistega gibanja, ki je končalo v množičnih grobiščih? Zbeganost na svojstven način ilustrira izdaja *Poezij* iz leta 1980, ki je drugače od velike večine predhodnih edicij ne spremlja dolga, strokovna spremna beseda, temveč je pesmim priložena lepljenka citatov Ernestine Jelovšek, Josipa Stritarja, Borisa Kidriča, Antona Slodnjaka, Janka Kosa, Borisa Paternuja

---

797 Božič, *Slovenska literatura v šoli in Prešeren*, str. 177.

in Filipa Kalana;⁷⁹⁸ kot da uredniki tudi sami ne bi vedeli, koga velja citirati in koga velja poslušati.

Začetek 80. let je, kar se tiče Prešerna, prinesel povratek k že znanim, če ne zastarelim vzorcem. Leta 1980 je bil izdan ponatis *Prešernovega albuma* Franceta Kidriča, v tisku pa je bilo izraženo mnenje o pravilnosti odločitve, »da smo to lepo knjigo dobili v novi izdaji«, saj bo tako »omogočeno novim, zlasti mladim rodovom, občudovalcem Prešerna, da si nabavijo to lepo knjigo«. ⁷⁹⁹ Leto dni kasneje je skozi zadnja vrata nepričakovano prispela reaktualizacija in apologija takrat že pol desetletja pokojnega Zihlerla. V razpravi *Mesčevo zlato* je sociolog Rastko Močnik namreč dokazoval, da ideologija ni zgolj interpretirala Prešerna, temveč je ideološki že Prešeren sam zaradi specifične strukturiranosti svojih pesmi. Močnikova dramatična končna teza je naslednja razlaga Prešerna: »[N]e le, da je hegeljanec, za nameček je še materialist.« ⁸⁰⁰ S takim razumevanjem Zihlerlu ne gre več očitati ideološke branja in izrabe Prešerna za režimske namene, temveč je njegovo interpretacijo razumeti kot produktivno smer razmišljanja. V študiji iz leta 2006, ki nadaljuje razmislek iz *Mesčevega zlata*, je Močnik neposredno zapisal, da je Zihlerl zgolj »rekonstruiral ideologijo, ki jo je mogoče razbrati iz Prešernovih poezij«, ⁸⁰¹ in dodal: »Lahko bi sicer rekli, da je le izvrševal naloge partijskega ideologa – a morali bi tudi priznati, da jih je izvrševal dobro in da njegova besedila krepko presegajo obzorje preproste ideološke polemike.« ⁸⁰²

K že znanim obrazcem so se vračali tudi nekateri kulturniki. Leta 1980 je Tone Pavček v govoru ob kulturnem prazniku še vedno evociral čebinski kongres in o nedavno umrlem Kardelju rekel, da je bil »Slovenec Prešernovega kova«. Prešernu je pripisoval status nedotakljive svetinje (»kar je popolno, ne šteje let«), toda hkrati ga je skrbelo, da Prešernova temeljna koncepta

798 Prešeren, *Poezije*, str. 207–212.

799 *Primorski dnevnik*, 9. 10. 1980, str. 4, France Kidrič: Prešernov album, II. izdaja.

800 Močnik, *Mesčevo zlato*, str. 113.

801 Močnik, *Julija Primic*, str. 161.

802 Prav tam, str. 162.

ljubezni in svobode v takratnem času »nimata ne pravega zvena ne prave Prešernove moči«. »Ali ni tudi drobna Prešernova knjižica bila in je nekakšna narodna legitimacija? Naj to zdaj postane – praznina?« se je dvomeče spraševal Pavček.⁸⁰³

Ravno zaradi teh dvomov se je izkazalo, da povratek h Kidriču, Kardelju in Ziherlu v danem kontekstu ni bila realistična rešitev. Pisci, ki so omenjali Franceta Kidriča, so njegovo obsedeno iskanje podrobnosti iz pesnikovega življenja zdaj že povsem odklanjali in obravnavali kot temelj prešernovske mitologizacije.⁸⁰⁴ Če se je javnost strinjala, da vračanje k starim vzorcem ni smiselno, pa sočasno ni bilo jasno, kaj bi moral naslednji korak sploh biti, saj se je zdelo, da o pesniku ali kulturnem prazniku ni več mogoče povedati ničesar novega. »Menda je bilo o kulturnem prazniku povedano že vse,« se je pritoževal poročevalec *Dela*. »Vse o pesniku in zadolžitvah živih, ki se prištevajo k nadaljevalcem njegovega izročila, vse o napakah in odlikah, ki jih je videti v (njegovem) zrcalu, postavljenem pred življenje, ki ga prebivamo.«⁸⁰⁵ Prisoten je bil vtis, »da se je v dolgih letih /.../ to praznovanje precej osušilo in izpraznilo, da ga je še največ ostalo v šolah, v časopisnih uvodnikih in v ljubljanski Slovenski filharmoniji, kjer so pač podeljevali Prešernove nagrade. Zelo malo je bilo čutiti prazničnosti na cestah, v vsakdanjem življenjskem utripu slovenske celote.«⁸⁰⁶ Medlost proslav je v časopisju zbudila svarila, češ da kulturni praznik ne sme biti tako spokojen kot »družinsko praznovanje rojstnega dne pri nadvse dragi stari mami.«⁸⁰⁷ Blaž Ogorevc je v uvodniku *Kaj naj zakokodakamo ob osmem februarju?*, ki je leta 1981 izšel v *Mladini*, opazil, da »se nam je ugreznil predsodek, da v Sloveniji ne sme biti časopisa ali revije, ki ne bi na prvih straneh številke, ki izide tam okrog 8. februarja, postregel s kulturniškim uvodnikom. Seveda to ni prav nič napak, neprijeten in dolgočasen je le način, na kakršnega

803 *Teleks*, 6. 2. 1986, str. 5, Praznik (ne praznina) kulture.

804 *Mladina*, 6. 2. 1987, str. 21–22, France Kidrič in Prešernova ura.

805 *Delo*, 8. 2. 1980, str. 1, Prešernov izziv.

806 *Delo*, 5. 2. 1983, str. 13, Resnična prazničnost praznika.

807 *7D*, 9. 2. 1989, str. 13, Kultura kot način, posledica in vzrok.

opevamo našo kulturo in umetnost.«⁸⁰⁸ Intelektualci so se spraševali, »kaj je pravzaprav narobe s tem našim praznikom«,⁸⁰⁹ in prišlo je do paradoksalnega položaja, da je »prav za praznik zmanjkalo besed, ki naj bi bile nekaj posebnega.«⁸¹⁰

Posebne pozornosti je bila deležna razklanost kulturnega praznika, ki je postal »vesela žalna seja«, razcepljena med pietetni spomin na smrt vrhunskega pesnika in slavljenje kulturnih uspehov.⁸¹¹ Jaša Zlobec je ob raziskovanju nastanka praznika lucidno ugotovil, da je bil razlog za praznovanje dneva smrti pač zato, ker se je v trenutku njegove razglasitve bližala osvoboditev, zato je prišel »kot naročen«: »Vidite, kako včasih banalnosti odločajo o zgodovinskih datumih.«⁸¹² Pojavile so se tudi kritične refleksije o tem, kako se Slovenci, ki nase radi gledajo kot na kulturni narod, takoj po 8. februarju od pesnika za celo leto bolj ali manj poslovijo, obenem pa so si zastavljali vprašanja, kako bi pesnik gledal na sodobno kulturno produkcijo:

»Slavimo Prešerna, Prešeren praznuje z nami. Drznemo si ga predstaviti za poldrugo stoletje. V naš čas. Sprehaja se po literaturi, slikarstvu, kiparstvu. Zre na enoletno prehojeno pot – kaj pot, avtocesto! –, posajeno s sadovi kulture. Ganjen je, ker je iz drevesa, ki ga je nekoč s tolikšno muko sam zasadil, zraslo tisoče novih dreves. Kritično oko pa kmalu zazna, da se drevo razlikuje od drevesa; ena cvetijo in buhtijo, druga hirajo. Tudi sadeži niso vsi sladki, čeprav so na zunaj vabljivi.«⁸¹³

Občutek stagnacije je bil nedvomno odraz širših družbenopolitičnih dogajanj, tako da je polje kulture (in znotraj njega Prešeren) odražalo nakopičene težave skupne države. Posamezniki so skušali ugotoviti, na kateri točki so stvari krenile narobe. O tem se je v govoru na proslavi ob kulturnem prazniku leta 1985 spraševal Ciril Zlobec:

---

808 *Mladina*, 5. 2. 1981, str. 3, Kaj naj zakodakamo ob osmem februarju?.

809 *Delo*, 8. 2. 1989, str. 1, Samospraševanje.

810 *Delo*, 8. 2. 1986, str. 1, Kakšna je prava beseda za praznik?.

811 *Teleks*, 8. 2. 1980, str. 11, Čigav dan je Prešernov dan?.

812 *Teleks*, 4. 2. 1988, str. 3, Ne bomo šalobarde!.

813 *Teleks*, 8. 2. 1980, str. 12, Zadeva: praznična elegija.

Iskati Prešernov smisel v novih časih

Vir: *Teleks*, 8. februar 1980

»Zanimivo bi bilo prehoditi teh štirideset in več let dolgo pot od daljnega vojnega leta 1944 do danes: zlahka bi ugotovili, na kako različne načine smo se na posameznih postajah na tej poti enačili s Prešernom, z njegovim sporočilom, in kaj smo v tem sporočilu, v njegovi poeziji v določenih stanjih predvsem odkrivali. In (ker moramo to pot prehoditi v obratni smeri) kako je z nami ta trenutek? V sferi kulture, torej med ljudmi, ki jim je kultura del življenja ali vsaj navada, velja prepričanje, da smo se od Prešerna oddaljili, da smo narod, ki pozablja, na kakšnih vrednotah se je utemeljil kot narod, da se nevarno hitro rahljamo v zavesti, ki nas je doslej še najbolj zanesljivo povezovala v skupnost, skratka: ekonomska kriza sproža v nas tudi krizo duhovne identitete. In bolj ko se od tega trenutka sedanjosti vračamo v prva povojna

leta, bolj se vidimo skladne z nacionalno in človeško vizijo Prešerna. Še dolgo po vojni, ko tudi nam ni bilo lahko, smo živeli – v odnosu do Prešernovega izročila – notranje uravnoteženi: bili smo prepričani, da uresničujemo njegovo duhovno dediščino in da si utiramo pot, ki vodi samo naprej. Spraševanje o tej naši poti je torej nadvse resno. Kje se nam je zataknilo?»⁸¹⁴

Odgovor na to vprašanje so slovenski intelektualci iskali na številne načine, tudi s pomočjo Prešerna. Njegova podoba se je močno oddaljila od neomadeževanega, junaškega preroka osvobodilne vojne, saj je bil pesnik deležen reinterpreteracij (Marcel Štefančič, jr. se je spraševal, zakaj Prešerna glede na stalne komentarje o tem, kako kvalitetno je upodobil duha svojega časa, »nikoli ne razglasimo za realista, kar bi tudi nekako zvenelo ‚naravno‘, temveč ga vedno kupimo in prodamo kot romantika«)⁸¹⁵ in kritik (Marjan Rožanc je pisal, da je siromašnost sodobnega slovenskega kulturnega prostora Prešernov greh, saj je prav on »največ prispeval k oblikovanju slovenskega naroda, in to prav takega, kakršen je danes«).⁸¹⁶ Uradna podoba pesnika, kolikor je je še ostalo, je bila v ruševinah, saj so bili slavnostni govori »naših političnih velmož, ki se nadvse radi sklicujejo na svetlo preteklost slovenske kulture, na Prešerna, Cankarja in še koga«,⁸¹⁷ deležni samo še brezbriznosti ali ironičnega prezira. Še posebej izrazito kontriranje oblasti so bile javne razprave o povojnih pobojih in sorodnih tematikah, v okviru katerih je bil mnogokrat evociran Prešernov verz »Slovenec že mori Slovenca brata«, ki je, kot se je zdelo, preroško napovedal »bratomorno in državljansko vojno«, kot je v enem prvih tovrstnih komentarjev zapisal Bojan Štih.⁸¹⁸

Še en način, na katerega je bil Prešeren aktualiziran konec 80. let, je bil rumeni tisk, saj so posamezni časopisi objavljali senzacionalistične »ugotovitve« v zvezi z njegovo religioznostjo,

814 *Delavska enotnost*, 7. 2. 1986, str. 1, Kultura kot ustvarjalna energija.

815 *Mladina*, 6. 2. 1987, str. 3, Te dni.

816 *Teleks*, 7. 2. 1985, str. 8, Svobodoumnost je sumljive narave.

817 *Teleks*, 7. 2. 1985, str. 6, Nerazumevanje bistva literarnega ustvarjanja.

818 Štih, Veš, poet, svoj dolg, str. 797.

pijančevanjem, zanemarjanjem družine ipd. Članki z dramatičnimi naslovi à la *Je kriva Prešernove nesreče sestra Katra?* so obljubljali, da »nikakor ne izhajajo zgolj iz Slodnjakovega leporečja v Neiztrohnjenem srcu ter ne iz zapisov kranjskega Črtomirja Zorca Po Prešernovih stopinjah«, vendar so njihovi »ekskluzivni« podatki prav tako izhajali iz že davno znanih virov, kot je zapuščina Toma Zupana.⁸¹⁹ »Eni mu očitajo prostožidarstvo, drugi pobožnjaštvo,« je patetično pisala revija *7D*. »Ali je torej bil Prešeren veren človek, ali ne? To navidezno preprosto vprašanje je malo pred slovenskim kulturnim praznikom 1990 spravilo v zadrego vernike in komuniste, škofo in predsednike Zveze komunistov.« V istem članku je bilo tudi razkrito, da posamezniki Prešerna častijo po božje: »Nekateri so med vojno prebirali Prešerna kot mašno knjigo. Osemdesetletna babica Mateja iz Ljubljane je zelo prisrčno dejala, da pogostoma *moli* iz Prešernovih poezij.«⁸²⁰

Druga polovica 80. let je bila tudi čas poskusov popularizacije Prešerna med mladimi. Založbe so opustile skromno ilustrirane izdaje *Poezij* s strokovnimi komentarji ter otrokom poskusile Prešerna približati v slikanicah. Leta 1984 je izšel *Uvod h Krstu pri Savici*, ki ga je ilustriral Riko Debenjak, šlo pa je za ponatis prve slikanice, nastale na podlagi Prešernovih pesmi, iz leta 1950, ki je bila takrat izdana v 10.000 izvodih.⁸²¹ Sledilo je deset novih knjig, izdanih pri Prešernovi družbi oziroma Mladinski knjigi.⁸²² Na podoben način je razmišljal slavist Janez Mušič, ko je izdal dve poljudni prešernoslovski deli, ki sta po formi in vsebini segli nazaj k pozitivističnim koreninam Franceta Kidriča. V monografiji *Sila spomina* je Mušič zbral 42 pričevanj Prešernovih družinskih članov in znancev, ki naj bi

819 *7D*, 4. 2. 1988, str. 9, *Je kriva Prešernove nesreče sestra Katra?*.

820 *7D*, 7. 2. 1990, str. 14, 'Slovensko ljulko bomo rešetali'.

821 *Delo*, 3. 2. 1966, str. 12, Naš Prešeren.

822 Leta 1985 sta izšla *Povodni mož* (ilustrirala Jelka Reichman) in *Turjaška Rozamunda* (Kamila Volčanšek), 1986 *Krst pri Savici* (Ivan Seljak-Čopič) in *Zmerom svojo goni slavček* (Irena Majcen), 1987 *Pesem od lepe Vide, Povodni mož* (obe Jelka Reichman) in *Sonetni venec* (Dunja Kofler), 1989 *Dohtar, ti jezični dohtar* (Klavdij Palčič) in *Zdravilo ljubezni* (Rudi Skočir) ter leta 1991 še *Lenora* (Marija Lucija Stupica).

bralcem pomagala »globlje razumeti pesnikovo človeško naravo in čistejše uživati ob njegovih pesmih«, tako da bi bolje doumeli tudi »poglavitnejše prizore iz tragične življenjske drame našega največjega pesniškega genija in zadušne razmere, ki niso z ničemer spodbujale njegovega ustvarjalnega duha«. ⁸²³ Gre za svojevrstno tekstualno različico Kidričevega *Prešernovega albuma*. Enak pristop je Mušič ubral tri leta kasneje pri monografiji *Sodobniki o dr. Francetu Prešernu*, ki je izšla zaradi dobrega odziva na prvo knjigo in je predstavila recepcijo Prešerna do konca 19. stoletja, zlasti prve ocene opusa ter zgodnje biografske orise. Tudi tokrat je bila izražena želja, da bi bralci »začutili, kako zapletena je bila človeška in umetniška usoda pesnika«. ⁸²⁴ V prešernoslovju je bil nemara najpomembnejši dosežek odkritje pesnikovih lastnoročnih pripisov k različici pesmi *Ženska zvestoba*, ki jih je v zapuščini Jovana Vesela Koseskega v NUK našel Miklavž Komelj. ⁸²⁵

Na likovnem polju je največ zanimanja izzval slikar Tomaž Kržišnik, ki je leta 1980 ilustriral *Sonetni venec*, natisnjen v formatu manjše zloženke ter bibliofilske izdaje. Največ reakcij je zbudil pesnikov portret, pri katerem je Kržišnik upodobil pesnikovo obleko in lase, povzete po Goldensteinu, toda na mestu, kjer bi moral biti obraz, zeva praznina. Pri tej podobi »nikakor ne gre za Prešerna brez obraza, kot je bilo neustrezno razumljeno ob izidu, marveč za s Prešernovo identiteto zaobjet okvir kot vsem dobro znano pesniško ‚relikvijo‘, v katero lahko projiciramo, če želimo, čisto svojo lastno, celo zasebno interpretacijo Prešerna«. ⁸²⁶ S Kržišnikovo podobo je bil storjen še en simbolni korak pri demitologizaciji Prešernovega pomena.

V zadnjih letih obstoja Jugoslavije je bilo v Ljubljani odkritih več spominskih obeležij, povezanih s Prešernom. Dve med njimi sta bili povezani s pesnikovo nesrečno ljubeznijo. Leta 1988 so na pročelju trnovske cerkve na pobudo tamkajšnjega

823 Mušič, *Sila spomina*, str. 324–325.

824 Mušič, *Sodobniki o dr. Francetu Prešernu*, zavihek ovitka.

825 Komelj, Prvotni zapis Prešernove *Ženske zvestobe*, str. 93–101.

826 Komelj, Prešernova podoba v rokah slikarjev, str. 15.

župnika Janeza Pogačnika odkrili bronasto ploščo, ki opominja na prvo pesnikovo srečanje z Julijo Primic, dve leti pozneje, ob 190. obletnici Prešernovega rojstva, pa je bil na pročelju hiše na Wolfovi ulici odkrit še relief Julije Primic iz žgane gline, ki se skozi okno zazira proti Prešernovemu spomeniku.⁸²⁷ Leta 1989 so na stavbi ob Karlovški cesti odkrili ploščo kiparju in, kot že omenjeno, avtorju prvega Prešernovega kipa Francu Ksaverju Zajcu,⁸²⁸ istega leta pa so na obletnico Prešernovega rojstva na Bregu postavili še doprni kip tiskarju in založniku *Poeziji* Jožefu Blazniku.⁸²⁹

Osmišljanje Prešerna je ob koncu 80. let dobivalo vse bolj nacionalni okvir. Ni bil več jugoslovanski, temveč slovenski pesnik. S sklicevanjem na njegovo delo so previdno namigovali na možne prihajajoče spremembe: »Prešeren je bil neizmeren optimist in je verjel, da bodo vremena Kranjcem se zjasnila, a je bil tudi dovolj previden, da ni povedal kdaj.«⁸³⁰ Med bolj znanimi manifestacijami nezadovoljstva z življenjem v skupni državi je bilo dejanje neznanega državljana iz leta 1989, ki je Prešernovemu kipu v Ljubljani v roko potisnil budilko kot simbol prihajajočega časa za spremembe.⁸³¹ Tudi v šolstvu je nezadovoljstvo raslo zaradi predlaganih skupnih jeder, obenem pa je program Slovenske demokratične zveze iz marca 1990 poudarjal, da je ideologizacija socialističnega sistema močno vplivala tudi na šolski kurikulum, saj je v osnovnošolskih učbenikih za zadnje tri razrede najti 128 pozitivnih omemb Tita in Marxa, toda zgolj 28 omemb Prešerna.⁸³²

Postopoma se je preobrazila tudi vloga *Zdravljice*. Na začetku 80. let je bila še vedno simbol povezanosti z narodi Jugoslavije. Ko je bil na geometričnem središču Slovenije pri Spodnji Slivni leta 1982 postavljen granitni steber, je bila vanj

827 *Delo*, 4. 12. 1990, str. 1, Počastitev obletnice Prešernovega rojstva.

828 *Delo*, 21. 3. 1989, str. 9, Počastitev spomina kiparja Franca Ksaverja Zajca.

829 *Delo*, 2. 12. 1989, str. 6, Kip Jožefu Blazniku; *Delo*, 4. 12. 1989, str. 2, Ob 160-letnici tiskarne Jožefa Blaznika.

830 *Teleks*, 4. 2. 1988, str. 13, Več ko je praznikov, bolj je vse prazno.

831 Kos, *Glejte ga, to je naš Prešeren!*, str. 193.

832 Dolenc, Godeša in Gabrič, *Slovenska kultura in politika v Jugoslaviji*, str. 138.

vklesana sedma kitica *Zdravljice*, toda po pojasnilu postaviteljev naj ne bi evocirala nacionalnih čustev, temveč »[n]aše bratstvo in enotnost v okviru skupnosti jugoslovanskih narodov in narodnosti, naše prizadevanje za mir, neodvisnost v svetu in hkrati stoletna prizadevanja Slovencev za zedinjenje, ki smo si ga izbojevali šele v NOB«. ⁸³³ Proti koncu 80. let je pomen pesmi postal vse bolj proslovenski in vse manj projugoslovanski, prav tako pa je postajala bistveno popularnejša kot konkurenčna *Naprej, zastava slave*, ki je bila v polemikah v slovenski skupščini sicer dolga leta favorizirana (še leta 1988 je poslanec Joža Pretnar vztrajal, češ da »forsirano« *Zdravljico* za himno podpirajo »maloštevilni in mladi, kateri ne poznajo zgodovine Naprej«). ⁸³⁴ Dne 17. septembra 1989 je skupščina Socialistične republike Slovenije sprejela amandmaje k slovenski ustavi, v kateri je bila za himno razglašena sedma kitica *Zdravljice*, 29. marca 1990 pa je bil izglasovan še zakon o himni Republike Slovenije, ki je kitico sprejel za himno nove države.

Tik pred plebiscitom o samostojnosti Slovenije, ki je bil 23. decembra 1990, je *Delo* objavilo naslednji razmislek o Prešernovem položaju v trenutnem družbenem stanju:

»Za plebiscit so nam pesniki brali iz Prešerna. Ni kaj, lepo dejanje. Izza zaslona se vsak večer pri poročilih zasliši nekaj melodije, zložene na Prešernove verze. Zbuja nam lepe občutke. Dr. France Prešeren nam je nekako v dušo zaletel, iz njega že dolgo rastemo v najtežjih in najlepših dneh slovenstva. A pri vsem nekaj ni čisto prav. Zdi se, kot da ne mislimo na Prešerna, marveč nase. Sebičniško. V Kranju je pesnikov grob. Ni tako dolgo, ko so se obenj obregali, namesto da bi se tam narod zbiral. V Ljubljani je pa spomenik pesniku. Tam je shajališče, a spomenik je zanemarjen, umazan, da bog pomagaj. Mestna in narodova sramota je to. V Parizu, tako očividci pravijo, čistijo bronaste spomenike kar z močnim vodnim curkom. Zakaj ne bi še v Ljubljani poskusili, da bi vsaj na plebiscitni dan spet gledali Prešerna po kiparjevi pravi podobi?« ⁸³⁵

833 *Glasilo občanov: glasilo Socialistične zveze delovnega ljudstva Litija*, junij 1982, str. 2, Geometrično središče SR Slovenije na Slivni.

834 *Dopis Joža Pretnarja Miru Potrču 16. maja 1988*.

835 *Delo*, 20. 12. 1990, str. 12, Prešeren je pa umazan.

Pred pretiranim preobratom v smer slovenskega nacionalizma je že leta 1988 svaril Jaša Zlobec, ki je v javnem diskurzu opazal »fetišizacijo slovenstva, vnaprejšnje povečevanje naše narodenosti«, v čemer je videl nekaj negativnega. »V tej optiki lahko Trubarja, Prešerna in Cankarja vržemo v smeti, saj so samo še okosteneli maliki, ki potrjujejo vsakršne resnice, kot so trenutno komu po volji.«⁸³⁶ Njegovi komentarji niso imeli učinka, saj je Prešeren v zadnjih letih obstoja skupne države postal apropiiran simbol pristašev slovenske neodvisnosti. Milan Kučan je na svečanosti ob kulturnem prazniku leta 1989 (prireditve so se iz Slovenske filharmonije medtem preselile v Cankarjev dom) povlekel paralelo med slovensko državo in Prešernovo prepričanostjo o svojem prav ter vztrajanjem na svoji poti kljub sovražnemu okolju, kar naj bi bila »osnova našega trajnega, tudi današnjega ravnanja«.⁸³⁷ Nov pomen je bil v danih okoliščinah pripisan tudi *Krstu pri Savici*, saj je Paternu zapisal, da »temeljni lok naše novejšje zgodovine ni brez novih daljnih podobnosti s takratno zgodbo«, ki tematizira prehod iz antike v krščanstvo.⁸³⁸ Na zadnji proslavi kulturnega praznika v skupni državi, leta 1991, se je dr. Andrej Capuder spraševal, »kako naj danes slavimo Franceta Prešerna, pevca bratstva in ljubezni«, pri čemer je napovedal, da bo treba v novem času marsikaj spremeniti, saj je v pretekli dobi Prešernovo »veliko ime služilo kot našitek državnih nagrad, s katerimi je neka ‚družba‘ poplačevala svoje kulturniške podložnike. Morda jo v tej obliki podeljujemo zadnjič, s tihim upanjem, da bo dostojno vsaj slovo.«⁸³⁹

138 dni pozneje je na ljubljanskem Trgu republike *Zdravljica* že igrala kot himna nove države.

---

836 *Teleks*, 4. 2. 1988, str. 3, Ne bomo šalobarde!

837 *Delavska enotnost*, 10. 2. 1989, str. 8, Prešernova stvarnost je bila v resnici porazna, ni pa odvezovala od upanja, prizadevnosti in dela.

838 *Delo*, 7. 2. 1991, str. 13, Prešernov ‚Krst pri Savici‘ in naš čas.

839 *Delo*, 8. 2. 1991, str. 1, Proslava in nagrade na meji dveh časov.

TRENUTEK TIŠINE PRED KONCEM

Podobno kot ljubljanski tisk je tudi *Gorenjski glas* ob kulturnih praznikih kritično pisal o »‘invalidnosti‘ kulture: zmrcvarili smo svoj jezik, napihali z angлизmi, jugoslavizmi in da se ne bi morda opomogel s knjigami, jih je bilo treba dodatno obdavčiti«. ⁸⁴⁰ Izostala ni niti kritika na že opravljeno delo pri slavljenju Prešerna. Nemara je bila najpomembnejša sprememba, dosežena v zadnjem desetletju obstoja Jugoslavije, reinterpreta-cija zgodovinske vloge, pripisane Kranjčanu dr. Janezu Bleiweisu. Leta 1945 je namreč Bleiweisa, podobno kot Kopitarja in Kose-skega, doletel *damnatio memoriae*, povezan z njegovo pomirljivo politiko do avstrijske oblasti, reakcionarnostjo, nemškimi pore-klom in domnevno sovražno nastrojenostjo do Prešerna. Po vojni je slovenski tisk izražal ponos, »da nismo več Kopitarjev in Bleiweisov, temveč Čopov in Prešernov narod«, ⁸⁴¹ in tudi v Kranju so izbrisali vsako sled, ki bi mesto povezovala z Bleiweisom. V 60. letih je Zorec (ki je sicer tik po drugi svetovni vojni tudi sam črnil Bleiweisa kot pobudnika razdiralne politike s ciljem preobrazbe Slovencev v pohlevne avstrijske državljane) ⁸⁴² objavil nekaj sra-mežljivih predgovov, da bi si znani rojak zaslužil nekoliko boljši

840 *Gorenjski glas*, 8. 2. 1991, str. 1, Mrcvarjenje kulture.

841 *Tovariš*, 6. 2. 1948, str. 126, Pred stoletnico Prešernove smrti.

842 *Gorenjski glas*, 25. 11. 1948, str. 4, Francetu Prešernu – spomenik v Kranju (Konec).

odnos in spominsko ploščo na rojstni hiši. V naslednjem desetletju je svoje misli o kulturnih »izobčencih« izrazil bolj odločno:

»Povsod se mi zbudi občutek, da smo bili (in smo še!) zelo radodarni z očitki in strogimi sodbami. Namesto, da bi nepristransko prisluhnili tudi drugi plati zvona. Bil sem celo priča grobi netaktnosti, ko je učiteljica vsa v ognju črnila moža, v čigar rojstni hiši je bila s svojimi učenci. Ne spominjam se prav (bilo je to pred več kot petnajstimi leti), ali je bilo to v Kopitarjevem domu v Repnjah pri Vodicaх ali v rojstni hiši Jovana Vesela v Kosezah pri Moravčah. Spominjam se le, kako je bilo domačim hudo in mučno. No, ni tu mesta pa tudi legitimacije nimamo za kake rehabilitacije velikih in zaslužnih mož, ki jih tako vztrajno mažemo, namesto da bi se potrudili tudi do njihovih pozitivnih vrednosti, ki pa jih ni tako malo. Tudi s starim Bleiweisom ,očetom slovenskega naroda' je tako, da zaradi nekaterih senc že celo stoletje preziramo njegovo velikansko in požrtvovalno celoživljenjsko delo za domovino.«⁸⁴³

Zgodovinopisna stroka se Bleiweisa ni trudila rehabilitirati, zato se je ta proces pričel drugje, saj so ga pričeli raziskovati veterinarji in ugotovili, da je za slovensko politično zgodovino precej zaslužnejši, kot je uradno veljalo. Dne 5. novembra 1982 mu je Zveza društev veterinarjev in veterinarskih tehnikov Slovenije na rojstni hiši uspela odkriti ploščo, vendar je bil »oče naroda« slavljen zlasti zaradi svojih (živino)zdravniških dosežkov, političnih pa niso omenjali – z izjemo kratke pripombe k časopisnemu poročilu o odkritju, da je Bleiweis znan tudi kot »vodja nazadnjakov, ki je v marčni revoluciji nasprotoval programu zedinjene Slovenije«.⁸⁴⁴ Ne glede na to je otoplitev odnosa do Bleiweisa nakazovala hkratno liberalizacijo odnosa do preteklosti, kjer ni bila več pravilna golj ena različica.

Bleiweis je v svojem rodnem kraju resda dobil ploščo,⁸⁴⁵ toda Prešeren je ostal v absolutnem vodstvu in tri leta kasneje

843 *Glas*, 31. 10. 1973, str. 9, Sem ter tja po Cerkljanskem (34. zapis).

844 *Glas*, 5. 11. 1982, str. 16, Dolg do slavnega moža.

845 Bleiweisu je bil doprsni kip v Kranju odkrit šele leta 1997 in do danes ostaja njegov edini figuralni spomenik v Sloveniji. Kiparskega spomenika nista nikoli dobila niti Koseski niti Kopitar, na katera opominjajo le spominski plošči na rojstnih hišah ter nagrobnika, načrtovana pa je postavitev Kopitarjevega spomenika v Beogradu.

dobil še četrti doprski spomenik v Kranju. Črtomir Zorec je res že leta 1974 predlagal, da bi mavčni doprski kip pesnika (ki je bil študija za spomenik pred gledališčem) iz depoja Gorenjskega muzeja postavili pred Osnovno šolo Franceta Prešerna,⁸⁴⁶ in čeprav se načrt se ni uresničil, so pred šolo z nekajletnim zamikom vseeno odkrili nov spomenik.

Kranjska osnovna šola je v 80. letih začela sklepati prijateljske vezi s šolami, ki so prav tako nosile pesnikovo ime. Med njimi je bila *Osnovna škola France Prešern* v južnem predmestju Beograda, ki je pesnikovo ime prejela v šolskem letu 1951/1952 na pobudo Pepce Kardelj (kljub težavam in političnim pritiskom so ga obdržali vse do danes).⁸⁴⁷ Beograjsko šolo je po začetnem zблиževanju obiskala delegacija kranjske šole. V šoli so opazili Prešernovo doprsje, ki jim je bilo takoj všeč. Izkazalo se je, da je kip že v 50. letih samoiniciativno izdelal kipar, športnik in nekdanji učitelj tehničnega pouka Zdenko Pavić, sicer oče svetovno znanega postmodernega književnika Milorada Pavića. Beograjska šola je kranjski delegaciji kot darilo ponudila odlitje kipa v bron, da bi ga lahko postavili pred domačo šolo. To se je tudi zgodilo in odlitek so prepeljali v Kranj, medtem ko je bil drugi odlitek odkrit pred vhodom v beograjsko šolo, kjer stoji še danes.⁸⁴⁸

Doprsja v Kranju vsi niso sprejeli z odprtimi rokami. Pojavilo se je kar nekaj kritik, češ da portret ni podoben Prešernu, in kip so nekateri omalovažujoče imenovali »srbski Prešeren«. Te pomisleke je kmalu utišalo Zorčevo mnenje, saj mu je bilo doprsje zelo všeč. Sam je v zahvalo za »res lep doprski kip našega pesnika«, ki »je gotovo dokaz bratskih čustev«, predlagal poimenovanje ene od kranjskih osnovnih šol po Vuku Karadžiću, učencu Jerneja Kopitarja.⁸⁴⁹

Doprsje so odkrili 3. decembra 1985, na 185. obletnico Prešernovega rojstva; šlo je za eno prvih proslav ob pesnikovem rojstnem dnevu. Na slovesnosti so se zbrali predstavniki družbenih

846 *Snovanja*, 17. 9. 1974, str. 64, Ob desetletnici Prešernovega spominskega muzeja v Kranju.

847 *Gorenjski glas*, 9. 2. 2001, str. 5, Prešeren zблиžuje in povezuje.

848 *Gorenjski glas*, 11. 5. 2001, str. 14, Dosti podobnega, še več različnega.

849 *Gorenjski glas*, 21. 6. 1988, str. 6, Poimenovanje nove osnovne šole na Planini v Kranju.

Odkritje Prešernovega doprsnega kipa pred istoimensko šolo v Kranju

Vir: *Gorenjski glas*, 3. 12. 1985, str. 1, foto: Franc Perdan

dejavnosti in kranjskih osnovnih šol ter učenci in njihovi starši. Prisotna je bila tudi delegacija iz beograjske šole (kipar Pavić je nekaj mesecev pred odkritjem umrl). Program ob slovesnosti so pripravili učenci, glavna govorca pa sta bila ravnateljka kranjske in beograjske šole. *Gorenjski glas* je o dogodku poročal na naslovnici in poudaril: »Dogodek je vsekakor vreden posebne pozornosti. Pred šolskim poslopjem bodo namreč odkrili Prešernov kip, ki ga je podarila beograjska osnovna šola, ki prav tako nosi pesnikovo ime. Podarila v znak pozornosti in bratstva.«⁸⁵⁰

Leta 1990 se je pojavila še ena, toda neuresničena ideja za pesnikov kip. Ob koncu prenove stavbe kranjske gimnazije se je na šoli pojavil predlog, da bi v dveh nišah na glavnem pročelju stavbe odkrili kipa Franceta Prešerna in politika ter duhovnika Antona Fistra, a zaradi visoke cene in dolgotrajnosti projekt ni bil izveden.⁸⁵¹

⁸⁵⁰ *Gorenjski glas*, 3. 12. 1985, str. 1, Nov Prešernov spomenik v Kranju.

⁸⁵¹ Pivk, *Gimnazija Kranj*, str. 93.

Nova poimenovanja po pesniku so bila že redka. Leta 1985 je eden od trgov, ki so nastali ob gradnjah obsežnih stanovanjskih naselij na vzhodu mesta, dobil naziv Trg Prešernove brigade.⁸⁵² Na ta način je bila še zadnjič evocirana Prešernova vloga v partizanskem boju, o kateri se je skozi desetletja vse manj govorilo. Na svojevrsten način je bila realizirana več kot tri desetletja stara pobuda Iva Štempiharja, da bi moral biti Prešeren prisoten v novem delu Kranja, saj je bil tudi sam znanilec novega.

Prešernov spominski muzej se je moral v 80. letih braniti obtožb časopisja, češ da je zaprt po cele dneve, da je v njem mrzlo in vlažno, kar škodi eksponatom, da je »brezupno zapuščen« ter da »morda celo propada«.⁸⁵³ Kljub temu je nadaljeval z organiziranjem razstav, povezanih s Prešernom, toda vse večji poudarek je bil na likovnih interpretacijah njegovih del in na Prešernovih nagrajencih, saj so z neprekinjeno serijo razstav od februarja 1981 dalje predstavili vse nagrajence od leta 1947 dalje. V sodelovanju z Osrednjo knjižnico Kranj je muzej prirejal tudi strokovne literarnozgodovinske razstave, kot so *France Prešeren v luči literarne vede 1970–1982*, *Razstava ob 150. obletnici izida Prešernovega Krsta pri Savici* ter *France Prešeren: ljubezen, jezik in domovina*.⁸⁵⁴ Skupaj s knjižnico so v muzeju prirejali še literarne dogodke, med drugim na temi Prešernovih prevodov v francoščino ter prevajanja *Sonetnega venca* v različne jezike.⁸⁵⁵

Prešernova hiša je postala prizorišče drugih, manj kulturnih dogodkov. Od sredine 80. let se je uveljavil tekaški dogodek v organizaciji kranjskega in žirovniškega turističnega društva, ki se je pričel pred kranjsko Prešernovo hišo in se končal pred hišo v Vrbi. Dogodek so ponavljali vsako leto pred kulturnim praznikom.⁸⁵⁶ Hiša je odprla vrata umetniškim razstavam in dogodkom, ki so bili v preteklih desetletjih še popolnoma nepredstavljeni. *Gorenjski glas* je oktobra 1987 objavil članek – kot

852 Benedik, *Seznam ulic, cest in trgov*, str. 187.

853 *Delavska enotnost*, 7. 2. 1985, str. 6, Še veš, Slovenč, svoj dolg.

854 Jenčič, *50 let Prešernovega spominskega muzeja*, brez pag.

855 Jenčič, *Prešernov spominski muzej*, str. 59.

856 *Gorenjski glas*, 5. 2. 1988, str. 14, Od Kranja do Vrbe.

po naključju natisnjen tik ob jubilejnem članku ob 80. rojstnem dnevu Črtomirja Zorca, ki novih smeri razvoja zanesljivo ni podpiral –, v katerem je poročal o performansu skupine *Ne bom oprala teh krvavih madežev* pred Prešernovo hišo:

»Namesto običajne otvoritvene ‚govorance‘ – hepening: akterji so trije fantje in dve dekleti, vsi oblečeni v črno, fantje v ‚fašistoidne‘ uniforme, dekleti v postmodernistični ‚Jugendstil‘. Ob petju ‚žalostnih narodnih‘ in recitaciji tekstov, ki so jih napisali sami člani skupine, fantje z vilami razmečejo gnoj naokrog pred nogami publike, prinesejo vedro živalske krvi, v morilskem ‚raptusu‘ potep-tajo otroški lutki in ostanke namočijo v kri. Na koncu vsega pride še ‚klasično‘ krvniško poziranje pred fotografom ...«⁸⁵⁷

Precej pozornosti je bil ponovno deležen Prešernov gaj, deloma zaradi kulturnih dogodkov v njem, večinoma pa zaradi vandalizma. Na predvečer kulturnega praznika leta 1982 se je pričela dolgoletna tradicija govorov ob Prešernovem grobu, ki jih je imel prej omenjeni Franc Drolc. K temu ga je nagovoril vodja kranjske Zveze kulturnih organizacij Matevž Oman, sam pa je trdil, da so njegovi govori zgolj nadaljevali že uveljavljeno tradicijo: »[M]enda so se ob grobu dobivali nekateri kulturniki, med njimi gospod Zorec, ga spili kozarček in merico postavili tudi na pesnikov grob.«⁸⁵⁸ Nagovori, za katere je Oman prispeval ime *Trenutki tišine za Prešerna*, so postali ritualizirani in se nadaljevali vsako leto. Vedno so potekali na predvečer kulturnega praznika ob 17.30 ob Prešernovem grobu in se pričeli z nagovorom »Spoštovani ljubitelji Prešerna!« Teme govorov so bile različne: včasih je Drolc analiziral Prešernovo poezijo, drugič je opomnil na različne obletnice ali pa je razlagal pomen pesnikovih besedil za slovenski narod. Nekajkrat je opozoril na vandalizem v Prešernovem gaju: »Prešernov spomenik stoji, četudi doživlja tudi trenutke podeželskega vandalizma, Prešernov gaj se vsaj enkrat na leto ovije v tihoto svetega kraja in Prešernovo mesto se ob tej uri ogrne s

857 *Gorenjski glas*, 16. 10. 1987, str. 5, Igra besa.

858 *Gorenjski glas*, 3. 7. 2009, str. 12, *Trenutki tišine za Prešerna*.

prečudno lučjo, ki jo izžareva besedna umetnost.«⁸⁵⁹ Drolc je pesnika in poslušalce zaradi ugodnega sprejema, na katerega so nalteli njegovi nastopi, nagovarjal vse do leta 2011.

Vandalizem ter zapuščenost sta v 80. letih ostala akuten problem gaja in njegovih spomenikov. Leta 1989 se je na Prešernovem nagrobniku pojavil vulgaren grafit, nad katerim so se zgražali kranjski in slovenski kulturni krogi, gaj pa je RTV Ljubljana predstavila v ne najbolj zaželeni rubriki *Bodeča neža*. Kot je zapisal Drolc, sta se z grafitom »ubadala spomeniško varstvo in mestna komunala ter s kozmetičnimi posegi odpravila najbolj vidne zunanje posledice vandalizma, problem pa je ostal«.⁸⁶⁰ *Gorenjski glas* je kritično pisal, da je gaj razen ob peščici jubilejev povsem zapuščen, kar je sramotno glede na »puhlo napihovanje« meščanov, ki se vedno in povsod hvalijo s Prešernom, toda izraz »Prešernovo mesto« je ostal le »okvir, ki ga bo potrebno napolniti tudi s pravo vsebino«. Zelo oster je bil tudi književnik in politik Rudi Šeligo, ki je napadel ureditev gaja:

»Prešernov gaj je beraški preostanek megalomanskih zamisli, ki so se v glavah ateističnih realsocialističnih kulturonoscev začele spočenjati po opravljeni 100 letnici Prešernove smrti. Znano je, da so se nekateri ogrevali celo za gradnjo posebnega mavzoleja v Vrbi, kamor naj bi prenesli morebitne iveri našega pesniškega genija. Ker tega načrta niso mogli izpeljati, so se vrgli na demontažo starega kranjskega pokopališča, uničili celotno podobo sakralnega in zgodovinskega objekta, porušili kapelo, uničili večino nagrobnikov, celoten prostor izravnali s travnato površino, oba pesnika, Prešerna in Jenka, tako dokončno osamili, kot središče pesnikovega gaja, pa predstavlja hangarski objekt vprašljive estetske vrednosti in nedoločljive funkcionalnosti.«⁸⁶¹

Presenetljivo se je tik pred osamosvojitvijo pojavil še četrti predlog za izkop Prešernovih ostankov. Leta 1990 so slovenski kulturniki in republiški komite za kulturo prejeli dopis Inštituta za sodno medicino pri ljubljanski Medicinski fakulteti, češ da

859 Drolc, *Trenutki tišine za Prešerna*, str. 10.

860 Drolc, *Prešernova pot v svet*, str. 150.

861 *Gorenjski glas*, 9. 3. 1990, str. 14, »Kranjec moj mu osle kaže«.

»že več let tečejo prizadevanja inštituta, da bi prišlo do izkopa posmrtnih ostankov dr. Franceta Prešerna« ter njihovega prekopa v Vrbo. Navedeni razlogi so bili enaki tistim izpred štirih desetletij: obiskovalci Vrbe bi se lahko hkrati poklonili njegovemu grobu in ostanke bi lahko premerili in analizirali, da bi določili pesnikovo podobo. Boris Paternu je pobudo zavrnil: »Pomisliti kaže, da ima tudi grob lahko svoje življenje, se pravi svojo zgodbo in zgodovino, ki je razdreti ne smemo.« Pesnikov grob je razglasil za »živi del zgodovine Kranja« in vprašal: »Se vam ne zdi, da je v predlaganem projektu nekaj narobe pri samem temelju stvari, pri spoštljivosti do zgodovine tega kranjskega groba in njegovega pomena?« Vznemirjala ga ni niti možnost odkritja Prešernove podobe, češ da rekonstrukcija »pove neskončno manj kot odtis njegovega obraza v Poezijah«. ⁸⁶² Morda je bila reakcija na pobudo za izkop tudi sklep s konca leta 1990, da bo prostor gaja razglašen za kulturni in zgodovinski spomenik ter s tem tudi zakonsko zaščiten. ⁸⁶³

Konec 80. let je prinesel tudi sintezo dolgoletnega dela Črtomirja Zorca. Ob kulturnem prazniku leta 1987 je bila predstavljena njegova knjižica *Po Prešernovih stopinjah*, v kateri je zbral vse izsledke o Prešernovem bivanju v Kranju, od ureditve njegovega stanovanja in pisarne pa do vsakdanjega življenja, znancev, s katerimi se je družil, smrti in posmrtnih počastitev. Takrat že osemdesetletni Zorec je ostajal zvest svojemu dolgoletnemu vodilu, da bolje razumemo Prešernova dela, če ga spoznamo po človeški plati. ⁸⁶⁴ Knjigo je predstavil na prireditvi v kranjski Mestni hiši, še vedno pa je trdil, da vsega gradiva ni predstavil. »Zato še ostaja izziv nikoli dokončana podoba pesnika, ki smo mu – ne za življenje, temveč po smrti – nedeljivo priznali, da je veliki.« ⁸⁶⁵

---

862 *Delo*, 1. 3. 1990, str. 13, Izkop posmrtnih ostankov dr. Franceta Prešerna.

863 *Gorenjski glas*, 9. 10. 1990, str. 3, Prešernov gaj bo spomenik.

864 Zorec, *Po Prešernovih stopinjah*, str. 2.

865 *Glas*, 3. 2. 1987, str. 5, *Po Prešernovih stopinjah*.

ZAKLJUČEK

V času okoli osamosvojitve so iz slovenskih zasebnih in javnih prostorov množično izginjali Titovi portreti in kipi. V Kranju ni bilo nič drugače. Maršalov mavčni doprski kip, ki je dolga leta z vrha portala v zbornici kranjske gimnazije zrl na profesorje, je bil umaknjen. Kamniti kip v vogalu renesančne dvorane v muzeju v Mestni hiši – edini predmet v prostoru, ki je časovno in slogovno odstopal od vseh ostalih – je izginil. Doprse, ki je v glavni dvorani kranjske občinske stavbe spremljalo na stotine občinskih sej, simpozijev in drugih srečanj, je bilo umaknjeno iz prostora, ki je simboliziral lokalno oblast. Prazni podstavki so nekaj časa samevali, nato pa so bili nanje postavljeni kipi novega veljaka, za katerega so ocenili, da najbolje simbolizira upanja in hotenja nove države: Franceta Prešerna.

Krog je bil s tem sklenjen. Prešeren je prehodil pot od nacionalne ikone socialistične Jugoslavije do nacionalne ikone samostojne Slovenije. S tem se je zgolj ponovil vzorec, ki je bil znan iz starejše zgodovine: Prešernov status ni bil v 20. stoletju nikdar problematiziran, temveč je pesnik dosledno ostajal na vrhu slovenskega Parnasa ne glede na politični sistem, v katerem so v danem trenutku bili Slovenci. Vsaka doba je ustvarila svojo različico pesnika, ki ji je najbolj ustrezala, pri čemer mu je nehote izrekla tudi kompliment, saj si nihče ni drznil Prešerna preprosto zapostaviti ali potisniti v ozadje. Politične eksploatacije Prešernovega nepolitičnega opusa so po eni strani izraba pesnika in njegovega simbolnega kapitala, po drugi pa izražajo servilnost temu umetniku, ki je bil prevelik, da bi ga lahko kate-riliki politični sistem ignoriral.

V socialistično Jugoslavijo je pesnik vstopil kot velikan zgodovine, ki ga je legitimiral partizanski boj. Formirana je bila njegova zloščena podoba, ki se je skozi desetletja spreminjala in preoblikovala, nato pa tudi krhala, rušila in odmirala. V odnosu do Prešerna se lahko bere tudi politična zgodovina Jugoslavije, od zanosa povojne graditve, razkola s Sovjetsko zvezo in opustitve socrealizma prek samoupravljanja, študentskih nemirov in svinčenih sedemdesetih let do tesnobe po Titovi smrti,

stopnjevanja ekonomskih težav in eskalacije republiških nacionalizmov. V člankih, slavnostnih govorih in esejih je bilo stanje kulture, znotraj nje pa odnos do Prešerna, pomenljiv indikator širših družbenih in političnih razmer v Jugoslaviji.

Kakšen je torej odgovor na vprašanje, zastavljeno na začetku knjige – kako se je fenomen nacionalnega pesnika 19. stoletja lahko prevedel v socialistične režime? Odgovor se deloma skriva v dejstvu, da je motiv za slavljenje ves čas ostal v podobnih okvirih. Prisvojitve vsakega poljubnega nacionalnega pesnika je v šele nastajajočih nacijah 19. stoletja, pa tudi v režimih 20. stoletja, pomenila poudarjanje ujemanja nazorov pesnikov (ki so bili po potrebi prikrojeni) ter nazorov politike, tako da je s pomočjo že obstoječe avtoritete pesnikov, ki so jo imeli med ljudmi, omogočila legitimizacijo aktualnih političnih ciljev in zahtev. Kot kulturni velikani, ki so jih ljudje dojemali tudi kot državne utemeljitelje ali idejne predhodnike, so nastopali v vlogi zgodovinskih avtoritet, za katere se je zdelo, kot da iz onstranstva dajejo vso podporo novim državam ali oblastem in da bi bili v primeru, da bi bili še živi, njihovi goreči pristaši. Ko so bili posvečeni, so s tem prejeli tudi nesporni avtoritativni status, saj sta slavljenje in avtoriteta med sabo neločljivo povezana.⁸⁶⁶ Morda je na tem mestu klišejsko in poenostavljajoče citirati slovito partijsko parolo iz 1984, a hkrati je med razmišljanjem o teh vprašanjih nemogoče ne pomisliti nanjo: »Kdor obvladuje preteklost, obvladuje prihodnost; kdor obvladuje sedanost, obvladuje preteklost.«⁸⁶⁷

Element, ki ga je težje razumeti, je diskrepanca med filozofskimi koreninami romantičnega nacionalizma, ki je porodil nacionalne pesnike, ter filozofsko-teoretskimi podstatmi socializma. Vzemimo grob Karla Marxa na londonskem pokopališču Highgate. Grob je postal kraj, kamor so romali številni njegovi pristaši in v bližini katerega so želeli biti pokopani njegovi idejni nasledniki (najslavnejši med njimi je zgodovinar Hobsbawm,

---

866 Plamper, *The Stalin cult*, str. xvi.

867 Orwell, 1984, str. 182.

nekaj časa je bil tu pokopan tudi srbski socialdemokrat Dušan Popović), vendar v Marxovi filozofiji ne bi mogli najti nobene smiselne utemeljitve za takšno početje: za marksista bi moral biti Marxov grob enake vrednosti kot katerakoli druga točka na planetu.⁸⁶⁸ V socialističnem kontekstu je zato težko razumeti skoraj nepretrgan niz razprav, ki so se osredotočale na Prešernov grob in ostanke, ki so (vsaj domnevno) pokopani v njem. Debate o formiranju Prešernovega gaja, urejenosti groba in predvsem o konstantnih predlogih za izkop ostankov očitno ne odsevajo ravno problemov vsakdanje socialistične stvarnosti.

Po drugi strani je razvidno, da so si vzhodnoevropski režimi pri sklicevanju na duhovne ali politične prednike radi pomagali tudi z materialno zupščino. Morda so neprijetna vprašanja, ki so se vrtela okoli posmrtnih ostankov, zgolj skrajna instanca cele gore knjig, časopisja, portretov, muzejev, spomenikov, uličnih tablic, osebnih predmetov in drugih snovnih objektov, ki so gradili nekaj nesnovnega, a bistvenega – pripadnost skupnosti in podporo oblasti. Mavzoleji z balzamiranimi posmrtnimi ostanki utemeljiteljev novih držav so vznikali vse od Leninove smrti dalje, zato ni tako presenetljivo, da so pozornost posvečali tudi ostankom kulturnikov, (domnevno) sodelujočih pri zgodovinskem procesu, ki je pripeljal do nastanka nove države.

Še ena diskrepanca je vpeljevanje »teorije velikih mož« v marksistično misel, kar sta v Prešernovem primeru storila že Kardelj in Boris Kidrič pred drugo svetovno vojno. Za ideologijo, v kateri sta razredna zavest in vloga množic, ki krojijo zgodovino, ključnega pomena, se zdi nenavadno, da so imeli eminentni posamezniki tako veliko vlogo in da so bili deležni tako obsežnega čaščenja (tega razkoraka se je zavedal tudi Stalin).⁸⁶⁹ Pri odgovoru nam ponovno pomaga vzpostavljanje paralel med slavljenjem kulturnih velikanov in slavljenjem političnih voditeljev. Četudi so delavske množice res predstavljale temeljni element v marksistični misli in so realistični umetnosti, so še

---

868 Laqueur, *The work of the dead*, str. 21.

869 Brooks, *Thank You, Comrade Stalin!*, str. 67.

vedno potrebovale revolucionarne voditelje, ki so v njihovem imenu vodili razredni boj in jih usmerjali pri delu. Postali so izjema, ki potrjuje pravilo, saj so se preobrazili v simbole ali ikone, poosebljajoče prizadevanja celotne skupnosti. Drugi del odgovora je treba iskati v dejstvu, da marksistična misel v praksi že od svojih začetkov v Rusiji ni ohranjala distance do vznika vplivnih posameznikov. Zgodnji teoretiki ruskega marksizma, kot je Georgij Plehanov, so ponudili več razlag, ki so upravičevale vodilno vlogo posameznika v zgodovini, pa tudi zgodnji način organizacije simpatizerjev marksizma je potekal v tako imenovanih krožkih, manjših skrivnih skupinah, ki jih je usmerjal starejši in najbolj izobraženi tovariš in okoli katerega se je med očaranimi člani skupine najpogosteje spletel manjši kult. Vzorci, ki so se jih bodoči sovjetski voditelji navzeli v krožkih, so definirali odnose v času po oktobrski revoluciji in se preobrazili v množični politični kult z voditeljem revolucije na mestu slavljenega polbožanstva, pri čemer ni nihče omenjal, da je ta odnos sumljivo podoben odnosu, ki so ga nekoč gojili do carja.⁸⁷⁰ Podoben vzorec je bil nato uporabljen pri slavljenju kulturnih velikanov, vse skupaj pa so nato prevzeli sovjetski sateliti, med njimi Jugoslavija.

Kult umetnikov je znotraj socialističnih sistemov in skupaj z nekaterimi podobnimi mehanizmi (priljubljen je bil na primer kult dela) torej imel pomembno funkcijo krepitve političnega kulta osebnosti državnih voditeljev, četudi se je pesniški kult zgodovinsko pojavil prej kot kult osebnosti v moderni politični izvedbi. Le redki so priznali, da imata obe pojavni obliki pravzaprav skupne korenine v sferi, ki so jo države vzhodnega bloka odklanjale: religiozni. Načini slavljenja in evokacije znamenitih predhodnikov so se zgledovali po obrazcih, ki so bili v krščanstvu prisotni in zakoreninjeni že stoletja (začenši z ohranitvijo Leninovih posmrtnih ostankov, ki se je neposredno zgledovala po razkazovanju svetniških relikvij). Morda je šlo deloma za premišljen načrt, saj so bili ljudem obrazci zato že znani, le da

870 Plamper, *The Stalin cult*, str. 19–20 in 25.

so bili napolnjeni z novo vsebino, zato so jih sprejeli nekoliko lažje, kot če bi politično vodstvo ubralo pristop, ki bi predstavljal popoln prelom s preteklostjo. Sekularizacija obredja je imela omejen domet, saj se je politikom, ideologom in drugim komentatorjem pogosto (nehote?) zapisalo ali zareklo, da ljudje »romajo« na Prešernov grob, ki je prava »svetinja«, saj v njej počivajo pesnikove »relikvije«. Že s povsem semantičnega vidika sekularizacija torej ni bila popolna, načini slavljenja pa so glede na obrede, predhodno rezervirane le za katoliške svetnike, prinesli še manj sprememb, kar je paradoksalno glede na dejstvo, da je bila prav Cerkev do Prešerna precej skeptična in na distanci.

Stališče Cerkve je bilo med redkimi izjemami, saj je Prešeren po zagotavljanju številnih družbenih skupin pripadal prav »njim« in tolmačil zgolj »njihova« stališča, ne pa tudi stališč »drugih«. S tem je pesnik ostal lastnina vseh in hkrati nikogar – toda ali ni prav to prvi pogoj za to, da ostane ves čas prisoten in »živ« v javnosti in s tem znan vsakemu Slovencu? Skozi desetletja je nastalo na stotine njegovih slikarskih in kiparskih portretov, sočasno pa se je oblikovalo tudi toliko različnih interpretacij njegovega življenja, dela in pomena. Podoba, ki je prevladovala v partizanskem gibanju in v socialistični Jugoslaviji, je bila nekaj posebnega kot prva s strani državne oblasti podprta podoba, ki je dosegla širok krog ljudi in dobila vsesplošno veljavo. V avstrijskem obdobju je bil Prešeren kot simbol protigermskih teženj za Dunaj bolj kot ne neprijeten pojav, v obdobju medvojne južnoslovanske kraljevine pa je bila njegova podoba enega od prednikov jugoslovanske ideje, ki jo je podpiral Beograd, le šibka in obrobna. Šele z utemeljitvijo nove državne ureditve leta 1945 je nastala domišljena, obsežna in natančno elaborirana interpretacija Prešerna, ki pa je bila v številnih aspektih temeljito popačena, da bi se prilegala državnemu narativu. Kljub trudu in željam njenih avtorjev ta podoba ni mogla ostati statična, saj je moralo miniti le nekaj let, da so se pojavile prve previdne, nato pa vse glasnejše reinterpretacije, ki so se presenetljivo kmalu, v

oblaki Josipa Vidmarja, pojavile tudi znotraj režima. Svoja stališča so modificirali in omilili tudi nekateri pisci, ki so bili prvotno trdni podporniki uradnega pogleda na Prešerna, vključno s Črtomirjem Zorcem, ki je prehodil pot od slavljenja Prešerna kot revolucionarnega prednika partizanskega gibanja do bolj prizemljenega slavljenja Prešerna kot slehernika, ki je zapustil izjemen pesniški opus. Interpretacije so se spreminjale, nikoli pa do skrajnih meja, saj je Prešeren ostal trdno zasidran na mestu največjega slovenskega pesnika.

Po osamosvojitvi torej Prešernova sociokulturna podoba ni bila zgrajena povsem na novo, saj za to ni bilo potrebe. Status je ostal nedotaknjen, spremenjena in dopolnjena je bila le njegova vsebina – delo novih generacij, ki se podobe »partizanskega pesnika« niso več mogle spomniti. Ne nazadnje so takrat odhajali že tisti prešernoslovci, ki so sodelovali pri procesu preobrazbe pesnikove podobe v Jugoslaviji. Zorec – človek, ki je v pesnikovo posteljo ob 8. februarju polagal šopke svežih vrtnic – je umrl 13. septembra 1991. Sedem mesecev kasneje mu je sledil Vidmar.

V primerjavi s časom pred letom 1991 je največja razlika pri uporabi pesnika ravno njegovo poblagovljenje, ki je morda najbolj razvidno prav na ulicah Kranja, kjer je lukrativno slavljenje pesnika včasih prignano do absurdnih skrajnosti. Na misel mi pride Prešernov doprski kip, ki je do nedavnega ždel nad prodajalno sladkarij in časopisja v enem izmed nakupovalnih centrov na mestnem obrobju. Med opazovanjem tega kipa bi se nam nemara zastavilo še zadnje vprašanje: ali je Prešernova preobrazba iz protokomunističnega revolucionarja v kapitalistično blagovno znamko – napredek?

POVZETEK

**LOVOROVI GOZDOVI
IN KROMPIR**

Prešernov kult v socializmu

Eden od pomembnih elementov moderne dobe je politizacija kulture, torej uporaba umetniškega izročila za potrebe političnih skupin in režimov, ki si na ta način običajno skušajo utrditi svojo moč ali oblast. Četudi so politizacije in prisvajanja deležna tako rekoč vsa področja kulture, v teh procesih izpostavljeno mesto zasedajo pesniki in njihova poezija, ki se jim je zgodovinsko priznavala posebej visoka umetniška vrednost. Slavljenje pesnikov ima svoje korenine v antični Grčiji, prek srednjeveške Evrope pa je seglo do 19. stoletja, ki je dalo konceptu pesniškega kulta politično podobo. Pesniki, kot tudi drugi umetniki, so v času porajanja evropskih nacionalističnih gibanj postali simboli kulturnega bogastva formirajočih se skupnosti, ki so s svojo umetniško kvaliteto hkrati legitimirali politične zahteve teh skupnosti. To obdobje je pritegovalo tudi največ evropskega in slovenskega znanstvenoraziskovalnega zanimanja, precej manj raziskav pa je bilo posvečenih pesniškim kultom v času po prvi in drugi svetovni vojni, saj je iz razprav razbrati stališče, da je šlo samo za ponavljanje že videnega. Vprašanje, zakaj so se pesniški kulti ohranjali tudi po tem, ko so opravili svojo narodotvorno funkcijo, in preživeli radikalne politične spremembe, je ostalo v ozadju, zato je podrobneje raziskano v pričujoči knjigi na primeru čaščenja pesnika dr. Franceta Prešerna v obdobju socialistične Jugoslavije med letoma 1945 in 1991.

Za razumevanje nastanka in širjenja Prešernovega kulta je potrebno poseči v zgodnejša obdobja in orisati nastanek ter prve faze pesnikovega čaščenja. Prešeren je pravzaprav slavil že samega sebe v svojih pesmih in tudi za življenje so njegovim delom priznavali kvaliteto, vendar so ga običajno omenjali skupaj z Jovanom Veselom - Koseskim. Po Prešernovi smrti leta 1849 se je pričelo postopno favoriziranje bodisi Prešerna bodisi Koseskega glede na politična stališča družbenih skupin: konservativnejši staroslovenci z dr. Janezom Bleiweisom na čelu sicer niso zanikali Prešernovega talenta, vendar so bolj cenili Veselov opus, liberalni mladoslovenci pa so zahtevali, da Prešernu dokončno pripade status največjega slovenskega pesnika.

S spremno besedo v izdaji Prešernovih pesmi je Josip Stritar leta 1866 dosegel pomembno zmago in utrdil Prešernov status v vrhu slovenske književnosti. Kult se je medtem krepil tudi z odkritji Prešernovih spominskih obeležij in na proslavah v njegov spomin, vseskozi pa je bil tudi simbol političnih razprtij, kjer so ga Slovenci uporabljali kot protisimbol nemški kulturi ali pa so si ga prisvajali v medsebojnih sporih klerikalcev in liberalcev.

V času med svetovnima vojnama je Prešeren ponovno nastopal v različnih političnih kontekstih. Po eni strani je bil predstavljen kot soutemeljitelj jugoslovanske misli in somišljenik s strani Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev ter Kraljevine Jugoslavije podprte politike unitarizma, po drugi strani pa so o pesniku pisali tudi pristaši slovenske avtonomije, ki so ga obravnavali kot simbol slovenske samobitnosti. Prav tako so bili konec 30. let 20. stoletja postavljeni temelji za pesnikov kult v povojni Jugoslaviji, saj sta o njem pisala vodilna slovenska komunista Edvard Kardelj in Boris Kidrič in naslikala izrazito binarno podobo stanja v prvi polovici 19. stoletja, pri kateri se je Prešeren kot glasnik slovenske nacionalne neodvisnosti ter svobode boril proti zatohli reakcionarski politiki Bleiweisovega kroga, Jerneja Kopitarja in drugih.

Čas druge svetovne vojne je prinesel nove apropiacije. Italijanski in nemški okupator sta Prešerna obravnavala kot koristen simbol prevzemanja slovenskih vplivov iz italijanske književnosti ter nemške kulture. Na pesnika so se sklicevali tudi slovenski meščanski politiki ter domobranci, toda najpogosteje so ga omenjali v okviru partizanskega gibanja, kjer se je na podlagi temeljev, postavljenih v predvojnem času, Prešeren preobrazil v mogočnega protokomunističnega revolucionarja in preroka partizanskega gibanja ter slovenske nacionalne osvoboditve. V partizanskih vrstah so pogosto prebirali njegove pesmi, po njem so poimenovali vojaške enote, v skrivnih tiskarnah razpečevali njegova dela in datum njegove smrti razglasili za praznik. Njihovi nasprotniki so jih napadali zaradi apropiacije Prešerna in drugih slovenskih kulturnikov, češ da želijo s tem zgolj legitimirati svoje zločine, toda brez učinka.

Kult, ki se je brez prekinitve nadaljeval tudi po koncu vojne, za razumevanje zahteva prostorski preskok v takratno največjo jugoslovansko zaveznico in vodnico, Sovjetsko zvezo, kjer se je že pred vojno oblikoval model za pesniški kult, ki ga je slabo desetletje kasneje prevzela Jugoslavija. V Sovjetski zvezi so namreč leta 1937 izredno bučno proslavili stoto obletnico smrti pesnika Aleksandra Sergejeviča Puškina, pri proslavah, ki so bile pod strogim režimskim nadzorom, pa je sodelovala cela država. Puškina si je sovjetsko vodstvo verjetno prisvojilo zato, da ga ne bi za »svojega« razglasila ruska emigracija, zaradi proslav in poplave drugih aktivnosti pa se je ustvarjal vtis, da ideje »tovariša Puškina« podpirajo sovjetsko pot v prihodnost.

Jugoslavija je pri zgledovanju po Puškinovem primeru prav tako razglasila pesniški kult enega samega umetnika. Za to mesto je bil izbran črnogorski vladika in pesnik Petar II. Petrović Njegoš, ki je veljal ne samo za največjega črnogorskega, temveč tudi srbskega pesnika, saj je črpal iz istega kulturnega bazena. Njegovo ključno delo, ep *Gorski venec*, je bilo razglašeno za nepreseženo umetnino južnoslovanskih književnosti, ki dokazuje dolgoletno tradicijo slovanskega svobodoljubja, ki se je uprlo tako osmanskim zavojevalcem kot tudi okupatorjem v drugi svetovni vojni. Njegoša so interpretirali v strogo marksističnih okvirjih in na koncu vez tudi materialno potrdili z nadomestitvijo kapele na Lovčenu, v kateri je bil pokopan, s sekularnim mavzolejem.

Prešernov kult je povzel poteze obeh teh zgledov. Pesnik je še naprej veljal za predhodnika komunizma, partizanskega gibanja in osvoboditve, zato je potekalo temeljito preoblikovanje njegove podobe. Iz njegovega opusa so bili izbrani zveneči verzi, ki so bili preobraženi v bojevita gesla. Njegova vizualna podoba se je preobrazila v mladostno, krepko in revolucionarno. Problematični deli njegove osebnosti so bili zamolčani ali ignorirani. Novo podobo je oblikovala precej zamejena skupina ljudi, med katerimi je ključno vlogo igral kulturni ideolog Boris Žiherl. Prešernovo življenje, delo, zgodovinsko obdobje delovanja in ideje so bili predstavljeni v vrsti člankov, slavnostnih govorov,

učbenikov in drugod, v katerih se kaže fiksna, neomadeževana podoba, ki je zamejena z marksistično historiografijo ter historičnim materializmom. Pesnika so slavili s številnimi prireditvami, posebej ob okroglih obletnicah, kot je bila stota obletnica njegove smrti leta 1949. Kot eno od središč pesnikovega kulta se je vzpostavilo mesto Kranj, v katerem je Prešeren umrl. Pod vodstvom zagretega raziskovalca Prešernovega življenja Črtomirja Zorca so po vsem mestu stekli številni projekti, ki so obsegali vse od preurejanja hiše smrti v muzej in urejanja okolice njegovega groba v spominski park, Prešernov gaj, do poimenovanj številnih ustanov po pesniku. Vrhunec aktivnosti je bil dosežen z odkritjem dveh Prešernovih spomenikov, doprsnega kipa in nato še blizu pet metrov visoke celopostavne figure. Kljub temu številni načrti niso bili dokončani v pričakovanem roku ali pa so dosežene uspehe nevarno omajali, kar velja zlasti za načrte za prekop Prešernovih posmrtnih ostankov iz Kranja v Vrbo.

V drugi polovici 50. let ter pričetku 60. let 20. stoletja se je odnos do Prešerna nekoliko spremenil. Raziskovanje pesnikovega življenja in širših družbenih okoliščin njegovega časa, ki je bilo do takrat močno v ospredju, se je umaknilo v ozadje. Nova generacija interpretov, ki je vključevala Josipa Vidmarja in Antona Slodnjaka, se je vrnila k študiju tistega elementa, ki je Prešerna delal izjemnega: njegovih pesmi. Prav tako se ni več pogosto govorilo o Prešernu kot o protokomunističnem revolucionarju. V Kranju sta to obdobje zaznamovala Titov obisk pesnikovega groba in nadaljevanje preurejanja Prešernove hiše v muzej, ki je bil po skoraj dvajsetletnih prizadevanjih odprt leta 1964.

V času do začetka 80. let se je pojavil občutek, da je Prešernov pomen splahnel in da je izgubil motivacijsko moč povojnega obdobja. Četudi je ostal predmet strokovnih raziskav in postal tudi temelj novonastalih teorij o književnosti kot konstitutivnem elementu slovenske identitete, so proslave ob kulturnem prazniku postale medle in ponavljajoče se, zato niso bile več zmožne nagovarjati množic. Javne ankete so pokazale, da javnost o Prešernu ve zelo malo, kar je dodatno podčrtalo skromen

učinek vseh dotakratnih prizadevanj. V Kranju je aktivnost ponovno zaživela, zlasti z razstavami v Prešernovi hiši in odkritjem nekaj novih spomenikov v Prešernovem gaju, vključno s prenosom groba in nagrobnika pesnikove hčerke Ernestine Jelovšek. Razmišljali so o obsežnih načrtih za ustanovitev Prešernovega inštituta in o preobrazbi celega mesta v Prešernovo mesto. Kljub temu je bil Črtomir Zorec razočaran nad pomanjkanjem zanimanja mladih za skrb za materialno dediščino, povezano s Prešernom, ter nad vandalskimi napadi na spomenike v gaju.

V 80. letih je šel Prešernov kult še skozi svojo zadnjo socialistično fazo. Zaradi pluralizacije mnenj se je pesnik pojavljal v vse bolj raznolikih kontekstih, ki so imeli med sabo le malo stičnih točk. Zaslediti je mogoče številne pristope, od vračanja k vzorcem iz prvih povojnih let do vse inovativnejših interpretacij pesnikovega življenja in dela, ki niso imele nič več skupnega z njegovo partizansko in revolucionarno podobo. Prav tako so se pričele polemike o tem, ali je Prešeren samo slovenski ali tudi jugoslovanski pesnik, vendar je z izbiro *Zdravljice* za himno nove države njegov vsejugoslovanski pomen izginil. Nanj so se začeli sklicevati tudi pripadniki nasprotnega političnega pola, ki so vstopili v javni prostor s polemikami o povojnih pobojih in drugih prikritih temah. V Kranju so se nadaljevale aktivnosti, ki so slavile Prešerna, vendar ne zgolj v oblikah, ki so bile sprejemljive v preteklih desetletjih, saj je Prešernova hiša odprla vrata držnim umetniškimi projektom, pojavile pa so se tudi ostre kritike na račun neurejenosti Prešernovega gaja ter njegove zasnove.

Prešernova vloga se je spet preobrazila, zato je lahko pesnik kot neomajana veličina vstopil tudi v novo državo, samostojno Slovenijo, kjer vse do danes igra pomembno simbolno vlogo. Nenehne permutacije njegovega življenja in dela, ki jih vsakič znova ponudi vsako novo zgodovinsko obdobje, zgolj dokazujejo, da je njegov status nespremenljiv, spreminjajo se le interpretacije, s katerimi se pesnik vklaplja v nove kontekste, in načini njegove uporabe; tudi zato je Prešeren od 90. let dalje ne samo slovenska kulturna ikona, temveč v gospodarskem smislu tudi komodificirana dobrina.

SUMMARY

**LAUREL WOODS
AND POTATOES**

**The Cult of France Prešeren
in Socialism**

The politicisation of culture – using the artistic heritage for the purposes of various political groups and regimes that usually attempt to consolidate their power or authority in this manner – represents one of the crucial elements of the modern period. Although all fields of culture are subject to politicisation and appropriation, these processes often involve the poets and poetry historically recognised as exhibiting extraordinary artistic value. The celebration of poets originates in Ancient Greece. Through medieval Europe, it continued until the 19th century, when the political image was added to the cult of poets concept. Just like other artists, during the emergence of the European nationalistic movements, poets became symbols of the cultural wealth of the communities that were being formed. With their artistic quality, they would legitimise the political demands of these communities. This period has also attracted most of the European as well as Slovenian scientific and research interests, while not nearly as much attention has been paid to the cults of poets in the periods after World War I and World War II: the discussions suggest that these only involved the repetitions of old patterns. The question of why the poets' cults kept being preserved even after they had performed their nation-building function and survived the radical political changes remained in the background. Therefore, it is subject to a more detailed analysis in the upcoming book, based on the example of how the poet Dr France Prešeren was celebrated in the period of socialist Yugoslavia between 1945 and 1991.

To understand the formation and expansion of the cult of Prešeren, we should take a look at the earlier periods and outline the creation as well as the first stages of this phenomenon. In fact, Prešeren would already celebrate himself in his poems. Even during his life, his work was recognised as outstanding but would usually be mentioned together with Jovan Vesel – Koseski. After Prešeren's death in 1849, either Prešeren or Koseski would gradually be given priority depending on the political standpoints of the social groups involved. The more

conservative “Old Slovenians” headed by Dr Janez Bleiweis did not deny Prešeren’s talent but would appreciate Vesel’s opus more. On the other hand, the liberal “Young Slovenians” demanded that Prešeren finally be pronounced as the greatest Slovenian poet. With his foreword to the edition of Prešeren’s poetry in 1866, Josip Stritar achieved a significant victory and consolidated Prešeren’s status at the helm of the Slovenian literature. Meanwhile, the cult kept strengthening through the unveilings of Prešeren’s memorials and celebrations organised in his honour. However, he was also a symbol of political disputes, as Slovenians would use him as an anti-symbol against the German culture or appropriate him in the mutual conflicts between the clericalists and the liberals.

In the interwar period, Prešeren once again appeared in a variety of political contexts. On the one hand, he was presented as the co-founder of the Yugoslav thought and an advocate of the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes or Yugoslavia as well as the unitarian politics; while on the other hand, the supporters of the Slovenian autonomy wrote about the poet as well, treating him as a symbol of Slovenian sovereignty. Towards the end of the 1930s, the foundations for the poet’s cult in post-war Yugoslavia were established, as the leading Slovenian communists Edvard Kardelj and Boris Kidrič wrote about him and painted an exceedingly binary image of the situation in the first half of the 19th century when Prešeren as the herald of the Slovenian national independence and freedom supposedly fought against the oppressive reactionary politics of Bleiweis’s circle (Jernej Kopitar and others).

The time of World War II brought new appropriations. The Italian and German occupiers treated Prešeren as a useful symbol of the adoption of influences from the Italian literature and the German culture. The poet’s name would also be invoked by the Slovenian bourgeois politicians and Home Guard members, though he was most often mentioned in the context of the Partisan movement. Prešeren – based on the foundations established

before the war – transformed into a mighty proto-communist revolutionary and prophet of the Partisan movement and Slovenian national liberation. His poems would often be read by the ranks of the Partisans. Military units would be named after him, secret printing houses would disseminate his works, while the date of his death was pronounced as a holiday. The opponents would attack the Partisans due to their appropriation of Prešeren and other Slovenian cultural workers, claiming that they only wanted to abuse them to legitimise their crimes, yet without any effect.

After the war, the cult continued without a pause. However, to understand this, we need to take a look at the most important Yugoslav ally and influence at the time, the Soviet Union, where the model for the cult of poets that Yugoslavia would adopt less than a decade later had been shaped already before the war. In 1937, the Soviet Union celebrated the hundredth anniversary of the death of poet Alexander Sergeyevich Pushkin extremely boisterously. The whole state took part in the festivities closely monitored by the regime. The Soviet leadership probably appropriated Pushkin to prevent the Russian emigration from declaring him as “theirs”, while the mass of celebrations and other activities conveyed an impression that the ideas of “comrade Pushkin” paved the Soviet path to the future.

According to this example, Yugoslavia declared a cult of a single poet as well. This function was ascribed to the Prince-Bishop of Montenegro Petar II Petrović-Njegoš, who was deemed the greatest Montenegrin as well as Serbian poet, as he originated from the same cultural environment. His most important work *The Mountain Wreath* (*Gorski vijenac*) was declared an unsurpassable work of South Slavic literature, attesting to the long-time tradition of Slavic patriotism that stood up against the Ottoman conquerors as well as the occupiers during World War II. Njegoš was interpreted in the strict Marxist context, and the association was ultimately confirmed very concretely: by replacing the chapel in Lovćen, where he had been buried, with a secular mausoleum.

Prešeren's cult adopted the characteristics of both models. The poet was deemed a forerunner of communism, the Partisan movement, and the liberation, which is why a thorough reshaping of his figure took place. The most famous verses were selected from his opus and transformed into belligerent mottoes. His appearance was altered to reflect youth, strength, and revolutionary spirit. The problematic aspects of his personality were concealed or ignored. His image was shaped by a relatively small group of people, in which the critical role was played by the cultural ideologue Boris Zihelr. Prešeren's life and work as well as the historical period of his activities and ideas were presented in several articles, solemn speeches, textbooks, and elsewhere, painting a fixed and untainted image restricted with the Marxist historiography and historical materialism. Furthermore, Prešeren was celebrated with numerous events, particularly on the more important occasions like the hundredth anniversary of his death in 1949. The city of Kranj, where he died, established itself as one of the centres of the poet's cult. Under the leadership of the dedicated researcher of Prešeren's life Črtomir Zorec, numerous projects were initiated all around the city – including transforming the house where Prešeren died into a museum, landscaping the surroundings of his grave as the *Prešernov gaj* memorial park (Prešeren Grove), and naming several institutions after him. The activities culminated in the unveiling of two monuments to Prešeren: a portrait bust and a five-metre full-body sculpture nearby. Not all of the many plans were completed within the expected deadline. Some of them even dangerously undermined the successes already achieved (this was especially true of the intentions to exhume Prešeren's remains in Kranj and rebury them in his birth village of Vrba).

In the second half of the 1950s and the beginning of the 1960s, the attitude towards Prešeren changed a little. The research into the poet's life and the broader social circumstances of his time, which had been strongly emphasised until that point, was pushed into the background. The new generation of

interpreters, including Josip Vidmar and Anton Slodnjak, refocused on studying the element that made Prešeren extraordinary: his poems. Furthermore, Prešeren was now much more rarely discussed as a proto-communist revolutionary. In Kranj, this period was characterised by Tito's visit to the poet's grave and the continued refurbishment of the Prešeren House as a museum, which finally opened in 1964 after almost twenty years of efforts.

In the period until the beginning of the 1980s, it felt as if Prešeren's significance had waned and lost the motivational power it had exhibited during the immediate post-war period. Although the poet remained a subject of expert inquiries as well as became one of the foundations of the newly-created theories of literature as a constitutive element of the Slovenian identity, the celebrations of the Slovenian Cultural Holiday (or Prešeren Day) became unconvincing and repetitive, which is why they lost the potential to address the masses. Public surveys revealed that the public did not know much about Prešeren, which even underlined the modest effect of all the previous endeavours. In Kranj, these activities soon resumed, especially with the exhibitions in the Prešeren House and the unveiling of a few new monuments in Prešeren Grove, including the transfer of the grave and headstone of the poet's daughter Ernestina Jelovšek. Extensive plans for the establishment of the Prešeren Institute and the transformation of the entire city into Prešeren's City were considered. Nevertheless, Črtomir Zorec was disappointed in the fact that the youth was not interested in taking care of the material heritage associated with Prešeren and shocked at the vandalism against the memorials in the Grove.

In the 1980s, Prešeren's cult went through its final socialist stage. Due to the pluralisation of opinions, the poet kept appearing in increasingly diverse contexts with limited common ground. Several approaches can be noted: from returning to the patterns from the first years after the war to the increasingly innovative interpretations of the poet's life and work, which no

longer had anything in common with his Partisan and revolutionary image. Furthermore, a debate started whether Prešeren was merely a Slovenian or also a Yugoslav poet. However, when his poem *Zdravljica (A Toast)* was selected as the new state's anthem, his all-Yugoslav significance vanished. The poet also started to be referred to by the members of the opposing political camp, who entered the public arena with dilemmas regarding the post-war executions and other suppressed topics. In Kranj, the activities celebrating Prešeren continued, though not merely in the forms that had been acceptable in the previous decades: the Prešeren House opened its door for daring artistic projects, while severe criticism of the poorly landscaped Prešeren Grove and its design emerged as well.

The poet's role was transformed once again, which is why he could enter the new state – the independent Republic of Slovenia – as an undisputed eminence. Even nowadays, he still has a crucial symbolic role. The constant permutations of Prešeren's life and work during every new historical period merely prove that his status is unalterable. The only thing that changes are the interpretations that fit the poet into each new context and the ways in which he is being used. Since the 1990s, Prešeren has therefore not only been a Slovenian cultural icon, but also a commoditised good in the economic sense.

**VIRI IN
LITERATURA**

Arhivski viri

INZ – Inštitut za novejšo zgodovino:

INZ, Fond dr. Toneta Ferencna, Italijanska vojska v Sloveniji.

SI_ZAL_KRA – Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota za Gorenjsko:

SI_ZAL_KRA/0103, Občina Kranj.

Časopisni viri

7D, 1988–1990.

Delavska enotnost, 1946, 1948–1950, 1985, 1986, 1989.

Delavska politika, 1926.

Delo, 1962, 1963, 1966, 1968, 1970, 1974, 1976, 1977, 1980, 1983, 1986, 1989, 1990, 1991, 1999, 2000.

Dolenjec, 1906.

Dolenjski list, 1950.

Dom in svet, 1900, 1905, 1925, 1944.

Edinost, 1900.

Glas, 1960, 1964–1973, 1975–1977, 1981, 1982, 1985.

Glas Gorenjske, 1952–1954, 1957.

Glasilo občanov: glasilo Socialistične zveze delovnega ljudstva Litija, 1982.

Gorenjec, 1900, 1906–1908, 1936.

Gorenjski glas, 1948–1952, 1985, 1987, 1988, 1990, 1991, 1994, 2000, 2001, 2008, 2009, 2019.

Gradimo, 1949, 1950.

Itd: informativni dnevnik Dela, 1977.

Известия ВЦИК, 1918.

Jutro, 1925, 1937–1939.

Karawanken Bote, 1941–1944.

Kmetijske in rokodelske novice, 1847–1849.

Kronika slovenskih mest, 1939.

Laibacher Zeitung, 1851.

Ljubljanski zvon, 1883, 1891, 1900, 1905.

Ljudska pravica, 1944, 1946–1952, 1954.

Mlada Slovenija, 1941.

Mladina, 1945–1947, 1949, 1950, 1967, 1974, 1977, 1981, 1987.

Naprej, 1863.

Novice gospodarske, obrtniške in narodne, 1862, 1863, 1866, 1881, 1883.

Novice kmetijskih, obertnijskih in narodskih reči, 1852.
Novice kmetijskih, rokodelnih in narodskih reči, 1849–1851.
Panorama, 1964–1966.
Pavliha, 1953, 1957.
Политика, 1947–1949.
Правда, 1937.
Primorski dnevnik, 1946, 1947, 1949, 1950, 1980.
Slovenec, 1905, 1919, 1925, 1926, 1932, 1939, 1941, 1943, 1944.
Slovenija, (1848–1850), 1849.
Slovenija, (1932–1941), 1932, 1938.
Slovenski list, 1900.
Slovenski narod, 1872, 1873, 1883, 1905, 1908, 1910, 1914, 1920, 1936,
 1937, 1939, 1941, 1943.
Slovenski poročevalec, 1941, 1942, 1944–1946, 1948, 1949, 1951, 1952,
 1954, 1956.
Slovensko domobranstvo, 1944.
Snovanja, 1967, 1970, 1973–1976, 1978, 1979.
Tedenska tribuna, 1967.
Tedenske slike, 1925, 1932.
Teleks, 1980, 1985, 1986, 1988.
The Glasgow Herald, 1956.
Tovariš, 1945, 1946–1950, 1952, 1968, 1971.
*Uradni list Slovenskega narodno osvobodilnega sveta in Narodne vlade
 Slovenije*, 1946.
Večernik, 1939.
Weekend: redna priloga časopisa Finance, 2012.

Elektronski viri

50 let Prešernovega spominskega muzeja. Dostopno na: <http://www.gorenjski-muzej.si/wp-content/uploads/2014/02/Panoji-PRE%C5%A0EREN.pdf> (pridobljeno 8. 6. 2020).

Чаленко, Александр. *Историк Каревин: После развала СССР культ Шевченко вышел из тени культа Ленина*. Dostopno na: <https://ukraina.ru/interview/20190309/1022927500.html> (pridobljeno 28. 4. 2020).

Dopis Joža Pretnarja Miru Potrču 16. maja 1988. Dostopno na: <https://imss.dz-rs.si/imis/a86558f9d3071d7fa6f0.pdf> (pridobljeno 18. 6. 2020).

Dović, Marijan. Venerating poets and writers in Europe: from hero cults to nineteenth-century nationalist commemoration. *Studies*

- on *National Movements*, 2015, št. 3, str. 1–32. Dostopno na: *View of Venerating poets and writers in Europe*, <http://snm.nise.eu/index.php/studies/article/view/0307a/26> (pridobljeno 13. 5. 2020).
- Можегов, Владимир. *Пушкин и 37-й*. Dostopno na: <https://vz.ru/opinions/2017/2/10/857395.html> (pridobljeno 27. 4. 2020).
- Pavlovic, Srdja. *The Mountain Wreath: Poetry or a Blueprint for the Final Solution?* Dostopno na: <https://soi.journals.yorku.ca/index.php/soi/article/view/8038/16949> (pridobljeno 6. 5. 2020).

Literatura

- XIII. *letno poročilo 1946/1947*. Kranj: Ravnateljstvo Državne tekstilne šole v Kranju, 1947.
- Alings, Reinhard. *Monument und Nation: das Bild vom Nationalstaat im Medium Denkmal – zum Verhältnis von Nation und Staat im deutschen Kaiserreich 1871–1918*. Berlin in New York: Walter de Gruyter, 1996.
- Apor, Balázs. Spatial Aspects of the Communist Leader Cult: The Case of Mátyás Rákosi in Hungary. V: Apor, Balász, Apor, Péter in Rees, E. A. (ur.). *The Sovietization of Eastern Europe: New Perspectives on the postwar Period*. Washington, DC: New Academia Publishing, 2008, str. 149–169.
- Avguštin, Cene. Začetki muzejstva v Kranju. V: Avguštin, Cene et al. (ur.). *40 let Gorenjskega muzeja: 1953–1993*. Kranj: Gorenjski muzej, 1993, str. 26–28.
- Avguštin, Cene, Jenčič, Beba in Paternu, Boris. *Prešernov muzej v Kranju*. Ljubljana: Zavod za spomeniško varstvo SR Slovenije, 1974.
- Babcock, Robert Witbeck. *The Genesis of Shakespeare Idolatry, 1766–1799*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 1931.
- Bajt, Drago. *Kar je Sonce za Luno, to je Rusija za nas: kaj je socialistični realizem*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura, 2016.
- Bakewell, Sarah. *Kako živeti ali Življenje Michela de Montaigna z enim vprašanjem in dvajsetimi poskusi odgovora*. Novo mesto: Penca in drugi, 2014.
- Benedik, France. Seznam ulic, cest in trgov v mestu Kranj – nastanek, poimenovanja in njih spremembe. *Kronika*, 47, 1999, št. 1–2, str. 179–190.
- Bernik, France. Anton Slodnjak o Prešernu. V: Slodnjak, Anton. *France Prešeren*. Ljubljana: Slovenska matica, 1984, str. 5–10.

- Bouwers, Eveline G. *Public Pantheons in Revolutionary Europe. Comparing Cultures of Remembrance, c. 1790–1840*. Houndsmills, New York: Palgrave Macmillan, 2012.
- Božič, Zoran. *Slovenska literatura v šoli in Prešeren*. Ljubljana: Tangram, 2010.
- Brooks, Jeffrey. *Thank You, Comrade Stalin! Soviet Public Culture from Revolution to Cold War*. Princeton: Princeton University Press, 2000.
- Brooks Platt, Jonathan. *Greetings, Pushkin! Stalinist Cultural Politics and the Russian National Bard*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2016.
- Budna Kodrič, Nataša. Zgodba Josipine Turnograjske in Lovra Tomana. *Kronika*, 51, 2003, št. 2, str. 197–216.
- Bulovec, Štefka. *Prešernova bibliografija*. Maribor: Založba Obzorja, 1975.
- Cankar, Ivan. *Bela krizantema*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1966.
- Carlyle, Thomas. *On Heroes, Hero-Worship and the Heroic in History*. New Haven, London: Yale University Press, 2013.
- Cesar, Emil. *Slovenska kultura v obdobju okupacije in narodnoosvobodilnega boja: od aprila 1941 do 8. septembra 1943*. Ljubljana: Enotnost, 1996.
- Cesar, Emil. *Slovenska kultura v obdobju okupacije in narodnoosvobodilnega boja (od 8. septembra 1943 do 9. maja 1945)*. Ljubljana: Svobodna misel, 2007.
- Dedijer, Vladimir. *Sarajevo 1914*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1966.
- Dobrovoljc, France. *Cankarjev album*. Maribor: Založba Obzorja, 1972.
- Dobson, Michael. *The Making of the National Poet: Shakespeare, Adaptation and Authorship, 1660–1769*. Oxford: Clarendon Press, 1992.
- Dolenc, Ervin, Godeša, Bojan in Gabrič, Aleš. *Slovenska kultura in politika v Jugoslaviji*. Ljubljana: Modrijan, 1999.
- Dolgan, Marjan. Prešeren v leposlovju. V: Faganel, Jože (ur.). *France Prešeren – kultura – Evropa*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2002, str. 277–304.
- Dolgan, Marjan. *Slovenska književnost tako ali drugače*. Ljubljana: Slovenska matica, 2004.
- Dolar, Darko. Med biografiko in arhitektoniko: podoba pesnika v starejšem prešernoslovju. V: Faganel, Jože (ur.). *France Prešeren – kultura – Evropa*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2002, str. 305–322.

- Dovič, Marijan. *Prešeren po Prešernu: kanonizacija nacionalnega pesnika in kulturnega svetnika*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura, 2017.
- Drolc, Franc. Prešernova pot v svet: izhodišča in izkušnje založniškega projekta Mestne občine Kranj ob pesnikovih jubilejih 1999–2000. V: Štefe, Drago (ur.). *Kranjski zbornik 2005*. Kranj: Mestna občina Kranj, 2005, str. 149–155.
- Drolc, Franc. *Trenutki tišine za Prešerna*. Kranj: Gorenjski muzej, 2009.
- Đurić, Dubravka. Slovenska poezija, prešernovska struktura in politika pesniške forme. *Primerjalna književnost*, 34, 2011, št. 1, str. 35–48.
- Editorial Eulogy of A. S. Pushkin. V: M. F. Platt, Kevin in Brandenberger, David (ur.). *Epic Revisionism: Russian History and Literature as Stalinist Propaganda*. Madison: University of Wisconsin Press, 2006, str. 214–219.
- Fugina, Ivan. *Narodna čitalnica v Kranju: 1863–1933*. Kranj: Narodna čitalnica, 1933.
- Gabrič, Aleš. *Prešernovo gledališče v Kranju 1945–1957*. Ljubljana: Slovenski gledališki muzej, 2001.
- Gabrič, Aleš. Slovenske kulturne ustanove. V: Vodopivec, Peter, Jančar, Drago in Kleindienst, Katja (ur.). *Slovenska kultura v vojnem času: položaj in dileme slovenske inteligence in umetniška ustvarjalnost med drugo svetovno vojno*. Ljubljana: Slovenska matica, 2005, str. 42–56.
- Gabrič, Aleš. *Socialistična kulturna revolucija: slovenska kulturna politika 1952–1962*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1995.
- Globočnik, Damir. *Likovno in simbolno: kolektivni spomin slovenstva v likovni umetnosti*. Ljubljana: Slovenska matica, 2017.
- Globočnik, Damir. *Pesnikova podoba: o portretih in karikaturah pesnika dr. Franceta Prešerna*. Ljubljana: samozaložba, 2000.
- Globočnik, Damir. *Prešeren in likovna umetnost*. Celje: Celjska Mohorjeva družba, Celovec: Celovška Mohorjeva družba, Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 2005.
- Globočnik, Damir. Smerdujeva spomenika pesniku dr. Francetu Prešernu v Kranju. V: Jenčič, Beba et al. (ur.). *Avguštinov zbornik: 50 let Gorenjskega muzeja: 1953–2003*. Kranj: Gorenjski muzej, 2003, str. 201–212.
- Gradnik, Alojz. *Zbrano delo: četrta knjiga*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 2003.

- Gregorčič, Simon. *Zbrano delo: druga knjiga*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1948.
- G[rün], H[erbert]. Iz dnevnika dramatizacije. *Celjski gledališki list*, 10, 1955–1956, št. 12, str. 337–341.
- Grün, Herbert. *Pisma iz stolpa*. Maribor: Založba Obzorja, 1962.
- Gspan, Alfonz. Prešernov grob v Kranju. *Slavistična revija*, 2, 1949, št. 1–2, str. 30–50.
- Habjan, Jernej. Sociologija literature in prešernoslovje: nacija od revolucioniranja prek fetišizma do teorije. *Ars & Humanitas*, 7, 2013, št. 1, str. 58–66.
- Hendrix, Harald. The Early Modern Invention of Literary Tourism: Petrarch's House in France and Italy. V: Hendrix, Harald (ur.). *Writers' Houses and the Making of Memory*. New York in London: Routledge, 2012, str. 15–30.
- Hladnik, Miran. Zgodbe Prešernovih rokopisov. *Slavistična revija*, 64, 2016, št. 3, str. 217–239.
- Inkret, Andrej. *Jovan Vesel Koseski: vprašanje literarne zgodovine*. Maribor: Obzorja, 1971.
- Jelovšek, Ernestina. *Spomini na Prešerna*. Celovec: Wieser, 1997.
- Jenčič, Beba. *50 let Prešernovega spominskega muzeja*. Kranj: Gorenjski muzej, 2014.
- Jenčič, Beba. Prešernov spominski muzej. V: Avguštin, Cene et al. (ur.). *40 let Gorenjskega muzeja: 1953–1993*. Kranj: Gorenjski muzej, 1993, str. 55–60.
- Jezernik, Božidar. *Mesto brez spomina: javni spomeniki v Ljubljani*. Ljubljana: Modrijan, 2014.
- Juvan, Marko. Slovenski Parnasi in Eliziji. V: Juvan, Marko in Sajovic, Tomaž (ur.). *Individualni in generacijski ustvarjalni ritmi v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1994, str. 277–315.
- Kalder, Daniel. *Dictator Literature: A History of Despots Through Their Writing*. London: Oneworld, 2018.
- Kardelj, Edvard (Sperans). *Razvoj slovenskega narodnega vprašanja. Druga, pregledana in dopolnjena izdaja*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1957.
- Kidrič, Boris. *Izbrano delo*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1972.
- Kidrič, Boris. *Zbrano delo. Knjiga 2: govori, članki in razprave 1944–1946*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1978.
- Kidrič, Francè. *Prešernov album*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1949.

- Кљакић, Слободан in Пековић, Ратко. *Седам Негошевих сахрана: ка Негошевем коначном почивалишту*. Београд: Јасен, 2013.
- Кмеcl, Matjaž. Popularno prešernoslovje. *Jezik in slovstvo*, 22, 1977, št. 6, str. 189–190.
- Kocbek, Edvard. *Osvobodilni spisi II*. Ljubljana: Društvo 2000, 1993.
- Kocijan, Gregor. Črtomir Zorec, oris njegovega dela. V: Jencič, Beba et al. (ur.). *Avguštinov zbornik: 50 let Gorenjskega muzeja: 1953–2003*. Kranj: Gorenjski muzej, 2003, str. 194–200.
- Kocijan, Gregor. *France Prešeren v sliki in besedi*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1977.
- Komelj, Miklavž. *Kako misliti partizansko umetnost?*. Ljubljana: Založba / *cf., 2009.
- Komelj, Miklavž. Prvotni zapis Prešernove Ženske zvestobe. *Slavistična revija*, 35, 1987, št. 1, str. 93–101.
- Komelj, Milček. Prešernova podoba v rokah slikarjev. V: Bregar, Peter in Gogala, Andrej (ur.). *Pesnikova podoba*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, Galerija GEMA, 1992, str. 5–17.
- Koron, Alenka. Hagiografski diskurz v zgodnjih biografijah v Prešernu. V: Dovič, Marijan (ur.). *Kulturni svetniki in kanonizacija*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2016, str. 239–253.
- Kos, Janez. *Glejte ga, to je naš Prešeren!*. Ljubljana: Kiki Keram, 1997.
- Kos, Janko. *Neznani Prešeren*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1994.
- Kos, Janko. *Prešeren in evropska romantika*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1970.
- Kos, Janko. *Prešernov pesniški razvoj*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1966.
- Kos, Janko. Umetnost in razredna baza. *Besede*, 5, 1956, št. 4–5, str. 249–257.
- Kos, Marija. *Ulice, ceste in trgi mesta Kranja v preteklosti: razstava v galeriji Kranjske hiše, Kranj, marec 2009*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 2009.
- Košir, Niko. *France Prešeren*. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1977.
- Krečič, Peter. *Jože Plečnik*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1992.
- Krečič, Peter, ur. *Plečnik in jaz: pisma Jožeta Plečnika Antonu Suhadolcu, Suhadolčevi spomini na Plečnika*. Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1985.
- Kreft, Bratko. *Dr. France Prešeren: scenarij*. Ljubljana: Slovenski knjižni zavod, 1951.
- Krleža, Miroslav. *Marginalije: 1000 izabranih komentara o tekstovima za enciklopedije JLZ*. Beograd: Službeni glasnik, 2011.

- Laqueur, Thomas W. *The work of the dead: a cultural history of mortal remains*. Princeton, Oxford: Princeton University Press, 2018.
- Lenin. *O kulturi in umetnosti*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1950.
- Levec, Fr. Ob stoletnici Janeza Vesela Koseskega. V: *Ant. Knezova knjižnica: zbirka zabavnih in poučnih spisov*. V. zvezek. Ljubljana: Slovenska matica, 1898, str. 191–209.
- Maček, Andrej in Škrabe, Nino. *Maček izbliza*. Zagreb: Disput, 1999.
- Mahnič, Anton. *Dvanajst večerov. Pogovori doktorja Junija z mladim prijateljem*. Gorica: samozaložba, 1887.
- Mahnič, Joža. Razmerje moderne do Prešerna. V: Faganel, Jože (ur.). *France Prešeren – kultura – Evropa*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2002, str. 253–270.
- Манојловић Пинтар, Олга. »Тито је стена.« (Дис)континуитет владарских представљања у Југославији и Србији ХХ века. *Годишњак за друштвену историју*, 1997, št. 2–3, str. 85–100.
- Martinović, Juraj. Južnoslavenski epski triptihon: pokušaj usporednog čitanja Prešernovog *Krsta pri Savici*, Mažuranićeve *Smrti Smail-age Čengića* i Njegoševog *Gorskog vijenca*. V: Faganel, Jože (ur.). *France Prešeren – kultura – Evropa*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2002, str. 89–110.
- Mihelič, Mira. *Ure mojih dni*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2000.
- Močnik, Rastko. *Julija Primic v slovenski književni vedi*. Ljubljana: Založba Sophia, 2006.
- Močnik, Rastko. *Mesčevo zlato: Prešeren v označevalcu*. Ljubljana: DDU univerzum, 1981.
- Молок, Юрий. *Пушкин в 1937 году*. Москва: Новое литературное обозрение, 2000.
- Mušič, Janez. *Sila spomina: dr. France Prešeren v spominih svojih sodobnikov*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1986.
- Mušič, Janez. *Sodobniki o dr. Francetu Prešernu*. Ljubljana: Borec, 1989.
- Neubauer, John. Figures of National Poets: Introduction. V: Cornis-Pope, Marcel in Neubauer, John (ur.). *History of the Literary Cultures of East-Central Europe: Junctures and Disjunctures in the 19th and 20th Centuries. Volume IV: Types and Stereotypes*. Amsterdam: John Benjamins, 2010, str. 11–18.
- Njegoš, P. P. in Mažuranić, Ivan. *Gorski vijenac, Smrt Smail age Čengi-jića*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1962.
- Orwell, George. *1984*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1983.
- Orwell, George. *Fašizem in demokracija*. Ljubljana: Založba ZRC, 2020.

- Osolnik, Vladimir. *Petar Petrović Njegoš v besedi in sliki*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1985.
- Papović, Dragutin. Njegoš u socijalističkoj i nacionalnoj ideologiji Crne gore 1945–1989. *Matica*, 55, 2013, str. 231–254.
- Paternu, Boris. *France Prešeren in njegovo pesniško delo 2*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1977.
- Paternu, Boris. Francoska revolucija in slovenska literatura. V: Kmecl, Matjaž (ur.). *Obdobje slovenskega narodnega preporoda: mednarodni simpozij v Ljubljani od 28. do 30. junija 1989*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1989, str. 51–74.
- Paternu, Boris. *Književne študije 2*. Ljubljana: Intelego, 2006.
- Paternu, Boris. Prešernov Krst pri Savici. V: Prešeren, France. *Krst pri Savici*. Maribor: Založba Obzorja, 1970, str. 51–131.
- Paternu, Boris. *Prešernova zdravljica v letu 1937*. Ljubljana: Komunist, 1977.
- Pesmi Franceta Preširna, s pesnikovo podobo z njegovim životopisom in estetično-kritičnim uvodom*. Ljubljana: Otona Wagner-ja prodajalnica knjižarskih, umetniških in muzikalnih reči, 1866.
- Petelin, Stanko. *Prešernova brigada*. Nova Gorica: Soča, 1967.
- Peternel, Gašper. *France Prešeren, kranjski kulturni svetnik: kulturno-zgodovinska razstava*. Kranj: Gorenjski muzej, 2018.
- Pirnat, Makso. *Narodna čitalnica v Kranju: 1863–1913: spominska knjižica, posvečena ob petdesetletnici vsem dosedanjim članom in sodelavcem, dobrotnikom in prijateljem*. Kranj: Narodna čitalnica, 1913.
- Pivk, Valentin. *Gimnazija Kranj in stoletje njenih matur*. Kranj: Gimnazija Kranj, 2001.
- Plamper, Jan. *The Stalin cult: a study in the alchemy of power*. Stanford: Hoover Institution, Stanford University, New Haven: Yale University Press, 2012.
- Prešeren, France. *Poezije*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1980.
- Prešeren, France. *Prešernove nemške*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1969.
- Prešeren, France. *Zbrano delo: druga knjiga*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1966.
- Prešeren, glasnik naše borbe in naše svobode: gradivo za slavnostne mitinge ob proglasitvi obletnice Prešernove smrti za kulturni praznik slovenskega naroda*. S.l.: Propagandni oddelek glavnega štaba NOV in PO Slovenije, 1945.
- Prešerniana*. Ljubljana: Slovenski knjižni zavod, 1946.
- Quinault, Roland. The Cult of the Centenary, c.1784–1914. *Historical Research*, 71, 1998, št. 76, str. 303–323.

- Rigney, Ann. *The Afterlives of Walter Scott: Memory on the Move*. Oxford: Oxford University Press, 2012.
- Rupel, Dimitrij. Pesmi Franceta Prešerna. V: Prešeren, France. *Srebrnina rosa trave*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1981, str. 293–302.
- Rupel, Dimitrij. *Svobodne besede od Prešerna do Cankarja: sociološka študija o slovenskem leposlovju kot glasniku in pobudniku nacionalne osvoboditve v drugi polovici devetnajstega stoletja*. Koper: Založba Lipa, 1976.
- Sammons, Jeffrey L. *Heinrich Heine: A Modern Biography*. Princeton: Princeton Legacy Library, 1979.
- Sandler, Stephanie. The 1937 Pushkin Jubilee as Epic Trauma. V: M. F. Platt, Kevin in Brandenberger, David (ur.). *Epic Revisionism: Russian History and Literature as Stalinist Propaganda*. Madison: University of Wisconsin Press, 2006, str. 193–213.
- Schlögel, Karl. *Moscow, 1937*. Cambridge, Malden: Polity Press, 2012.
- Shaw, George Bernard. *Three plays for puritans*. Cabin John: Wildside Press, 2003.
- Slavec Gradišnik, Ingrid. Državni koledarji v času – slovenski primer. V: Jezernik, Božidar in Slavec Gradišnik, Ingrid (ur.). *Države praznujejo: državni prazniki in skupnosti na območju bivše Jugoslavije*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2017, str. 87–132.
- Slavec Gradišnik, Ingrid. O koledarjih, praznikih in praznovanjih. V: Jezernik, Božidar in Slavec Gradišnik, Ingrid (ur.). *Države praznujejo: državni prazniki in skupnosti na območju bivše Jugoslavije*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2017, str. 9–23.
- Slodnjak, Anton. O Francetu Prešernu in njegovih poezijah. V: Prešeren, France. *Poezije doktorja Franceta Prešerna: z dodatkom v Poezijah nepriobčenih pesmi*. Ljubljana: Slovenski knjižni zavod, 1946, str. 5–39.
- Slodnjak, Anton. *Prešernovo življenje*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1974.
- Slodnjak, Anton. *Študije in eseji*. Maribor: Založba Obzorja, 1966.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika: SSKJ 2. Prva knjiga: A–Pa*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2014.
- Smolej, Viktor. Prešeren v narodnoosvobodilni borbi. *Kronika*, 3, 1955, št. 1, str. 5–14.
- Stanonik, Marija. *Tih spomin vsem žrtvam boja: diferenciacija in interferences v slovenskem pesnjenju med drugo svetovno vojno 1941–1945*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2016.

- Stritar, Josip. *Zbrano delo: prva knjiga*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1953.
- Šemrov, Andrej. Partizanska plačilna sredstva = The partisan means of payment. V: Škrjanec, Breda in Pavlinec, Donovan (ur.). *Partizanski tisk = The Partisans in print*. Ljubljana: Mednarodni grafični likovni center, Muzej novejšje zgodovine Slovenije, 2004, str. 95–106.
- Šimac, Miha. Anton Zupan (1874–1954), profesor iz Vrbe. *Kronika*, 64, 2016, št. 3, str. 513–526.
- Šklovski, Viktor. Vstajenje besede. V: Skaza, Aleksander (ur.). *Ruski formalisti: izbor teoretičnih besedil*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1984, str. 11–17.
- Šnuderl, Makso. *Dnevnik 1941–1945. 2: v partizanih*. Maribor: Obzorja, 1994.
- Štih, Bojan. Veš, poet, svoj dolg?. *Sodobnost*, 30, 1982, št. 8–9, str. 797–802.
- Tratnik, Valentin. *Danes jaz, jutri ti*. Ljubljana: Borec, 1980.
- Trdina, Janez. *Zbrano delo: četrta knjiga*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1952.
- Trdina, Janez. *Zbrano delo: prva knjiga*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1946.
- Улице и тргови Београда 2 (H–III)*. Београд: Библиотека града Београда, 2005.
- Urbanc, Anton. Ali je Francè Prešeren za dosego doktorske časti res napisal disertacijo?. *Pravnik*, 8, 1953, str. 14–21.
- Velepich, Ciril. *Frančišek Smerdu: posmrtna retrospektivna razstava*. Ljubljana: Moderna galerija, 1971.
- Verč, Ivan. O nacionalnem pesniku. V: Javornik, Miha (ur.). *F. Prešeren - A. S. Puškin (ob 200-letnici njunega rojstva) = Ф. Прешерн - А. С. Пушкин (к 200-летию их рождения)*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2001, str. 25–33.
- Vidmar, Josip. Dr. Francè Prešeren. V: Prešeren, France. *Poezije dóktorja Francéta Prešérna*. Ljubljana: Slovenski knjižni zavod, 1949, str. xx–xxix.
- Vidmar, Josip. *Dr. France Prešeren: esej*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1954.
- Vidmar, Josip. *Obrazi*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, Borec, 1985.
- Vidmar, Josip. Prešernova lirika. V: Prešeren, France. *Prešeren*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1973, str. 93–105.
- Vurnik, France. Petdeset let Prešernovih nagrad med zakonodajo, kriteriji in pomenom. V: Jenčič, Beba et al. (ur.). *Petdeset let*

- Prešernovih nagrad: 1947–1996*. Ljubljana, Kranj: Upravni odbor Prešernovega sklada, Gorenjski muzej, 1996, str. 11–26.
- Wachtel, Andrew W. How to Use a Classic: Petar Petrović Njegoš in the Twentieth Century. V: Lampe, John in Mazower, Mark (ur.). *Ideologies and National Identities: The Case of Twentieth-Century Southeastern Europe*. Budapest, New York: Central European University Press, 2004, str. 131–153.
- Ziherl, Boris. Francè Prešeren – pesnik in mislec. V: Prešeren, France. *Poezije dóktorja Fr. Prešérna*. Beograd: Jugoslovenska knjiga, 1951, str. ix–liii.
- Ziherl, Boris. *Umetnost in družba*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1957.
- Zogovič, Radovan. *Njegoševa pesnitev o borbi in svobodi: razprava*. Ljubljana: Slovenski knjižni zavod, 1947.
- Zorec, Črtomir. *Po Prešernovih stopinjah: o življenju pesnika Franceta Prešerna od leta 1846, ko se je naselil v Kranju, do njegove smrti 8. februarja leta 1849*. Kranj: Glas, 1987.
- Zupan, Vitomil. *Levitan: roman, ali pa tudi ne*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1982.
- Župančič, Oton. *Veš, poet, svoj dolg?: zbornik pesmi, govorov in član-
kov iz dobe borbe, obnove in graditve*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1948.
- Župančič, Oton. *Zbrano delo: dvanajsta knjiga*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1992.
- Župančič, Oton. *Zbrano delo: enajsta knjiga*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1992.
- Župančič, Oton. *Zbrano delo: sedma knjiga*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1953.

IMENSKO KAZALO

A

Adamič, Louis 117, 172, 184
Albrecht, Fran 62, 115, 153
Aleksander I. (gl. Karadorđević,
Aleksander I.)
Alighieri, Dante 20, 26, 33, 54
Alings, Reinhard 19, 246
Andrić, Ivo 81, 117
Apor, Balázs 77, 78, 246
Apor, Péter 246
Arouet, François-Marie (Vol-
taire) 19
Aškerc, Anton 124
Auersperg, Anton Aleksander
(Anastasius Grün) 35, 110, 195
Avguštin, Cene 122, 126, 127,
171, 190, 192, 193, 246, 248, 250
Avšič, Jaka 153

B

Babcock, Robert Witbeck 21,
246
Bahovec, Jernej 37
Bajt, Drago 72, 155, 246
Bakewell, Sarah 10, 246
Barthes, Roland 10
Bartol, Vladimir 142
Batista, Milan 169, 170
Bebler, Aleš 65
Belec, Marjan 193, 195
Benedik, France 216, 246
Bernik, France 184, 246
Bertoncelj, Ivan 168
Bevk, France 153
Bezimenov, Aleksander 76
Bidovec, Martina 167
Bitenc, Tone 167, 169
Bizjak, Stane 153
Blaznik, Jožef 194, 209

Bleiweis, Janez 27–30, 34, 35, 37,
40, 50, 51, 56, 68, 102, 103, 115,
118, 212, 213, 230, 231, 237
Bonaparte, Napoleon I. 98
Bonaparte, Napoleon III. 11
Botev, Hristo 77
Bouwers, Eveline G. 19, 247
Božič, Zoran 21, 26, 28, 48, 95,
201, 247
Brandenberger, David 248, 253
Bregar, Peter 250
Bronštejn, Lev Davidovič
(Trocki) 71, 73
Brooks, Jeffrey 71, 73–75, 79,
224, 247
Brooks Platt, Jonathan 73, 74, 247
Brovč, Andrej 130, 141, 153
Broz, Josip (Tito) 62, 79, 80, 83,
90, 95, 113, 129, 144, 150, 165,
166, 201, 222, 233, 240, 251
Broz, Jovanka 165
Budna Kodrič, Nataša 29, 247
Bulovec, Štefka 160, 180, 247
Bunc, Stanko 127
Burbon, Ludvik XVI. 19
Byron, George Noel Gordon 74

C

Calvi, Bartolomeo 160
Cankar, Ivan 40, 42, 44, 46, 49,
50, 59, 62, 63, 65, 106, 107, 113,
140, 156, 183, 206, 211, 247–251,
253, 255
Cankar, Neža 44
Capuder, Andrej 211
Carlyle, Thomas 20, 49, 247
Centrih, Lev 15
Cesar, Emil 55, 58, 60, 62, 63,
65–68, 247

Cesarec, August 82
Chatterjee, Tripti 160
Cimperman, Josip 34
Cornis-Pope, Marcel 251

Č

Čalenko, Aleksander 77, 245
Čolaković, Rodoljub 141, 149
Čop, Matija 8, 9, 44, 54, 101, 118,
159, 171, 172, 180, 192, 194, 212

Ć

Ćatić, Musa Ćazim 81
Ćopić, Branko 81

D

Dagarin, Jožef 102
de Cervantes Saavedra, Miguel
26
de Montaigne, Michel 10, 246
de Villette, Charles 19
Debenjak, Riko 207
Dedijer, Vladimir 82, 247
Derganc, Aleksandra 177
Destovnik, Karel (Kajuh) 82
Detoni, Milica 167
Dizdar, Mehmedalija Mak 81
Dobrič, Emil 38
Dobrovoljc, France 42, 247
Dobson, Michael 19, 247
Dolenc, Ervin 209, 247
Dolgan, Marjan 66, 161, 247
Dolinar, Darko 44, 247
Dolinar, Lojze 37, 93, 190, 191
Dović, Marijan 18, 19, 22, 23, 26,
30, 109, 184, 245, 248, 250
Dremelj, Stane 93, 144, 145, 153, 167
Drolc, Franc 198, 199, 217, 218, 248
Džugašvili, Josif Visarionovič

(Stalin) 11, 71–80, 90, 96, 113,
150, 223, 224, 225, 247, 248, 252,
253

Đ

Đurić, Dubravka 183, 248

E

Eminescu, Mihai 78
Engels, Friedrich 96, 156

F

Fabiani, Maks 38
Faganel, Jože 247, 251
Fajfar, Tone 114, 153, 170
Ferenc, Tone 59, 244
Feuerbach, Ludwig 103
Finžgar, Fran Saleški 48, 128
Fister, Anton 215
Franke, Ivan 36
Fugina, Ivan 30, 47, 248

G

Gabrič, Aleš 65, 97, 142, 143,
156, 181, 209, 247, 248
Gangl, Alojzij 31, 138, 147, 172, 193
Gaspari, Maksim 91, 93, 193
Gerlanc, Bogomil 66
Globočnik, Damir 21, 44, 57,
159, 181, 182, 248
Godeša, Bojan 209, 247
Goethe, Johann Wolfgang 32, 33,
37, 56, 73, 193, 199, 200
Gogala, Andrej 250
Gogolj, Nikolaj Vasiljevič 74
Gorki, Maksim (gl. Peškov, Ale-
ksej Maksimovič)
Gortan, Vladimir 198
Gradnik, Alojz 40, 84, 95, 111, 248

Gregorčič, Simon 31, 40, 43, 46,
54, 59, 60, 249
Grohar, Ivan 193
Grün, Anastasius (gl. Auersperg,
Anton Aleksander)
Grün, Herbert 164, 165, 249
Gspan, Alfonz 29, 57, 98, 110,
152, 153, 171, 249
Gubec, Matija 59, 94
Gundulić, Ivan 81

H

Habjan, Jernej 96, 249
Hart, Julius 36
Hayne (rodbina) 14
Hegel, Georg Wilhelm Friedrich 103
Heine, Heinrich 14, 253
Hendrix, Harald 18, 249
Hladnik, Miran 115, 249
Hobsbawm, Eric 23, 223
Homer 18, 26, 32
Hribar, Ivan 53
Hroch, Miroslav 19
Hruščov, Nikita Sergejevič 155
Hugo, Victor 164

I

Ilešič, Fran 103
Inkret, Andrej 33, 34, 249

J

Jakac, Božidar 47, 49, 67, 93, 111,
118, 153, 192, 193, 196
Jakopič, Rihard 112, 146
Jakšič, Đuro 46
Jančar, Drago 248
Jančigaj, Fran 61
Japelj, Jurij 55
Javornik, Miha 254

Javoršek, Jože 65
Jeglič, Anton Bonaventura 39
Jeglič, Rudolf 38
Jelačić, Josip 29
Jelovšek, Ana 101, 173
Jelovšek, Ernestina 31, 32, 56,
173, 187–189, 201, 234, 240, 249
Jenčič, Beba 169, 172, 192, 193,
195, 216, 246, 248–250, 254
Jenko, Simon 13, 31, 32, 47, 106, 131,
132–134, 191, 193, 199, 200, 218
Jesenin, Sergej Aleksandrovič 164
Jezernik, Božidar 21, 249, 253
Jocif, Ferdinand (Nande) 167
Jovanović, Blažo 85
Jovanović Zmaj, Jovan 82
Juliani, Franc 196
Jurčič, Josip 32, 34, 63, 106
Justin, Elko 47, 93
Juvan, Marko 33, 249

K

Kajuh (gl. Destovnik, Karel)
Kajzer, Janez 189
Kalan, Filip 202
Kalan, Jurij 196
Kalder, Daniel 71, 249
Kalin, Zdenko 182
Karadžić, Vuk Stefanović 82,
117, 214
Karađorđe (gl. Petrović, Đorđe)
Karađorđević (dinastija) 43, 79, 83
Karađorđević, Aleksander I. 43
Kardelj, Edvard 49–51, 54, 56,
96, 117, 178, 179, 202, 203, 224,
231, 237, 249
Kardelj, Pepca 214
Karevin, Aleksander 77, 245
Kastelic, Jože 54, 171

Kekec, Polonca 15
Keržič, Stane 195
Kidrič, Boris 49, 51, 59, 64, 65,
67, 96, 97, 111, 113, 114, 117, 156,
161, 179, 201, 224, 231, 237, 249
Kidrič, France 44, 47, 97, 98, 104,
112, 114, 115, 117, 118, 124, 128,
129, 156, 160–162, 169, 177, 178,
180, 197, 202, 203, 207, 208, 249
Kimovec, Žiga 153
Kleindienst, Katja 248
Klemenčič, Dore 64
Klemenčič, Fran 193
Kljakić, Slobodan 83, 85, 250
Klopčič, Mile 94
Kmecl, Matjaž 12, 179, 250, 252
Koblar, France 153
Kocbek, Edvard 91, 92, 178, 250
Kocijan, Gregor 123, 179, 250
Kofler, Dunja 207
Koidula, Lydia 77
Kokl, Marija 124
Kokl, Milan 124
Komelj, Miklavž 49, 58, 65, 89,
208, 250
Komelj, Milček 208, 250
Kopitar, Jernej 43, 50, 54, 101,
103, 212–214, 231, 237
Körner, Theodor 110
Koron, Alenka 32, 250
Korytko, Emil 117, 171
Kos, Janez 38, 40, 58, 209, 250
Kos, Janko 109, 110, 160, 177–
179, 201, 250
Kos, Marija 47, 142, 250
Kos, Milko 153
Kosec, Franjo 62
Koseski (gl. Vesel, Jovan)
Kosmač, Ciril 57

Kosovel, Srečko 59
Košir, Niko 179, 250
Kovačić, Ivan Goran 82
Kozak, Ferdo 92, 129, 141
Kozak, Juš 62
Koželj, Matija 159
Kralj, Boris 181
Kranjčević, Silvije Strahimir 81
Krečič, Peter 48, 131, 250
Kreft, Bratko 116, 117, 154, 250
Kristan, Etbín 153
Krlježa, Miroslav 81, 155, 162,
163, 250
Kržišnik, Tomaž 193, 208
Kučan, Milan 211
Kuhar, Lovro (Prežihov Voranc) 95
Kurz von Goldenstein, Franz 36,
147, 181, 190, 194, 200, 208

L

Langus, Matevž 190
Lampe, Evgen 12, 39
Lampe, John 255
Laqueur, Thomas W. 11, 224, 251
Latković, Vido 118
Lavrin, Janko 160
Lazarević, Žarko 15
Lenin (gl. Uljanov, Vladimir Iljič)
Leskošek, Franc 114
Levec, Fran 33, 34, 194, 251
Levičnik, Jernej 29, 194
Levičnik, Toussaint 195
Levstik, Fran 37, 46, 50, 51, 59,
62, 65, 106, 107, 113
Linhart, Anton Tomaž 171
Loboda, Peter 146, 147, 149, 150, 153
Logar, Cene 65
Ludvik XVI. (gl. Burbon, Ludvik
XVI.)

M

Mácha, Karel Hynek 36, 78
Maček, Andrej 46, 251
Maček, Ivan 187
Maček, Vladko 45, 46, 251
Mačiulis, Jonas (Maironis) 77
Mahnič, Anton 35, 103, 119, 251
Mahnič, Joža 111, 251
Maironis (gl. Mačiulis, Jonas)
Majcen, Irena 207
Maksimović, Desanka 141
Malavašič, France 27
Malenšek, Mimi 159
Maleš, Miha 47, 93, 192
Manojlović Pintar, Olga 79, 251
Marin, Marko 181
Marinko, Miha 117
Marković, Svetozar 81
Martinović, Juraj 81, 251
Marulić, Marko 36, 81
Marx, Karl 11, 14, 49, 73, 80, 84,
96–98, 156, 209, 223–225, 232,
233, 238, 239
Mazower, Mark 255
Mažuranić, Ivan 81, 82, 251
Medved, Andrej 55
Mencinger, Janez 32, 192
Meštrović, Ivan 36, 85
Mickiewicz, Adam 33, 78
Mihelič, France 67, 193
Mihelič, Mira 48, 251
Miklošič, Fran 43
Mikuž, Metod 61
Mikuž, Stane 148
Močnik, Rastko 10, 97, 158, 160,
161, 202, 251
Molok, Jurij 74, 251
Mozart, Wolfgang Amadeus 200
Možegov, Vladimir 73, 246

Mrak, Ivan 180

Mušič, Janez 207, 208, 251
Mušič, Marjan 125, 126, 129, 130

N

Napoleon I. (gl. Bonaparte, Na-
poleon I.)
Napoleon III. (gl. Bonaparte, Na-
poleon III.)
Natlačen, Marko 48, 49
Nazor, Vladimir 81
Nemanjić, Rastko (sveti Sava)
66, 82
Neubauer, John 78, 251
Novačan, Anton 95

O

Obradović, Dositej 82
Ocvirk, Anton 112
Ogorevc, Blaž 203
Oliban, Anton 182
Oman, Matevž 217
Orszagh Hviezdoslav, Pavol 78
Orwell, George 72, 223, 251
Osolin, Miha 193
Osolnik, Vladimir 84, 252
Ovid 26

P

Palčič, Klavdij 207
Papović, Dragutin 84, 85, 252
Paternu, Boris 9, 63, 161, 162,
178, 179, 192, 193, 201, 211, 219,
246, 252
Pavček, Tone 202, 203
Pavić, Milorad 214
Pavić, Zdenko 214, 215
Pavlinec, Donovan 254
Pavlovic, Srdja 83, 246

- Peković, Ratko 83, 85, 250
 Pengov, Slavko 159
 Perc, Martin 115
 Perdan, Franc 191, 215
 Pesjak, Luiza 196
 Peškov, Aleksej Maksimovič
 (Maksim Gorki) 73
 Petőfi, Sándor 78
 Petelin, Stanko 59, 252
 Peterlin, Ciril 48
 Peternel, Gašper 23, 252
 Petrarca, Francesco 18, 26, 54, 249
 Petrović, Đorđe (Karadorđe) 82
 Petrović Njegoš, Danilo I. 82
 Petrović Njegoš, Petar II. 81–85,
 232, 238, 250–252, 255
 Pintar, Lovro 28
 Pipan, Tone 61
 Pirjevec, Dušan 183, 184
 Pirnat, Makso 31, 252
 Pivk, Valentin 215, 252
 Plamper, Jan 11, 75, 76, 80, 90,
 223, 225, 252
 Platon 10
 Platt, Kevin M. F. 248, 253
 Plečnik, Jože 48, 130–132, 136,
 144, 167, 168, 250
 Plehanov, Georgij Valentinovič 225
 Pliekšāns, Jānis (Rainis) 77
 Počkaj, Duša 181
 Pogačnik, Janez 209
 Pogačnik, Jože 152
 Polič, Zoran 114
 Popović, Dušan 224
 Potrč, Jože 129, 141
 Potrč, Miro 210, 245
 Preradović, Petar 81
 Prešeren, France 8–14, 21–23,
 25–68, 70, 75, 77, 78, 81, 82,
 87–154, 156–219, 222–224, 226,
 227, 229–241, 245–255
 Prešeren, Katra 172, 207
 Prešeren, Mina 44
 Pretnar, Joža 210, 245
 Prežihov Voranc (gl. Kuhar, Lovro)
 Prijatelj, Ivan 44, 97, 119, 177
 Primic, Julija 10, 54, 97, 101, 158, 160,
 161, 172, 192, 195, 202, 209, 251
 Princip, Gavrilo 82
 Puhar, Janez 75, 134
 Puntar, Josip 44
 Puškin, Aleksander Sergejevič
 21, 33, 66, 70–78, 80, 89, 94, 232,
 238, 251, 254
- Q**
- Quinault, Roland 19, 252
- R**
- Racin, Koča 81
 Racine, Jean 33
 Radičević, Branko 82
 Rainer, Friedrich 55
 Rainis (gl. Pliekšāns, Jānis)
 Rakočević, Milan 159
 Rákosi, Mátyás 78
 Rakovec, Karlo 113
 Rees, E. A. 246
 Reichman, Jelka 207
 Reš (družina) 195
 Rigney, Ann 19, 20, 253
 Rikli, Arnold 36
 Rilke, Rainer Maria 164
 Rizzi, Vincenc 28
 Rogelj, Bine 181
 Rotar, Bogomil 190
 Rozman, Janko 124, 125, 167
 Rožanc, Marjan 206

Rudolf, Andrej 48, 172
Rudolf, Viljem 48
Rupel, Dimitrij 183, 184, 253
Rupel, Mirko 98
Rupnik, Leon 61
Rus, Jože 141
Rustaveli, Šota 73

S

Sadnikar, Josip Nikolaj 127
Sajovic, Tomaž 249
Sammons, Jeffrey L. 14, 253
Sandler, Stephanie 76, 253
Santi, Rafael 54
Sava, sveti (gl. Nemanjić, Rastko)
Schiller, Friedrich 28, 37, 55, 56,
164, 193, 199, 200
Schlögel, Karl 73–76, 253
Schmaus, Alois 180
Schreiner, Hinko 169
Scott, Walter 20, 253
Seliškar, Tone 90
Seljak, Ivan 207
Sever, Stane 181
Shakespeare, William 19–21, 26,
33, 36, 246, 247
Shaw, George Bernard 20, 253
Simčič, Branko 63
Simčič, Zorko 159, 180
Skaza, Aleksander 254
Skočir, Rudi 207
Slavec Gradišnik, Ingrid 92, 253
Slodnjak, Anton 47, 62, 98–102, 105,
129, 141, 153, 160–163, 178, 179,
184, 201, 207, 233, 240, 246, 253
Slomšek, Anton Martin 39
Smerdu, Frančišek 21, 136–138,
142, 146–150, 153, 171, 248, 254

Smole, Andrej 44, 48, 101, 110,
151, 159, 172, 180
Smole, Dominik 180
Smolej, Viktor 56, 57, 61, 62, 64,
66, 67, 91, 94, 253
Smolnikar, Ivanka 43
Smrekar, Hinko 44, 47, 193, 194
Sovre, Anton 111
Stalin (gl. Džugašvili, Josif Visa-
rionovič)
Stalin, Vasilij Josifovič 76
Stanonik, Marija 62, 64, 110, 253
Stritar, Josip 32–34, 106, 164,
184, 201, 231, 237, 254
Stupica, Marija Lucija 207
Suhadolc, Anton 48, 250
Svetina, Ivan 44

Š

Šabec, Ksenija 15
Šantić, Aleksa 81
Šavnik, Karel 38
Šeligo, Rudi 218
Šemrov, Andrej 63, 254
Šenoa, August 31, 192, 196
Ševčenko, Taras 73, 77, 245
Šimac, Miha 37, 254
Šinkovec, Adolf 61
Škerjanc, Lucijan Marija 117, 118
Šklovski, Viktor Borisovič 164,
165, 254
Škrabe, Nino 46, 251
Škrjanec, Breda 254
Šlebinger, Janko 180
Šnuderl, Makso 119, 254
Šop, Nikola 81
Šorli, Marjan 64, 133, 136
Šorn, Mojca 15

Štefancič, jr., Marcel 206
Štefe, Drago 248
Štampilhar, Ivo 121, 149, 216
Štih, Bojan 182, 206, 254
Štoviček, Vladimir 193

T

Taufer, Venio 180
Tavčar, Franja 187
Tavčar, Ivan 39, 106, 173
Tiran, Jože 153
Tito (gl. Broz, Josip)
Točilovac, Ljubinko 176
Tolstoj, Lev Nikolajevič 38
Toman, Ignacij 29
Toman, Lovro 29, 35, 247
Tratnik, Valentin 63, 254
Trdina, Janez 27, 28, 192, 254
Trocki (gl. Bronštejn, Lev Davidovič)
Trubar, Primož 49, 63, 116, 119, 211
Turnograjska, Josipina (gl. Urbančič, Josipina)

U

Uljanov, Vladimir Iljič (Lenin) 71, 76, 84, 96, 156, 224, 225, 245, 251
Urbanc, Anton 160, 254
Urbančič, Josipina (Turnograjska) 29, 192
Urbani, Umberto 54

V

Valjavec, Matija 192
Valvasor, Janez Vajkard 14, 54, 55
Vašte, Ilka 47, 181
Vavpotič, Ivan 193
Velepič, Ciril 149, 254
Velušček, Ciril 135

Verč, Ivan 21, 254
Verdi, Giuseppe 74
Verlaine, Paul 164
Vesel, Jovan (Koseski) 26–28, 33, 34, 54, 62, 103, 110, 164, 208, 212, 213, 230, 236, 249, 251
Vidic, Janez 64
Vidmar, Jernej 35
Vidmar, Josip 59, 66, 94, 95, 111, 114, 117, 156–160, 178, 179, 227, 233, 240, 254
Vilfan, Joža 170
Višnar, Lojze 93
Višnjič, Filip 82
Vodnik, Anton 159
Vodnik, Valentin 21, 27, 31, 34, 37, 171
Vodopivec, Peter 248
Volčanšek, Kamila 207
Voltaire (gl. Arouet, François-Marie)
von Hindenburg, Paul 73
von Klinkowström, Friedrich August 110
von Metternich, Klemens Wenzel 99
Vošnjak, Josip 128
Vrhunec, Oton 61
Vurnik, France 93, 254

W

Wachtel, Andrew W. 79, 83, 255
Wagner, Oto 252
Wolf, Hugo 209

Z

Zajec, Franc Ksaver 37, 209
Zajec, Ivan 37, 38, 54, 193

Ziherl, Boris 96, 97, 99–106, 108,
117, 120, 138, 141, 153, 156, 160, 170,
178, 179, 202, 203, 232, 239, 255
Zlobec, Ciril 204
Zlobec, Jaša 204, 211
Zogović, Radovan 84, 255
Zois, Žiga 54
Zorec, Bogomila 123
Zorec, Črtomir 122–124, 126,
127, 129–132, 135–139, 143–
146, 150, 159, 166–169, 171, 175,
176, 185, 187–200, 207, 212, 214,
217, 219, 227, 233, 234, 239, 240,
250, 255
Zorec, Ivan 122, 123
Zupan, Anton 37, 254

Zupan, Tomo 38, 41, 44, 124,
169, 172, 182, 192, 194, 207
Zupan, Vitomil 119, 255
Zupančič, Beno 170, 171
Zwitter, Fran 153

Ž

Ždanov, Andrej Aleksandrovič
72, 80
Željeznov, Dušan 88, 138
Žigon, Avgust 44
Župančič, Ana 119
Župančič, Oton 45, 46, 48, 81,
94, 95, 109, 111–113, 119, 129,
142, 156, 255

O AVTORJU

Ivan Smiljanić (1994) je diplomiral leta 2016 na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani iz zgodovine in rusistike. Leta 2019 je na isti fakulteti magistriral iz zgodovine in za magistrsko delo prejel dekanovo nagrado. V svojih delih se ukvarja predvsem z vprašanji javnih spomenikov, javnega spomina ter kulturno zgodovino Kranja; slednjo je od leta 2017 predstavljal na seriji predavanj, organiziranih v Mestni knjižnici Kranj. Od leta 2019 je kot mladi raziskovalec zaposlen na Inštitutu za novejšo zgodovino, kjer se posveča raziskovanju stečajev na Slovenskem v obdobju med letoma 1868 in 1941. Članke o raziskovalnih temah je objavil v več revijah, kot so Zgodovinski časopis, Prispevki za novejšo zgodovino, Slavistična revija, Retrospektive in SLO: kraji, časi, ljudje. Leta 2020 je kot scenarist sodeloval pri stripu Črni plamen: požig Narodnega doma v Trstu, posvečenem stoti obletnici požiga, ki je med drugim prejel nagrado zlatirepec za najboljšo izvirno stripovsko izdajo leta in bil nominiran za knjigo leta na 36. Slovenskem knjižnem sejmu.

Nova državna ureditev po koncu druge svetovne vojne je pomenila nastanek obsežne in natančne interpretacije Prešerna, ki je kot zložčena, preoblikovana in prirojena podoba nove socialistične jugoslovanske države predvsem služil nenehnemu legitimiranju partizanskega boja po meri partije /.../. Knjiga več kot precizno prikazuje vzpostavljanje in ohranjanje, pa tudi krhanje Prešernovega kulturnega svetništva v štirih časovnih razrezih izbranega časa, v katerih je postopoma vse bolj bledele podoba pesnika kot nacionalne ikone socialistične Jugoslavije in se krepila njegova podoba nacionalne ikone samostojne Slovenije. /.../ In nekje na tej dolgi poti se zdi, da sta se izgubili tudi svoboda in ljubezen – osrednji temi pesnika, ki ostaja prevelik, da bi ga lahko katerikoli politični sistem sprejel v človeški celovitosti njegovega bivanja in ustvarjanja.

dr. Ksenija Šabec

Monografija predstavlja dolgo zgodovino interpretacij pesnikovega življenja in dela, s poudarkom na vsakokratnih političnih apropiacijah. Pri tem je pomembno, da avtor Prešernovo posmrtno življenje zelo spretno obravnava na različnih ravneh, od Kranja, Slovenije, habsburške monarhije do nekdanje jugoslovanske države. /.../ V obdobju po letu 1945 si je Prešerna prvič pričela lastiti država. Ker je šlo v tem primeru za socialistični režim, so poskušali njegovi ideologi in politiki Prešerna utrditi kot junaka napredne in nazadnje revolucionarne tradicije slovenskega naroda. Avtor prepričljivo pokaže, kako so se ta prizadevanja kmalu izpraznila, Prešernov kult pa je vseeno preživel.

dr. Lev Centrih

**INŠTITUT
ZA NOVEJŠO ZGODOVINO**

Cena: 25 EUR

